

ČASOPIS
ARCHIVNÍ ŠKOLY

VYDAVAJÍ

JOSEF BOROVIČKA, GUSTAV FRIEDRICH,
VACLAV HRUBÝ.

ROČNÍK II.
1924.

V P R A Z E 1 9 2 5

NÁKLADEM STÁTNÍ ARCHIVNÍ ŠKOLY,
PRAHA II., BREDOVSKÁ 6.

VYDÁNO S PODPOROU MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ
A NÁRODNÍ OSVĚTY
I ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

ČASOPIS ARCHIVNÍ ŠKOLY
ROČNÍK II.
1924.

TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

OBSAH:

	Strana
ČLÁNKY:	1—134
<i>Josef Borovička</i> : Palacký a naše archivy	1
<i>Vladimír Groh</i> : Archivy u Řeků a Římanů	10
<i>František Roubík</i> : K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách	28
<i>Karel Kazbunda</i> : Archiv rakouského ústavodárného říšského sněmu (1848—1849), rakouské říšské rady (1851—1861) a rozmnožené rady říšské rady (1860—1861)	44
<i>Václav Hrubý</i> : Studie k dílu „Archivum coronae regni Bohemiae“:	
1. Mikuláš Sortes, sekretář českého krále Karla IV.	
2. Smlouva krále českého Karla IV. s anglickým králem Edvar- dem III. z 24. července 1348	112
<i>Václav Letošník</i> : Bezvěrov či Ostrov?	128
LITERATURA:	135—187
<i>Václav Vojtíšek</i> : O archivech městských a obecních a jejich správě (<i>B. Mendl</i>)	135
Archivnoje dělo (<i>E. Janoušek</i>)	139
<i>A. Podlaha</i> : Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly Praž- ské I., II.	
<i>A. Podlaha</i> : Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur (<i>V. Hrubý</i>)	146
<i>L. Bittner</i> : Die Lehre von den völkerrechtlichen Vertragsurkunden (<i>J. B. Novák</i>)	147
<i>J. Kollmann</i> , Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas bohemicas illustrantia I., 1. (<i>B. Jenšovský</i>)	158
<i>B. Bretholz</i> : Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag (<i>V. Hrubý</i>)	164
Miscellanea Francesco Ehrle. Scritti di storia e paleografia (<i>V. Hrubý</i>)	167
<i>R. Heuberger</i> , Allgemeine Urkundenlehre für Deutschland und Italien (<i>V. Hrubý</i>)	180

Z archivní školy (<i>B. Jenšovský</i>)	188
Z českého zemského archivu (<i>B. Jenšovský</i>)	190
Z moravského zemského archivu v Brně (<i>Fr. Hrubý</i>)	195
Z Čsl. státního archivu zemědělského (<i>A. L. Krejčík</i>)	197
Z archivu ministerstva zahraničních věcí (<i>J. O.</i>)	199
Z archivu hlav. města Prahy (<i>V. Vojtišek</i>)	200
Z archivu Národního musea	201
Ze schwarzenberských archivů za léta 1923 a 1924 (<i>Ms</i>)	201
Z Československého stát. historického ústavu vydavatelského (<i>V. Hrubý</i>)	205
Z Československého historického ústavu v Římě (<i>B. Jenšovský</i>)	208
Archivy v Polsku (<i>E. J.</i>)	214
O archivech v království S. H. S. (<i>E. J.</i>)	216
Z bavorského archivnictví (<i>Mvk</i>)	216
Z římských ústavů (<i>B. Jenšovský</i>)	216
Zákon o zrušení svěřenství (<i>Mvk</i>)	221
Státní archivní inspektoři (<i>Mvk</i>)	222
Archivní delegát v komisi pro spisovou rozlučku československo- rumunskou	222
Soustavné prohlídky archivů (<i>Mvk</i>)	223
Archivy nadačních statků v Čechách (<i>Mvk</i>)	223
Archiv Karlštejnského děkanství (<i>Mvk</i>)	223
Státní subvence (<i>Mvk</i>)	224
Zřízení míst archivářů města Chomutova a Mostu	224
Soupis bohemik	224
Ze Společnosti Archivní školy	225

Palacký a naše archivy.

Řeč pronesená na ustavující valné schůzi Společnosti Archivní Školy
dne 31. ledna 1924.

Když jsme v přípravném výboru uvažovali o tom, jak zahájit společnost československých archivářů, zdálo se nám, že bude slušno, aby zde bylo vysloveno jméno, nad něž dosud nemá většího česká historiografie, jméno *Františka Palackého*. Nedomnívám se, že v krátkém proslovu, který je mi popřán, řeknu vše, co by bylo lze říci o thematic: „Palacký a naše archivy“.

Povím také hned, že se nebudu ztráceti v theoretických, jakkoli lákavých, úvahách o archivu a dějepisu, o vzájemném jejich poměru, — životní práce mnohého z přítomných ukazuje nám praktické řešení celé otázky, jistě konkrétnější a reálnější, nežli by byla moje úvaha; omezím se spíše jen na historický, vzpomínkový výklad, v němž připomenu několik momentů ze života a díla Palackého, celkem známých, jež nám, československým archivářům, činí historiografa Palackého obzvláště blízkým.

Každý historik nové doby musil se nějak vyrovnati s archivy a archivní prací. Tak i Palacký.

K několika myšlenkám, jimiž předstihl tehdejší českou historiografii, patřilo také přesvědčení o nutnosti archivního badání, jakožto podkladu pro kritické sepsání českých dějin.

Kdybych ovšem chtěl podrobněji mluvit o archivních studiích Palackého, překročil bych velmi brzo těsný rámec této přednášky. Podati obraz archivního badání Palackého, znamenalo by vypsati kus historie českého dějepytu; mohu se v této souvislosti omeziti jen na několik všeobecných poznámek.

I předchůdci Palackého — Pelcl, Dobner — znali cenu archivů pro české dějiny a jejich edice svědčí o jejich badání v archivech. Ale co povyšuje práci Palackého nad jeho předchůdce (pokud vůbec hojněji užívali archivů), je cílevědomá

soustavnost, s kterou Palacký postupoval ve výzkumu domácích i cizích archivů pro svoje dějiny. Palacký byl muž jasných programů a železné energie, s níž sledoval vytčený cíl; v jeho práci nebylo snadných nahodilostí, vše ústrojně rostlo ze základních myšlenek. Tak bylo i s jeho archivním badáním. V pátém roce svého pobytu v Praze, podáváje zemskému výboru návrh na podporu českého dějepisu, načrtl Palacký program výzkumné práce v českých i zahraničních archivech, nezbytné pro toho, kdo bude psát české dějiny podle pramenů. Palacký tu vypočítává opravdu všechny důležitější archivy a knihovny k českým dějinám, neopomíjeje nic podstatného; svědčí to o jeho jasném heuristickém programu. A srovnáme-li tento program s pozdějšími cestami Palackého, vidíme, že v průběhu let skutečně sjezdil a poznal všechny archivy, jak si stanovil na počátku své dráhy dějepisecké; jen polských Pulaw nenavštívil, zajisté právem, neboť zatím knihovna Czartoryjských byla odvezena do Petrohradu a jistě neobsahovala pro nás věci podstatných. Ale za to rozhojnil řadu vyjmenovaných archivů i mnohými jinými, jejichž fondy vhodně doplnily hlavní materiál.

Nebyl to věru malý program archivního badání, který Palacký r. 1828 vytkl budoucímu českému historiografu, ale duch jeho nelekal se nikdy velkých cílů. Provedení plánu vyžadovalo také neúmorné vytrvalosti téměř celého požehnaného života Palackého. Po čtyřicet pět let, od roku 1823, kdy jako mladý muž přijel do Čech, až do vysokého věku, do roku 1868, téměř rok co rok několik týdnů i měsíců ztrávil Palacký v pilné práci na cestách za prameny k českým dějinám. Připomeňme si, co znamenalo cestovati v době předběžné za hranice, uvědoměme si, jaké prostě fyzické námahy vyžadovala na př. cesta do Itálie, a pochopíme, jaký pracovní zápal a jaká badatelská odvaha oživovala Palackého na jeho archivním putování.

Vsichni námahu a obtíže, s nimiž byla tehdy spojena archivní studia, odměňovalo ovšem Palackému radostné vědomí, že jsou to právě objevitelské cesty a že, co přináší ze svých cest, jsou nova, dosud neznámá českému dějepisci. Nehledíme-li k archivu papežskému, jenž do té doby se vůbec otevřel jen

několika málo šťastným (1837), nikdo před Palackým tak nevyužil pro české dějiny fondů Vídeňského státního archivu a dvorské knihovny, kde častěji pracoval, nemluvě ani o Pešti a o jiho-německých archivech, především o Mnichově, o archivech slezských (Vratislav) a pruských (Berlín), porýnských a t. d. Ani později pro období předhabsburské nebyly v celku objeveny nové zdroje, které by podstatněji rozmnožily prameny, známé již Palackému.

Ale nejen za hranicemi, nýbrž i doma v českých zemích bylo lze objevovati zdroje svrchovaně cenné. Jmenuji jen archiv Třeboňský, „nepřemožitelný“ archiv, jak jej nazval Palacký, o jehož bohatství tvrdil, že již tam v Třeboni by mohl spisovati dějiny národu Českého; Třeboňskému archivu, jež od r. 1824 často navštěvoval, platil také poslední jeho archivní zájezd v r. 1868. Tento archiv jako většinu ostatních českých archivů šlechtických, městských i duchovních uvedl teprve Palacký do české historiografie a svým příkladem otevřel do nich cestu pozdějším českým badatelům.

Je jasno, že návštěvy Palackého v různých našich archivech měly také dobrý vliv na péči o archivy. Palacký dovedl veřejně pochváliti, kde to bylo rádo slyšeno a neminulo se svým účinkem, tak zvláště u majitelů archivů z kruhů šlechtických. Jeho úřední postavení zemského historiografy, jeho bohaté styky s předními osobnostmi doby a v pozdějších letech neomezená autorita v národě dodaly aspoň v určitých případech v očích veřejnosti trochu vážnosti těm zanedbávaným ústavům, jimž Palacký věnoval tolik pozornosti a vytrvalého úsilí. Tento osobní vliv Palackého na probuzení smyslu pro naše archivy, to morální, abych tak řekl, posvěcení, jehož se dostalo starobylým zřidlům českých dějin prací Palackého, přičteme k jeho zásluze na poli archivním.

Palacký však nevešel do styku s našimi archivy jen takto nepřímou jako badatel, on sám byl do jisté míry činný také jako archivář.

Jak známo, dříve nežli se stal dějepiscem, byl Palacký archivářem; to byla jeho první kariéra v Praze. Do střediska

národních snah, Prahy, vedl Palackého také jeden konkrétní cíl: studium husitství. Aby se mohl oddat vědecké práci, stačil mu s počátku malý kapitál, který mu zbyl z jeho hofmistrování na Slovensku, a příjem ze soukromého vyučování. Měl jednu chvíli „skvělou naději“ stát se bibliotekářem v museu, ale to se nestalo a Palacký k své mrzutosti žil dále „bez úřadu a charakteru“ a ničeho nedocházel. Různé rodopisné práce, jež Palacký příležitostně konal na objednávku pro některé šlechtické rodiny, libující si tehdy podle vkusu doby ve vážnějších studiích genealogických, zjednávaly mu sice jistý příjem k pobytu a studiu v Praze, ale neposkytovaly mu pevného sociálního postavení a zajištění. Jakousi zatímní splátkou na všechny ty naděje bylo Palackému, když hrabě František Šternberk jej jmenoval svým archivářem s platem 200 zl. ročně.

„Hraběcí Šternberský archivář“ neměl velkého archivu a neměl ani mnoho práce; těch několik skříní, v nichž je nyní v Národním museu uložen Šternberský archiv, chová dnes asi o něco více pokladů, nežli měl před sto lety ve své správě Palacký. Sám díval se na tu svou hodnotu jako na sinekuru, která mu především dodala onoho charakteru, požadovaného c. k. policií, a jistého hmotného minima pro badatelský život v Praze. Z dnešního uspořádání Šternberských fondů nelze soudit na velkou archivářskou práci Palackého, řekl bych spíše, že bylo ponecháno staré rozdělení, kterým Palacký sám nehýbal. Vlastní práci Palackého jest jakýsi diplomatář Šternberský, který pořídil nebo doplnil z materiálu Šternberského i cizího, spisuje genealogii jejich rodu. To byl tehdy také vlastní úkol budoucího historiografa u Šternberkův a již tehdy ukázal Palacký, že mu šlo především o to, jak využití archivu k vědecké práci.

Nicméně není pochybnosti, že jako Šternberský archivář se důkladně seznámil se složením tohoto šlechtického archivu, jak s jeho rodinnými písemnostmi, tak i částečně s registraturou patrimoniální. Nebyl to ostatně jediný šlechtický archiv, v němž v prvních letech českého pobytu Palacký pracoval, sestavuje některé objednané genealogie. Tak vidíme jej hned na podzim r. 1823 v Smečenském archivu Martiniců, po druhé opět po

dvou letech, v roce 1824 počal již v „nevyrovnaném“ archivu Třeboňském, v následujícím roce 1825 navštívil archiv Kornhauský, pracoval v zámeckých knihovnách v Duchcově a Děčíně a po prvé v Černínském archivu v Jindřichově Hradci a konečně v r. 1826 seznámil se aspoň zhruba s obsahem Lobkovického archivu v Roudnici. Kromě toho v prvních letech pražského pobytu, dříve nežli se oddal soustavné přípravě pro Dějiny české, pracoval Palacký pilně také v guberniálním archivu a deskách zemských, v archivu lenním, archivu měst Prahy a Budějovic, nehledě k historickému rukopisnému materiálu některých pražských knihoven, jako veřejné knihovny, knihovny Fürstenberské, Lobkovické a u Křižovníků. Byly to hlavně zmíněné genealogické práce a pak všeobecné studium českých dějin se zvláštním zřetelem k dějinám husitství, jež vedly Palackého k tak rozsáhlému studiu archivnímu.

Bylo velkou předností Palackého, že při své badatelské práci nikdy neutonul v bezvýznamných podrobnostech, které by jej odvedly od vůdčí myšlenky, podati synthetickou konstrukci českých dějin, a při tom byl nadán vzácnou schopností vyvozovati z daných faktů všeobecné závěry normativní hodnoty. A jako na jedné straně Palacký dovedl při archivních studiích i ve své činnosti publikační odolati všem svodům toho, čemu Francouzi říkají „honba za dokumenty“, na druhé straně své praktické zkušenosti a znalost archívů dovedl zhodnotiti v theoretické myšlenky o uspořádání archívů a práci archivářské. Myslím na jeho návrh lepší úpravy archivu Roudnického z r. 1826.

Jsmo dobře poučení o tom, jak došlo k této instrukci pro nastupujícího archiváře, a historie Roudnického archivu nám umožňuje, abychom ocenili její význam. Je to u nás první, pokud vím, a na dlouhou dobu jediný výklad z oboru archivnictví. Není snadno urovnati nestejnorodou a namnoze neorganickou látku šlechtického archivu podle zásadního hlediska a po většině dlužno se spokojiti nějakým vnějším způsobem. Je známo, jak věc řeší návrh Palackého, a nemusím ho podrobně rozebírat. Poznámávám zde jen, že Palacký měl o urovnání Roudnického archivu správnější názor, než jeho tehdejší dlouholetý

správce P. Boušek, a hlubší porozumění pro jeho obsah, nedívá se na něj jako na pouhý podklad historie rodu Lobkovického, ač se sám tehdy obíral rodovými studiemi. Palacký si zároveň byl vědom, že nelze stanoviti nějaký všeobecný vzorec a vyslovil pozoruhodnou větu o svéráznosti každého archivu, že „každý archiv po vlastním způsobu a podle rázu jeho archivních pokladů od rozumného archiváře musí být uspořádán“ a z toho důvodu varoval před příliš schematickým plánem, napřed ustanoveným, a odmítl pro Roudnický archiv schema Švarcenberských archivů, jež prý se dobře hodí pro novější archiv hospodářský, nikoli však pro starý archiv historický. Dnešní urovnání Roudnického archivu, jak známo, skutečně se zakládá na plánu Palackého, jisté svědectví o vhodnosti nové úpravy, na níž se v podstatě téměř za sto let nic nezměnilo.

Nepřímo dílem Palackého je urovnání Thunovského archivu na zámku Děčínském. Když se držitel panství Děčínského a Peruckého hrabě František Thun obrátil r. 1840 na stavovského historiografa stran srovnání zámeckého archivu, doporučil Palacký k tomu úkolu mladého Tomka, který se v tom čase u něho začal zasvěcovati do umění dějepísneho, a dal mu k tomu jistý povšechný návod o způsobu, jak archiv srovnati, s rozdělením na tři hlavní části: historickou, rodinnou a úřední i hospodářskou — v podstatě je to základní myšlenka plánu Palackého z r. 1828.

V té době Palacký jako historiograf byl již rádcem stavů v archivních otázkách. R. 1838 při prohlídce svatováclavského archivu zjistily se různé závady v umístění těchto vzácných archiválií při kapli sv. václavské a archiv byl proto přenesen do vhodnějších a bezpečnějších místností na hradě Pražském; současně byly provedeny různé konservační práce na listinách, pokud bylo třeba. Palacký se účastnil tohoto důležitého archivního podniku a jeho prací také vznikl nový inventář ke všem listinám korunního archivu; pomocníkem při tom byl mu K. J. Erben. Tohoto inventáře se dosud užívá v zemském archivu; vyhovuje požadavkům, které klademe na dobrý, praktický inventář.

Ještě jednou zasáhl Palacký do osudů korunního archivu velmi účinně jako jeho přísný strážce. V r. 1841 obrátila se totiž král. pruská vláda na stavy české se žádostí o vydání některých slezských listin pro archiv ve Vratislavi; za listiny státoprávní povahy nabídla výměnou listiny, které by měly význam nanejvýše pro soukromé osoby z rakouského Slezska. Proto Palacký, dožádán o dobré zdání v té věci, velmi rozhodně odmítl podobnou „výměnu“ a zachránil tak celistvost korunního archivu. Připomínám, že v sedmdesátých letech Vídeň nebyla tak neoblomná vůči nové žádosti pruské.

Mimovolně se vtírá myšlenka, že v jiných poměrech občanské povolání Palackého bylo by archivářství, a věříme, že by byl dobrým archivářem. Měl k tomu všechny vlastnosti: přesnost, smysl pro pořádek, pochopení pro celek atd. Vzpomeňme jen na př. dějepisců, vrstevníků Palackého, Francouze Micheleta a Němce Stenzela, kteří po dlouhá léta byli činni v archivní službě. Ale jak to vypadalo u nás s archivy, když přišel Palacký do Prahy? Korunní archiv, který nejvíce odpovídal pojmu skutečného archivu, byl zavřen na pět zámků, jež měli v rukou nejvyšší důstojníci zemští, a když přece byl otevřen, stála u vchodu vojenská stráž. A státní ústřední orgány, které chovaly bohaté fondy archivní, dívaly se na poklady, jejich péči svěřené, s nevalným pochopením. Když Palacký na sklonku života (1871) sestavoval akta svého úřadu historiografického a uvažoval o českém dějepisectví, viděl hlavní překážku zdaru a rozvoje českého badání dějezpytného a české historiografie ve starší době v duchu a systému vládním; vláda si — praví Palacký — byla vědoma, že její dřívější jednání v Čechách nenajde uznání před soudnou stolicí dějin, historie jeho úřadu je toho nejlepším dokladem. Není proto divu, že Palacký nepočítal s těmito možnostmi rozvoje, nemohl ani počítati a byl nucen obrátiti se tam, kde se tvořily nové předpoklady historického badání na základě písemných památek, k Českému museu a sborům samosprávným. Zde se teprve archivy budovaly, povinnost nových archivářů byla vlastně shledati a zachrániti materiál pro nově tvořený archiv; proto také dbal Palacký o to, aby archiváři

tito byli bráni z kruhů učených, aby z archivů měla prospěch i historická věda. Tak tomu bylo u Erbena, jež dosadil r. 1846 za správce tvořících se archivních sbírek v museu a pak (1851) mu dopomohl k archivářství při městě Praze, tak tomu bylo i při zemském archivu.

Založení Zemského archivu v roce 1862 je poslední čin Palackého na poli archivním. Také to je věc známá a byla jinde obšírně vyložena. Není tedy nutno, abych se zastavoval déle u tohoto činu Palackého, pro české archivnictví jistě nejvýznamnějšího. Mohu také zajisté v této společnosti předpokládati znalost toho, jak úřad historiografa, po smrti Palackého neobsazený, se změnil v modernější útvar historického ústavu, jak v Zemském archivu různě v různých dobách se uplatňovala obojí činnost, kterou možno právem požadovati od archivářů, správní i vědecká, jak zemský archiv, samojediný po dlouhou dobu, se snažil na poli ochrany archivních památek uplatnit svůj vliv atd., krátce, jak Zemský archiv svou prací plnil část odkazu Palackého, kus jeho programu historického, jež zanechal všem, jimž leží na srdci rozvoj českého dějepisectví.

Theorie se často rozchází s praxí a tak je tomu do jisté míry i v tomto případě. Ale snažíme-li se zařaditi tento čin Palackého do vývoje našeho archivnictví, ujasníme-li si smutný tehdejší stav archivů v českých zemích, které velmi málo, ne-li zhola nic, podporovaly pěstování dějin, uvědomíme-li si zároveň snahy, vycházející se stavovské strany v jednotlivých zemích v opozici k vídeňské vládě a směřující k probuzení národního vědomí, a připomeneme-li si tehdejší romanticko-vědecké názory o archivech vůbec, pak budeme v Zemském archivu v té podobě, jak jej založil Palacký, viděti organický, logický čin velkého organisatora národní práce historické; a přehlédneme-li práci těch více než šedesáti let, která uplynula od počátku Zemského archivu, přijdeme k přesvědčení, že dílo nepřestává chváliti svého tvůrce.

Řekl jsem na začátku, že výklad můj bude historický, vzpomínkový. Zemský archiv, poslední dítko ducha Palackého, není však dosud pouhou vzpomínkou, nýbrž i živou skutečností

a, jak soudím, stále nezbytným článkem v organisaci naší vědecké práce historické, který nebyl nahrazen ničím jiným.

Je tedy jisto, že každý plán budoucí celkové organisace československých archivů bude musiti zaujmouti stanovisko k Zemskému archivu, poslední myšlenke Palackého v oboru archivním.

Stavíme-li se dnes do stínu jeho velkého jména, je třeba, abychom si osvojili i něco z jeho způsobu myšlení: odvalu k velkému jasnému plánu a zření k celkovým potřebám historické práce. Pak jistě nechybíme ve svých úvahách ani o nejtěžších otázkách našeho oboru.

Josef Borovička.

Archivy u Řeků a Římanů.

Obraz dějin starověkého archivnictví se mění podle toho, co pokládáme za archiv. Máme-li na mysli jenom sbírku písemností na určitém místě uložených, lze ovšem mluvit o archivech i u starověkých národů orientálních. Ukázky takových sbírek dokumentů jsou zachovány na př. v korespondenci velkého faraona 18. dyn. Amenhotepa IV. Achuenatona s vládci asijskými, Egyptu podrobenými. Této korespondenci se říká archiv el-Amarnský podle vsi el-Amarna, ležící nedaleko místa, kde kdysi stávalo město Achutenaton, založené Amenhotepem a proslulé stkvělou nádherou paláců a hrobek Amenhotepových a jeho družiny. Podobně by se mohlo mluvit o chrámovém archivu nippurském, obsahujícím množství dokumentů hospodářských, o t. zv. knihovně Assurbanipalově a o hettitském archivu v Boghaz-Kjöi, pak o chrámových archivech chaldajských, foinických a jiných.

Avšak tyto nálezy staroegyptské a orientální jsou jen zcela náhodné a obsah jejich tak pestrý, že název archivů byl jim dán jen z nedostatku jiného názvu vhodnějšího. Vidíme-li však v archivu něco víc, než jen takovou více méně náhodnou snůšku písemností, zejména hledíme-li k tomu, aby bylo jakési určité vnitřní pojítko mezi dokumenty do archivu ukládanými, a aby tu byl úmysl a aspoň nějaká míra soustavnosti, můžeme mluvit o skutečném archivnictví až u Řeků a Římanů.

Vnitřní souvislost listin určitého archivu bývá nejčastěji dána tím, že nějaký ústav či úřad ukládá a uchovává písemnosti, vzniklé jeho činností. Je přirozeno, že čím významnější byl úřad a čím důležitější jeho činnost, tím spíše a lépe se začalo pečovat o soustavné a trvalé uchování dokladů této činnosti. Druhá okolnost, která se tu uplatnila, byl stupeň užívání písma při veřejném jednání; to souviselo zase s dostatkem psací látky. Kde jí bylo hojně, rozšířil se způsob písemného vyřizování veškeré agendy, na př. v ptolemaiovském

a římském Egyptě, kde byly po této stránce poměry dosti podobny poměrům dnešním. Přemíra listin, vzniklá písemným úřadováním, časem ovšem způsobila, že od vlastních archivů, jež trvale uchovávaly listiny důležitější, začaly se odlišovati registratury, v nichž si jednotlivé úřady po určitou dobu ponechávaly všechna svá akta. Po uplynutí určité lhůty byly pak registratury zničeny. Zárodek registratur, odlišných od archivů, vznikl v Athénách; největšího rozvoje však došly v Egyptě v době hellenistické a římské. Tam bylo obvyklo ničití registratury po 50 až 100 letech. Odhozených listin užívalo se k tomu, že na jejich rubu si soukromníci pořizovali své zápisky anebo i opisy literárních památek.

Slovo „archiv“ je do češtiny vzato z latiny, není však původu latinského. „Archivum“ jest jen obměna tvaru „archium“, jenž jest přepisem řeckého ἀρχεῖον. To znamenalo úřadovnu, úřední sídlo, úřední shromaždiště,¹⁾ teprve velmi pozdě, až v prvých stoletích našeho letopočtu, začalo se vyskytovat ve významu našeho archivu.²⁾ Vedle toho přicházel i výraz ἀρχεῖα, ἀρχία.³⁾

V době starší nebylo pro vlastní archiv ustáleného názvu, nýbrž sahalo se k rozmanitým opisům ζύγαστρον, κιβωτός nebo, poněvadž se listina nazývala χάρτης, χάρτη, γραμματα a j., byla od těchto názvů tvořena jména pro archiváře a archivy: γραματοφύλαξ, χαρτοφύλαξ, χαρτοφυλάκιον, δημοσίων γραμμάτων φυλακή, γραμματεῖον. V Egyptě užívalo se pro listinu názvu βιβλίον, archiv byl βιβλιοθήκη, opatrovatel listin βιβλιοφύλαξ, συγγραφοφύλαξ, συνθηκοφύλαξ, τροπεζίτης.

U Římanů se jmenovala veřejná listina obyčejně tabula;⁴⁾ státnímu archivu se říkalo tabularium;⁵⁾ stejného původu

¹⁾ Herodotos IV. 62: Xenofon, Kyropaid. VIII. 5. 17; Lukianos, de vera hist. I. 29. a j.

²⁾ Jos. Flavios, contra Apion. I. 143; Jul. Paulus, Sententiarum I. IV. 6. 1. a j.

³⁾ Hesychios, (IV. stol. po Kr.) a Suidas (X. stol.) ve svých slovnících.

⁴⁾ Poněvadž dlouho se užívalo k psaní dřevěných voskovaných desk.

⁵⁾ Servius ve výkladu k Virgiliovým Georgikám, kn. II. v. 502.

je i výraz *tablinum* pro místnost soukromého domu, v níž uschovány byly listiny soukromé i veřejné.

Z archivnictví starořeckého, ač se připomíná hojně archivů, hlavně chrámových, jsme zpraveni poněkud lépe jen o athénském, stejně jako zprávy o římském zařízení archivním stojí v popředí přede všemi, které se týkají uchování listin u Italiků vůbec. V Egyptě, počínaje dobou hellenistickou, jest zpráv i přímých dokladů hojně. Poněvadž archivnictví athénské i římské se celkem sobě podobalo, lze o něm mluvití pospolu, kdežto odlišný způsob egyptský vyžaduje výkladu zvláštního.

Řádného a soustavného ukládání zápisů o veřejných úkonech nebylo ovšem ani u Řeků od prvopočátku. Jakousi náhradou byly tu jednak jednotlivé dokumenty veřejně vystavené, jednak pravidelně psané a doplňované seznamy občanů, úředníků, kněží, vítězů při závodech musických, dramatických i gymnických. Avšak brzy začaly býti na př. v Athénách pravidelně ukládány i veřejně nevystavované záznamy o schůzích rady, ekklesie, texty zákonů i psefismat, účty, inventáře, seznamy jednotlivých kategorií občanů, zápisy o soudních řízeních hrdelních atd. Už Solon, uznávaje důležitost veřejného archivu, svěřil jej dohledu areopagu; 1) v polovici V. stol. přešla tato péče na t. zv. νομοφύλακες, jimž vůbec svěřeno, aby bděli nad bedlivým dodržováním zákonů. 2)

Listiny patřící do archivu byly zprvu opatrovány v jednotlivých úřadovnách, ale časem vznikl jakýsi ústřední archiv v Metrou, chrámě to Matky bohů, stojícím vedle radnice athénské na náměstí. 3) Metroon soustředilo veškeren listinný materiál, týkající se veřejné správy, soudnictví i financí. Některé dokumenty, mající aktuální důležitost pro jednotlivé úřady, byly těmto úřadům ponechávány, a do Metroa se ukládal opis. Nastává tu jakési rozlišení registratury od vlastního archivu, důsledně provedené v době hellenistické hlavně v Egyptě. Metroon uschovávalo též úřední opisy dramaturčených k veřej-

1) *Plutarchos*, živ. Solonův 19.

2) *Julius Pollux*, *Onomastikon* VIII. 128.

3) *Frant. Groh*, *Topografie starých Athén* II (Praha 1913) str. 247.

nému provozování. 1) Péče o dokonalost uložení listin a o jejich bezpečnost dosáhla v Athénách značné výše, jak víme z pochvalných poznámek soudobých. 2) Bylo co nejpřísněji zakázáno uložiti do Metroa podvrženou listinu; 3) trest smrti byl určen tomu, kdo by nějaký dokument tam uložený zničil, 4) nebo listinu z Metroa úředně vyžádanou úmyslně nesprávně citoval. 5) Při takových opatřeních není divu, že ještě Cicero mohl klásti Římu za vzor athénskou péči o archiv. 6) Připomíná se, že ještě v II. stol. po Kr. bylo prý možno v Athénách nahlédnouti do akt procesu Sokratova. 7)

Přísná ustanovení athénská na ochranu archivu jsou vysvětlitelná jednak tím, že Athéňané byli si vědomi ceny řádného archivu, jednak mají svůj původ v tom, že vedení archivu nebylo v jedné ruce, nýbrž podléhalo stále novým a novým lidem. Vrchní dozor nad Metroem měl totiž t. zv. ἐπιστάτης τῶν πρυτανέων, 8) to jest na 24 hodiny zvolený předseda úřadující části (πρυτάνεις) athénské rady (βουλή). Funkci tohoto epistaty směl zastávat Athéňan jen jednou v životě. Vlastní pořizování, zařazování a opatrování archiválií patřilo sekretářům athénské rady (γραμματεὺς τῆς βουλῆς, γραμματεὺς ὁ κατὰ πρυτανείαν) za pomoci ostatních úředníků rady. Ti však byli také jen rok ve svém úřadě. Asi do polovice IV. stol. před Kr. úřadoval sekretář rady dokonce jen jednu prytanii, t. j. desetinu roku. Pro manipulační práce měl radní sekretář k ruce vycvičené státní nevolníky (δημόσιοι). 9)

Materiál, na němž athénské archiválie byly psány, byl papyrus anebo bíle natřené destičky (λευκώματα). Podrobností o uložení a uschování neznáme. Hledíme-li k materiálu však,

1) *Pseudo-Plutarchos*, *Vitae X oratorum* 841.

2) *Aischines*, řeč proti Ktesifontovi 75.

3) *Hypereides*, řeč za Lykofrona 4.

4) *Lykurgos*, řeč proti Leokratovi 66.

5) *Demosthenes*, druhá řeč proti Aristogeitonovi, 24.

6) *Cicero*, *de legibus* III. 20. 46.

7) *Diogenes Laertský*, kn. II. život Sokratův § 40.

8) *Pollux*, I. c. VIII. 96.

9) *Demosthenes*, řeč o nepoctivém vyslanectví 129.

není pochyby, že se to dalo stejně jako v Římě a v hellenistickém Egyptě: destičky byly svazovány a ukládány na policích, papýry svjány a svitky stavěny do okrouhlých hliněných nádob.

V Římě se archivnictví vyvíjelo jinak. Tam především úředníci, spravující stát, neměli svých stálých úřadoven, jako úředníci athénští, a nebylo tedy vnějšího popudu, jenž vedl k shromažďování archiválií na jednom místě. V Římě zprvu každý úředník uschoval akta, vzniklá za jeho úřadování, u sebe doma, a to i potom, když už úřadu nevykonával. Proto i pracovna pána domu, v níž akta byla uschována, nazývala se tablinum, tabulinum.¹⁾ Svrchu už bylo připomenuto, že se listinám říkalo v Římě nejraději tabulae publicae, ač se vyskytovaly i jiné názvy: acta, monumenta, instrumenta.

Jediný úřad nejvyššího pontifika byl výjimkou, a to jednak, že byl doživotní, nikoliv jen roční, jako ostatní úřady republikánské, jednak, že měl odedávna své stálé a pevné sídlo úřední v regii na foru. Proto se též vyvinul vlastní archiv nejdříve u pontifiků. V něm uchovávány byly jednak seznamy úředních a kněžských kolegií, státní kronika, záznamy prodigií, kalendář, jednak formulky civilního soudního řízení, pak zápisy o jednání kněžských sborů o věcech kultovních, soukromoprávních, atd. Tento archiv pontifikální podržel svůj význam, i když časem pontifikové pozbyli výhradní auktority v určitých věcech, na př. v civilním řízení soudním, anebo když některá z jejich dřívějších funkcí se stala zbytečnou a bylo od ní upuštěno, na př. od psaní státní kroniky.

Text významnějších zákonů,²⁾ plebiscitů,³⁾ a konečně i usnesení senátních⁴⁾ býval napsán na dřevěnou desku, později obyčejně vryt do bronzu a veřejně vystavován. Stalo se tak na př. s kodifikací zvykového práva,⁵⁾ již provedli

¹⁾ *Festus*, de verborum significatu (vyd. W. M. Lindsay) str. 490; *Plinius starší*, *Natur. hist.* XXXV. 2. 7.

²⁾ usnesených ve sněmu celého národa římského.

³⁾ usnesených na sněmu plebejském.

⁴⁾ *senatus consultum*.

⁵⁾ *leges duodecim tabularum*.

v Římě decemvirové, a pak pravidelně se všim, co se týkalo poměru Říma a jiného státu, ať to byly smlouvy politické, obchodní nebo udělení občanského práva.¹⁾

Bronzové desky, týkající se zahraničních věcí, byly upevnovány skoro výhradně na Capitoliu na zdi některého z chrámů tam stojících.

Prohloubení politického života v Římě, zejména úsilí plebejů o plnou občanskou rovnoprávnost s patricii, ukázalo přirozeně význam náležitých opatření zápisů o usneseních senátu a sněmu, pokud se dotýkaly věcí vnitřních. Stinné stránky soukromého ukládání úředních zápisů v domech jednotlivých úředníků se ukázaly co nejostřeji; kromě nesnadného a na libovůli patricijského úředníka závislého přístupu k archiváliím vytýkalo se i přímo falšování.²⁾ Poněvadž takovými poměry trpěli nejvíce plebejové, vymohli si už v prvním století republiky, že texty usnesení senátních musily být soustavně ukládány v chrámu Cereřině na Aventinu, jenž byl střediskem plebejského života. Soukromé uchovávání archiválií v příbytcích jednotlivých úředníků tím však nezanklo, nýbrž udržovalo se dále; ještě Cicero je připomíná pro svou dobu;³⁾ teprve po jeho době, zdá se, to přestalo.

Z nuceného ukládání senátních usnesení na Aventině se však nevyvinul žádný archiv státní. Ten vznikl jinde, a to při úřadu, který se naprosto nemohl obejít bez spolehlivé správy a uchovávání dokumentů. Bylo to *aerarium*, státní pokladna, umístěná ve spodních místnostech Saturnova chrámu na Foru. V *aerariu* se chovaly jak státní peníze a drahé kovy, tak i všechny písemnosti, jež se týkaly státních financí: účty městské a provinční, smlouvy o státních nájmech a dodávkách, seznamy osbo, jimž patřila mzda anebo diety, daňové výkazy, soupisy osob odsouzených k pokutě, účty záloh, remunerací atp.

Význam takového hospodářsko-finančního archivu byl zajisté značný už materiálem tam nashádaným, a vzrůstal ještě

¹⁾ Třebas se týkalo jen jednotlivců.

²⁾ *Livius*, III. 55. 13.

³⁾ *Cicero*, řeč za Cornelia Sullu 15. 42.

dosti spolehlivou správou quaestorů. Není tudíž divu, že se tam začaly časem ukládati i jiné veřejné listiny, na př. seznamy občanů, zařazených do soudních porot,¹⁾ seznamy nově narozených dětí, seznamy spojenců a poddaných, protokoly o volbách, zápisy o přísahách úředníků a senátorů, úřední edikty a hlavně všechna usnesení senátní.

Zdá se, že tato usnesení asi v polovici IV. stol. př. Kr. přestala být ukládána v chrámu Cereřině. Souviselo to nejspíše se změnou politického významu plebejů, kteří v té době nabyli přímého vlivu na státní správu, a nemusili si tudíž vyhrazovati zvláštního uložení usnesení senátních ve svých místnostech.

Ukládána byla tato usnesení do aeraria potom závazně a musilo se to státi v určité lhůtě, která začátkem císařství byla stanovena na deset dní.²⁾ Nebylo-li usnesení senátní uloženo v aerariu, neplatilo.³⁾ Do aeraria byly pak časem ukládány i listiny, chované bývalými úředníky doma. Není divu, že se takto prostory chrámu Saturnova ukázaly nedostačujícími. Užilo se tedy začátkem I. stol. př. Kr. k ukládání archiválií budovy, kterou zřídil v samém sousedství aeraria na svahu Capitolia Q. Lutatius Catullus, a jež se nazývala přímo „t a b u l a r i u m“, archiv. Aerarium bylo hlavním státním archivem i za doby císařské,⁴⁾ kdy do něho přibýly císařské constitutiones, pod kterýmžto jménem jsou shrnovány různé druhy císařských ediktů.

Co v Římě nebylo dlouho pravidelně uschováváno v archivu, byly zákony a plebiscita. Věc tato na první pohled překvapuje, ale ve skutečnosti to nebyl nedostatek tak naprostý. Týkal-li se totiž zákon anebo plebiscitum udělení občanského práva nebo poměru mezistátního, musil být jeho text veřejně vystaven, obyčejně vryt do bronzové desky, takže pravidelně nemělo vůbec významu, že text nebyl v archivu uložen. Ze zákonů pak, týkajících se vnitřního života římského, byly ovšem některé

¹⁾ album iudicum.

²⁾ Cassius Dio, Hist. Rom. 57. 20.

³⁾ Suetonius, živ. Augustův 94. — Jos. Flavios, Antiq. Iud. XIV. 10. 10.

⁴⁾ Scriptores historiae Augustae, živ. Marka Aurelia 9, Gordianův 4. — Apuleius, Apologia 89. a j.

také vryty do bronzu, na př. v Římě leges XII tabularum, lex de repetundis, lex Cornelia de XX quaestoribus, lex Antonia de Termessibus, lex Iulia municipalis a jiné. V provinciích, koloniích a municipiích zvěčňovány takto zákony, upravující jejich zřízení; i takových je zachováno několik.

Ostatní zákony, které nebyly publikovány veřejným vystavením, staly se známými jednak povinným předchozím vyvěšením návrhu zákona, jež se mělo státi 17. dne přede dnem sněmovní schůze,¹⁾ jednak ústní úřední vyhláškou výsledku sněmovního jednání. Dále pak o každém návrhu zákona musil jednat senát, a to buď napřed anebo aspoň dodatečně; obsah zákona byl tedy v archivu aspoň ve zprávě o usnesení senátním. Koncem republiky nastala i v tom náprava: po různých pokusech došlo r. 62 př. Kr. k usnesení zákona, navrženého konsuly Juniem Silanem a Liciniem Murenou, jímž bylo nařizeno uložiti do aeraria opis návrhu každého zákona sněmu předkládaného.²⁾ Usnesení senátní, jednající o návrzích zákonů, neobsahovala celého jejich znění, nýbrž jen krátký obsah. Nebyl-li zákon vryt do bronzu, nebylo před dobou zákona Juniova-Liciniova vlastně oficiální publikace textu, a zákon stal se známým jen soukromými opisy. Byla-li ovšem zničena bronzová deska, dalo mnohdy velikou práci najíti znova celý ztracený text. Římané toho zakusili při různých příležitostech. K velkým škodám docházelo při požárech Říma, jimiž bývaly zachvacovány a ničeny celé části města. Na př. za císaře Vespasiána při požáru Capitolia bylo zničeno na tři tisíce bronzových desek s nápisy zákonů;³⁾ připomíná se výslovně, že k náhradě škody musily být sehnány opisy s velkou námahou se všech stran.

Mnoho listin vzcházelo také z činnosti censorské, která zasahovala velmi účinně do veřejného i soukromého života

¹⁾ Tato lhůta se nazývala trinundinium.

²⁾ Cicero, de legibus III. 4. 11. a mn. j.

³⁾ Suetonius, živ. Vespasianův 8. Zničení Říma při vpádu galském r. 390 př. Kr., uváděné jako zvlášť zlý příklad zničení veřejně vystavených zákonů (Livius VI. 1), není opravdu tak závažné, poněvadž je líčeno nehistoricky.

římského. Censoři však ukládali do veřejného opatrování v aerariu jenom zápisy, obsahující výsledky jejich činnosti: 1) seznamy a klasifikace občanů, úmluvy rázu hospodářského a finančního, jichž se censoři úředně účastnili. Ostatní listinný materiál, obsahující hlavně zápisky, z nichž censoři konečné výsledky sestavovali, byl obzvláště dlouho opatrován doma u censorů a přecházel s pokolení na pokolení jako vzácná rodinná památka. 2)

V souvislosti s veřejným ukládáním censorských listin mluví starověké zprávy také o jakémsi atrium Libertatis, které se už ve II. stol. před Kr. jeví býti hlavní censorskou pracovnou. 3) Není vyloučeno, že toto atrium Libertatis bylo v I. stol. př. Kr. nahrazeno oním velkým tabulariem, vystavěným Q. Lutatiem Catullem, a že tedy stálo dříve na témže místě; aspoň uvedené starověké zprávy dosvědčují, že censorskému archivu v atriu Libertatis se říkalo tabularium, a nová stavba byla označena jako „substructio et tabularium“ už stavebním nápisem, jenž je zachován; 4) patrně se tedy výrazem tabularium myslilo něco, co bylo pod tím jménem známo obecně.

Za doby Ciceronovy měli censoři uloženy výsledky censu též v chrámu Nymf na pláni Martově, na níž se census konal. 5) Patrně to bylo jen přechodně a k potřebě censu.

Velmi zajímavý městský archiv vznikl v Římě v I. stol. po Kr. Když totiž císař Vespasian r. 74 konal poslední census po starém republikánském způsobu, dal současně důkladně popsati a vyměřiti celé město, poříditi jeho plán a založiti přesný katastr všeho nemovitého majetku v Římě. Poněvadž velká část města byla v neblahém stavu pro požární katastrofy posledních let, dal Vespasian poříditi zastavovací plán, určití místo a velikost nových náměstí, rozšířiti rituální hranici města, 6)

1) *Livius*, XXIX. 37. 7.

2) *Dionysios Halikarnasský*, *Rom. Arch.* I. 74.

3) *Livius* XLIII. 16. 13; XLV. 15. 5.

4) *Corpus inscriptionum latinarum* VI. č. 1314; *Dessau*, *Inscr. lat. selectae* č. 35.

5) *Cicero*, řeč za Milona 27. 73

6) Říkalo se jí pomerium.

dal vystavěti zbořeně svatyně, vydlážditi ulice atd. Všechny nákrasy, výpočty a doklady, týkající se této práce, byly uloženy pohromadě v budově zvláště pro to vystavěné mezi forem Vespasiánovým a starým forem. Hotova byla r. 78 a říkalo se jí templum sacrae urbis. Koncem II. stol. po Kr. byl tento archiv zničen požárem; císaři Septimius Severus a Caracalla jej znovu postavili a starý plán města Vespasiánova nahradili novým plánem, odpovídajícím jejich přestavbě Říma. Zbytky tohoto plánu, vrytého do mramoru, jsou dodnes zachovány.

Krom archivů uvedených byla ovšem v Římě ještě řada jiných archivů rázu více méně soukromého. Význam jejich pro státní archivnictví byl v tom, že obsahovaly ledacos, co oficiálně uchováno nebylo. Že velký význam za republiky měly archivy nobility, je přirozeno. Za císařství pak zcela zvláštní místo zaujímal archiv císařský, zvaný *scrinia*. 1)

Jako bylo v Římě roztrženo uložení archiválií a jako se jen znenáhla vyvíjel hlavní státní archiv, tak nejednotná byla i správa archivů. Samozřejmě rozhodovalo tu místo, kam byly archiválie ukládány. Pisemnosti uložené v regii byly a zůstaly pod dozorem kollegia pontifiků, usnesení senátní v chrámě Cereřině pod dozorem plebejských aedilů. Aerarium samo bylo spravováno quaestory, a tudíž i archiv tam uložený podléhal jejich správě. Když nastala povinnost ukládati do aeraria usnesení senátní, přistoupili ke quaestorům v dozoru nad archivní částí aeraria ještě aedilové a plebejští tribunové. Úkol aedilů byl tu velmi důležitý, poněvadž oni měli býti vlastními archiváři a jejich prostřednictvím se měly listiny z archivu vyžadovati. Aedilové však si zvykli ponechávati tuto práci svým kancelářským pomocným silám, 2) jež z neznalosti a netečnosti, leckdy i úmyslně, téměř znemožňovaly užívání archivu. Bylo vůbec velmi nesnadno získati opisy listin, a nad to nebylo nikdy jisto, je-li opis správný. Trpce si na to stěžoval Cicero 3)

1) *Suetonius*, živ. Neronův 47; *Plinius mladší*, konec 65. listu císaři Trajanovi; *Corp. inscr. lat.* III. 7121. a j.

2) zvaným *apparitores*.

3) *Cicero*, *de legibus* III. 20. 46.

a navrhoval různé reformy. Něco bylo zlepšeno, když byl quaestorem mladší Cato, jenž se vynasazil odstraniti aspoň nejhorší nedostatky; ale k trvalé nápravě došlo až r. 11 př. Kr., kdy aedilové i plebejští tribunové byli ze správy aeraria vyloučeni. 1) Opatrování archivu zůstalo nadále jen městským quaestorům, jimž ponecháno i později za císařství, kdy vrchní správa aeraria byla svěřena jiným úředníkům. 2) Začátkem I. stol. po Kr. úřadovala po několik desetiletí zvláštní komise, 3) která měla archiv v aerariu zrevidovati a doplniti. 4) Listiny císařské spravovali otroci a propuštěnci zvaní tabularii, scri-niarii.

Z manipulace archivní je třeba připomenouti, že quaestori, přijímající listinu v uschování, byli povinni zjistiti její pravost. 5) Usnesení senátní bývala opisována do zvláštní knihy. 6) Justinian dal za své vlády zreorganisovati archivy všech měst celé říše. 7)

Materiál, na němž bylo psáno, byly nejčastěji dřevěné destičky, později potřené voskem a opatřené zvýšeným okrajem, aby plocha vosková byla chráněna; 8) do vosku se psalo kovovým písátkem. 9) Jen znenáhla a poměrně pozdě za císařství začalo se i k archiváliím užívatí papyru. Zprávy o jiném materiálu nejsou spolehlivé.

Tabulae byly uspořádány jednak chronologicky podle let, uvnitř jednotlivých let pak podle obsahu. Byly očíslovány a složeny v regálech. Byl-li úředně pořízen opis, vytklo se přesně místo, kde byl originál uložen. 10)

1) *Cassius Dio*, Hist. Rom. 54. 36.

2) *Tacitus*, Annales XIII. 28.

3) *curatores tabulariorum publicorum*.

4) *Cassius Dio*, Hist. Rom. 57. 16; *Corp. inscr. lat.* VI. č. 916.

5) *Plutarchos*, živ. mladšího Katona 17.

6) *Cicero*, XIII. kniha listů k Attikovi, list 33 § 3; *Jos. Flavios* Antiq. Jud. XIV. 10. 10.

7) *Justiniani Novellae* 15. 5. § 2.

8) *tabulae cerae*.

9) *stilus*.

10) *Jos. Flavios*, Antiq. Iud. XIV. 10. 10.

Zdá se, že byly také psány rejstříky souhlasně číslované; avšak nemáme tu přesných zpráv. Rovněž o archivech provinciálních, zejména místodržitelských, neznáme podrobností.

Zbývá nyní promluvit o tom, jak se v Athénách a v Římě pohlíželo na archivy a jak jich dovedli užívatí.

Především byla to potřeba úřední, která dala archivům vznik a která měla také vliv na jejich správu a opatrování. To vysvítá z přísných ustanovení athénských na ochranu pravosti listin a z Ciceronových a Catonových pokusů o reformu římské archivní služby. Ale těmito úředními zřeteli nebyl vyčerpán starověký zájem o archivy. Úřední potřeba hleděla k archiváliím, pokud to byly listiny důležité pro rozhodnutí podobných případů, anebo pro použití obecného ustanovení na určitý případ. Proto jak v Athénách, tak i v Římě byly listiny úředně vyžadovány, hlavně ovšem ve věcech soudních, kde nejčastěji šlo o přesné stanovení platnosti a formy.

Ale archivů bylo i v klasickém starověku užíváno jinak, než jen k veřejné úřední potřebě, a to způsobem, jenž se silně blíží dnešnímu jejich užívání, kdy jsou nám archivy dokumenty historickými. Sledovati dopodrobna, jaký byl u Řeků a u Římanů poměr archivů a dějepiscectví, musilo by ovšem býti předmětem samostatné a obsírné práce; zde lze jen krátce naznačiti hlavní body.

Celkem lze říci, že u Athéňanů byl zájem větší než u Římanů, a to jak v politice, tak v literatuře. O zálibě Řeků hlavně ovšem Athéňanů, užívatí rozsáhlého materiálu dokumentárního v životě politickém, zmiňuje se pěkně mladší Plinius ve svých listech. 1) Staví ji proti syllogistickému použití, oblíbenému u Římanů. Také řečtí historikové brzy poznali cenu archiválií jako přímých dokumentů, a zvykli si jich užívatí. Hodně k tomu přispělo i to, že v Řecku se neomezovala publikace veřejných dokumentů jako v Římě; uplatňoval se tu zajisté i vliv zvyku vtesávatí nápisy hlavně do kamene, jehož bylo v Řecku dostatek, takže nebyl poměrně tak drahým ma-

1) Kniha II. list 19 § 8.

teriálem, jako v Římě bronz. S větším zájmem řeckých historiků o přímé dokumenty souvisí také jejich dosti pečlivé citování. V Řecku se také vyvinuly historické a literárně-historické monografie, k nimž byl materiál čerpán přímo z dokumentů. Jsou to jednak místní kroniky, jednak státovědecké sborníky po vzoru sborníků Aristotelových, pak práce chronologické, zpracování dat o vítězstvích v národních závodech atd.¹⁾

Že tomu u Římanů bylo jinak, byl vinen především nevalný, a nad to ještě poměrně častými katastrofami města zhoršovaný stav jejich veřejných dokumentů. Velmi působil také pozdě probuzený zájem Římanů o historiografii vůbec a pak ony přemnohé, politicky i osobně sobecké vlivy, jimž musilo jejich dějepisectví podlehnouti, sotva se jen poněkud rozvilo. I zárodky dějepisu, jakými byly seznamy úředníků a primitivní kronika, byly u Římanů výsledkem rekonstruktivního zpracování; třeba vzniklo poměrně dosti brzy, přece bylo, to už pozdě, aby mohlo mít materiál úplný, a co hlavního spolehlivý. Polybiův vrstevník, starší Cato, měl ještě trochu smyslu pro přímé doklady, ale kronikáři, kteří přišli po něm, byli buď politickými publicisty nebo rétory, anebo obojím dohromady. Rétorismus převládl a přímý doklad neměl ceny, poněvadž se v kronikách o vlastní minulosti nehledalo ani tak přesné poučení, jako spíše pěkný výklad. Příznačný je příklad annalisty Licinia Macra, jenž nezájmu svých krajanů o přímé doklady zneužil do té míry, že se pro svá vymyšlená tvrzení zcela klidně dovolával nikde neexistujících „libri lintei“, dokumentů psaných prý na plátně a chovaných v chrámě Iunony Monety na Capitoliu.

Jakési zlepšení nastalo, až když se z Caesarova nařízení začala publikovati senátní akta; ten zvyk potrvál pak s některými změnami i za doby císařské. Usnadnilo se tím poznání dokladů, které za té doby ležely pouze v archivu. Akt senátních užíval na př. Tacitus, ale i ten k nim sahal jen, když

¹⁾ O přímém studiu archivů domácích i cizích, jemuž se oddávali řeční badatelé, zmiňuje se *Tertullianus* ve svém *Apologeticu* 19; uvádí i jména.

neměl literárních pramenů. V citování však se ani on nedovedl vždy povznést nad nepřesnosti svých krajanů.

Poněkud více péče, ale také nemnoho, bylo věnováno archiváliím těmi římskými badateli, kteří se věnovali studiím starožitnickým nebo právnickým. Ale ani tu se nevyrovnali Řekům.

Že nedostatky archivnictví v Římě samém jest přičísti spíše poměrům, než vysuzovati z toho neschopnost Římanů vůbec, dokazuje správa Egypta za doby římské. Římané nejen že dovedli správně oceniti archivní soustavu, přejatou od Ptolemaiovců, nýbrž ještě ji rozšířili a zdokonalili. Ostatně i ve vlastní říši v době císařské fungovalo archivnictví dosti dobře na základech za republiky vybudovaných.

Bohaté nálezy úředních listin egyptských na papyrech dovolily nám seznámiti se do značné míry s archivnictvím egyptským, ač nelze zapřít, že přes to nejsou tu naše vědomosti bez mezer. Poměrně nejlépe jsme zpraveni o cestách a osudech listin vzešlých ze závazků osob soukromých. V Egyptě bylo totiž vůbec ve zvyku jednání písemné. Dostatek psacích látek způsobil, že o každém jednání soukromém i veřejném byl učiněn zápis.

Už v posledních dobách před dobytím Egypta Alexandrem bylo v Egyptě obyčejem činiti smlouvy, zejména o převodu majetku, u notářů, kteří byli vlastně chrámovými funkcionáři. Exempláře těchto smluv, psaných egyptsky písmem demotickým, byly chovány v chrámech, v nichž takto vznikaly archivy, jež měly veřejný ráz. Za vlády ptolemaiovské však jim byl tento veřejný ráz odňat, ale zřízení demotických chrámových notářství (*μονόγραφοι*) ponecháno, ovšem také jen jako zřízení zcela soukromé.

Vedle soukromých archivů demotických vznikly přirozeně v době ptolemaiovské i řecké archivy, a to tím, že smlouvy ověřené svědky byly ukládány u důvěrníků zvaných *συγγραφοφύλακες*. To však nebyly osoby veřejné, a listiny u nich uložené byly tedy také jen soukromým archivem.

Veřejné archivnictví vzniklo postupně až za Ptolemaiovců, a to na základě organisace župní. Každá z žup, na něž se

Egypt dělil, měla svého veřejného notáře, jenž byl zprvu úředníkem královským, později za doby římské sice úředníkem obecním, ale úřadujícím v přeneseném oboru státní působnosti. Obvyklý název notářů byl ἀγορανόμος nebo μνήμων. Každá župa měla pak svůj archiv, do něhož musili notáři a také ředitelé státních a veřejných bank (τραπεζίται) odevzdávatí opisy listin o transakcích, u nich činěných. Tento ústřední župní archiv jmenoval se βιβλιοθήκη δημοσίων λόγων, δημοσία βιβλιοθήκη. Název ten je zajištěn až z doby římské. Za Ptolemaiovců se výrazu δημόσιος neužívalo. Snad tedy i župní archiv měl jiný název. Proti δημόσιος doby římské stojí obyčejně βασιλικός z doby ptolemaiovské. Nevíme ovšem, pokud lze tuto vzájemnost sevšeobecnovati.

Sídlem archivu bylo hlavní město župy. Asi v druhé polovici I. stol. po Kr. byl jednotný župní archiv rozdělen na dvě souběžná oddělení, z nichž jednomu ponechán dosavadní název, druhé pak pojmenováno βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων, τὸ τῶν ἐγκτήσεων βιβλιοφυλάκιον. Rozdíl byl v tom, že δημοσία βιβλιοθήκη sloužila nadále listinám státním a úředním (a asi též listiny sčítací byly tam ukládány), kdežto βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων shromažďovala všechny listiny týkající se osob soukromých a vedla přesnou evidenci majetku osob patřících do obvodu župy. Společný název obou archivních oddělení byl τὸ ἐπὶ τῶν τόπων βιβλιοφυλάκιον. Každé oddělení mělo svého vlastního ředitele zvaného βιβλιοφύλαξ. Před rozdělením byl celý archiv řízen jen jedním bibliofylakem. Dozor na župní archiv a na bibliofylaka vykonával župan (στρατηγός). Všechny archivy pak podléhaly za doby římské doзору místodržitele Egypta. Byl-li nějaký ústřední dozor i za doby ptolemaiovské, nevíme.

Postup při ukládání listiny byl takový: o aktu u notáře sjednaném, ať to byl akt samostatný či jen ověření předchozího ujednání soukromého (ἀναγραφή, ἐκμαρτύρησις), byla sepsána listina. Soukromá strana dostala opis (ἀντίγραφον, ἐκδόσιμον); pro úřední potřebu pořízeny dva originály, z nichž jeden si ponechal notář a přiřadil jej k listinám stejného druhu tím, že jej přilepil vždy krajem k listině předcházející. Vzniklý tak

svitek nazýval se τόμος συγκολλήσιμος. Druhý originál (εἰρόμενον) byl určen do βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων. Eiromena byla v pravidelných lhůtách odevzdávána do archivu spolu s opisem kurentního protokolu (συμβολαίων ἀναγραφή). V βιβλιοθήκη ἐγκτήσεων byly listiny uloženy podle župních osad (κῶμαι), uvnitř osad pak abecedně podle jmen. Každý člověk v obvodu župy usedlý měl tam svůj záznam (ὄνομα). Ukládány byly všechny písemnosti, jež se jakkoliv dotýkaly majetku; tedy listiny o kupu, prodeji, darování, odkazu, sňatku, hypotékách, o nároku, ať jakéhokoliv druhu, na majetek pozemkový, domovní, nevolníky, pak zápisy o případných nárocích žen a dětí na majetek patřící zatím manželům nebo rodičům. Rovněž všechny jiné smlouvy, které byly notářsky ověřeny. Aby byl snadnější přehled všech listin, které byly chovány u každého jednotlivého „onoma“, byl každému obyvateli založen osobní evidenční list (διάστρωμα), na němž měl seznamenány všechny listiny, které o něm byly v archivu chovány. Diastroma tedy obsahovalo přesný obraz majetkových poměrů každého a soubor diastromat byl tedy pozemkovou knihou, založenou na principu personálním. Proto diastroma jedné osady tvořila celek. Co do zevnějšku, skládala se z řady svitků (στοιχεῖα), slepených z číslovaných listů (κολλήματα).

Od správy bylo odděleno v Egyptě ptolemaiovském i římském soudnictví, jehož organisace není dosud zcela jasná. V podstatě vycházelo soudnictví za Ptolemaiovců z moci královské, jež jím jménem se právo nalézalo po celé zemi kromě autonomních měst Alexandrie a Ptolemaidy. V době římské byl vlastně soudcem sám místodržitel *praefectus Aegypti*, jenž pro jednotlivé případy určoval za sebe soudce. Zvláště důležité místo zaujal tu ἀρχιδικαστής, jehož úřadovna (καταλογεῖον) se stala časem také jakousi podatelnou, sprostředkující ověření soukromých listin. Byly to buď συγχωρήσεις, smlouvy sepsané jako společný návrh obou smluvních stran a podané soudu, anebo δημοσιώσεις, zveřejnění listin sepsaných subjektivně formou listu (χειρόγραφον). Katalogeion, prozkoumavši předložené listiny, dalo je uložiti do archivů alexandrijských, zvaných Ναναίου βιβλιοθήκη a Ἀδριακῆ βιβλιοθήκη, a to buď poslalo dva originály anebo

dala-li strana soudu jen jeden originál, uložilo jej do Hadriánského archivu a pro Nanaion byl pořízen úřední opis. Lze se domnívati, že se podobně postupovalo i s akty soudními, aspoň v římské době, kdy se všechno soudnictví soustřeďovalo v ruku praefektových. Protokoly o soudním jednání byly obsaženy v úředním deníku úředníka, kterému praefekt v jednotlivých případech svěřil provedení soudu.

Za vlády diadochů měla zajisté své archivy i autonomní města Alexandrie a Ptolemais, která nepatřila do žádné župy. Jak tomu bylo v jednotlivostech, nevíme. Římané odstranili autonomii těchto měst, ale Alexandrie přece, jak se zdá, zaujímal i nadále postavení poněkud zvláštní; svědčí o tom i titul *praefectus Alexandriae et Aegypti* pro místodržitele Egypta.

O uschování archiválií v Egyptě byla už učiněna zmínka svrchu. Papírové svitky buď se ukládaly do džbánů hliněných anebo byly kladeny na police. Tento způsob byl asi nejobvyklejší v župních archivech, poněvadž usnadňoval stále dobrý přehled. Matriky narozených a zemřelých nebyly chovány archivně. Spravovali je *γομματεῖς* jako zatímni doplněk minulého sčítání.

Na konci tohoto přehledu o starověkém archivnictví nebude snad nezajímavo připojití překlad výnosu římského místodržitele, jímž se odstraňují závady shledané v archivech. Je to z Pap. Oxyr. II. č. 237 z r. 89 po Kr.:

„M. Mettius Rufus, praefekt Egypta, dává na vědomí: župan oxyrynšský Claudius Arius mi oznámil, že ani soukromá, ani veřejná jednání nemohou býti náležitě konána, poněvadž evidenční listiny župního archivu už dávno nejsou psány jak se patří, ačkoliv mými předchůdci už často bylo přikázáno, že musí býti náležitě opraveny; to ovšem dobře nejde, neopatří-li se napřed opisy. — Nařizuji tedy všem, kdož mají nějaký majetek, aby dali do šesti měsíců zapsati do župního archivu svůj majetek soukromý, věřitelům nařizuji, aby dali zapsati, jaké mají hypotekární půjčky, i všem ostatním, jaká mají práva. Při zápise ať každý oznámí, jak nabyt nynější držby. Ženy musí učiniti doplňovací sdělení k majetku mužovu, je-li jeho držba nějak zatížena podle domácího egyptského práva, rovněž i děti k ma-

jetku rodičů, jimž jest užívání zaručeno veřejnou listinou, avšak po jejichž smrti připadá dětem. To proto, aby případně smluvní strany nebyly z neznalosti uvedeny v omyl. Nařizuji také soukromým i veřejným notářům, aby nic neprováděli bez nařízení z župního archivu, věduce, že to jinak nemá platnosti, a že počínajíce si proti rozkazu budou stíženi stanoveným trestem. Jsou-li od dřívějšíka v župním archivu opisy, buďtež opatrovány s největší pečlivostí, stejně i evidenční listy, aby v nich bylo možno míti doklad, nastalo-li by kdy vyhledávání ve věcech, které by nebyly náležitě přihlášeny k zápisu. Aby užívání evidenčních listů bylo spolehlivé a trvalé, aby nebylo potřebí znova žádati zápisy, nařizuji archivářům, aby každého pátého roku obnovili evidenční listy, přenesouce na nové listy poslední stav majetku každého jednotlivce podle osad a druhu.

Dáno v 9. roce vlády Domitiánovy, 4. dne měsíce Domitiána“. (1. října r. 89 po Kr.)¹⁾

Vladimír Groh.

¹⁾ V oddíle o egyptských archivech nejsou pro přehlednost jednotlivé papiry uváděny. Velmi dobrou sbírkou papyrových listin, důležitých se stanoviska právního řádu veřejné správy, jsou Juristische Papyri, sestavené a vyložené P. M. Meyerem (1920, Berlín). Základním dílem o papyrech je M. Mitteis - U. Wilcken, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde (4 sv. 1912, Lipsko). Kratší dobrý přehled podal M. Modica, Contributi papirologici alla ricostruzione dell'ordinamento dell'Egitto sotto il dominio greco-romano (1916, Řím). O řeckých archivech vůbec vykládá nejnověji obsírně Eg. Weiss, Griechisches Privatrecht auf rechtsvergleichender Grundlage (I. 1923, Lipsko). O řeckých a římských archivech vůbec napsal stručný přehled C. Dziatzko do Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft (sv. II. 1896, Stuttgart.) O římských úřadech a ukládání veřejných listin píše Jos. Král-Vlad. Groh, Státní zřízení římské (1921, Praha).

K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách.

Podle dosavadní literatury k vývoji veřejné péče o obecní archivy v Čechách¹⁾ mohla by vzniknouti domněnka, že péče tato datuje se teprve od polovice 19. stol. z iniciativy samosprávných úřadů, a že stát se do té doby o obecní archivy buď vůbec nestaral, nebo že zasahoval pouze negativně, vyžaduje z nich cenné archivalie do Vídně k svým centralistickým účelům.

Toto pojetí by ovšem neodpovídalo úplně skutečnosti. Nebude proto snad nezajímavo povědět několik slov o vývoji státní péče o české městské archivy, pokud to bylo možno zjistiti hlavně ze spisů, uložených v archivu ministerstva vnitra v Praze.

Do polovice 18. stol. nelze vůbec mluvit o veřejné péči o obecní archivy. Městské archivy byly tehdy vlastně pouze živými registraturami, o jejichž obsah se opíralo právní postavení města. Privilegia zaručovala obcím určitá práva a proto bylo věcí veřejného zájmu všeho měšťanstva, aby cenné tyto pergameny byly pečlivě uloženy na radnicích v dubových truhlách pod bezpečným uzávěrem. Mnohdy ovšem ani tyto pevné dřevěné truhlice neuchránily pergamenů před požárem, město a radnice zachvátivším. Byla by jistě dosti zajímavá statistika, kolik obecních archivů utrpělo takto nenahraditelné ztráty svých archivalií.

Péče městských rad o jejich archivy týkala se však obyčejně pouze privilegií a městských knih, jakožto materiálu právně nejdůležitějšího a nejpotřebnějšího, běžná úřední registratura však upadala dobou do nepořádku. Neurovnanost starších

¹⁾ Budtež zde uvedeny jen hlavní články: *Jaromír Čelakovský*: Organizace archivnictví v zemích neuherských (Věstn. Čes. Akademie XXII [1913] s. 247 násl.), *J. Borovička*: Samospráva a archivnictví v Čechách (Věstn. Čes. Akademie XXIII [1914] s. 9 násl.), *B. Mendl*: Zákonitá úprava ochrany písemných památek (Zvl. otisk z „Věstníku minist. školství a národní osvěty“ Část informační, roč. III., č. 17-18).

úředních spisů městských byla pravděpodobně brzy nemile počítována i v běžné úřední agendě, zvláště když od polovice 18. stol. vídeňský centralismus stále více utužoval dozor krajských úřadů na finanční, hospodářskou i politickou správu měst.

A vskutku zanedbaný stav městských archivů a registratur neušel pozornosti státních úřadů. Již 8. října 1753 publikuje pražská representace a komora všem krajským úřadům v Čechách císařský reskript z 31. srpna 1753, jenž nařizuje, že městští syndikové jsou povinni bez zvláštní peněžní náhrady uvést do lepšího pořádku městské registratury a archivy a pečovat i dále o jejich řádné uložení a opatrování. Městské úřady a vrchnosti municipálních měst jsou odpovědny za přesné plnění tohoto reskriptu.¹⁾

Velikého praktického výsledku toto nařízení pravděpodobně nemělo. Městští syndikové jistě neuvítali rádi tohoto nehonovaného zvětšení své úřední práce — a při nedostatečné kontrole upadl tento rozkaz asi brzy v zapomenutí. Vidíme to již r. 1770 na královéhradeckém případě. Dne 14. května 1770 podává podkomoří věnných měst Ferdinand hrabě z Kokořova guberniu zprávu o smutném stavu královéhradeckého městského archivu. V minulých válečných letech nepřátelští kozáci prý zpustošili město a zapálili i radnici. Při záchranných pracích byl tehdy „městský archiv čili registratura“ velmi přeházen, takže nutně potřebuje srovnání. Již několikráte byl k tomu magistrát úředně vybídnut, ale vždy marně; městští syndikové se o archiv vůbec nestarali. Protože však dohled na archivy, registratury a kanceláře věnných měst náleží prý k důležitým visitačním úkolům podkomořského úřadu, uložil hrabě z Kokořova městskému radnímu a bývalému syndikovi Karlu Vydrovi, aby městský archiv srovnal za odměnu 12 sáhů dříví ročně z obecních lesů. Když však Vydra koncem r. 1769 zemřel, přihlásili se k této práci na novou upomínku podkomořského úřadu pouze královský rychtář Schneider a radní Blažek, kteří však žádají za srovnání archivu, jež prý za pomoci radního Jana Portensteina bude trvati aspoň

¹⁾ Archiv min. vnitra v Praze, Publ. 1748-1755, fasc. M 1/2/23.

3 léta, remuneraci 300 zl. jednou pro vždy. Podkomoří žádá proto gubernium za svolení, aby jim mohlo býti těchto 300 zl. vyplaceno z obecních rent hradeckých. Žádosti této gubernium ihned vyhovělo s připomínkou, aby podkomoří bedlivě dohlížel na postup této práce.¹⁾ Co se dále stalo, nevíme.

Centralismem tereziánským české země velice utrpěly, ale motivy tohoto archivního centralismu nebyly vždy jen politické, byly i vědecké a osobní, motivy, jež vedou konečně každý centralismus, i náš dnešní. A právě se stanoviska nynějších našich poměrů měli bychom v tereziánském archivním centralismu leccos pochopiti a leccos mu prominouti.

Jestliže však tereziánská doba měla ještě značný smysl pro důležitost archivních památek — Marie Terezie věnovala značnou péči aspoň státním archivaliím, hlavně z popudu dvor. archiváře Rosenthala — chybí tento smysl skoro úplně vládě Josefově. V horečném chvatu překotných reforem nebylo kdy starati se o staré pergameny, jichž právní platnost císař tak často neuznával. Vina za smutný osud archivů jezuitských a zrušených klášterů nepadá však pouze na centrální úřady státní, nýbrž i na výkonné úřední orgány, jež neměly pro tyto svědky minulosti dosti smyslu. A bylo by konečně i nespravedливо, žádati od lidí tehdejší racionalistické doby více smyslu pro písemné památky minulosti, než se s ním bohužel setkáváme i nyní v úředních právnických kruzích. Není tedy divu, že z oné doby nemáme zpráv o ochraně městských archivů a že s dalším pokusem o inventarisaci městských archivů v Čechách setkáváme se teprve r. 1805, v době, kdy vznikající romantismus počal probouzeti i v širších kruzích inteligence živější smysl a lásku k pergamenovým svědkům dávné minulosti.

Tehdejší nejvyšší purkrabí český Jan Rudolf hrabě Chotek poznal na svých úředních cestách Čechami důležitý historický listinný materiál, uložený v archívech některých měst a městysů, a osobně se přesvědčil o jejich zajímavém obsahu. Živý osobní zájem Chotkův, takto vzbuzený, byl příčinou, že bylo vydáno

¹⁾ Archiv min. vnitra v Praze, Publ. 1764—1773, fasc. L 1/55.

presidiální nařízení českého gubernia ze dne 6. ledna 1805 16 krajským úřadům v Čechách o inventarisaci listin v městských archívech a o jejich zabezpečení.

V úvodu tohoto nařízení se zdůrazňuje politická i historická důležitost starých listin a dokumentů a nutnost, zachrániti je před zkázou, již nyní mnohde podléhají vlhkem a špatným opatrováním. Všem krajským hejtmanům se proto ukládá, aby neprodleně nařídili magistrátům všech měst a městeček svých krajů, aby všechny svoje listiny od nejstarších dob až do r. 1700, řádně srovnali, zregistrovali a pak v pořádku uchovávali v suchých, bezpečných, ohnivzdorných místnostech. Gubernium vyslovuje naději, že se naleznou k této práci schopní lidé buď mezi členy městských magistrátů nebo v řadách duchovenstva a učitelstva, a že malý finanční náklad s tím spojený zajisté bude lehce uhrazen z městských důchodů. Listiny, jež by pro nezvyklost starého písma nebylo možno na místě přečísti, buďtež prostřednictvím krajských úřadů předloženy pražskému guberniu, kde budou přepsány, přeloženy a dotyčné obci opět vráceny. Magistrátům se přísně zakazuje z archivů cokoli zcizovati, vše musí býti zachováno pro věčnou pamět. Krajské hejtmané mají do šesti měsíců podati guberniálnímu presidiu zprávy o postupu této akce zároveň s duplikáty zhotovených inventářů.

Krajské úřady publikovaly toto nařízení všem magistrátům ve svých krajích, ale výsledek celé akce, jak se jeví v zachovaných zprávách krajských hejtmanů guberniálnímu presidiu, hodně zklamal. Teprve po upomínkách gubernia sešly se ze všech krajů žádané zprávy, z nichž je zřejmo, že jednak krajské úřady samy nestejně pochopily smysl presidiálního nařízení a s nestejnou svědomitostí je vyplnily, jednak že také města nevycházela se stejnou ochotou vstříc tomuto úřednímu rozkazu. Positivním výsledkem celé akce jest 61 archivní inventář českých měst a městeček, uložený nyní v archivu ministerstva vnitra v Praze.⁴⁾

⁴⁾ Spisy o této inventarisaci spolu s opisy archivních inventářů viz archiv min. vnitra, Praesid. 1805 fasc. 1, č. 103, 2855, 3050/2, 3061/2, 3454/2, 3062/2, 3063/2, 3109/2, 3113, 3119/2, 3241/2, 3330/2, 3343/2, 3354/2, 3625/2.

Inventáře tyto jsou přirozeně různé ceny podle schopnosti, svědomitosti a pile svých autorů. Velice podrobný jest inventář archivu Čes. Budějovic, pořizovaný tamním kanovníkem Josefem Pinkasem. Též obšírný inventář bohaté hospodářské registratury karlštejnské zaslужuje zvláštní zmínky, stejně jako soupisy regist listin z Bělé, Vyššího Brodu, Chebu, Lokte a Mostu. Třeba že tedy výsledek celé akce nevyhovuje někdy našim nynějším požadavkům, podává přece dosti zajímavý obraz tehdejšího stavu městských archivů. Hlavně bylo při nich přihlíženo k listinám ale nalezneme v nich i zmínky o městských knihách a o osudech jednotlivých archivů.

Že dobře míněný tento pokus gubernia nesetkal se s úplným kýženým výsledkem, je snadno vysvětlitelné. Doba sama nebyla podnikem příznivá. Bylo to právě v době, kdy Napoleon svými vítězstvími sahal přímo na kořeny habsburské monarchie, a kdy válečné útrapy, starosti o válečnou kontribuci a obavy před nejistou budoucností nepoprávaly času ani chuti ke klidné inventarisaci městských archivů. Jinou důležitou příčinu tohoto nezdaru zajisté správně vystihl krajský hejtman chrudimský ve své zprávě, v níž praví, že z osobní zkušenosti ví, jak leckterý městský archiv chová cenný materiál, ale že majitelé jeho vedle neochoty a lenosti, pořizovati písemné seznamy, jsou hlavně ovládnáni obavou, aby jim gubernium nevzalo archivalie v seznamu uvedené. Chrudimský hejtman projevil proto svoje přesvědčení, že by se celá akce potkala s daleko větším úspěchem, kdyby gubernium předem zaručilo městům nezczizitelnost jejich archivalií a kdyby dozor na pořizování těchto archivních soupisů svěřilo krajským komisařům při jejich občasných krajských visitacích.

Dobrá tato rada přišla ovšem již pozdě a v neklidné tehdejší válečné době nebylo pochopitelně chuti, celý tento podnik opravovat nebo dokonce opakovat. Hraběte Chotka kromě toho 3629/2, 3640/2, 3713/2, 4760, 5523, r. 1807 fasc. 1/11, č. 605. V příloze I. jsme sestavili pro povšechnou orientaci abecední seznam těchto inventářů podle jmen obcí s udáním čísla (v závorce), u něž jest inventář ve spisech uložen.

vystřídál v té době v úřadě nejvyššího purkrabí hrabě Wallis, jemuž chyběl osobní zájem o tuto akci. A tak se na konec gubernium spokojilo mezi jiným i zprávami krajských hejtmanů litoměřického a čáslavského, že v těchto krajích není vůbec žádné listiny, jež by zaslужovala býti zaznamenána! Gubernium přijalo na vědomí předložené zprávy a seznamy a spokojilo se pouze opakovaným napomenutím, aby všechny městské archivy byly i dále pečlivě opatrovány v suchých a bezpečných místnostech. Knihy a listiny, jež některá města poslala guberniu k rozluštění, byly jim se stručným vysvětlením vráceny, a zprávy krajských úřadů i s příloženými inventáři byly uloženy ad acta.

Nebyl ještě pravý čas ke zdaru takového podniku, na jehož provedení marně čekáme ještě dnes. Ostatně v tehdejší době a za tehdejších okolností nelze ani tohoto výsledku podceňovati.

Brzy po této inventarisaci akci objevuje se ve dvorním archivu vídeňském nový ředitel — centralista, Josef sv. p. Hormayr. Podobně jako Rosenthal i Hormayr veden byl ve svých centralisačních archivních snahách i silnými motivy osobně vědeckými, a podporován účinně Metternichem, dosáhl toho, že v lednu r. 1812 bylo do Vídně převezeno z pražské universitní knihovny 766 listin zrušených klášterů.¹⁾ Novému tomuto útoku vídeňského centralismu unikly české obecní archivy bez pohromy, zvláště také proto, že centralista Hormayr brzy potom byl odvezen jako státní vězeň na Špilberk, aby se již na své úřední místo do dvorního archivu nevrátil.

Pro obecní archivy příznivě skončil i další útok vídeňského centralismu r. 1829, namířený tentokráte na autografy z českých archivů. President dvorní knihovny vídeňské, Moric hr. Dietrichstein, hodlaje při knihovně založit sbírku autografů znamenitých mužů všech časů a zemí, obrátil se 12. ledna 1829 prostřednictvím nejvyššího kancléře Sauraua na nejvyššího purkrabí českého hr. Chotka se žádostí, aby mu předložil soupis všech cennějších autografů, uložených ve státních i stavovských archi-

¹⁾ Spisy o této akci spolu se soupisy listin zrušených klášterů viz v archivu minist. vnitra v Praze, Praesid. 1811—1815, fasc. 16/31.

vech v zemi, ve vědeckých i uměleckých ústavech, kláštorech a universitě. O obecních ani o šlechtických archivech se Dietrichstein nezmiňuje. Chotek rozeslal příslušné žádosti přesně podle pokynů Dietrichsteinových, ale výsledek celé akce nebyl tentokrát valný. Jen guberniální archiv pražský poslal do Vídně větší počet autografů podle pěti seznamů, universitní knihovna pražská dodala 33 kusy, litomyšlské piaristické kollegium poskytl autografy astronomů Delalanda, Boda a Kautsche a bechyňský františkánský klášter věnoval jeden pergamenový rukopis. Stavové, arcibiskup i čeští biskupové odpověděli záporně. A ani pozdější výzva k šlechtickým archivům nepřinesla pravděpodobně kýženého výsledku.¹⁾ Obecní archivy české byly tentokrát opět ušetřeny.

Státní zájem o uspořádání městských archivů v Čechách projevil se znovu r. 1848. Historicko-filologická třída nedávno založené vídeňské akademie,²⁾ konajíc přípravy ke sbírce pramenů pro vlastenské dějiny rakouské, vyžádala si u vlády zprávy o stavu a obsahu soukromých archivů v Čechách. A již 20. ledna 1848 žádá nejvyšší kancléř Inzaghy nejvyššího purkrabí českého Stadionu, aby se jednak obrátil na duchovní ústavy v zemi se zdvořilou žádostí, aby otevřely svoje bohaté archivy historickému badání výše naznačenému, jednak aby podal do Vídně soupis všech archivů v Čechách s povšechným udáním jejich obsahu a aby navrhl české historiky, kteří by byli schopni spolupracovat v historické komisi vídeňské akademie.³⁾ Stadion se ihned obrátil pro zprávy a návrhy ke všem krajským úřadům a ke Královské české společnosti nauk. Odpověď Společnosti nauk došla ihned. Její aktuár a správce Musejního archivu Karel Jaromír Erben, opíraje se o své osobní zkušenosti, nabyté na tříleté cestě po českých archivech, vykonané s doporučujícím listem guberniálního presidia z 29. května 1844, předložil guberniu

¹⁾ Viz archiv minist. vnitra v Praze, Praesid. 1829, fasc. 22/36.

²⁾ Stálými jejími vídeňskými členy byli: Chmel, Endlicher, v. Münch a Wolf.

³⁾ Viz archiv minist. vnitra, Praesid. 1846—1849, fasc. 20b/67, kde jsou i ostatní spisy k tomuto jednání se vztahující.

seznam důležitějších českých archivů zároveň se stručnou charakteristikou jejich obsahu.¹⁾ K podání návrhu vědeckých spolupracovníků vídeňské komise nepokládala se Společnost nauk za oprávněnou, protože by se prý musela vyjádřit o schopnostech svých členů, za něž mluví jejich, historickému světu známé, tištěné vědecké práce.

Do konce r. 1848 došly po upomínce i vyžádané zprávy všech krajských úřadů spolu se 60 popisy městských archivů v Čechách a s návrhy na spolupracovníctví ve vídeňské komisi. Všecky tyto zprávy poslalo guberniální presidium Erbenovi k vyjádření a zde se nám bohužel tyto inventáře ztrácejí. Snad byly poslány do Vídně — je však litovati, že se v aktech nezachovaly.²⁾

K žádosti historické komise vídeňské akademie požádal rovněž kancléř Inzaghy přepisem z 10. března 1848 Stadionu, aby dal členům této komise pověřující listy pro volný přístup a použití archivů a registratur měst a obcí v Čechách. V připsu tomto poukazuje Inzaghy k tomu, že mnohde nevěnuje se patřičná péče cenným městským archiváliím a nařizuje proto Stadionovi, aby při této příležitosti důrazně uložil znovu všem obcím povinnost, pečovat o řádné uložení a spravování měst-

¹⁾ Erben uvádí zde archivy: Musejní, stavovský, guberniální, konsistorní, kapitulní, městský pražský, universitní, dvorských a zemských desk, maltézský, strahovský, křižovnický, augustiniánský (v těchto 4 posledních však Erben osobně nebyl), třeboňský, hlubočský, krumlovský, budějovický, jindřichohradecký, domažlický, loketský, kutnohorský, náhodský, mnichovohradištský, frýdlantský, tepelský, vyšebrodský. O frýdlantském archivu poznamenává Erben, že v něm srovnal sbírku vojenských archiválií z doby generála Mat. Gallase a převezl ji do Clam-Gallasovského paláce v Praze, kde prý je dosud.

²⁾ V aktech je zachována pouze zpráva tepelského opata o klášterním archivu v Teplé. Podle ní pracoval zde po několik let Palacký, opisuje pro chystaný diplomatár nejstarší klášterní listiny od 12. stol. R. 1842 požádal Šafařík adjunkta knihovny tepelské P. Filipa Klimesche o zaslání dalších historických údajů. A již r. 1845 poslal vskutku Klimesch Šafaříkovi jednak opisy, jednak registry asi 300 klášterních listin, jež byly pak Tomkem uloženy v universitní knihovně. R. 1846 pak pracoval v tepelském klášterním archivu po několik týdnů Kar. Jar. Erben.

ských archivů, a aby je vybídl oznámiti všechny dosud méně známé listiny. Dvorský tento dekret publikoval Stadion 4. srpna 1848 všem krajským úřadům s rozkazem, aby pečlivě dozíraly na pořádek v městských archivech.¹⁾

Nebylo ovšem možno očekávat, že pouhá tato úřední připomínka postačí k tomu, aby se ve správě městských archivů něco změnilo; krajské úřady si tuto svoji povinnost nevzaly tuze k srdci. A tak se na městské archivy opět zapomnělo, až teprve nový význačný případ špatné péče o městské archivy české vyburcoval státní správu k novému úřednímu kroku pro záchranu těchto zanedbaných archivů.

Roku 1856 prodal jistý sběratel autografů z Čech vídeňskému státnímu archivu za 30 zl. 17 originálů starých listin, mezi nimi 9 pergamenových originálů privilegií měst Českého Brodu, Kolína a Mělníka.²⁾ Ministerstvo vnitra obrátilo se ihned na pražské místodržitelství přípisem z 16. října 1856, nabízejíc tyto listiny dotyčným městům ke koupi za náhradu příslušného podílu z kupní jejich ceny, a nařizujíc zároveň místodržitelskému presidiu, aby přísně vyšetřilo, kdy a jak byly ony listiny z městských archivů zašantročeny, a aby se postaralo o lepší dozor na všechny obecní archivy.

Tento ministerský výnos měl v zápětí oběžník pražského místodržitelského presidia všem krajským a okresním politickým úřadům v Čechách z 20. října 1856. Místodržitelství, zdůrazňujíc historickou i právní cenu starých listin, poukazuje na „politování-hodnou bezstarostnost“ městských úřadů v opatrování archivů. Politickým úřadům se proto nařizuje, aby při každé úřední

¹⁾ Viz archiv minist. vnitra v Praze, Praesid. 1846—1849, fasc. 20/b/44.

²⁾ Viz archiv minist. vnitra v Praze, Praesid. 1856—1858, fasc. 3/1/5, kde jsou i spisy o celém následujícím úředním jednání i se zprávami okresních i krajských úřadů o revisích městských archivů. Šlo o tato orig. pergam. městská privilegia: 1. pro Český Brod: Zikmund z 4./2. 1437, Vladislav z 12./11. 1505, 2. pro Kolín: Jan z 31./12. 1311, Jiří z 27./10. 1466 a z 1./9. 1468, Ferdinand z 30./9. 1547, Rudolf z 16./9. 1579, 3. pro Mělník: Karel IV. z 18./8. 1348 a Alžběta z 19./9. 1389. V přípisu minist. vnitra jsou uvedeny i jejich stručné registry. Za zpět koupené listiny zaplatil: Český Brod 4 zl., Kolín 10 zl., Mělník 4 zl.

visitaci přísně prohlížely, v jakém stavu jsou archivy všech českých měst a městysů, aby dbaly stále o odstranění nedostatků, o zjišťování ztrát a o pořizování inventářů. O úřední revisi každého archivu okresním úřadem má být sepsán hned na místě zvláštní protokol a opisy těchto zpráv mají být koncem každého roku posílány prostřednictvím příslušného krajského úřadu místodržitelskému presidiu zároveň s návrhy potřebných oprav a zařízení.

Úřední tento archivní dozor byl podle zachovaných spisů skutečně takřka všemi okresními politickými úřady dosti svědomitě prováděn skoro po 3 léta. Při úředních visitacích všimaly si státní politické úřady i archivů všech měst a městysů v kraji, pečovaly bedlivě o jejich řádné srovnání, vymáhaly pořizování inventářů, dohlížely na bezpečné uložení archiválií a posílaly o těchto revisích pravidelné roční zprávy zároveň s opisy archivních inventářů prostřednictvím krajských úřadů místodržitelskému presidiu. Většina zpráv vyzněla zprvu málo uspokojivě. Archivy byly většinou v nepořádku, bez inventářů a pouze snad městská privilegia byla obyčejně uložena v truhlicích a skříních na radnici pod uzávěrem městského starosty. Bylo třeba často teprve opětované úřední připomínky, aby byl archiv aspoň jakž takž uveden do pořádku. Ale celkem lze podle zpráv krajských úřadů souditi, že tento státní dozor způsobil v mnoha případech nápravu v neutěšeném stavu městských archivů. Bohužel, že v úředních aktech jest zachováno pouze několik těchto inventářů.¹⁾ Ostatní byly místodržitelským presidiem poslány zpět krajským úřadům k úřední potřebě pro další revise; doufejme, že se zachovaly aspoň některé z nich v registraturách krajských a okresních úřadů.

Bohužel, že tento účinný úřední dozor na městské archivy potrvál pouze necelé 3 roky. Oběžník místodržitelského presidia z 24. června 1859 ruší povinné zasílání těchto periodických zpráv o revisi městských archivů s odůvodněním, že, soudě podle dosavadních zpráv, jest již všude dostatečně postaráno

¹⁾ Abecední seznam jejich podáváme v příloze II.

o pořádek v městských archivech a o bezpečné uložení archiválií. Ale přes to doporučuje místodržitelství krajským úřadům, aby i na dále bděly nad stavem obecních archivů, aby však příště hlásily guberniu jen mimořádné případy zjištěných archivních nepořádků.

Je pochopitelné, že pouhé toto doporučení nestačilo, aby okresní politické úřady i na dále věnovaly dosavadní účinnou péči občasným revisím městských archivů. Jen r. 1865 zakročilo místodržitelství u okresního úřadu v Českých Budějovicích, aby tento zjistil pravdivost noticky v časopise „Politik“, že budějovická městská rada prodala z městského archivu jako makulaturu obchodníkům asi 10 q spisů přes 300 let starých. Podle informace okresního úřadu nebyla tato zpráva pravdivá, vznikla pravděpodobně záměnou s řádně povolenou skartací úředních spisů budějovického krajského úřadu.¹⁾

Zde jsme však již v době, kdy péče o městské archivy připadla zemskému výboru, a kdy nově založený zemský archiv počal podnikati, bohužel, ne dosti soustavný výzkum těchto archivů, jehož výsledkem je celá řada archivních inventářů, uložených v zemském archivu.²⁾ Tuto periodu samosprávné péče o archivy podrobně osvětlil svým cenným informativním článkem Dr. Borovička.³⁾

Přehlédneme-li tedy výsledky výše vylíčených akcí státní péče o městské archivy v Čechách, vidíme, že částečný jejich nezdar tkví jednak v době samé, jednak v nedostatečné přípravě a provedení těchto akcí. První pokus r. 1805 utkvával příliš na listinách, nezdůrazňuje dosti významu městských knih a registratur, druhý, zdařilejší pokus z let 1856—1859, trpěl hlavně nedostatkem podrobnější instrukce a jednotného programu. A všechny tyto pokusy musely na konec ztroskotati i proto, že stálý dozor na archivy svěřovaly politickým úřadům, jež neměly pro tuto zvláštní agendu ani dosti odborných schop-

¹⁾ Archiv minist. vnitra v Praze, Praesid. 1860—1870, fasc. 3/3/7.

²⁾ Jejich seznam viz v Borovičkově článku: Královský český zemský archiv. (Zprávy zem. archivu, sv. IV. str. 84.).

³⁾ Srovn. shora pozn. 2.

ností a věcného porozumění a zájmu, ani dosti času. Pražské gubernium a později místodržitelství brzy ztratilo tuto složku svojí agendy z dohledu, a při ochabujícím dozoru nadřízeného úřadu ochabla ovšem brzy i horlivost a svědomitost politických úřadů okresních. A výsledky, jichž bylo dosaženo v období první horlivosti, zmizely brzy při nedostatku ustavičné, zákonem nařízené péče příštích let. Jest třeba zdůrazniti, že v této době, v polovici 19. stol., nebyl odborně spravován ani hlavní státní archiv guberniální v Praze, jenž byl tehdy spolu s registraturou podřízen říditelství pomocných úřadů. Péče o státní i obecní archivy v Čechách byla tedy vůbec v rukou neodborných kruhů, které i při dobré vůli nemohly této své povinnosti řádně dostáti.

A přehlédneme-li dnes stav městských archivů v Čechách, není to jistě obraz uspokojující. Dnešní materialistická doba nejvíce zájmu o sežloutlé papíry archivní. Archivy měst a městysů, nepochopením dřívějších věků již značně prořídly, jsou mnohdy v žalostném stavu. A i tam, kde místní historikové nebo pro historii nadšení laici o své újmě věnují městským archivům jakousi péči, všímají si obyčejně pouze starších archiválií, pergamenových listin a starých městských knih, přehlížejíce a podceňující historickou důležitost novějších městských registratur.

Je nebezpečností v prodlení. Je povinností všech povolaných činitelů postarati se o nápravu, a to pokud možno ihned, dokud nám archivy na venkově úplně nezplesniví a myši je na půdách nesežerou.

Je nezbytně nutno, aby co nejdříve byl vydán zákon, jenž historii zachrání aspoň tu trošku, jež z obecních archivů ještě zbyla.

František Roubík.

Příloha I.

Soupis inventářů obecních archivů podle inventarisace
z r. 1805.

(Archiv minist. vnitra v Praze, Praes. r. 1805, fasc. 1 a r. 1807, fasc. 1/11.)

- Bečov:** Jen potvrzení privilegia z r. 1624. Originály privilegií byly kdysi půjčeny strahovskému opatu *Kašparu z Questenberka*, jenž je ztratil. V archivu jsou ještě soudní knihy z r. 1643 a 1677 a kniha radních informací z r. 1688 (č. 3062/2).
- Bělá (Weisswasser):** Regesty 43 listin z let 1337-1687 (č. 3454/2).
- Beroun:** Privilegium Karla IV. z 20./10. 1372 o dědickém právu měšťanů. V archivu jest ještě 5 starých listin (č. 3330/2).
- Boleslav Ml.:** Seznam 10 listin z let 1555-1588 (č. 3454/2).
- Bor u Tachova:** Archiv byl ode dávná v největším nepořádku a teprve nyní se počíná rovnati. Dosud nenalezeno nic (r. 1807, 605/2).
- Brod Vyšší (klášter):** Regesty 70 listin z let 1259-1378 (č. 5523).
- Bydžov Nový:** Jen starý rodokmen českých knížat a králů (č. 3241/2).
- Budějovice České:** Listiny uloženy v bezpečném a suchém místě. Seznam regist pořídil z ochoty kanovník *Josef Pinkas*. Latinské registry 265 listin z let 1296-1682 (č. 2855).
- Černošín (v Plzeňsku):** Dne 30. června 1804 vše shořelo až na 4 privilegia (r. 1807, č. 605/2).
- Dobřany:** Jen privilegia od r. 1663 bez seznamu (r. 1807, č. 605/2).
- Domažlice:** Regesty 12 listin do r. 1540, mezi nimi listy Jana Žižky a Jana Jiskry z Brandýsa z r. 1461. Kromě toho jsou prý v archivu ještě různé staré knihy pro stáří písma zcela nečitelné. Vše jest chováno v suchu (č. 3119/2).
- Einsiedl:** viz Mnichov.
- Haid:** viz Bor u Tachova.
- Heinrichsgrün:** viz Jindřichovice.
- Hodkovice (Liebenau):** Zlomek české gruntovní knihy z let 1658-1683 (č. 3454/2).
- Horažďovice:** Codex Sylvesterianus seu Statuta Pragensia z let 1196-1504, s lat. a čes. zápisy. Liber memorabilium z r. 1454, s lat. a čes. zápisy (č. 3061/2).
- Hory Kašperské:** Povšechný seznam listin z let 1345-1588 o majetkových právech města (č. 3061/2).
- Hradec Jindřichův:** O seznamu listin pracuje tamní kaplan *Claudius* (č. 3050/2).
- Cheb:** Obšírné registry 207 listin od r. 1291. (R. 1270 prý Cheb vyhořel s radnicí i s archívem.) Seznam zhotovil magistrátní rada

Kašpar Eberl. Příložen zároveň soupis městských pamětihodností s historickým výkladem o nich (č. 3062/2).

- Chýše:** Jen stručný historický výklad o t. zv. „vladařově vrchu“ („Wladarzer Berg“) (č. 3062/2).
- Jičín:** Regesty 11 listin z let 1302-1799, hlavně privilegií (č. 3241/2).
- Jindřichovice (Heinrichsgrün):** Jen městská privilegia od r. 1531 bez seznamu (č. 3062/2).
- Kadaň:** Seznam 45 listin z let 1319-1700 (č. 3343/2).
- Karlštejn:** Obšírný inventář bohaté hospodářské registratury ze stol. 17-18., uchované v kapli Sv. Kříže. U č. 145 uvedeno: Alte in Schweinleder eingebundene Bücher in altgothischer Schrift ohne Jahreszahl vorfindig sub No. 1, und 3-28 (č. 3629/2).
- Kinšperk (Königsberg):** 5 opisů privilegií z let 1497-1612 (č. 3062/2).
- Klatovy:** Český kancionál z let 1500-1560, iluminovaný u Jana Táborského v Praze. Knihy městských práv z r. 1464 a 1711. Pozemková kniha z r. 1723. Missale archiepiscop. Prag., tisky z let 1503 a 1507 (č. 3119/2).
- Königsberg:** viz Kinšperk.
- Kralupy:** 2 privilegia z let 1548 a 1668 (č. 3343/2).
- Kriegern:** viz Kryry.
- Kryry:** Seznam 6 listin bez dat (č. 3343/2).
- Kupferberg:** viz Měděnec.
- Lanškroun:** Regesty 28 listin z let 1459-1633 (č. 3713/2).
- Liberec:** Regesty 45 listin z let 1577-1783 (č. 3454/2).
- Liebenau:** viz Hodkovice.
- Loket:** Regesty 76 listin z let 1382-1742. Zhotovil magistrátní registrátor *Jan Kugler*. Příložený též registry 8 listin z hospodářské administrace města Lokte z let 1403-1719 (č. 3062/2).
- Měděnec (Kupferberg):** Privilegium z r. 1655. Kniha památní z r. 1624. Kniha soudní z r. 1637 (č. 3062/2).
- Městečko Nové (Neustadt):** Jen městská privilegia bez seznamu (r. 1807 č. 605/2).
- Mnichov (Einsiedl):** Jen staré městské a soudní knihy (r. 1807 č. 605/2).
- Most:** Regesty 70 listin od r. 1301. Bulla Klementa IX. z r. 1667. Dále knihy: 1. Eine Geschichte von der erschrecklichen Tyranny des Tschischka oder Zischka ohne Datum, Jahr und Unterschrift. 2. Eine Geschichte wegen Erscheinung der heil. Jungfrau Agnes ohne Datum, Jahr und Unterschrift. 3. Gründlicher Verlauf, wie es mit der kgl. Vestung Brüx hergegangen, ohne Datum, Jahr und Unterschrift (č. 3343/2).
- Nečtiny:** Radnice i s archívem vyhořela r. 1733. Zachována jen městská kniha z r. 1677 (r. 1807, č. 605/2).
- Nepomuk:** Výpisy z pamětní knihy z r. 1685 (č. 3119/2).

- Neumarkt: viz Úterý.
 Neustadt: viz Městečko Nové.
 Pardubice: Regesty 45 listin z let 1509—1759, hlavně privilegíí (č. 3713/2).
 Planá (v Plz.): R. 1668 město i s radnicí vyhořelo (r. 1807 č. 605/2).
 Planá Chodová: Kopie privilegia Ferdinanda I. z r. 1538, (r. 1807, č. 605/2).
 Plzeň: Jen městská privilegia bez seznamu (r. 1807, č. 605/2).
 Prachatic: Soupis listin a aktů městských z let 1377—1686. Městská kniha pamětní z r. 1538. Liber memorabilium, psaná česky, německy a latinsky, z r. 1573 (č. 3061/2).
 Přeštice: Dne 23. července 1784 archiv městský vyhořel (r. 1807, č. 605/2).
 Příbram: 3 staré zpěvníky (Gesangbücher): z let 1584 a 1609 a český graduál bez data (č. 3640/2).
 Rábí: Soupis privilegíí od r. 1499. Městečko dvakrát vyhořelo (č. 3061/2).
 Rakovník: Městská privilegia bez seznamu. Liber memorabilium z let 1530—1646 (č. 3625/2).
 Selčany: Radnice r. 1783 vyhořela. Pouze pozemková kniha z r. 1601, některé soudní akty a privilegia z r. 1620 (č. 3113/2). Hospodářská registratura je fasciklována a opatřena indexem.
 Soběslav: Regesty 28 listin z let 1371—1487 (č. 5523).
 Sonnenberg: viz Suniperk.
 Suniperk: Regesty 10 listin z let 1565—1794 (č. 4760).
 Staňkov: Pamětní, velice již porušená kniha z l. 1597—1798 a městská kniha česká od r. 1702 (r. 1807, č. 605/2).
 Stříbro: Archiv městský má svůj inventář, proto nic nepřikládají.
 Tábor: Ověřené opisy 8 listin z let 1597—1638, pořídil registrátor *Karel Vokurka* (č. 3050/2).
 Teplá: Radnice vyhořela r. 1794 (r. 1807, č. 605/2).
 Točnick: Jen urbář z r. 1652 (č. 3113).
 Touškov: Jen městská privilegia bez seznamu (r. 1807, č. 605/2).
 Třeboň: Schwarzenberský archiv rovná knižecí personál zvláště k tomu ustanovený (č. 2855).
 Úterý (Neumarkt): Vše shořelo r. 1694 (r. 1807, č. 605/2).
 Vary Karlovy: Neuspořádaný městský archiv rovná městský kaplan *Leop. Stöhr* (r. 1807, č. 605/2).
 Vilémov (Willomitz): Inventář archivu s regesty listin od r. 1342 (č. 3343/2).
 Všeruby: Inventář archivu s regesty privilegíí od r. 1460. Knihy trhových smluv: z let 1621—1688 česká, z 1694—1745 (od r. 1713 německy), (r. 1807, č. 605/2).
 Zbiroh: Jen hospodářské spisy. Již r. 1756 byl archiv prohlédnut

- archivářem dvor. komory zvláště k tomu vyslaným, listiny snad tehdy odvezeny do dvorské komory (č. 3113).
 Žiželice: Pozemkové knihy z let 1553, 1585, 1618 a 1677. Kniha privilegíí. Rozsudky appell. soudu z 18. stol. (č. 3241/2).

Příloha II.

Soupis inventářů obecních archivů podle inventarisace z let 1856—1859.

(Archiv ministerstva vnitra v Praze, Presid. Fasc.: 3/1/5.)

- Bohdaneč: (č. 791 ai 1857): Archiv bezpečně uložen v železné pokladně v místnosti vedle kanceláře městské rady. Inventář důležitějších listin uložen u starosty.
 Dašice: (č. 1512 ai 1857): Regesty 11 listin od r. 1513. Ostatní i se starými knihami shořelo prý při posledním požáru. Listiny uloženy na radnici.
 Engelhaus: (č. 460 ai 1856): Regesty městských privilegíí z let 1571, 1658, 1678, 1831.
 Holice: (č. 1512 ai 1857): Regesty 9 listin od r. 1493 a 30 městských knih od r. 1558. Listiny na radnici pod dvojím zámkem.
 Hořovice: (č. 1520 ai 1857): Regesty privilegíí z 16. až 19. stol. Staré listiny prý zničeny požárem v husitské a 30leté válce. Listiny uloženy nyní v železné truhlici.
 Hostomice: (č. 1520 ai 1857): Jen 5 privilegíí. Ostatní prý shořelo v 18. stol.
 Hroznětín (Lichtenstadt): (č. 460 ai 1856): Archivu není. Něco je prý snad ve vrchnostenském archivu v Ostrově (Schlaackenwerth).
 Knín Nový: č. 12083 ai 1858): Regesty 36 listin od r. 1461 do konce 18. stol. Vše v dřevěné truhle v radní kanceláři.
 Lochovice: (č. 1520 ai 1857): Regesty 6 listin z let 1574—1789. V dřevěné truhlici v obecní kanceláři.
 Ostrov (Schlaackenwerth): (č. 460 ai 1856): 2 opisy listin; tři pamětní knihy z let 1691, 1722, 1836. Archiv v úplném nepořádku.
 Příbram: (č. 451 ai 1857): Regesty 12 privilegíí z let 1520—1799. Kancionál z r. 1596, graduál cechu řeznického z r. 1583. Listiny uloženy v pokladně.
 Vary Karlovy: (č. 460 ai 1856): Archiv i registratura v přízemní klenuté místnosti na radnici. Město téměř úplně vyhořelo 13. srpna 1604 a 23. května 1759, při čemž zničeno i mnoho starých listin. Část registratury je na půdě. Archiv i registratura v nepořádku. Teprve r. 1853 přijat k rovnání archivu registrant *Filaus*.

Archiv rakouského ústavodárného říšského sněmu (1848—1849), rakouské říšské rady (1851—1861) a rozmnožené rady říšské (1860—1861).

Ve své práci o archivním materiálu ústředních úřadů policejních doby absolutismu naznačil jsem¹⁾, že, chceme-li pojednávat o spisové pozůstalosti některého úřadu, jest záhodno zabývat se i stránkou ústavní, jeho vnitřními dějinami, vznikem a vývojem, jeho organisací, rozčleněním v jednotlivá oddělení, sekce a pod. a jejich obsazením. Pak stane se srozumitelnějším i způsob uložení spisového materiálu v různé registraturní celky, zevní známky a povaha spisů vůbec.

V tomto dalším příspěvku k výzkumu novějších archivních fondů vídeňských, které nebyly až do převratu veřejnému badání přístupny, chceme se zabývat spisovým materiálem, který vzešel z činnosti prvního sboru, jimž byl lid v Rakousku spoluúčasten státní moci, rakouského ústavodárného říšského sněmu (1848 až 1849) a jeho nejbližších nástupců: rakouské rady říšské (1851 až 1861) a rakouské rozmnožené rady říšské (1860—1861). Zřízení tato mají vlastně společný toliko název. Jejich povaha jest zcela rozdílná. Zde těleso reprezentativní, které si vynutil březnový kvas r. 1848, tam sbor čistě úřednický, výplod absolutistické vlády, konečně poradní sbor panovníkem jmenovaných „zástupců jednotlivých zemí“. Pojednáváme-li o nich v jedné souvislosti, děje se tak proto že jsou to etapy, jimiž v Rakousku prošel vývoj konstituční, než vyústil aspoň v parlamentarism ústavy únorové.

Rakousko, shluk různorodých celků, jenž byl dosud stmelěn pouze dynastickým a monarchickým principem a udržován pohromadě jaksí mechanickou setrvačností, měl r. 1848 nalézti

¹⁾ Časopis archivní školy I. 1923 str. 13 a násl.

svoje oprávnění výrokem národů, kteří by svou vůlí a slovem tento svazek zpečetily a ovšem příslušně pozměnily. Rakouská ústava byla problém daleko větší než u jiných států. Rakouská ústava, jako Rakousko samo, byla by musila býti, abychom užili slova Palackého, dilem sui generis a z celého vývoje tohoto problému, počínaje rokem 1848, je patrné, že jej Rakousko uspokojivě rozřešiti nedovedlo. Hlásily se o slovo nejen státoprávní zkazky a národnostní tužby, nýbrž i pacta conventa Uher a Sedmihradska z minulé doby činila konstituční problém složitým. Neocitla se tedy rakouská vláda před úkolem právě snadným, když seznala z ohlasu, který francouzská únorová revoluce vyvolala v rakouských zemích, že nebude se již moci vyhnouti otázce, jak problém řešiti.

Dva dny před vypuknutím vídeňských bouří dolehla k sluchu vlády ozvěna pařížského hnutí ze svobodomyslných a proticentralistických projevů pražských. Již 12. března byl císař Ferdinand, vlastně jeho okolí, nuceno učiniti konstitučním tužbám veřejnosti určité ústupky. Nejv. kancléři hrab. Inzaghimu, bylo císařským reskriptem nařízeno, aby byli povoláni do Vídně zástupci stavů, po jednom z jednotlivých provincií, kteří by se radili s vládou o stavovských poměrech a obecných potřebách. Příštího dne došlo k revolučnímu výbuchu ve vídeňských ulicích, a vláda ustupovala dále, leč krok za krokem a vždy hotova zaujmouti opět opuštěné místo. V noci na 14. březen byly konány ve vídeňském dvorním hradě porady, na nichž se mělo rozhodnouti, má-li vláda vůli a sílu povaliti revoluční hnutí moci, či nebylo-li by lépe, aby se pokusila ukonejšiti vzrůstající mysl některými včasnými ústupky. Na večer před tím pronikl ještě úmysl, aby byla revoluce bezohledně potlačena. K tomuto úkolu byl vyhlédnut kníže Windischgrätz, který převzal po arcivévodovi Albrechtovi vojenské velitelství nad Vídní a o půl noci dal vyhlásiti nad městem stav obležení. Zatím převládá však ve zmíněné schůzi státní konference¹⁾ názor kom-

¹⁾ Protokol schůze u *Friedjunga*: „Oesterreich von 1848 bis 1860“ I. v příloze. Viz tamže I. str. 22 a násl. a srv. *J. Redlich*: Das österreichische Staats- und Reichsproblem. Lipsko 1920 I./1, str. 89 a násl.

promisní, jež zastávali přední členové císařské rodiny. Ústupky mohly mít cenu jen, byly-li povoleny dříve, než by byly přímo vynuceny. Tak došlo k vyhlášení konstituce. Do Vídně měli být povoláni, hledíc k poměrům uherským, toliko poslanci z německých a slovanských zemí. Sbor jejich však měl být pouhým poradcem koruny, aniž by se s ní dělil o zákonodárnou moc. Tak četli Vídeňští z rána dne 15. března na ulicích vedle prohlášení stavu obležení manifest, podle něhož měli být povoláni „vyslanci všech provinciálních stavů“ „v čase co nejmožněji nejkratším“ do Vídně. Nejen folie prohlášení stavu obležení, nýbrž i zmínka o provinciálních stavech způsobila, že tento ústupek byl spíše pokládán za výsměch tužbám veřejnosti. Volání po suverenitě lidu zůstalo oslyšeno. Na tom neměnila nic zmínka, že má být při tom sesíleno zastoupení stavu měšťanského „s ohledem na stávající provinciální řády zemské“.

Reskript z 12. března i manifest z 15. března jsou pouhé etapy ústupu vlády. Na tomto podkladě se poslanci nesešli. Pod novým nátlakem připověděna konečně odpoledne dne 15. března řádná ústava, kterou vypracovala pak úřednická vláda Pillersdorfova. Ústavní listina z 25. dubna je sice vládní oktroj, vláda se však přece o ni předem dohodla s liberály, totiž s předbřeznovými liberály, kteří se nazývali stranou monarchisticko-konstituční. Za vzor sloužila ústava belgická s parlamentem o dvou komorách. Ústavní listinu doplňoval prozatímní řád volební z 9. května, jemuž je věnovati více pozornosti, poněvadž podle jeho ustanovení pro poslanceckou sněmovnu byly prováděny po roztrhání ústavní listiny přece aspoň volby do prvního, ústavodárného sněmu. Prozatímní řád volební z 9. května nehleděl k zájmovému zastoupení. Vlastní volební okresy tvořilo 31 měst, vedle toho připadal na 50.000 obyvatel jeden poslanec.¹⁾ Census nebyl

¹⁾ Podle volebního řádu byl počet 383 členů poslancecké sněmovny rozdělen na jednočlívě země tak, že Čechy byly zastoupeny 90 poslanci (z toho připadali na Prahu 4, na Liberec, Cheb a Budějovice po jednom na venkov 83), Morava 38 (z toho Brno 2, Jihlava, Olomouc, Šternberk po jednom, venkov 33), Slezsko 10 (z toho Opava 1, venkov 9). Počet obyvatelstva, jenž byl při tom směrodatným, byl odhadnut pro Čechy na 4,318.732, Moravu na 1,778.827, Slezsko na 433.340 duší.

ustanoven, přece však byli z volby vyloučeni dělníci pracující za denní a týdenní mzdu, osoby služebné a které braly podporu z veřejných dobročinných ústavů. Volba v městech i na venkově měla se díti skrze volitele, což bylo jistým omezením demokratického stanoviska. Volitel připadal v místě na 250 osob a další na každých 500 duší. Pro pasivní volební právo bylo předeepsáno stáří 30 let.

Ústava Pillersdorfova neuspokojila radikální strany demokratické. 15. května došlo k novému výbuchu a císařskou proklamací z 16. května slíbeno, že bude v krátké době svoláno poradní říšské shromáždění, které by samo konalo teprve porady o příští ústavě, tedy ústavodárný říšský sněm o jedné komoře, bez censu. Poněvadž hlavní útok byl namířen proti volebnímu řádu, byl census rozšířen a volební právo sníženo na 24 let. Jinak by se na př. Karel Havlíček nebyl býval mohl státí poslancem. Teprve pozdě se rozpomněli demokraté, že si měli vymoci i přímé volby, ale jejich pozdějšímu úsilí tímto směrem se Pillersdorf vyhnul, poukazuje, že by vydání nového volebního řádu znamenalo nový mrzutý odklad svolání říšského sněmu.

K svolání říšského sněmu byl původně vyhlédnut 26. červen, ale různé překážky, v tom i pozdní zahájení voleb v Čechách, a nepřítomnost arcivévody Jana, který byl zároveň říšským správcem v Německu a měl sněm zahájití trůnní řečí — jeden čas pomýšlelo se na arcivévodu Františka Karla — způsobily odklad, takže k oficiálnímu zahájení sněmu došlo teprve 22. července.

Poslanci se však scházeli do Vídně již od počátku července. V Praze byly konány teprve 7. července volby, které byly nepřímo rušeny stavem obležení, vyhlášeným nad Prahou pro červnové bouře. Ještě před oficiálním zahájením bylo konáno ve Vídni několik přípravných schůzí. Říšský sněm zasedal v c. k. zimní jízdárně blíže hradu, která byla ke svému novému účelu přiměřeně upravena¹⁾. Celá místnost byla rozdělena na osm

¹⁾ Pillersdorfovo ministerstvo navrhlo za zasedací síň příštího říšského sněmu buď malý redutový sál nebo zimní jízdárnu, kde dosud byla t. zv. španělská jízdárna. I úřad dvorního štolby doznával, že se

dlouhých řad očíslovaných sedadel. Jednotlivé řady byly od sebe odděleny uličkami. Pro pořádek sedění nebylo směrodatným politické přesvědčení poslanců, jako v Paříži, celkem však zabrali Češi a Poláci obě krajní řady na pravici. 11. července došlo k první schůzi, v níž byl zvolen za prozatímního předsedu starešina, poslanec Josef Kudler. Dne 22. července byl říšský sněm oficiálně zahájen trůnní řečí arcivévodý Jana, který při tom uvedl, že říšský sněm jest povolán vykonati velké dílo obnovy, a co do vnitřní politiky zdůraznil zásadu rovnoprávnosti všech národů rakouských. V provedení díla obnovy bylo však za několik měsíců říšskému sněmu zabráněno, a i rovnoprávnost národů zůstala pouhým slovem, byť bylo i později znovu vícekrát vyřknuto a napsáno.

Podle ustanovení jednacího řádu (§§ 2. 3. a 36.) rozdělil se říšský sněm dne 27. července na devět oddělení tak, že poslanci z každé jednotlivé země byli losem rozřazeni do devíti list. Každé oddělení zvolilo ze sebe předsedu, jeho zástupce, dva zpravodaje a dva zapisovatele¹⁾. Tento způsob neodpovídal sice zájmům jednotlivých národů, ani se neohlížel na stupeň vzdělání poslanců, okolnost to při projednávání různých záležitostí velmi závažnou, byl však přece ještě lepším, aspoň co se týče počtu poslanců, než způsob, jakým sestaven ústavní výbor. Zmíněných devět oddělení bylo vždy po 8 nedělích losem obnovováno. Z těchto oddělení tvořily se pak výbory (ke zkoumání platnosti voleb, výbor petiční, pro vyvazení půdy a pod.) stěží najde ve Vídni místnost účelnější. Zimní jízďárna bývala již před tím přechodně půjčována k výstavám a velkým hudebním slavnostem. Císař svolil k úpravě zimní jízďárny kabinetním listem z 23. dubna 1848. Protože říšský sněm mohl zasedati podle § 16. ústavní listiny po celý rok, a ministerstvo počítalo, že zasedání se protáhne až do příštího roku, postoupena byla jízďárna za prozatímní poradní síň novému účelu na 3 leta. (Přednesení úřadu dvor. štolby z 25. dubna 1848, č. 1514/373/M. R. a protokol ministerské rady ze dne 26. dubna 1848, č. 391, dom. dv. a st. archiv ve Vídni).

¹⁾ Původně pomýšleno rozděliti říšský sněm na 8 oddělení, z nichž každé volilo by ze sebe 3 poslance, kteří by utvořili 24 členný výbor petiční a j. (§§ 53. a 54. prozatímního jednacího řádu. Videň, 24. června 1848, č. 1254/2349/M. R., dom. dv. a st. archiv ve Vídni).

podle potřeby, jak vyžadovala předloha určitého zákona nebo jiný popud. Výbor volil pak ze sebe předsedu, jeho zástupce a jednoho zapisovatele.

Poslyšme, jak soudí Karel Havlíček o této vnitřní organizaci říšského sněmu¹⁾: „Darmo jsme se my Čechové a Poláci snažili mnohými slovy dokazovati nevhodnost takového losování v našich rakouských okolnostech, kde mužové tak rozmanitého vzdělání pohromadě jsou. Chtěli jsme, aby se deputovaní každé země sami rozdělili volením a dle dobrého rozvážení na devět částí, tak, aby v každém z devíti oddělení byly síly naše co možná stejně rozděleny. Neboť o každé věci dříve bude v těchto 9 odděleních rokováno, pak každé oddělení ze sebe jednoho vyvolí, a tito vyvolení sestoupí se ve výbor, jenž návrh o věci vypracuje a jej teprva celému sněmu k porokování a k rozhodnutí předloží. Tu již každému patrnó býti musí, jak mnoho záleží na tom, aby v každém oddělení byli mužové, kteří by pravý náhled o každé zvlášt nás se týkající záležitosti ve svém oddělení zastávali.“

Říšský sněm byl především shromážděním ústavodárným. Hlavní jeho poslání a úkol byl tudíž v poradách o příští ústavě. Přípravné práce k tomu měl provést zvláštní 30 členný výbor, do něhož vyslali poslanci z jednotlivých zemí (skupin, „gouvernements“) po třech poslancích. Tímto počtem byly větší země jako Čechy a Halič proti menším zkráceny. Jako byl vadou při sestavení devíti oddělení los, zde zase počet. Návrh Riegrův, aby se do ústavního výboru volilo podle sněmovních oddělení, nepronikl. O dokumentu, kterým byla provedena volba tří poslanců za Čechy dne 1. srpna 1848, zmiňujeme se níže.

Předsedu zvolil si říšský sněm hned v jedné z prvních schůzí²⁾. Předseda řídil jednání říšského sněmu a stál v čele

¹⁾ Nár. Noviny z 30. července 1848, č. 92. Tamtéž i sestavení prvních devíti list.

²⁾ Dne 20. července zvolen byl předsedou říšského sněmu vídeňský poslanec dr. *Fr. Schmitt*. V příští volbě, dne 18. srpna byl zvolen dr. *Ant. Strobach*, vystřídáný 12. října *Fr. Smolkou*, který zůstal předsedou až do konce prosince. *Fr. Smolka*, později dlouholetý předseda poslanecké

presidiální kanceláře říšského sněmu. Tuto tvořili kromě něho ještě dva místopředsedové (první a druhý) a 6 zapisovatelů, pro které byl původně vyhlédnut titul tajemníků. Předseda byl volen říšským sněmem absolutní většinou hlasů a to, jako oba místopředsedové, na 4 neděle, při čemž byli znovu volitelní. Zapisovatelé byli voleni na zasedání sněmu.

Předseda byl, nehledě k jeho funkcím ve schůzích říšského sněmu, zástupcem říšského sněmu v jeho veškerém styku na venek. Otevíral a přiděloval veškeré došlé spisy k vyřízení a podepisoval všechny spisy, jež z kanceláře říšského sněmu vycházely. Ve svých funkcích mohl býti zastupován místopředsedy.

Zapisovatelé psali protokol schůzí říšského sněmu, zjišťovali při zasedání počet přítomných poslanců, nutný k zahájení nebo k rozhodnutí o poradním předmětu a dozírali na kancelářské práce, zejména na činnost stenografů a tiskařů (litografů), dohlíželi na přidělování tiskopisů, na archiv a pod. O pořadí, v jakém svou službu vykonávali (vždy musili býti aspoň dva schůzí přítomni), mohli se zapisovatelé dohodnouti mezi sebou. Pokud se týče prací těsnopisných, rozhodla se ministerská rada¹⁾ již před zahájením říšského sněmu, že svěří tyto práce profesorovi těsnopisu na vídeňské polytechnice Jakobu Hegerovi za paušální částku 1600 zl. měsíčně, z níž platil pak svoje těsnopisce. Časem byl tento paušál zvýšen na 3000 zl., poněvadž bylo potřebí rozmnožiti počet zaměstnaných těsnopisců na 12 až 14.

Předsednictvo ustanovilo i personál, potřebný k obstarávání prací kancelářských, archivních a služebních. Pro počátek dalo k tomu ministerstvo vnitra říšskému sněmu své vlastní úřednictvo; později přešlo toto do stavu říšského sněmu, přisahalho jemu a bylo rozděleno v běžné třídy. Při kanceláři říšského sněmu byla též vlastní účtárna a pokladna, hledíc k ustanovení §§ 20. a 21. jedn. řádu.

Kancelář říšského sněmu se skládala z podacího protokolu, výpravny (expeditu) a archivu (registratury). Protokolista opatřil sněmovny za éry *Taaffovy*, byl prvním místopředsedou již od 14. září 1848. V roce 1849 vystřídali se opětně Strobach a Smolka.

¹⁾ Protokol ministerské rady z 25. června 1848, č. 1259./M. R.

v podacím protokolu došlé spisy číslem a datem, kdy došly, připojil nutná priora a předložil vše i s příslušným archem podacího protokolu předsedovi, který pak přidělil spis k řízení příslušnému oddělení.¹⁾ Došlé spisy byly pečlivě indikovány a podle zvláštního registraturního plánu, o němž bude řeč níže, ukládány. Spisy o volbách jednotlivých poslanců byly ukládány zvláště a byla pro ně založena ještě zvláštní evidence.

Tohoto stručného výkladu o vnitřní organizaci říšského sněmu a manipulaci v jeho kanceláři bylo třeba, abychom lépe pochopili způsob uložení jeho spisové pozůstalosti, aby se badatel snáze vyznal v jeho archivu.

Archiv ústavadárného říšského sněmu z roku 1848/49 (172 fasciklů) je uspořádán podle látky. To znamená, že spisy nejsou uloženy v arithmetické řadě podle běžných čísel hlavního podacího protokolu, ani v řadě t. zv. základních čísel, nýbrž do určitých skupin podle svého obsahu a povahy čili podle látky. Agenda říšského sněmu vyžádala si sama tohoto rozdělení, jež bylo pro běžnou potřebu účelnější. K tomu byl založen hned na počátku zvláštní registraturní plán, jež otiskuji v příloze I.²⁾

Přikročíme nyní k rozboru jednotlivých registraturních oddělení, v nichž je spisový materiál uložen, načež upozorníme na pomocné knihy, jejichž údaje bývají archiváři i badateli nejlepším a mnohdy jediným vodítkem. Každý spis je označen zevně pořadovým číslem hlavního protokolu a číslem registraturního oddělení a jeho rubriky.

¹⁾ „Der Einreichungs-Protocollist hat alle einlangenden Stücke so gleich mit dem Tage des Einlaufes und der fortlaufenden Zahl zu bezeichnen, die versiegelten uneröffnet mit den übrigen, offen überreichten, dem Praesidenten unverzüglich zu übergeben, damit solcher die nötige Verfügung und Zutheilung treffe (§ 56. G. O.). In der Folge hat der Einreichungsprotocollist die Eingaben, worüber Voracte bestehen, letzteren stets beizulegen, und diese, so wie alle neu eingelangten Geschäftseingaben, wird der Praesident mit Rücksicht auf § 56. G. O. zur Zutheilung bringen. Mit dem Einlaufe ist jederzeit dem Praesidenten der Einreichungs-Protocollbogen vorzulegen.“ (Protokol presid. kancel. z 21. července 1848, R. T. IV./10.-1, dom., dv. a st. archiv ve Vídni).

²⁾ Archivářem říšského sněmu byl český poslanec a hudebník *Alois*

Oddělení první (Wahlakten) obsahuje mimo fascikl 1., označený Generalien, v němž jsou většinou výnosy, návrhy a p. všeobecné, všecka akta vzešlá z volebního děje, počínaje protokolem o vykonané volbě v jednotlivých volebních okresech až do prohlášení referenta oddělení říšského sněmu pro zkoumání platnosti voleb, že volba toho či onoho poslance jest zákonnou a platnou. Volební protokol podepsaný zeměpanským komisařem („c. k. zemský knížecí komisař“) a voliteli uvádí nejprve seznam měst, panství, vsí a statků, které náležely do dotyčného volebního okresu, dále počet dostavivších se volitelů (jejich jména a příslušnost jsou uvedena ve zvláštním seznamu). Vládní komisař upozornil volitele na jejich povinnosti, načež ustavila se z nich volicí komise, která si určila vrchního dozorce. Potom se přistoupilo k volebnímu aktu odevzdáním volebních lístků a sečítáním hlasů. Volební lístky i sčítací archy jsou též v originale ke protokolu připojeny. Protokol převzal zeměpanský komisař a odevzdal jej svému krajskému úřadu, jenž jej odeslal s přípisem zemskému presidiu. Toto zaslalo vše ministerstvu vnitra, odkud obdržel celý konvolut říšský sněm ke přezkoumání volby. Zkoumání provedené volby bylo zvláště významné v případech, když došly z volebního okresu protesty proti vykonané volbě (tak na př. v případě zvolení Karla Havlíčka na Humpolecku, nebo P. Sidona na Jičínku). Jindy šlo zase o dobrovolné složení poslaneckého mandátu. V takových případech byla vypsána nová volba a celý postup se opakoval.¹⁾

Jelen († 1857), který převzal tuto agendu od úředníka *Wallnera*, jenž byl v první době protokolistou a archivářem.

¹⁾ Vzor zprávy komise pro zkoumání platnosti volebních spisů: Vlastnoruční zpráva *Karla Havlíčka* o platnosti volby *F. L. Riegra* v III. vol. okr. pražském. „I. F. II. 118/3. Bericht über die Wahl des Abgeord. J. U. Dr. *Maria Ad. Pinkas junior* im III. Wahlbezirke von Prag. Nachdem der für diesen Bezirk früher gewählte J. U. Dr. *Rieger* sich für einen anderen Bezirk entschieden hatte, wurde eine neuerliche Wahl am 16. Juli 1848 ausgeschrieben. Es fanden sich 47 Wähler ein und da bei der ersten Stimmenabgabe manche Stimmzettel ungenügende Namensbezeichnungen enthielten und somit keine ganz sichere Majorität zu Stande kam, wurde zur zweiten Stimmenabgabe geschritten, wobei J. U. Dr. *Maria*

Volební spisy jsou uloženy v I. oddělení registraturním v 78 fasciklech pod čísly volebních okresů v abecedním pořádku uvnitř skupin jednotlivých zemí. Pro Čechy (90 volebních celků), Moravu (38) a Slezsko (10) je uloženo příslušných 138 svazků u běžných čísel 58—194.¹⁾

Druhé oddělení registratury říšského sněmu z roku 1848, označené *Sitzungsprotocolle*, obsahuje v 27 fasciklech protokoly schůzí říšského sněmu spolu s různými podáními a přípisy in originali, jejichž obsah byl též předmětem poradním a při schůzi přednesen. Tato podání jsou pak v tištěném protokolu schůze otištěna.

Podle jednacího řádu psali protokol schůze zapisovatelé říšského sněmu, z nichž musili býti aspoň dva přítomni. Jeden z nich psal protokol, druhý kontroloval. Po skončené schůzi sestavili oba ze svých záznamů pomocí zápisů stenografických vlastní protokol schůze. Kontrolující zapisovatel představoval pak příštího dne před říšským sněmem vlastního zapisovatele protokolu.

Protokol schůze říšského sněmu měl obsahovati především slovné znění způsobu, jakým byly otázky, o nichž se hlasovalo, projednávány, výsledek hlasování a případná rozhodnutí, k nimž došlo bez hlasování. Jsou to objemné sešity, konečné koncepty, které byly pak v dvorní a státní tiskárně rychle a doslovně vytištěny.²⁾ Vedle protokolů schůzí obsahuje příslušný fascikl ještě jednací pořádek (*Tagesordnung der Reichstagssitzung*) schůze téhož dne, hlasovací listinu (*Abstimmungsliste*), kde zapsán způsob

Adolf Pinkas junior 28, dann Herr *Andreas Haase* 19 Stimmen bekam. Alle Urkunden liegen hier in Originali und in bester Ordnung bei. *K. Hawlíček* Berichterstatter der IV. Abth“.

¹⁾ Viz přílohu I.

²⁾ „Officielle stenographische Berichte über die Verhandlungen des österr. Reichstages nach der stenographischen Aufnahme. Wien, K. K. Hof- und Staatsdruckerei.“ 5 svazků obsahujících protokoly všech 99 schůzí, (52 ve Vídni, 47 v Kroměříži) říšského sněmu od 10. července 1848 do patentu ze 7. března 1849, kterým byl říšský sněm rozpuštěn. Úplný exemplář je v dom., dv. a st. archivu ve Vídni. Kromě toho byl dodatečně přiložen jeden výtisk ke příslušnému psanému protokolu schůze.

hlasování u tištěného jména každého poslance a podle potřeby i případné protesty a ohrazení (Gegenerklärung).

V třetím oddělení sněmovní registratury, označeném *Allerhöchste Rescripte und Patente*, je jeden fascikel (č. 105) císařských reskriptů a patentů. Je to sbírka tištěných exemplářů, někdy s průvodním přípisem (příslušná korespondence s ředitelstvím kanceláře říšského sněmu).

Ve čtvrtém oddělení (*Vorstandsbureau und Ausschüsse*, fascikel 106—108) jsou spisy předsednictva říšského sněmu, týkající se ustavení shora uvedených devíti oddělení říšského sněmu a různých výborů, které se utvořily podle §§ 35—46 jednacího řádu.

Pokud se týče jednotlivých oddělení, jsou v 1. odděl. (č. 1—14) spisy o volbách do ústavního výboru, do výboru pro zkoumání volebních spisů, do výboru petičního, finančního, volba komisaře pro zkoumání nového zákona o rekrutech a pod. Tak na př. u č. 12 leží spis o volbě Vinařického za redaktora stenografických zpráv z 28. srpna 1848.

V ostatních odděleních jsou též spisy o volbách do různých komisí (pro věci školské, účetní a j.) do jednotlivých výborů, příslušné protokoly s podpisy přítomných a p.

Poněkud déle se zdržíme u kanceláře předsednictva (sign. 10/IV.).¹⁾ Jsou to hlavně spisy správní. Věci jednacího řádu říšského sněmu, noty ministerstvu, přípisy ministerstva, spisy týkající se redakce stenografických záznamů, místností pro říšský sněm a j. Dále je tu korespondence s ministerstvem a zemskými vládami stran uveřejňování protokolů schůzí v místních novinách (sig. 10/IV. č. 5), stran přesídlení říšského sněmu do Kroměříže (sig. 10/IV. č. 6) a volné poštovní dopravy. Zvláště třeba se zmínit o spisech, týkajících se příchodu maďarské deputace do Vídně koncem září 1848, o přípisech delegace uherského zemského sněmu (sig. 10/IV. č. 9), o aktech týkajících se vyslání deputace do Innsbrucku k panovníkovi (sig. 10/IV. č. 15), zahájení říšského sněmu (sig. 10/IV. č. 16), pozvání deputace říšského sněmu po rakouském vítězství v Itálii (sig. č. 10/IV. č. 17) a j. v.

¹⁾ Sign. 10/IV znamená: 10. rubrika IV. oddělení registraturního.

Ze spisů jednotlivých výborů (IV. rubr. 11—17) zasluhuje ovšem zvláštní zmínky výbor ústavní (rubr. 11), ačkoliv spisový materiál není úplný. Jest zde vlastnoručně záznam Palackého o volbě českých poslanců do ústavního výboru, do něhož vyslalo 10 zemských skupin po 3 poslancích, ze dne 1. srpna 1848, v 10 hodin podepsaný Palackým jako scrutatorem a Paulem.¹⁾ Vedle volebních spisů jsou zde uloženy i jiné příslušné přípisy a protokoly schůzí ústavního výboru od srpna do prosince 1848, protokoly jednání 9 oddělení sněmu o základních právech.

Jak známo, rozdělil se ústavní výbor, jehož předsedou byl zvolen Moravan Jan Fejfalík, na dvě komise, z nichž jedna, „pětka“, měla vypracovati návrh ústavy, druhá, tříčlenná, návrh zákona o základních právech. Protokoly schůzí první komise (poslanci Mayer jako zpravodaj, Gobbi, Smolka, Goldmark a Palacký) počínaje zasedáním 22. ledna až do 4. března 1849 uveřejnil r. 1885 Ant. Springer²⁾. Záznamy o předcházejících seděních tam chybí. Ústavní výbor zahájil své práce 13. ledna 1849 a ukončil je krátce před rozpuštěním říšského sněmu. Později doplnil Springerovu edici Dr. Josef Redlich, který vydal protokoly ústavního výboru, z 13., 15. a 18. ledna a dodatek protokolu sezení ze 24. ledna 1849³⁾ taktéž ze soukromé pozůstalosti, z papírů býv. poslance ř. sn. a ministra J. Lassera a to z originálů. Důkaz to, že skutečně mnoho spisů říšského sněmu zůstalo v soukromých rukou⁴⁾.

V archivu říšského sněmu nalézáme ve dvou svazcích toliko protokoly schůzí oné druhé komise, která vypracovala v druhé

¹⁾ Z 84 hlasů obdržel Palacký 57, Pinkas 46, Rieger 43 hlasy a byli tudíž zvoleni. Z ostatních kandidátů zaslouží zmínky Strobach, jenž obdržel 42 hlasy, pak Havlíček a Trojan, kteří obdrželi po 1 hlasu.

²⁾ Anton Springer: *Protokolle des Verfassungsausschusses im Oesterreichischen Reichstage 1848—1849*. Leipzig 1885. Springer vydal tam spisy, které obdržel jeho tehán posl. Dr. Ad. M. Pinkas v opisech od archiváře Jelena. Pinkas chtěl je původně vydati sám jako protest proti březnové oktrojřce, přenechal je však později Springrovi.

³⁾ *Oesterreichische Rundschau* 1. listop. 1908.

⁴⁾ Smolka vyzýval 27. listopadu 1849 poslance, aby odevzdali protokoly, pokud je mají u sebe.

polovině r. 1848 návrh zákona o základních právech, a jejíž elaborát dostal se ještě aspoň do plenárních porad. Tyto protokoly, po nichž se ještě Helfert marně pídil, vydal r. 1912 Dr. Alfred Fischel¹⁾, a to z doby od 2. srpna do 19. prosince 1848. I v tomto případě jde však o pouhé torso v rozsahu asi $\frac{1}{3}$, poněvadž podle Fejfalíka bylo původně asi 150 archů protokolů. Jsou to dvě největší a nejcitelnější mezery v archivu říšského sněmu.

Agenda ostatních výborů jest uvedena v registračním plánu, otištěném v příloze. Jednotlivé rubriky (IV. 12—17) obsahují z pravidla sešit podacího protokolu²⁾ jednotlivých výborů, protokoly výborových schůzí a tu a tam i referáty. Jsou to spisy o činnosti výboru pro věci školství a vyučování (rubr. 12), národního hospodářství (rubr. 13), výboru petičního (rubr. 14), finančního (rubr. 15), výboru pro volby, proti kterým byly učiněny námitky (rubr. 16), a výboru pro urbaniální odškodnění (rubr. 17). Poslední (18) rubrika oddělení čtvrtého obsahuje spisy z pohnutých říjnových dnů r. 1848 ve Vídni (Wiener Oktober-Akten); jsou uloženy chronologicky ve zvláštních složkách po jednotlivých dnech od 2. do 25. října. Z důležitějších spisů tohoto fasciklu (běž. číslo fasc. 108) uvádím protokol a prohlášení z 6. října 1848, adresy a deputace k panovníkovi, proklamace říšsk. sněmu a korespondence s Jellačičem a Windischgrätzem. K 15. říjnu dotazy podané říšskému sněmu, spisy týkající se mobilní národní gardy (16. říjen), německých říšských komisařů (17. říjen), dále legitimace, svolání poslanců (20. říjen), zadržení a uvěznění poslanců (22. říjen), peněžité podpory (24. říjen), předvolání k soudním výslechům (25. říjen) atd.³⁾

V pátém oddělení registračním (Personalien, fasc. 109) jsou spisy osobní. Abecedně podle osobních jmen jsou uloženy spisy

¹⁾ Dr. Alfred Fischel: Die Protokolle des Verfassungsausschusses über die Grundrechte. Wien und Leipzig 1912. Fischel použil i spisů ze IV. oddělení, rubr. 10. č. 6.

²⁾ Vzor podacího protokolu viz v příl. V a.

³⁾ Viz H. Traub: Die Reichstagspermanenz im Oktober 1848. Mitteil. des Inst. für österr. Geschichtsforschung XXXVI. 1915.

týkající se žádostí jednotlivých poslanců o dovolenou, mnohdy i složení mandátu¹⁾ a pod. Svazek tento obsahuje vedle toho ještě sešitek „generalií“, kde jsou uloženy přípisy ministerstva o jmenování nových ministrů, dále na př. Stadionovo oznámení, že posl. bar. Helfert byl jmenován státním tajemníkem v ministerstvu vyučování a pod. Ve zvláštním seznamu jsou zapsány dovolené každého poslance.

Šesté oddělení registrační (Ordnung, Beamte und Diener, fasc. 110) obsahuje věci úřednictva a zřízenců kanceláře říšského sněmu. Vedle žádostí o místo jsou zde uloženy na př. spisy týkající se překladatelského oddělení (překládalo se do jazyka českého, polského, rusínského a italského), různých písemných prací, vstupenek ke schůzím říšské rady a pod.

V sedmém registračním oddělení (Anträge, Vorschläge, Beschlüsse, Gesetzentwürfe, Proklamationen, fasc. 111—114) jsou uloženy spisy, týkající se různých návrhů většinou z kruhů poslaneckých a rozhodnutí, o kterých říšský sněm jednal. Jsou srovnány podle látky ve 62 rubrikách. Jednotlivé předměty jsou zřejmy z plánu otištěného v příl. I. Rubrika 7. pro vyvazení půdy má 23 podřadí. Jednání o tomto předmětu bylo ze všech porad říšského sněmu nejdůležitější a také nejplodnější.²⁾ Rubrika 5. pro věci finanční týká se zejména povolení úvěru, zákazu vývozu peněz a pod.

Osmé registrační oddělení (Interpellationen und Ministerialvorlagen, fasc. 115) je věnováno interpelacím a ministerským předlohám. Též toto oddělení má 37 rubrik podle látky; jednotlivé předměty jsou zřejmy z registračního plánu. Mnohé z nich se objevují i v VII. oddělení, které osvětluje vývoj, byl-li předmět interpelován nebo předložen ministerstvem k úvaze. Zvláště třeba se zmíniti o tisku (rubrika 1., otázkách politických listů, letáků a pod.), vojenských nováčků (rubr. 5.).

¹⁾ Tu a tam jsou uloženy takové spisy u volebního aktu dotčeného poslance.

²⁾ Od vlastnoručního návrhu Kudlichova na zrušení poddanství a všech z něho vyplývajících povinností a práv až do zrušení poddanství dojednáním říšsk. sněmu a cis. patentem ze 7. září 1848.

národní gardy (rubr. 12.), ruské intervence (rubr. 36.) a samozřejmě i o otázce vyvazení půdy (rubrika 22.) a katastru (rubr. 30.). Se stanoviska českého jsou zvláště zajímavé spisy rubriky 27., jednající o pražském povstání v červnu 1848. Jak známo, žádali čeští poslanci, aby akta o vyšetřování vojenského soudu na Hradčanech byla předložena ke zkoumání říšskému sněmu. Též rubrika 33. se spisy o záležitostech německých obsahuje mnoho pro nás zajímavého. Vedle interpelace Schuselkovy a j. jest zde i vlastnoručně psaná interpelace Palackého (33/3 R. T. N: 4652, Kremsier 23. Feber 1849: „Verhandlungen Oesterreichs mit der deutschen Centralgewalt“). Rubr. 17. se týká podpor pro obyvatelstvo českého Rudohoří a Krkonoš, rubr. 18. oprav pohraniční čáry v Čechách.

Petice veřejnosti, tato důležitá agenda říšského sněmu, jsou uloženy v devátém registraturním oddělení. (Petitionen, fasc. 116—132). Co se obsahu týče, odkazují i zde na plán otištěný v příl. I. Zvláště upozorňují při tom na některá bohemika (sign. 3/IX č. 6 a č. 74) v 3. rubrice, věnované peticím za zlepšení poměrů domkářů, o něž se náš Havlíček velmi zajímal, na spisy rubriky 44., týkající se českých horalů, rubriky 56., týkající se českého sklářského průmyslu. V rubrice 35. jsou uloženy petice, týkající se průmyslů v Chřibské (Kreibitz) v Čechách, v rubrice 176, spisy, týkající se částečně hospodářství a zemědělství v Čechách. Věci zemského sněmu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku najdeme u písmeny B, M a S rubriky 49. Též z tohoto oddělení může badatel doplnit své práce o vyvazení půdy (zvl. z rubriky 11., kde jest mnoho bohemik, a rubrik 28. a 39). Židovské emancipace se týkají petice pro i contra, uložené v rubrikách 24 a 25., ochrany národnosti petice v rubr. 81. Z jednotlivých menších přípisů je uvést ještě přípis výboru Slovanské Lípy z 15. prosince 1848 (rubrika č. 160), pak „Eine Stimme aus dem Pöbel,“ příznačný dokument citění z roku 1848, z pera „proletáře“ Gesswalda, datovaný Praha, 20. ledna 1849. Studium v tomto oddělení seznámí badatele s mnoha zajímavými a svěžími dokumenty, které charakterisují ostře smýšlení veřejnosti v pohnutém roce 1848.

Oddělení desáté (Vertrauensadressen, fasc. 133—134) jest sbírkou adres, jimiž projevovaly různé obce, korporace a deputace říšskému sněmu svoji důvěru. Pocházejí velkou většinou z Čech a jsou též psány česky. Tak zvl. č. 1—185 (přípis z Prahy č. 38, přípis města Turnova č. 14 a mn. j.). Svazek č. 186 obsahuje adresy, které došly z Čech po rozpuštění říšského sněmu.

Oddělení jedenácté (Zeitungen, Plakate), sbírka novin a návěstí, není již v archivu říšské rady; byla z něho vyloučena a s částí knihovny odevzdána ministerstvu vnitra.

Činnost vídeňského výboru bezpečnosti je patrna ze spisů dvanáctého registraturního oddělení říšské rady (Acten des Wiener Sicherheitsausschusses fasc. 135—151). Jsou to jednak tištěné (litografované) protokoly schůzí občanského výboru, národní gardy a studentské legie v době od 5. června do 24. srpna 1848, jednak spisy, vzešlé v činnosti tohoto výboru. Tyto spisy (plné moci, volební spisy, spisy věcného obsahu atd.) mají zvláštní fascikulaturu I—IV s registraturními rubrikami, označenými abecedními písmeny. Fasc. č. I. je rozdělen na písmeny A—E, fasc. II. A—G, fasc. III. A—I, fasc. IV. A—E.

Rozsáhlé oddělení třinácté (Druckschriften, Flugschriften, Plakate, fasc. 152—164e) jest vlastně sbírkou tiskovin, návěstí, letáků, karikatur a brožur, jež vychrlilo hnutí r. 1848. Uloženy jsou abecedně podle jména města, kde byly vydány. Z těchto „Provinzen A—Z“ všimám si zvláště našich měst. Je zde řada tiskovin vydaných v Praze, Kroměříži, Králové Hradci („Pjseň věrného wogáka českého“ 1849), Brně (Návrh zřízení pro markhrabství Morawské“ z 20. září 1848), Bratislavě („Der edle Krieger. Ein Sittengemälde“) a pod. Z pražských tiskovin (2 fascikly) uvádím celou sbírku vlasteneckých českých písní, provolání, adres, letáků („Metternichs Reisepass“), dále „Die nationale Kokarde“, „An Prags Frauen und Mädchen“ a j. v. Z brožur je zde Hodžův „Der Slowak“, z oznámení Havlíčkova „Pränumera-tions-Ankündigung auf Národní nowiny“. České karikatury a letáky najdeme však též pod heslem „Wien“, které jest zvláště stkvělou sbírkou revolučních tiskovin urovnanou podle jednotlivých měsíců. Fasc. č. 155 obsahuje tiskoviny, manifesty a prohlášení, letáky,

básně a popěvky z února až dubna 1848, (na př. „Die Presse frei“ 15. března 1848, „Todtenlied für die Polizeispione“ z 31. března 1848). Fasc. č. 156 je pro dobu od května do června, fasc. č. 157 od července do září, č. 158 od 3. do 19. října, fasc. č. 159 od 20. října až do srpna 1849). Ve fasciklech 160—162a jsou uloženy letáky a brožury, které nemají data, ve fasc. 162b „Wiener Zeitung“ z října a listopadu 1848. Fasc. č. 163 obsahuje vídeňské tiskoviny z let 1848—1851 a bez letopočtu, které se asi později dostaly do archivu. Fasc. č. 164a je zajímavý pro četné obrazy a karikatury z pražského hnutí („Bildliche Darstellung“ Prag). Všecky tyto dokumenty jsou velikou většinou známy, ale cena této sbírky je právě ve veliké úplnosti těchto dokumentů, jež podávají věrně a nehledaně smýšlení lidu a ráz doby. Ve fasc. č. 164b-d jsou tištěná úřední prohlášení, ve fasc. 164e ministerské výnosy z 2. října, prohlášení říšského sněmu ze 6. října a řada návěští a oznámení z října a listopadu 1848. Tato poslední sbírka doplňuje vhodně látku 18. rubriky odd. IV. („Wiener Oktober-Akten“) z pohnutého měsíce října, jenž se stal osudným i říšskému sněmu, nejen pro jeho přesídlení,¹⁾ nýbrž i jeho konečné rozpuštění. Po vítězném zdolání říjnové revoluce ve Vídni množily se hlasy proti říšskému sněmu, které na konec zpečetily jeho osud. Archiv říšského sněmu z r. 1848 ukončuje sedm fasciklů, které obsahují petice z Tirol (fasc. 165 až 171).

Stav archivu říšského sněmu je celkem dobrý. Spisy jsou až na některé výjimky zachovány. Jedinou vadou je, že hledání v něm není právě snadným, jde-li o určitý spis, který si badatel vyhledal v indexu. Ke spisům říšského sněmu je totiž zachován objemný, velmi pečlivě a důkladně pracovaný abecední index, jmenný i věcný zároveň (fasc. č. 172), který však až na spisy volební (Wahlakten) obsahuje u určitého jména nebo předmětu toliko běžné číslo podacího protokolu, nikoli však odkaz k registraturní rubrice, do níž byl hledaný spis podle látky uložen.

¹⁾ 22. října 1848 byl říšský sněm císařským patentem odročen a svolán do Kroměříže na 15. listopad. Byl však znovu odročen a sešel se v Kroměříži teprve 22. listopadu 1848.

Ale hlavního podacího protokolu, o jehož existenci svědčí nejen tento stav věci, nýbrž i zmínka v administrativních spisech¹⁾, při archivu říšského sněmu není; aspoň v dom., dvor. a st. archivu vídeňském není mezi pomůckami zaznamenán a přes všecko pátrání jsem se ho nedopídl. To jest velikou překážkou pro badatele. Třeba si vypomáhati odhadem oddělení, do něhož by spis podle látky patřil a odhad není vždycky snadný.

Jinou pomocnou knihou archivu říšského sněmu je index volebních aktů,²⁾ jehož údaje jsou však obsaženy též v hlavním indexu.

*

Ve chvíli, kdy 23. ledna 1849 náš Palacký pronášel v ústavním výboru své známé myšlenky, aby se Rakousko rozdělilo federalisticky na 8 provincií podle národů, byly porady říšského sněmu toliko planou debatou. Jeho osud byl tehdy už zpečetěn. Tři dny před tím se rozhodla ministerská rada, že říšský sněm rozpustí.³⁾ Nedávné, krátkodeché úspěchy proti vzbouřeným Maďarům posílily sebevědomí vlády. Ministerský předseda kn. Felix Schwarzenberg nazval rozpuštění sněmu nutností, a to pro radikální směr sněmu, který se prý v poslední době zřejmě projevoval, a pro jeho nepřátelské vystupování proti ministerstvu, což znemožňovalo podle Schwarzenbergova názoru každou spořádanou vládu. Dlouho trvalo, než vláda nabyla odvahy sáhnouti na ústavodárný sněm, který jí byl ve formě, v níž se sešel, vnučen. Již po zdolání říjnového povstání ve Vídni vyčkáván první příhodný okamžik, kdy by se vláda a dvůr zhostily nepřijemného sboru. Po několika letech vzpomíná potlačitel pražského i vídeňského po-

¹⁾ Forma hlavního presidiálního podacího protokolu (Einreichungsprotocoll) lišila se od ostatních protokolů jednotlivých odělení říšského sněmu („Geschäftsprotocoll“, viz vzor v příloze I. pod a.) jen tím, že byla přidána rubrika, uvádějící příslušný fascikl archivu. (Protokol presidiální kanceláře z 21. července 1848 R. T. IV./10/1, dom., dv. a st. archiv ve Vídni.)

²⁾ „Alle Wahlakten sind abgesondert und abgetheilt nach dem Gouvernement zu verwahren und hierüber ein alphabetisches Repertorium zu führen“. (Tamtéž.)

³⁾ Protokol minist. rady za předsed. císařova 20. ledna 1849, č. 526/16.

vstání kn. Alfred Windischgrätz ve zvláštním promemoria činnosti říšského sněmu, a jeho názor byl přesvědčením většiny činitelů v okolí panovníkově, kteří nyní nabyli převahy a pokládali chvíli za vhodnou k činu. Kníže Windischgrätz se táže s nezakrytou výčitkou, jak bylo využito příznivého dojmu, který u přátel vlády vyvolalo zdolání vídeňského povstání, a píše: „Místo, aby bylo bývalo proneseno rozhodné slovo, zločinný říšský sněm rozpuštěn a mnohá velmi nebezpečná jeho individua postavena před soudce, bylo dopuštěno, že toto shromáždění ještě po měsíce podle libovůle debatovalo o všech svých špatných tendencích.“¹⁾

Nyní tedy odhodlala se konečně vláda přikročit k rozehnutí sněmu. Svůj krok nemínila však odůvodnit před veřejností, jak to učinil před panovníkem a shromážděnými ministry kn. Schwarzenberg, totiž radikalismem říšského sněmu, nýbrž poněkud předčasným poukazem, že nyní, kdy jsou Uhry opět dobyty, mají být všechny země spojeny v jeden společný těsný svazek, a ústavní život Rakouska postaven na základnu širší, než jakou mu může dát sněm, složený toliko z německých a slovanských poslanců. Manifest, kterým bylo později rozpuštění oznámeno, obsahoval však přece netajené výtky činnosti říšského sněmu. Zároveň bylo ujednáno, že vedle nové oktrojované ústavy bude vydáno nařízení, týkající se odškodnění za urbaniální dávky, aby nevznikla ve veřejnosti obava, že má být snad robota znovu zavedena, dále pak zvláštní zákon o shromažďování, který měl být namířen především proti Slovanské Lípě.

¹⁾ „Was ist geschehen? Statt sich entschieden auszusprechen, den verbrecherischen Reichstag aufzulösen, die vielen, sehr gefährlichen Individualitäten desselben vor den Richter zu ziehen, hat man diese Versammlung noch Monate lang nach Willkühr alle ihre schlechten Tendenzen debattiren lassen. Welchen Eindruck die Débats dieser perversen Versammlung in allen Ländern gemacht haben, lässt sich ebenfalls erweisen durch manche Zuschriften, die in dieser Zeit eingelaufen sind und mittelst welchen das Erstaunen von Gutgesinnten ausgesprochen war, dass gerade Österreich, welches die Revolution auf so energische und wunderbare Weise besiegt hatte, ein solches Scandal und Treiben bey sich dulden könne!“ September 1858. Gen. adjut. gen. dep. Dom., dv. a st. archiv ve Vídni.

Poněvadž císař, který této ministerské poradě předsedal, samozřejmě souhlasil s tímto povznesením své suverenity, počalo se ihned s pracemi pro novou oktrojírku. Vedle nic netušícího, pomalého říšského sněmu, pracovalo se horečně v ministerstvu o nové ústavě. Věc nebyla však tak jednoduchá, čas ubíhal, a počátkem března stála vláda před nepříjemnou možností, že ústavní výbor v Kroměříži bude se svými pracemi přece dříve hotov než ministerstvo. Horlivost zdvojnásobena, a 6. března zajel ministr hr. Stadion provázen bar. Helfertem z Olomouce do Kroměříže, aby vládním poslancům k jejich největšímu překvapení oznámil, že příštího dne bude říšský sněm rozpuštěn. Vládní ústava, datovaná ze 4. března, a císařský manifest z téhož dne měl tento krok odůvodnit. Po několikaměsíčním jednání, pravilo se v něm, nedospělo ústavní dílo říšského sněmu k žádnému konci. Theoretické úvahy přivodily prý jen průtahy, znemožňující návrat klidu a zákonitého pořádku, naplnily státní občany dobrého smýšlení obavami, dodávající při tom myslí podvrtným živilům. Tím byla prý otřesena naděje, že říšský sněm dokončí svůj úkol. Poslanci našli toho dne zasedací místnost obsazenu vojskem.¹⁾

Oktrojovanou ústavou březnovou vrátila se vláda k 25. dubnu 1848 a zatlačila své protivníky až tam, kde byli před květnovými „šturmpeticemi“ minulého roku. Ústava březnová nás při našem úkolu nezajímá, poněvadž její sněmovny nebyly nikdy svolány, jako celá ústava nesla v sobě zárodek zmaru při hluboce zakořeněném odporu dvorských kruhů proti suverenitě lidu. Sylvestrovskými patenty r. 1851 byl přeškrtnán i onen kus papíru, na němž byla napsána.

*

Zde zajímá nás činnost jiného sboru, jež přinesla s sebou březnová ústava a který v letech padesátých měl aspoň svým

¹⁾ „Události posledních těchto dnů zachvátily nás jako hromem“, psal *Karel Havlíček* v Nár. Novinách dne 13. března. „Kdo dovedl říšský sněm na vzdor dvojnásobnému císařskému slovu vojskem rozehnat, dovede také jinak svou vůli provést bez ohledu na zákon“.

jménem a částečně svou působností nahraditi, co náleželo reprezentaci národů. Ustanovením §§ 96—98 oktrojované ústavy ze 4. března 1849 byla dosazena „po bok koruně a provádějící moci“ říšská rada s poradním vlivem na věci, při nichž by byla od provádějící moci požádána o dobré zdání. Právo jmenovati její členy náleželo panovníkovi, jenž by při tom přihlížel k různým částem říše. Její zřízení a okruh působnosti měl býti upraven zvláštním zákonem.

Oktrojovaná ústava převzala toto ustanovení z návrhu kroměřížského říšského sněmu. Zřízení říšské rady jako nejvyšší státní rady navrhl již poslanec Kajetán Mayer v ústavním výboru 17. února 1849.¹⁾ Jsou hlasy, že původní myšlenka byla vzata z ústavního návrhu, který učinil Palacký, aby byl zřízen senát, postavený říšskému sněmu po bok. Podle myšlenky Mayerovy měl každý zemský sněm navrhnouti po 3 členech do říšské rady, z nichž jeden by byl císařem jmenován. Tato říšská rada přihlížela by pak při podávání svých dobrých zdání ke zvláštnímu poměru jednotlivých korunních zemí.

Pinkas byl proti tomuto návrhu; měl za to, že takový sbor je zbytečný vedle horní sněmovny. S jeho názorem, že to bude pouhý ústav pro zaopatření odbytých státníků, souhlasil a vyjádřil to později ještě drastičtěji Karel Havlíček. I Rieger označil podobnou říšskou radu za zmetka, jenž je napolo reprezentativním, napolo úřednickým sborem. Ukázalo se za krátko, že to byl sbor čistě úřednický. Většinou hlasů byl však „v zásadě“ návrh zřízení říšské rady jako stálého kollegia přijat.

Když byla později z podnětu barona Kübecka tato říšská rada zřizována jako sbor čistě úřednický, byl velmi mocný a vlivný, přece však bez nejmenší stopy přívlastků reprezentativního rázu, připomněl starý kancléř Metternich ze svého vyhnanství v dopise Kübeckovi, s nímž byl v živém spojení,²⁾ že sám doporučil už r. 1817 císaři Františkovi, aby byla podobná říšská nebo státní

¹⁾ Jos. Redlich: Das österreichische Staats- und Reichsproblem. Leipzig 1920, I. 109-111.

²⁾ Redlich I. č. I. 109 podle dopisu Metternichova Kübeckovi z 10. ledna 1851.

rada zřízena, poněvadž se naučil vážit si v době svého pobytu jako vyslanec v Paříži napoleonské státní rady, která císařskou moc velmi účinně podepřela. Napoleon sám mu prý doporučil podobný sbor jako nezbytný.¹⁾ Napoleon I. pokládal svoje ministry za pouhé úředníky, kteří mu předkládají návrhy, které pak státní rada („notre conseil entendu“) zkoumá, načež císař sám konečně rozhoduje. Císař František přislíbil po letech dvakrát Metternichovi, (r. 1827 a 1835) že provede jeho návrh, ale smrt překazila tento úmysl, který měla převzít a uskutečnit teprve doba reakce.

Zdá se tudíž, že myšlenku zříditi říšskou radu nezanesl do březnové ústavní listiny ohlas jednání kroměřížských, nýbrž spíše duch předbřeznového absolutismu, zastávaného v oné době bývalým presidentem dvorské komory Karlem Bedřichem Kübeckem, jež vyvedla jeho houževnatost a nadání v brzku ze zákulisí, kde byl vytrvale činným v duchu Metternichově, do popředí politického jeviště.

Dne 5. prosince 1850 byl baron Kübeck jmenován předsedou říšské, vlastně státní rady, která sama dosud existovala na papíře březnové oktrojírky. Již 19. října byl proto povolán poprvé k císaři. Za měsíc na to se mu zdálo, že si panovník přeje, a to vřele přeje, vyprostiti se z pout 4. března, že neví však dobře, jak začít. Zříditi říšskou radu se ukázalo ve svých důsledcích nejlepším prostředkem k tomuto cíli stejně jako volba osoby. Snad sám Metternich vyhlédl ještě za svých časů Kübecka pro tento úřad. Kübeck byl po Metternichovi předním představitelem starého režimu a zaslouží si věru též předzdivky „l'homme de ce qui était,“ jako starý kancléř.

Především bylo třeba stanoviti a uzákoniti statut této říšské rady, kterou představoval zatím pouze její předseda a dohodnouti se o tom s ministerstvem. Této dohody bylo docíleno

¹⁾ Tamtéž: „un corps composé d' hommes indépendants, rompus dans les affaires, appelés à la recherche de la vérité pratique, dont le poids amortira les écarts de l'absolutisme et les écarts des faiseurs de projet dans les états représentatifs. Ce corps joue le rôle du lest dans un vaisseau, il le tient en équilibre“.

teprve po dosti svízelném jednání, neboť jakkoli byla myšlenka zříditi říšskou radu ministerskému předsedovi knížeti Felixovi Schwarzenbergovi sympatickou, přece lišil se jeho názor na ni od Kübeckova.

Schwarzenberg stejně jako Kübeck naprosto nepomýšlel, aby březnová ústava byla vskutku provedena, byl pro zřízení „říšské“ rady, jak byla přislíbena touto ústavou, ale představoval si ji podobně jako Stadion, od něhož pocházel první návrh jejího statutu, jako pouhý pomocný orgán ministerstva při zákonodárných pracích a odmítal Kübeckovy myšlenky z obavy, aby říšská rada nepřerostla vládě přes hlavu a nezbavila ministerstva jeho moci.

Naproti tomu měl Kübeck na mysli útvar podobný asi státní radě v době Josefa II.; ministři poklesli by na pouhé přednosta svých zvláštních správních odborů, byli by vlastně opět něčím podobným, jako kdysi presidenti nejv. dvorských míst a nikoli vedoucími politickými státníky. Směrnice pro svou působnost by dostávali od císaře a říšské rady. Tak by vzrostl předseda takovéto říšské rady vlastně opět na jakéhosi říšského kancléře, jakým byl Kounic nebo Metternich, jenž měl ostatně sám prsty ve hře. Kübeck mínil tak ochromiti západoevropskou instituci ministerské rady, výplod francouzské revoluce, absolutisty nenáviděný. Postavil by jí říšskou radou po bok jiný orgán císařské moci, což by samo o sobě postačilo ji oslabiti. Jest známo, jak bojoval Kübeck proti titulu ministerského předsedy, jenž skutečně od smrti Schwarzenbergovy v dubnu 1852 nebyl po čtrnáct let obnoven. Stejně příznačným jest, že i název „ministerská rada“ byl z těchže důvodů v příštích letech změněn na méně konstitučně znějící pojmenování „ministerská konference“.

Ministerstvo postřehlo toto nebezpečnoství a bránilo se ovšem, aby nebylo vytlačeno ze své posice. Doba mezi prvním Stadionovým návrhem statutu státní rady až do Kübeckova vítězství, do uzákonění statutu říšské rady patentem z 13. dubna 1851, je vyplněna houževnatými debatami.¹⁾ Ministerstvo podleh-

¹⁾ Zápasy tyto líčí *Jos. Redlich* ve své práci: „Das österreichische Staats- und Reichsproblem“ (Leipzig 1920), které zde bylo též použito. Otiskuje též první návrh statutu říšské rady.

lo na konec, neboť nezmohlo nic proti císařské vůli, jest však zřejmo, že zbylo mnoho hořkosti ba nepřátelství mezi ministry, zvláště Bachem a předsedou říšské rady; stopy toho se dnes jeví nejen v deníku Kübeckově, nýbrž i mnohdy ve spisech, vzešlých ze styku obou úřadů.

Ministerstvu, které tehdy přece jen bylo ještě ministerstvem konstitučním, odpovědným, nebylo snadno vplouti do Kübeckových vod čirého absolutismu a přálo si míti v říšské radě jen jakýsi nejvyšší správní soudní dvůr asi po vzoru francouzské státní rady. Ministr financí, bar. Filip Kraus, upozorňoval v jedné z debat o okruh působnosti příští říšské rady, 5. února 1851, že předsedou francouzského Conseil d'État je ministr a ministři též členy této státní rady. Kdyby tomu mělo býti u nové říšské rady jinak, byla by jí podle jeho názoru toliko seslabována výkonná moc a vyvolávány zbytečné spory. Týž ministr, jediný, jenž se cítil vázána svou přísahou na ústavu, odešel později koncem roku 1851 ze svého místa, poněvadž cítil, že mu není možno spolupracovati o budování díla opačných cílů. Filip Kraus dokonce měl odvalu odvolati se na 84. článek březnové ústavy odsouzené ke zrušení, jenž stanovil, že císař provádí výkonnou moc jen skrze odpovědné ministry, kdežto podle statutu říšské rady mohl si císař vyžádati dobré zdání od říšské rady i bez „intervence“ ministerstva. Též Bach zdůraznil ve svém votu pováživost bezprostředního styku říšské rady s císařem, aby „při její hlavně kritické a negativní povaze“ nerušila styku císařova s ministry a neochromovala rozhodnutí vlády.¹⁾ Odchod ministrů Schmerlinga a Brucka má též známky absolutistické ruky Kübeckovy.

Císařská podpora byla pochopitelně na straně Kübeckově a ministři Schwarzenberg i Bach se časem přizpůsobili.

Z říšské rady stal se úřad, který podával dobrá zdání v celé zákonodárné činnosti. Podle přání Kübeckova měla býti říšská

¹⁾ *H. Friedjung*: Österreich von 1848—1860. I/1, 458. Friedjungova práce založena je na spisech z pozůstalosti Bachovy, kdežto *Jos. Redlich* mohl ve své práci v předešlé poznámce citované již užítí spisů úředních, zejména protokolů ministerské rady, z nichž některé otiskuje.

rada slyšena ve všech otázkách zákonodárné povahy, ba hodlal při tom vyžadovati pro sebe dokonce důležitý podíl v zákonodárství vůbec. O ono slůvko „všech“ veden urputný zápas. Císař rozhodl proti ministrům a pro Kübecka. Do nového oddílu postoupil zápas mezi předsedou říšské rady a ministerstvem dvěma velkými memorandy Kübeckovými. Vyslovil se v nich pro zrušení ministerské odpovědnosti, kterou pokládal za kořen konstitučního zla, pro změnu liberálních ustanovení březnové ústavy — její zrušení pokládal v oněch dnech ještě za předčasné — a zamýšlel další rozšíření kompetence říšské rady návrhem, aby císař sám převzal její předsednictvo, kdežto on sám, Kübeck, byl by toliko místopředsedou. Nejsilnějším požadavkem však bylo přání, aby říšská rada získala i práva iniciativy pro opatření zákonodárné povahy.¹⁾ S touto myšlenkou Kübeck nepronikl, poněvadž ministři celou silou se opřeli tomu, aby jejich postavení bylo tak podkopáváno. Již před tím bylo toto postavení otřeseno jiným přáním Kübeckovým, aby totiž říšská rada podávala svá dobrá zdání nejen kabinetu, nýbrž i panovníkovi. S tím Kübeck pronikl, až na úpravu, že říšská rada musí v tomto případě vyčkávati panovníkova vyzvání. V tomto smyslu vyšel zákon z 13. dubna 1851, ale srpnovým patentem z 20. srpna 1851 docílil Kübeck úplného vítězství: dobrá zdání říšské rady neměla býti vůbec předkládána ministerstvu, nýbrž výhradně koruně a říšská rada měla býti vyslechnuta v ž d y před vydáním nových zákonů.

Císařským patentem z 20. srpna provedl panovník svoji „nezměnitelnou vůli“, před kterou postavil ministry na ministerské radě dne 17. srpna, rozhodnut přikročiti k absolutistickému režimu ve prospěch monarchické autority. Přísaha na ústavu stala

¹⁾ „Diese Initiative würde jedenfalls nur darin bestehen können, die Aufmerksamkeit Seiner Majestät für Einleitungen in Anspruch zu nehmen, welche rätlich, zweckmässig oder nothwendig sich darstellen, und die Art und Weise vorzuschlagen, welche kais. Befehle in der Absicht zu erlassen wären, um durch das Ministerium die entsprechenden Anträge und Arbeiten zu erhalten.“ (Kübeckovo memorandum z 15. června 1851, otištěno u *H. Schlüttera*: Versäumte Gelegenheiten, Wien 1920, str. 220.)

se bezpředmětnou, ministři měli býti nadále odpovědnými výhradně panovníkovi. Přízrak suverenity národa zaplašen, stejně jako separatistické tendence přímým vyznáním centralismu. Starý kancléř Metternich tleskal tomuto činu v zákulisí a nazval jej nejdůležitějším, ba stěžejním činem nové doby.¹⁾

Císařským nařízením z 20. srpna prohlášena byla říšská rada výhradně za radu císaře a koruny, takže ministerstvo mohlo se dožadovati dobrého zdání říšské rady toliko přes panovníka. Panovník vyhradil si právo případného předsednictví při poradách říšské rady a přizvání ministrů nebo jejich zástupců podle potřeby k těmto poradám.

Patent z 20. srpna 1851 určoval jasně směrnicí dalšímu vývoji, vedl k sylvestrovským patentům, ke zrušení březnové ústavy. Cís. nařízením ze 4. října 1851 byla ustavena pod předsednictvím Kübeckovým zvláštní komise, která se skládala se tří říšských radů (sv. p. v. Krieg, v. Purkhart a ryt. Salvotti) a tří ministrů (Bach, F. Kraus, min. financí, a Baumgartner, min. obchodu) a měla projednati otázku zrušení ústavy a zásad nového státního pořádku. V listopadu 1851 konala tato komise šest schůzí a dospěla ovšem k výsledkům, jakých si Kübeck přál. Každá stopa konstituce měla býti odstraněna, dynastická práva panovníka povznesena a politické nerozlučnosti zemí docíleno centralistickou úpravou. Bach se rozloučil tehdy už nadobro se svou liberální minulostí a přestál se, jak ještě nedávno činil, ač tiše a opatrně, přimlouvati za účast státních občanů v zákonodárství a správě, za jakési poradní říšské zastupitelstvo („Reichskollegium“). Na reprezentativní říšskou radu se ovšem neodvážil již ani mysliti. Ale i tento stín parlamentu byl za těchto podmínek ještě příliš rušivým.

Státní převrat Napoleonův z 2. prosince 1851 dodal výkonným orgánům myslí. Z téže Francie, odkud vanul dosud nepřijemný vánek demokracie, odkud vyšlo konstituční zřízení ministerské rady, která byla absolutistům solí v očích, přišla nyní vzpruha k absolutistickému činu a sylvestrovskými patenty z 31. prosince 1851 nastolen i v Rakousku ve vsí formě absolutismus.

¹⁾ Viz můj článek „Rakouská vláda a konfinování Karla Havlíčka“ v *Čes. Čas. Historickém* 1924 str. 295 p.

Po vydání sylvestrovských patentů, jimiž byly stanoveny nové zásady zřízení říše, byla císařem na radu Kübeckovu 10. dubna 1852¹⁾ zřízena zvláštní komise, jejímž úkolem bylo, raditi se o docházejících návrzích pro novou organizaci, aby bylo lze posouditi tyto návrhy v jejich souvislosti a pokud na sebe vzájemně působí. Spolupůsobil též důvod, aby práce o nové úpravě správy říše rychleji postoupily. Práce organizační komise lišily se od pravidelných prací říšské rady tím, že tvořily zvláštní celek a že při nich spolupůsobili, jako v listopadové komisi, která konala předporady k pozdějším sylvestrovským patentům, i tři ministři. Předsedou byl ovšem baron Kübeck, zasedal v ní ministr vnitra Bach, ministr spravedlnosti Karel Kraus a ministr financí bar. Bruch, dále říšští radové sv. p. Krieg, býv. ministr Filip Kraus, Purkhart a ryt. Salvotti. Podle potřeby mohli býti k poradám přizváni i jiní vyšší státní úředníci.

Poradním předmětem organizační komise byly, jak řečeno, toliko předlohy, týkající se provedení sylvestrovských patentů, které ji docházely od nynějška přímo od ministerstev nebo říšské rady, kde byly do dubna ještě zpracovávány. Dobrá zdání této komise byla předkládána panovníkovi k rozhodnutí. Zejména měla tato komise, jež obdržela oficiální název „Organisationskommission“, zpracovati návrh ministerské rady na organizaci okresních úřadů, návrhy ministra spravedlnosti na organizaci vyšších soudních úřadů, návrhy ministra obchodu na úpravu stavebních úřadů, Bachovy návrhy organizace krajských a zemských úřadů, venkovských a městských obcí, krajských a zemských výborů, šlechtických korporací a pod.

Organizační komise zabývala se též operátem komise, která byla dosazena v Uhrách pro organizaci tamních úřadů a podávala císaři dobrá zdání o organizačních operátech, týkajících se jednotlivých korunních zemí vůbec.

Co zde leží důležitých dokumentů, objasňujících vývoj rozhodnutí, jeho důvody a pohnutky při umělé a namnoze málo živé organizaci úřadů doby absolutismu vůbec a českých zemí zvláště! Vratme se opět k vlastní říšské radě.

¹⁾ Příloha III. Nařízení císaře Kübeckovi z 10. dubna 1852.

Podle statutu říšské rady, jak byl vyhlášen císařským patentem z 13. dubna 1851, bylo jejím úkolem podporovati panovníka a vládu, aby bylo dosaženo v zákonodárství zralosti a jednotnosti základních zásad. Bylo ustanoveno, že říšská rada má býti slyšena ve všech otázkách zákonodárné povahy (§ 7.); při uveřejňování zákonů měla se státi zmínka, že se tak děje po slyšení říšské rady. Proto bylo poslání říšské rady čistě poradní povahy. Udělejí radu, měla uplatniti své vědomosti a zkušenosti podle svého nejlepšího svědomí, v tom byla zcela neodvislá a samostatná. Ve svém postavení a úředním pořadí byla ministerstvu koordinována. Právo iniciativy k samostatnému předkládání návrhů zákonů a nařízení jí však nepřislušelo. Na vady a mezery platných zákonů nebo návrhů zákonů, jí předkládaných, mohla ovšem kdykoli upozorniti. Panovník si vyhradil právo vyslechnouti dobré zdání říšské rady i v jiných věcech, a vůbec možnost rozšířiti v budoucnosti okruh její působnosti.

Jakožto sbor výhradně a bezprostředně císaři podřízený a ministerstvu koordinovaný, měla říšská rada podávati svá dobrá zdání toliko v případech, kdy byla k tomu vyzvána zvláštním císařským výnosem. Na podání jiných úřadů neměla se ohlížeti. Ministerstva měla panovníkovi a skrze něho říšské radě předkládati toliko již vypracované návrhy zákonů. Říšská rada měla k nim své dobré zdání podati způsobem jasným, zřetelným a vyčerpávajícím předmět poradní, a to v době co možná krátké. Kdyby snad měla říšská rada ke svým pracem potřebí různých pomůcek a spisů podřízených úřadů, měla právo, vyžádati si je od příslušného ministerstva, které je pak pro ni opatřilo. Vedle toho získala práva užívati kabinetního archivu v užším slova smyslu, kterážto volnost patřila i ministerstvu.

Říšská rada se skládala z předsedy, říšských radů, dočasných účastníků a pomocného kancelářského personálu. Počet říšských radů řídil se podle služební potřeby. Z jejich řady určoval císař jednoho za zástupce předsedova. Jako dočasní účastníci mohli býti podle potřeby přizváni k jednotlivým poradám mužové ze všech stavů a částí mocnářství, které by k tomu předurčovala jejich zkušenost, odborná znalost nebo společenské postavení

(§ 16. patentu). Prakticky bylo toto formální ustanovení ještě méně prováděno než jiné, kterým byla umožněna podle potřeby účast členů říšské rady při schůzích ministerské rady a obráceně. Císař vyhradil si právo povolati předsedu nebo i členy říšské rady do schůzí minist. rady za svého předsednictví, zde však neměli rozhodného hlasu.

Význam říšské rady byl zvýšen zvláště ustanovením, že její předseda se řadí ve své hodnosti bezprostředně za předsedu ministerské rady. Poněvadž titul předsedy ministerské rady byl, jak již řečeno, po smrti Schwarzenbergově na řadu let odstraněn, byl předseda říšské rady vlastně nejvyšším úředníkem v mocnářství. Říšští radové měli stejné hodnostní pořadí jako místodržící. Ani předseda, ani řííšští radové nesměli zastávat jiného státního úřadu nebo býti členy reprezentativních volebních sborů.

Císař přislíbil patentem z 13. dubna 1851, že při volbě říšských radů bude náležitě dbáti rozmanitých částí říše (§ 15.). Po provedení prvních jmenování hledáme však marně, že by bylo dbáno země české. Dne 13. dubna 1851 jmenován byl prvním říšským radou býv. president haličského gubernia Frant. sv. p. v. Krieg-Hochfelden, jenž již jako vicepresident zasáhl mocně do správy Haliče v době povstání r. 1846. Říšskými rady byli jmenováni dále sekční chef v ministerstvu financí ryt. v. Baumgartner, který však byl záhy sprostěn, poněvadž byl jmenován ministrem, dále Ant. Salvotti, ryt. z Eichenkraftu, dotud druhý president vrch. zems. soudu tyrolského, smutně proslulý z doby potlačování italského hnutí a velezrádných procesů, pak bývalý místokancléř uherské dvorské kanceláře Lad. Szögyény a někdejší vrchní zemský komisař při rakousko-ruském vojsku v Uhrách z r. 1849, hr. Frant. Zichy.

Kübeck nezapomněl se obklopiti ke svým účelům lidmi předbřeznové byrokracie a k těm náleželi bývalí státní a konferenční radové Norbert v. Purkhart a Frant. sv. p. Buol-Birnburg, dotud sekční chef v ministerstvu vnitra, kteří byli též jmenováni říšskými rady. Snad mělo býti dbáno české země jmenováním knížete Hugona Salma z Reifferscheid-Krautheimu, který proslul jako úhlavní protivník Čechů při jednání o průmyslovou jednotu v době předbřeznové.

Karel Havlíček projevil po ustavení říšské rady názor, který už Pinkas naznačil v době kroměřížského říšského sněmu, že tato říšská rada je jen „museum pro uchránění všelikých vysokých úředníků, pro které vláda z jistých příčin na dobrý způsob jinak by místa neměla.“¹⁾ Pohřešuje v tomto oboru zástupce českého a s ironií poznamenává, že Vlachové tam aspoň najdou krajana, který kdysi řídil vyšetřování proti nim a Poláci svého Kriega z doby stavu obležení.

Že měl baron Kübeck při jmenování říšských radů po svém způsobu na mysli jakési zastoupení jednotlivých provincií, o tom svědčí jeho návrhy, které podal císaři v říjnu 1851, aby byl počet členů říšské rady zvýšen na devět až deset: „In Absicht auf die Provinzen“, píše tam,²⁾ „sind die Ober-Nieder-Inner- und illyrische Gruppe, Kroatien und Slavonien, dann das lombardo-venetianische Königreich nicht einbezogen.“ Zastoupení Chorvatska-Slavonska a Lombardska-Benátska nepokládal toho času za naléhavé. Zato mýnil sesílití zástupci z ostatních skupin oddělení justiční, které representoval jediný Salvotti, a to buď haličským appellačním presidentem ryt. Enzendorferem nebo radou při nejv. soudním dvoru Ant. Haimbergerem či hr. Wolkensteinem. Pro doplnění oddělení finančního a příbuzných odvětví navrhl jako terno, pozdějšího ministra hr. Wickenburga, místodržitele v Tyrolích hr. Bissingena a hr. Larische. Stejně měl býti zvláště zastoupen obor vojenské správy, pro kterýžto úřad navrhoval Kübeck st. tajemníka ministerstva války Schöllheimba. Obor pro školství a kultu měl býti zastoupen proboštem Jüstlem nebo krakovským kanovníkem Janem Schindlerem.

Přivrženci ústavy, které navrhl do říšské rady Bach, pozdější ministr bar. Pratobevera a pozdější president státní rady Thaddäus sv. pán Lichtenfels byli z pochopitelných důvodů tehdy odmítnuti. Lichtenfels byl jmenován říšským radou teprve na sklonku absolutismu. Zato jmenován 26. prosince 1851 asi na důkaz nestrannosti

¹⁾ Slovan, 26. června 1861.

²⁾ Přednesení Kübeckovo císaři, „Ehrfurchtsvolle Bemerkungen über die Erweiterung des Reichsrathes“ z 31. října 1851, č. 36/R. P. ex 1852.

a jako činitel rovnováhy býv. ministr financí Filip Kraus, který odstoupil pro sylvestrovské patenty.

K tak dalekosáhlému rozšíření říšské rady, jež by se tím způsobem stala jakýmsi Kübeckovým úřednickým subministerstvem, panovník nepřivolił, přece však byla říšská rada v následujících letech postupně doplňována a rozšiřována. V lednu 1852 byli říšskými rady jmenováni býv. ministr Kulmer pro obor finanční a z osob navržených Kübeckem jediné profesor kanonického práva Antonín Haimberger. V prosinci 1852 byl pro obor vojenské a armádní správy jmenován bývalý stát. a konf. ministr a referent válečné sekce předběžné státní konference, Karel sv. p. Hietzinger. V únoru 1855 byla říšská rada doplněna zástupcem ministra obchodu, Karlem sv. p. Geringerem z Oedenbergu, bývalým místodržícím v Uhrách v první době absolutismu, jenž tam ustoupil arciv. Albrechtovi, 1. května 1856 stal se pak říšským radou Fr. hr. Mercandin, r. 1848 krajský hejtman v Olomouci, pak krajský president v Praze a nakonec zemský president v Krakově¹).

Pro finanční a hospodářské záležitosti byl v dubnu 1857 jmenován říšským radou Frant. Leodégar ryt. Wildschgo, sekční chef v ministerstvu financí, v listopadu téhož roku sekční chef ministerstva spravedlnosti, zmíněný už baron Lichtenfels, činný před tím u nejv. soudního dvora, a sekční chef ministerstva financí Moric hr. Almásy v. Zsadányi, každý jako odborník pro svůj obor. V dubnu r. 1858 došlo konečně ke jmenování hrab. Karla Wolkenstein-Trostburga, býv. předsedy zemského sněmu moravského r. 1848, který byl, jak víme, navržen Kübeckem už před 6 lety. Na samém sklonku absolutismu byli povoláni do říšské rady sekční chef ministerstva spravedlnosti, Ludvík bar. Fliesser, dále dvorní rada nejv. soudního dvora Metell baron Ožegovič de Barlabaševic et Bela, který byl navržen banem chorvatským pro věci chorvatské²), konečně ministři Ignác

¹) Viz spisy říšské rady č. 343, 334/R. Pr. ex. 1852 (Hietzinger), č. 32, 33/R. Pr. ex 1855 (Geringer), č. 73/R. Pr. ex. 1856 (Mercandin).

²) Viz praesidialia říšské rady č. 109 ex 1857 (Wildschgo), 349—351 ex 1857 (Lichtenfeld a Almásy), 10 ex 1858 (Wolkenstein), 304 ex 1860 (Fliesser), 368 ex 1860 (Ožegovič).

šl. Plener, hr. Lev Thun a Adolf v. Thierry. R. 1851 bylo kromě předsedy osm říšských radů, r. 1860 dvanáct.

Předseda říšské rady, baron Kübeck, zemřel v 75 letech cholerou dne 11. září 1855. Předsedou říšské rady byl pak jako nejstarší její člen vicepresident baron Krieg, který však již v dubnu 1856 po 63 leté služební době zemřel¹) Několik měsíců zastával prozatímně předsedu tajný a říšský rada Norbert v. Purkhart. Dne 2. února 1857 jmenoval císař předsedou říšské rady arcivévodu Rainera s dotací 15.000 zl. ročně, který řídil její jednání až do jejího zrušení. Jeho náměstkem zůstal Purkhart.

Jest třeba se zde omeziti aspoň na uvedení jmen říšských radů pro jejich vota a parafy na aktech, ač by bylo jistě záhodno vykresliti zvláštní biografickou studií individualitu každého z těchto rádců koruny, kteří měli vliv na mnohý důležitý státní akt v době absolutismu. Více si všimneme archivu říšské rady

Archiv říšské rady je nyní uložen v domácím, dvorním, státním archivu ve Vídni,²) čistě a přehledně, všechny spisy jsou zachovány, zevně jasně označeny, rovněž jako pomocné knihy, které jsou příkladně přesně a důkladně psány. Je to archiv vzácné úplnosti, náleží k nejkrásnějším vůbec a bádati v něm je radostí a hříčkou zároveň.

Chceme-li se zabývatí tímto archivem, jest pro snažší pochopení potřebí, abychom si lépe všimli jednak vnitřní organizace říšské rady a způsobu, jak byly poradní předměty projednávány, jednak manipulace kancelářské. O prvním poučuje jednací řád a hlavně ovšem povaha spisů sama, o druhém studium manipulace kancelářské od chvíle, kdy došel spis do podatelny, až do posledních prací registraturních, a to nejen studium manipulačních předpisů, nýbrž i spisů a pomocných knih.

Co do vnitřní organizace dělila se říšská rada podle § 3.

¹) Viz presidialia říšské rady č. 221 ex 1855 (Krieg), 56, 58, 32 ex 1856 (Krieg, Purkhart), 19 ex 1857 (arciv. Rainer). Arciv. Rainer, později předseda ministerstva, narodil se 11. ledna 1827, zemřel 27. ledna 1913.

²) Archiv říšské rady a rozmnožené rady říšské byl odevzdán dom. dvor. a st. archivu ve Vídni 12. května 1908. Č. 33321/2 min. zahr. Currentakt st. archiv č. 335 ex 1908.

jednacího řádu ve tři sekce, a to: a) v sekci pro vnitřní správu, kultus, vyučování a vojenské věci hospodářsko-administrativního rázu, b) v sekci pro finance a účetnictví, obchod, průmysl, veřejné stavby, dopravnictví, zemědělství a hornictví, c) v sekci pro věci z oboru spravedlnosti. Toto členění nebylo však organické a přísné, každý říšský rada mohl působiti nejen v jedné, nýbrž i ve více sekcích.

Věci, které byly zaslány říšské radě k podání dobrého zdání, byly projednávány buď presidialně nebo ve schůzích, jichž se účastnili buď všichni členové říšské rady (plenární schůze) nebo jen členové jedné nebo dvou sekcí (schůze sekcí), nebo v průpravné, předběžné schůzi (schůzi komitétu), jíž se účastnili jen někteří členové z jednotlivých sekcí. Návrhy zákonů musily být projednávány v plenárních schůzích, způsob projednávání a porady v ostatních případech určoval předseda říšské rady podle svého uznání. Předseda určil vždy pro každou věc referenta a, když se věc projednávala ve schůzi sekcí nebo v komitétu, též říšského radu, který by tyto schůze řídil. Nepokládal-li předseda výsledek těchto schůzí za dostatečný k podání příslušného přednesení císaři, kterým by se rada zhostila svého úkolu, mohl dáti věc prozkoumati znova ještě v plenární schůzi. Plenární schůze byly řádné, konané pravidelně jednou týdně a mimořádné podle potřeby. Předseda určoval dobu jejich zasedání a řídil jednání. Při podávání vota rozhodovalo služební pořadí členů. Nejmladší votant měl z pravidla první hlas.

Úkolem říšských radů, ať jako referentů nebo pouhých votantů, bylo věc pečlivě prozkoumati, a pak svoje mínění zcela svobodně vysloviti, ale, zvláště lišilo-li se od původního návrhu, řádně je odůvodniti. O každém jednání, nastávajícím, trvajícím nebo skončeném, bylo nařízeno zachovávatí nej přísnější tajemství.

O každé schůzi byl psán tajemníkem říšské rady protokol, který byl po schválení předsedou a všemi přítomnými předkládán se všemi příslušnými spisy císaři.¹⁾

Poradní předmět byl tedy, jak řečeno, přidělen určitěmu refe-

¹⁾ Vzor protokolu viz v příloze č. V. b.

rentovi k posudku. Jeho vota („Referat“), vlastnoručně napsaného, bylo užito v jednoduchém případě ke zhotovení příslušného přednesení předsedy říšské rady panovníkovi s návrhem císařské resoluce, jakožto dobré zdání, jehož si vyžádal. Referáty říšských radů a koncepty přednesení jsou uloženy u téhož aktu. Nařídili předseda projednati věc v hromadné schůzi, byl o ní sepsán zvláštní protokol a úradek schůze stal se pak podkladem do-tyčného přednesení panovníkovi, v němž bylo shrnuto dobré zdání říšské rady o té či oné věci císařem vyžádané, které bylo podkladem císařské resoluce.

K přednesení předsedy říšské rady panovníkovi¹⁾ byly připojeny jako přílohy k nahlédnutí všechny příslušné jednací spisy říšské rady, jež byly seznamenány na zvláštním formuláři.²⁾

Po použití v kabinetní kanceláři byly všechny přílohy i s čistopisem přednesení říšské radě vráceny. Konečné rozhodnutí panovníkovo (resoluce) bylo jí posláno v opise na vědomí současně s čistopisem přednesení, který se tedy vrátil do registratury říšské rady, byv opatřen poznámkou vlastnoručně panovníkem podepsanou: „Die Beilage enthält Meine Entschliessung. Wien am...“ (nebo: „Aus der abschriftlichen Beilage ist Meine Entschliessung zu entnehmen“ a pod.). O tomto výsledku byli pak referenti, případně všichni říšští radové cirkulandem na potvrzení ve spise uvědoměni.³⁾

Kanceláři říšské rady byla přikázána služba povahy konceptní

¹⁾ Forma: Allerunterthänigster Vortrag des treuehorsamsten Reichsraths-Präsidenten etc. ... „Euere Majestät. Allergnädigster Herr! Der beiliegende Akt der Minister-Conferenzkanzlei K. Z. 2148, welchen Euere Majestät am 14. J. M. im kurzen Wege dem treuehorsamsten Reichsrathe zur Begutachtung zuzusenden geruhten, betrifft ... etc.“

²⁾ Viz přílohu č. V. c.

³⁾ Zevní forma protokolů gremiálních schůzí říšské rady podobá se formě protokolů ministerské rady. Stejná praxe jeví se i v podávání ministerských přednesení panovníkovi až na to, že při přednesení ministrů jest císařská resoluce buď doslovně podle návrhu nebo s příslušnými změnami na čistopisu přednesení napsána a panovníkem podepsána. Vrací se tudíž čistopis přednesení zpět do registratury příslušného ministerstva, odkud vyšel a kde je tedy uložen koncept i originál. V kabinetní kanceláři zůstal jen výtah z přednesení a opis resoluce.

a manipulační. Služba konceptní týkala se jednak psaní protokolů schůzí říšské rady, jednak pořizování výtahů z obsahu došlých podání. (Výtahy podle § 8. jednacího řádu z ministerských přednesení, která byla říšské radě panovníkem zaslána k podání dobrého zdání). Výtahy tyto byly určeny pro referenta a pro pozdější kancelářskou potřebu. Konceptní službu obstarávali tajemníci a oficiálové.

Pro manipulační službu vydán byl podle § 42. jednacího řádu zvláštní předpis, jenž podával jasný výklad, jak má být pořizována evidence spisů a jak mají být ukládány. Tato instrukce, která je v příloze otištěna,¹⁾ nejen že dnešního badatele o archivu říšské rady velmi spolehlivě poučuje, nýbrž je zároveň vzornou ukázkou tehdejší přesné registraturní manipulace vůbec a v kabinetním archivu, jehož úřednictva bylo podle § 13. statutu říšské rady užíváno i v kanceláři říšské rady, zvláště.

Manipulační služba se dělila jako v každém úřadě na službu v protokolu, expeditu a registratuře. Povaha vnitřního úřadování v říšské radě způsobila dvojí zvláštní protokolární službu (psaní protokolu a indexu), a to v odvětví služby presidiální a gremiální. Zmíněný manipulační řád osvětluje veškeru kancelářskou službu a cestu spisu od chvíle, kdy přepis do kanceláře říšské rady byl podán všemi stadiemi úředního jednání až do dne, kdy se ocitl v rukou registranta, aby byl uložen do registratury, jež je dnes archivem říšské rady. Pomocí oné instrukce porozumíme různým kancelářským označením na spise, jež obsahují nejedno poučení.

Zvláště třeba upozorniti na přesné předpisy pro psaní indexů, které se staly dnešnímu badateli první podmínkou snadných a úplných prací heuristických.

V expeditu byla psána hlavní expediční kniha, jež byla přehledem agendy presidiální i gremiální. Zde byl akt zevně instruován označením počtu konceptních archů, příloh a předchozích spisů na první straně referátního archu. Úřednictvo expeditu pořizovalo však též čistopisy (munda) přednesení, referátů a protokolů gremiálních schůzí, často velmi obsáhlých, které byly k přednesení příkládány.

¹⁾ „Instruktion für den Manipulationsdienst des k. k. Reichsrathes“ ad 115/R. P. ex 1851, viz přílohu č. III.

Pro tuto službu žádal ředitel kanceláře říšské rady, Prokop Eckert, jednoho ředitele manipulační služby, tři adjunktů, jednoho registranta a čtyři kancelisty.¹⁾

Přesností v manipulaci děkujeme dnes z velké části, že archiv říšské rady patří pro svou přehlednost a vzorné uspořádání mezi fondy, v nichž badatelská práce je pravým pohodlím. Co bylo dříve příkazem snadné a přesné služby, přichází dnes vhod archiváři a badateli. Povaha spisů, důležitost agendy a to, že spisová pozůstalost říšské rady byla po jejím zrušení přivtělena kabinetnímu archivu, uchránila ji od každé škody nějakou pozdější skartací, čímž se nemůže pochlubit každá registratura oné doby.

Jak řečeno, byly spisy vzešlé z činnosti říšské rady zapisovány o běžných číslech do dvou zvláštních protokolů. Jeden byl určen pro agendu presidiální, druhý pro agendu gremiální. Presidialia obsahují netoliko spisy týkající se předmětů poradních, jež podle rozhodnutí předsedova stačilo projednati presidiálně, aniž by bylo třeba projednávat je ve schůzích zvláštních, nýbrž též všechny spisy povahy administrativní, týkající se vnitřní organizace úřadu, korespondence s jinými úřady, cirkuláře pro říšské rady i pro kancelář, spisy osobní a pod. Spisy gremiálními rozumíme spisy, jež vzešly z projednávání poradních předmětů na zvláštních schůzích říšské rady, ať jsou to již schůze plenární, sekční nebo v komitě.

Byl tedy psán pro agendu presidiální i gremiální zvláštní protokol a rozumí se též index. Protokolů presidiálních („Presidial-Protokoll“) je pro leta 1851 až 1861 osm svazků.²⁾ V presidiálním protokolu zaznamenané spisy jsou podle předmětu i osob zapísány v abecedním pořádku v příslušném ukazateli (index), jenž je osobní i věcný. Pro leta 1851—1861 máme jedenáct svazků těchto presidiálních indexů („Reichsraths-Praesidial-

¹⁾ Podání *Eckertovo Kübeckovi* ze 14. července 1851, ad 108/R. Praes. ex 1851. *Prokop Eckert šl. z Labinu*, do té doby místopředseda kabinetního archivu, byl jmenován ředitelem kanceláře říšské rady 30. června 1851. Zemřel koncem r. 1854 a jeho nástupcem se stal v říjnu 1854 dosavadní tajemník říšské rady, *Frant. baron Degrazia v. Podgozdám*.

²⁾ Viz přílohu č. V. d.

Index¹⁾ V indexech říšské rady jsou všechna čísla týkající se téhož předmětu pod jeho heslem pohromadě zapsána.

Agenda gremiální zaznamenána je o běžných číslech v podobných protokolech, které mají co do způsobu zápisu dvojí zevní formu. Pro léta 1851—1854 je tento protokol označen: „K. k. Reichsrath. Expeditshauptbuch“ a má dva svazky (vždy po dvou letech). Pro léta 1855—1861 máme dalších sedm svazků těchto protokolů, jichž tiskopis je od předešlých poněkud rozdílný, pod názvem: „Gremialprotocoll des k. k. Reichsrathes“¹⁾

Stejně jako presidiální, jsou i gremiální spisy seznamenány ve zvláštních abecedních ukazatelích. Pro léta 1851—1861 máme 11 svazků indexů pro gremiální akty („Index der reichsräthlichen Gremialakten“), psaných stejně jako index presidiální.

Spisy jsou uloženy pravidelně po 50—100 spisech do fasciкул, jejichž zevní deska jest opatřena číslem fasciklu v pořadí téhož roku a nápisem: „K. k. Reichsrath“ nebo „K. k. reichsraths-Praesidium“ a číselným obsahem (na př. 1859. No. 801—850). Těchto fasciкул je dohromady 263.

Počet spisů a fasciкул presidiální a gremiální agendy v jednotlivých letech a těmito čísly zároveň měřítko rozsahu a významu činnosti říšské rady podává tabulka otiskovaná v příloze č. V. g.

Vedle těchto spisů je třeba se zmíniti ještě o spisech ředitelství kanceláře („Akten der reichsräthlichen Kanzleidirektion“ 1851—1861, 1 fasc.) a svazku „Eidesurkunden und Diensttabellen der Beamten und Diener des Reichs- und Staatsrathes 1851—1868“, ze zvláštních pomocných knih jest zde pak ještě „Elench über die Akten des k. k. Reichsrathes 1851—1861“ (1 sv.) pouhá arithmetická řada čísel se záznamem data, kdy spis došel do registratury, dále „Chronologische Uebersicht der A. h. Resolutionen über die a. u. Vorträge des k. k. Reichsrathes 1851—1861“ (1 sv.) a jeden svazek „A. h. Aufträge an den Reichsrath“ 1851—1857.

¹⁾ Viz přílohy č. V. e, f.

Zvláště třeba promluvit o spisové pozůstalosti organizační komise při říšské radě, o níž byla řeč výše, a která byla zřízena císařským nařízením z 10. dubna 1852. Z úkolů a okruhu působnosti této komise, jak byly shora vyloženy, vyplývá též povaha a obsah spisů její pozůstalosti. Především se liší tato korespondence od spisů říšské rady tím, že přípisy týkající se poradních předmětů, docházely nejen od ředitelství kabinetní kanceláře a pobožníka panovníkova, hr. Grünneho, jako u říšské rady, nýbrž i od jednotlivých ministerstev, presidia říšské rady a pod. Naproti tomu jsou dobrá zdání říšské rady vyžadována podle jednacího řádu výhradně od kabinetní kanceláře.

Spisová pozůstalost „k. k. Organisations-Kommission“ (361 čísel a konvoluty) zahrnuje léta 1852—1855 a je uložena podle běžných čísel ve 12 fasciklech, k nimž patří 3 pomocné knihy: index, protokol a elench.

Do domácího, dvor. a st. archivu ve Vídni dostaly se spisy říšské rady r. 1908. Do té doby tvořily součást kabinetního archivu, jemuž připadly po zrušení říšské rady r. 1861.

*

Výsledkem války Rakouska s „Frankosardy“ roku 1859 bylo vítězství, byť jen částečné, národnostního principu italské irredenty, které nezůstalo bez účinku i na tužby ostatních národností rakouských. Na bojišti solferinském byla roztržena i absolutistická soustava, zavedená Kübeckem a představovaná ministerstvem Bachovým, které řídilo osudy mocnářství přes 10 let. Hospodářský rozvrat mocnářství, jenž byl následkem války, vyžadoval pronikavého činu, a vláda, utrpěvši porážku, neměla dost sebevědomí, aby jej vykonala sama bez součinnosti jednotlivých korunních zemí.

Známým laxenburským manifestem z 15. července 1859 byla veřejnosti oznámena sub rosa ztráta Lombardie a císař, dotýkaje se situace mocnářství, ujišťoval v něm své národy, že jeho veškerá pozornost a péče bude nyní věnována vnitřnímu blahobytu (innere Wohlfahrt) Rakouska, zlepšení zákonodárství

a správy. Nejnáléhavější potřebou bylo, jak řečeno, zlepšiti finanční situaci mocnářství. Ministr financí baron Bruck navrhoval k tomu, (byloť po válce nepopíratelno, že veřejnost získala práva kontroly) periodické konference zástupců obchodních komor v ministerstvu financí, ale z důvodů, o nichž bude hned řeč, rozhodla se vláda přece raději zase pro čistě byrokratické kollegium po způsobu říšské rady Kübeckovy. Možnost přibrati k poradám říšské rady dočasné členy, jak bylo vysloveno v 13. a 16. § jejího statutu, poskytovala naději, že bude tady lze uspokojiti tužby veřejnosti. Císařské nařízení z 11. listopadu 1859 skutečně to provedlo, ale bylo to jen přechodem k dalšímu vývoji. Hrabě Agenor Goluchowski, který se ujal nevděčného dědictví Bachova, jako státník přívrženec myšlenky řešiti rakouský problém federalisticky, odhodlal se ke svolání zvláštního shromáždění zástupců jednotlivých zemí, aby se vyhovělo touze veřejnosti po účasti ve správě. Myšlenka i provedení nepokročilo však přes první počátky. Vůle panovníkova se ukázala i zde mocnou překážkou. Uslyšíme, že první zástupce nového shromáždění jmenoval panovník sám. Řekl později, když se dostavila obava, aby rozmnožená říšská rada nepožadovala pro sebe práva „konstituanty“, posláni povahy ústavodárné, zcela otevřeně, že je jeho pozitivní vůlí nepřipustiti žádného omezení monarchické moci konstitucí a vzdorovati v tom raději všem bouřím.¹⁾ Již z toho je patrné, že by bylo omylem, pokládati rozmnoženou říšskou radu za shromáždění representativního rázu. Panovník prohlásil, že rozmnožená říšská rada nesmí míti žádných representativních přívlastků. Pokládal representativní ústavu pro poměry rakouské za nemožnost a byl rozhodnut ponechati si volnost rozhodovati a nepřipustiti, aby většina říšské rady, těžíc z representativních přívlastků, strhla moc na sebe.²⁾

¹⁾ Císař v ministerské konferenci 29. června 1860. M. K. Z. 2180. Výňatek z protokolu, jenž je uložen v dom., dv. a st. archivu ve Vídni, otištěn u *Redlicha* l. c. I/206. Nejvyšším listem ze 17. července 1860 byla však přece rozmnož. rada říšská zmocněna, aby, vyjma případ válečného nebezpečství, povolovala aspoň nové berně, dávky a půjčky.

²⁾ Císař v minist. konferenci 29. června 1860. M. K. Z. 2180.

Za takových podmínek došlo 5. března 1860 ke známému císařskému patentu, kterým byla zřízena rozmnožená říšská rada. Dosavadní stálá říšská rada, ustanovená patentem z 13. dubna 1851, měla trvati i dále vedle nové říšské rady, která by vznikla rozmnožením počtu říšských radů mimořádnými členy, svolávanými císařem periodicky.

Mimořádnými členy — členové stálé rady říšské měli míti hlas i v rozmnož. radě říšské — jmenoval panovník arcivévody, dále (zatím počtem 9) vyšší duchovní hodnostáře a „některé“ muže, kteří se vyznamenali v občanské nebo vojenské službě nebo jinak.¹⁾ Tito členové měli býti jmenováni doživotně. Vedle nich mělo býti povoláno do rozmnožené rady říšské 38 zástupců zemských sněmů, kteří by byli jmenováni císařem z terna, zvoleného a navrženého jednotlivými zemskými sněmy, dočasně, a to na šest let. Z téhož terna mohl císař jmenovati i příslušného náhradníka na stejnou dobu. Při tom byli tito členové po uplynutí šestileté lhůty znovu volitelní.

Současným císařským nařízením z téhož dne rozhodl se však panovník jmenovati a povolati „prozatím“ — dokud nebudou vykonány příslušné volby zemských sněmů — tyto dočasné členy z vlastní moci k poradám rozmnožené říšské rady.

Je jasno, že takto bylo právo zemských sněmů zřejmě dotčeno. Již r. 1854 vypracoval Bach řád pro zemské sněmy, který odpočíval po leta v registratuře ministerstva vnitra. Nyní konečně měly zemské směry ožiti. Císař se však vyslovil k ministrům, že je rozhodnut nepřipustiti žádných decentralistických a autonomistických tendencí zemských sněmů, a lze tudíž směle míti za to, že nikoli nemožnost svolati zemské sněmy dostatečně rychle, nýbrž právě obava před jejich svoláním samým a před jejich návrhy způsobila ono „prozatímní“ jmenování dočasných členů císařem.²⁾

¹⁾ Původní návrh stylisace tohoto bodu patentu zněla: „einige Männer, welche in hohem Staatsämtern, als Führer Unseres Heeres oder in anderer Weise durch ihre öffentliche Wirksamkeit sich ausgezeichnet haben.“ Dom., dvor. a st. archiv ve Vídni.

²⁾ Arneth staví ve svých pamětech na první místo jako důvod ne-

Počet dočasných reprezentantů zemských sněmů (38) byl rozdělen na jednotlivé korunní země podle jejich velikosti a důležitosti. Za království české jmenováni tři členové, což je dosti neúměrné, srovnáme-li, že Uhři, nehledíc k Chorvatsku, Slavonii a Srbské vojvodině s Banátem, jež měly po 2 zástupcích, měli mít 6 zástupců, při čemž velkoknížectví sedmhradské mělo ovšem vedle toho tři stejně jako Čechy. Stejný počet jako pro Čechy určen i pro Tyroly s Vorarlberkem a Halič. Vzpomeňme poplatní síly království Českého a hlavního zájmu vlády, zlepšiti pomoci rozmnožené rady říšské finance státu, a neúměrnost těchto čísel vynikne ještě křiklavěji. Morava měla mít dva zástupce, Slezsko jednoho.

Tato rozmnožená říšská rada měla býti svolávána císařem periodicky k poradě o předmětech zvláště stanoveného odvětví státní správy, čímž byl okruh její působnosti pevně stanoven.

Především měla podávati své poradní votum ve věcech státního rozpočtu a zkoumati předlohy komise pro státní dluh. Dále byly jí určeny k poradě „všecky důležitější návrhy ve věcech všeobecného zákonodárství“¹⁾ a konečně i předlohy zemských zastupitelstev. Jako při říšské radě Kübeckově vyhradil si panovník možnost přidělití říšské radě k poradě i jiné věci.

Právo iniciativy, předkládati návrhy zákonů a nařízení, rozmnožené říšské radě nepřislušelo. Jako při úřednické říšské radě r. 1851 ustanoveno však i zde, že rozmnožená říšská rada může ve svém dobrém zdání o předloze, jež jí byla předložena k poradě, upozorniti na shledané mezery, nedostatky a potřeby.

Mimořádní říšští radové neměli nároku na plat ze státní pokladny.

Jako dočasné zástupce z království českého jmenoval císař možnost dostatečně rychlého svolání zems. sněmů. Alf. R. v. Arneth: „Aus meinem Leben“ II. 144. Wien 1892.

¹⁾ Podle původního návrhu tohoto bodu (§. 3/2) patentu z 5. března 1860 pomýšleno po návrhu Thunově a Bruckově — rozšířiti tuto pravomoc i na důležité otázky „der inneren Organisation“ nebo inneren Verwaltung“, při čemž pomýšleno zejména na vojenskou povinnost, doplňování vojska a náboženské záležitosti. Konečné příliš všeobecné znění je příznačným pro úmysly s rozmnoženou říšskou radou. Dom., dvor a st. archiv ve Vídni.

mimořádnými říšskými rady Jindřicha Jaroslava hr. Clama-Martince, jenž byl do r. 1859 presidentem zemské vlády pro západní Halič v Krakově, Alberta hr. z Nostic-Rienek, známého svou činností z r. 1848, a presidenta obchodní a živnostenské komory liberecké Augusta Gustava Trenklera.

Hrabě Clam, jenž hrál v příštích letech vynikající úlohu v českém státoprávním zápase až do pádu kabinetu Hohenwartova a za doby Taaffeho, byl tehdy v začátcích své parlamentní činnosti. Arneth praví o něm ve svých vzpomínkách, že způsob jeho řeči byl tehdy příliš vyzývavý, aniž by působil přesvědčivě a získával.

Za Moravu byl dočasně povolán do rozmnožené říšské rady Jiří hr. Stockau a továrník Filip Schöller, za Slezsko náměstek starosty v Opavě, pozdější ministr spravedlnosti dr. Frant. Hein. Tři Uhři povolání odmítli a i sedmhradský zástupce a oba zástupci z Lombardska-Benátska, mezi nimi potomek benátských dožů hr. Nani-Mocenigo, do Vídně nepřišli.

31. května 1860 se konala v sále budovy dolnorakouského místodržitelství ve Vídni první schůze rozmnožené říšské rady. Členové byli rozsazeni amfiteatralně podle abecedy, aniž při tom hleděno ke stavu, národnosti nebo politickému přesvědčení. Toliko arcivévodům, kardinálům a ministrům byla předepsána určitá místa, odpovídající jejich hodnosti a pořadí. Jednání řídil jako předseda arcivévoda Rainer, jenž byl současně předsedou stálé rady říšské. Zástupcem jeho byl i v tomto úřadě říšský rada Norb. v. Purkhart. Z doživotních členů dlužno se zmíniti aspoň o zástupcích vysoké šlechty: Janu Ad. kn. ze Schwarzenbergu, Františku kn. z Liechtensteinu a Vincenci K. kn. z Auerspergů.

Pro rozmnoženou říšskou radu byl vydán zvláštní jednací řád. Členům bylo složiti přísahu do rukou předsedy. Předmět poradní mohl býti projednáván buď v plenární schůzi nebo přípravně ve zvláštním komitě. O tom rozhodovala plenární schůze na dotaz předsedův. Bylo-li usneseno, aby ta či ona věc byla předběžně projednána v komitě, zvolilo plenární shromáždění ze svého středu 5—7 členů, kteří utvořili ono komitě a zvolili pak ze sebe svého předsedu a zpravodaje, který sestavil po projednání předmětu

příslušnou zprávu, kterou pak přednesl též v plenu. Bylo-li ujednáno, že poradní předmět bude projednáván bezprostředně v plenu, určil předseda některého říšského radu, který dotýčnou záležitost pak přednesl jako referent. Do aktů schůze komitétu mohli ostatní členové nahlížeti. Ministři a přednostové ústředních úřadů mohli se buď osobně nebo prostřednictvím svého zástupce účastniti schůze komitétu stejně jako schůzí plenárních. Schůze rozmnožené říšské rady byla konána, aniž by byl předepsán nebo směrodatný určitý počet přítomných. Jediné zákonitá překážka byla omluvou nepřítomnosti členů.

Diskuse v plenární schůzi účastnili se členové podle své přihlášky a záznamu. Toliko ministři a zpravodajové komitétu mohli promluvit kdykoli. Většinou hlasů mohla býti diskuse případně prohlášena za skončenou.

Jediné zpravodaji komitétu bylo dovoleno svou zprávu předčítati. Všem ostatním řečníkům mluvit z paměti. Schůze komitétu mohla býti konána kdykoli. O době a množství schůzí plenárních rozhodoval předseda. Ve věcech, kde měla rozmnožená říšská rada říci rozhodující slovo, rozhodovalo se absolutní většinou počtu hlasů přítomných. Byl-li na obou stranách stejný počet hlasů, rozhodl předseda. Vyžádal-li si panovník toliko dobrého zdání, přestávalo se na pouhém hlasování a sečítání hlasů.

Podle §§ 18—23 jednacího řádu psali při plenárních schůzích protokol zapisovatelé pomocí těsnopisců. V protokolu musila býti přesně uvedena jména přítomných, předmět poradní, návrhy zpravodaje, názory jednotlivých řečníků, kteří se účastnili debaty, jakož i hlasování každého votanta. Takto sestavené protokoly byly ověřovány čtyřmi zvláště k tomu ustanovenými říšskými rady (dva jmenoval předseda, dva plenum), načež byly autentifikovány předsedou. Teprve pak mohl býti protokol se všemi spisy předmětu se týkajícími předložen panovníkovi.

Článkem 22. bylo ustanoveno, že schůze říšské rady nejsou veřejné, a žádný člen neměl práva jejich obsah uveřejňovati. Toto právo příslušelo toliko předsedovi, který tak mohl učiniti pouze ve výtahu ve vládním listě.

Tyto výtahy pro *Wiener Zeitung* pořizoval úředník

ministerstva věcí zahraničních, pozdější ředitel státního archivu Alfred ryt. Arneth, jenž ve svých pamětech zajímavě vylíčil činnost rozmnožené říšské rady i svou vlastní.¹⁾ Arneth doporučoval prý arcivévodovi Rainerovi, aby byl uveřejňován celý obsah řečí, leč tento nemínil přestoupiti meze jednacího řádu, jakkoli nařídil Arnethovi, že na smyslu a obsahu řeči nesmí býti ani nejmenšího měněno. Kontrola protokolů schůzí a výtahů byla svěřena hr. Mercandinovi, sv. p. Lichtenfelsovi, kn. Auerspergovi a hr. Szécsenovi.²⁾

Z členů říšské rady utkvěli Arnethovi v paměti jako osoby zvláště význačné, známý nám už říšský rada bar. Salvotti a baron Lichtenfels, z nově jmenovaných pak kardinál Rauscher, hr. Fr. Hartig, hr. Jiří Apponyi a hr. Auersperg. Sedmihradský Sas, Karel Maager, president obchodní a živnostenské komory v Brašově, byl prvním, jenž nadhodil otázku konstituce a zrušení konkordátu.

Jak jsme slyšeli, měla rozmnožená říšská rada rozhodnouti v plenární schůzi, zda má se ten či onen předmět projednávat dříve ve zvláštním sedmičlenném komitétě, než by se octnul v plenu. Clam Martinic navrhoval, aby komitét budgetní bylo ztrojnásobeno. Jeho návrh tajil v sobě nebezpečství, že politické těžiště říšské rady se přeneso do komitétě, bude-li tak povážlivě sesíleno. Po 19 řečech Clamův návrh pronikl.

Porady rozmnožené říšské rady týkaly se hlavně otázky státního rozpočtu; schůze finančního komitétě v červenci a v srpnu nebyly určeny pro veřejnost.

Od 10. do 27. září konána poslední schůze rozmnožené říšské rady, plenární schůze, v níž hr. Szécsen referoval o výsledku prací budgetního komitétě. V tomto komitétě vybila se i otázka politická. Komitét rozdělilo se na dva tábory: většinu a menšinu.

¹⁾ *Alfred R. v. Arneth*: Aus meinem Leben 2. B. Wien 1892. II. 144 a násl. V uznání za svou činnost byl Arneth 8. listopadu 1860 jmenován místodržitelem státního archivu.

²⁾ „Verhandlungen des verstärkten Reichsrathes. Separatabdruck aus der. kais. Wiener Zeitung. Wien 1860“. Otištěny zde všechny schůze od první z 31. května 1860 až do poslední (XX.) z 27. září 1860 s proslovem císařovým z 1. června a 29. září 1860.

Většinu představovali federalisté a konservativci, požadující uznání historicko-politických individualit jednotlivých zemí a podporu národností, menšina (liberálové) podala votum centralistické. Hrabě Clam, jenž v tomto sboru představoval federalistické smýšlení v Čechách, označil návrhy menšiny za makulaturu. Po drastických a živých scénách pronikl konečně názor většiny i v plenární schůzi a tímto odhlasováním skončily práce rozmnožené říšské rady. Jednoho úkolu, pro nějž byla svolána, pokusu o sblížení s Maďary, neprovedla. Názory většiny byly za krátko potvrzeny v říjnovém diplomu z 20. října 1860, jenž byl tak bouřlivě v Čechách pozdraven. Žel, tento úspěch byl jen krátký. Únorovým patentem z 26. února 1861 byla stálá i rozmnožená říšská rada zrušena. Mnoho z říjnového diplomu zůstalo mrtvou literou, ale únorová ústava přinesla konečně skutečné *representativní* zastoupení jednotlivých zemí na říšské radě, kterému se vláda i dvůr tak dlouho a houževnatě bránily, Poradní, úřednická říšská rada Kübeckova a zvláštní útvar rozmnožené říšské rady Goluchowského se zdánlivým nádechem representačního rázu jsou příznačné etapy vývoje od ústavodárného říšského sněmu 1848/1849 až k říšské radě z r. 1862, které nejlépe charakterisují svou spisovou pozůstalostí vývoj rakouského státního a říšského problému v oné době.

*

Registraturní manipulace rozmnožené říšské rady byla stejná jako ve stálé říšské radě. Baron Degrazia byl ředitelem kanceláře nejen stálé, nýbrž i rozmnožené říšské rady. Pomocné knihy byly psány stejně jako v kanceláři stálé říšské rady, o protokolu schůzí plenárních i komitétních byla řeč výše. Tajemníci a koncipisté stálé říšské rady psali protokol střídavě, podporování stenografickým oddělením, které řídil prof. Conn, pozdější stenograf říšské rady z r. 1862. Konceptní personál kanceláře stálé říšské rady obstarával i zde všechny konceptní práce, jež mu byly presidiem přiděleny.¹⁾

¹⁾ Příloha IV. Rainer ředitel kanceláře říšské rady. bar. Degrazia, Vídeň, 26. května 1860.

Krátké době úřadování rozmnožené říšské rady jest úměrný též rozsah její spisové pozůstalosti.

Archiv její jest uložen v dom. dvor. a státním archivu v sedmi fasciklech. Konvoluty obsahují jednak přílohy k jednotlivým aktům, jednak zvláštní celky, jak o tom svědčí názvy: „Geschäftsordnung“, „Stenographische Berichte“, „Kabinetsskanzleiakten und a. u. Vorträge des k. k. Finanzministers über den Staatsvoranschlag für d. J. 1860“ a „Protokolle der Budgetkommission zur Herstellung des Gleichgewichtes zwischen den Staatseinnahmen und Ausgaben“.

Abecední ukazatel (jeden svazek) k spisům je nadepsán: „Index über die Akten des verstärkten Reichsrathes 1860“, běžná čísla zapsána do protokolu (jeden svazek) „Protokoll des verstärkten Reichsrathes 1860“, obsahujícího 51 čísel. Tiskopis protokolu rozmnožené říšské rady je též jako při protokolech stálé říšské rady z let 1855—1861 (vzor v příloze V.). Jinak platí o kancelářské úpravě a uložení spisů, co bylo řečeno u spisů stálé říšské rady 1851—1861.

Karel Kazbunda.

Příloha I.

Registraturní plán rakouského ústavodárného říšského sněmu z r. 1848—49.¹⁾

I. Wahlacte (Fasc. 1—78).

¹⁾ Registraturnímu plánu zde otištěnému je rozuměti takto: Římské číslice I.—XIII. označují oddělení registratury. Za římskými číslicemi je vyznačen obsah oddělení s udáním, které fascikly z jednotné rady 1 až 171 fasciklů celé registratury to které oddělení zabírá. Pod tím jsou číslicemi arabskými vyznačeny rubriky, jež oddělení obsahuje. Tyto rubriky, utvořené podle látky, vyznačené v pláně zvláštním nadpisem za arabskou číslicí, nekryjí se ovšem s fascikulaturou, provedenou mechanicky tak, aby všechny fascikly byly pokud možno stejně veliké. Byly-li rubriky menší, vešlo se jich do fasciklu více. I. oddělení na př. má v 78 fasciklech 377 rubrik. Konečně jednotlivé samostatné kusy v rubrikách citoval jsem shora

1. *Generalien.*¹⁾2.—38. *Niederösterreich.*39.—57. *Oesterreich ob der Enns.*58.—147. *Böhmen.*²⁾

v textě čísly. Na př. 1. rubrika oddělení prvního (náhodou vyplňující také první fascikl) obsahuje 15 čísel, jak vysvítá z poznámky následující. Registraturní plán říšského sněmu zde otištěný je mnohem stručnější. Doplnil jsem jeho údaje ze studia jednotlivých oddělení zvl. VII.—IX., při čemž jsem zvláště hleděl k zemím koruny české.

¹⁾ Svazek obsahuje tato čísla: 1. Patent o svolání prvního říšského sněmu a prozatímní volební řád. 2. Seznam (protokol a index) poslanců, kteří přišli do Vídně. 3. Různé zprávy o průběhu voleb ve větším počtu krajů v Haliči. 4. Průvodní zprávy presidenta zem. vlády v Čechách, hr. Lva Thuna, k volebním aktům týkajícím se poslanců: Haschka, Půlpána, Věženského, Stiebitze, Kaulicha, Vocela, Quitenského, Schneidra, Kratochvilla, Tyla a Čejky, dále posl. Starka, Hamerníka, Havelky, Klaudyho, Biningera, Forstera, Herziga, Kromera, Reisse a Hauschilda. 5. Přehledná tabulka voleb ve Štýrsku. 6. Průvodní zprávy k voleb. spisům z Dol. Rakous, 7. z Moravy (volby v kraji přerovském, olomouckém a hradištském), 8. z Korutan a Kraňska. 9. Hlášení IV. oddělení o provedeném prozkoumání volebních aktů. 10. O dru. Kafkovi a udání o volebních rejdech a agitaci. 11. Návrh na přímé volby. 12. Protest proti některým volbám v Haliči. 13. Výnos o nepodpisování volebních lístků. 14. Stav prozkoumaných volebních aktů. 15. Různá podání poštovního úřadu.

²⁾ Skupina rubrik 58.—147. obsahuje volební spisy pro Čechy v abecedním pořádku podle volebních okresů takto: 58. Benešov — Antonín Przybil (jméno poslance). 59. Beroun — Max. Berger — J. ryt. Neuberger. 60. Brandýs — Eberhard Jonak. 61. Broumov — Václ. Kaulich. 62. Most (Brüx) Eduard Pokorný. 63. Březnic — Jan Kratochwill. 64. Budějovice (město) — Jos. Leeb — Ant. Robl. 65. Budějovice (vol. okres) — Fr. Haschek. 66. Chlumeck — J. Schontl. 67. Chrudim — Rieger — Fr. Plaček. 68. Čáslav — Mat. Hawelka. 69. Něm. Brod (Deutschbrod) — Libor Sadil. 70. Cheb (Eger, město) — Ferd. Forster. 71. Cheb (vol. okres) — Jiří Huscher. 72. Železný Brod (Eisenbrod) — Fr. L. Rieger. 73. Loket (Ellbogen) — Fr. Haimerl. 74. Jablonná n. O. (Gabel) — Ignaz Paul. 75. Jablonec (Gablonz) — Vil. Polaczek. 76. Heinrichsgrün — Ad. Dotzauer. 77. Vrchlabí (Hohenelbe) — Fr. Watzel. 78. Vys. Mýto (Hohenmauth) — Ign. Hauschild. 79. Horažďovice — Jos. Schönhansl. 80. Hořice — Jan Lhotta. 81. Humpolec — Kar. Havlíček — Ant. Komers. 82. Jáchymov — Dr. Ign. Sieber. 83. Ml. Boleslav (Jungbunzlau) — K. Vinařický — Mor. hr. Deym. 84. Jungwoschitz — Jan Weženský. 85. Kadaň — Dr. Fr. Nadler. 86. Čes. Kamenice — Ferd. Kromer. 87. Kaplice — Ign. Depil — Jos. Schützenberger. 88. Kouřim — Jos. Loos. 89. Klatovy

148—185. *Mähren.*¹⁾

— Jan Mucha. 90. Králové Hradec — Jiří Reichert. 91. Kralovice (Unter-Kralowitz) — Lib. Sadil — Jos. Bininger. 92. Krumlov — Jan Kaim. 93. Kutná Hora — K. L. Klaudy. 94. Landškroun — Ign. Pawek. 95. Čes. Lípa — Dr. Fr. Richter. 96. Litoměřice — Jan Umlauft. 97. Litomyšl — Jos. Quitenský — Dr. Fr. Švestka. 98. Hodkovice (Liebenau) — Aug. Stradal. 99. Lovosice — Ad. Schneider — Ferd. Stamm. 100. Žlutice (Luditz) — Václ. Schopf. 101. Stříbro (Mies) — Ant. v. Stark. 102. Náchod — Konr. Wěžnicki. 103. Nové Benátky — V. Nebeský. 104. Nový Bydžov — Dr. J. Čejka — Vojt. hr. Deym. 105. Nová Kdyně (Neugedein) — Fr. Slawik — Fr. Havlíček. 106. Jindř. Hradec (Neuhaus) — Kar. Havlíček — Fr. Hamerník — Jan Schütz. 107. Nový Knín — J. Sv. Presl — Kar. Havlíček. 108. Opočno — W. W. Tomek. 109. Pardubice — Václ. Půlpán. 110. Pelhřimov — Fr. Palacký — V. Šembera. 111. Plzeň — Dr. Fr. Škoda. 112. Písek — Mik. Horáček — J. Koubek. 113. Plasy (Plass) — Kar. Stiebitz. 114. Polička — Eras. Wocel. 115. Potštýn — J. O. Riegl. 116. Praha I. — Dr. Ant. Strobach. 117. Praha II. — Fr. Palacký. 118. Praha III. — F. L. Rieger — A. M. Pinkas. 119. Praha IV. — Al. Borrosch. 120. Přeštice — Dr. Fr. Brauner. 121. Příbram — Ant. Kučera. 122. Rakovník — Al. Trojan — Jos. Král. 123. Liberec (Reichenberg) — Kar. Herzig — Theod. Hornbostl. 124. Ronšperk — Jos. Leberl. 125. Rumburk — Fr. Thiemann. 126. Říčany — Kar. Havlíček — Th. Šedivý. 127. Žatec (Saaz) — Ludv. v. Löhner. 128. Šluknov — Alex. Fleischer. 129. Sušice (Schüttenhofen) — Fel. Scherl. 130. Žamberk (Senftenberg) — Jiří Geissler. 131. Zlonice (Slonitz) — Al. Trojan — V. Staněk. 132. Jilemnice (Starkenbach) — Dr. K. Tomíček. 133. Tábor — Fr. Dušek. 134. Tachov — J. Alex. Helfert. 135. Teplice — Jos. Reichl — Fickl. 136. Děčín (Tetschen) — Kar. Zimmer. 137. Trutnov — Fr. Reiss. 138. Unhošť — Kaj. Tyl. 139. Bílá Voda (Weisswasser) Fr. L. Rieger — Václ. Frost — Jan Kliebert. 140. Velvary — A. P. Trojan. 141. Bezručice (Weseritz) — Dr. Ondř. Eckl — Dr. Fr. Klier. 142. Vimperk (Winterberg) — J. Kiemann — J. Dan. Rosypal. 143. Třeboň (Wittingau) — Ant. Beck. 144. Vlašim — Ant. Veith — Al. Jelen. 145. Vodňany — Ant. Mokřý. 146. Frydlant — Kar. Uchatzy. 147. Jičín (Gitschin) — Sidon.

¹⁾ Skupina rubrik 148—185 obsahuje volební spisy pro Moravu v abecedním pořádku podle volebních okresů takto: 148. Aussee — Jos. Hönig. 149. Uherský Brod — Martin Wittek. 150. Brno (město) — K. Mayer — Florentin Robert. 151. Moravské Budějovice — Jos. Nesweda. 152. Bučovice — Dr. Fr. Ganzwohl. 153. Ruda (Eisenberk) — Ign. Streit. 154. Příbor (Freiberg) — Vil. Schuster. 155. Fulnek — Jindř. Teltschik. 156. Kyjov (Gaya) — Jos. Ryll. 157. Kuřim (Gurein) — Dom. Kowarz. 158. Zábřeh (Hohenstadt) — Jan Bittner. 159. Holešov — Vikt. Brázdil. 160. Uh. Hradiště — Dr. Alois Pražák. 161. Klášter Hradisko — Ferd. Boese. 162. Jihlava (město) Jak. Sítka. 163. Jihlava (vol. okr.) K. Fr. Richter. 164. Konice

186—194. *Schlesien*.¹⁾
 195—214. *Steyermark*. 215—231. *Illyrien (Kärnthen u. Krain)*.
 232—242. *Künstenland*. 243—261. *Tirol u. Vorarlberg*.
 262—367. *Galizien u. Bukowina*.
 368—377. *Dalmatien*,

II. Sitzungsprotocolle (Fasc. 79—104 b).

III. Allerhöchste Rescripte und Patente (Fasc. 105).

IV. Vorstandbureau und Ausschüsse (Fasc. 106—108).

1—9. Erste bis neunte Abteilung.²⁾ 10. Vorstandsbureau. 11. Konstitutionsausschuss. 12. Ausschuß für Schul- und Unterrichtswesen. 13. Ausschuß für Volkswirtschaft. 14. Petitionsausschuss. 15. Finanzausschuss. 16. Ausschuss für beanstandete Wahlen. 17. Ausschuss für Urbarial-Entschädigung. 18. Wiener Oktober-Akten.

— Fr. Staffa. 165. Kroměříž — Jan Ohéral. 166. Mor. Krumlov — Fr. Franzl. 167. Kunštát — Jan Dvořák. 168. Vel. Meziříčí. — Jos. Kučera. 169. Unčov (Mähr. Neustadt) Karl Wagner. 170. Nové Město na Moravě (Neustádtl in M.). — Václ. Procházka. 171. Nový Jičín (Neutitschein) — Jan Faschank — Fr. Teitschik. 172. Mikulov (Nikolsburg) — Ign. Holz knecht. 173. Olomouc — Balth. Szabél. 174. Pavlovice — Fr. Musil. 175. Prostějov — Dr. Al. Pražák — Jos. Demel. 176. Rajhrad — Ant. Rahn. 177. Rájec — Jan Bebar. 178. Šternberk (město) — Engelb. Max Selinger, 179. Šternberk (vol. okr.) Jan Fejfalik — Balth. Szábel. 180. Telč — Jos. Beck. 181. Mor. Třebová — Ant. Weigl. 182. Bílovec (Wagstadt) — Ant. Beinhauer. 183. Kostelec (Weisskirch — Slezsko) Jan Zapletal. 184. Vizovice — Dr. Al. Pražák — Jan Reymershofer. 185. Znojmo — Ant. Hübner.

¹⁾ Skupina rubrik 186—194 obsahuje volební spisy pro Slezsko v abecedním pořádku podle volebních okresů takto: 186. Benešov (Bennisch) — Hanns Kudlich. 187. Bílsko — Karl Schneider. 188. Frýdek — Jos. Motyka. 189. Krnov (Jägerndorf) — Max Stern. 190. Slezská Ostrava (Polnisch Ostrau) — Vinc. Stieber, 191. Těšín — Karl Hodurek. 192. Opava (Troppau) — Dr. Fr. Hein. 193. Vidnava (Weidenau) Jos. Latzel. 194. Vrbno (Würbenthal) — Jos. Weiss.

²⁾ To jest spisy prvního až devátého oddělení říšského sněmu (sr. shora str. 52—58).

V. Personalien (alphabetisch, fasc. 109).

VI. Ordner, Beamte u. Diener (Fasc. 110).

VII. Anträge, Vorschläge, Beschlüsse, Gesetzentwürfe, Proclamationen (Fasc. 111—114).

1. Rekrutierung u. Konskriptions-Angelegenheiten. 2. Unverletzlichkeit der Abgeordneten. 3. Untersuchung des Zustandes der Provinzen. 4. Dankadressen (an die Armee in Italien). 5. Finanzen. 6. Adel. 7. Grundentlastung. 8. Steuern. 9. Volksbanken. 10. Zunftwesen. 11. Sitzungsprotokolle betreffend. 12. Staatskredit. 13. Finanzwache. 14. Krieg mit Italien. 15. Damenstifte u. Konvikte. 16. Landesfürstliche Gerichte (Organisierung). 17. Umgebung des Thronfolgers. 18. Verzehrungssteuer. 19. Konstitution. 20. Fideikomisse. 21. Monumente. 22. Industrie u. Handel. 23. Kataster. 24. Staats- u. National-Ökonomie. 25. Lotto (Zahlenlotterie). 26. Militär-Angelegenheiten. 27. Vermeidung fremder Wörter in den Verhandlungen des R. T. 28. Aufrufe (Rückkehr des Kaisers in die Residenzstadt). 29. Salzpreis-Ermässigung. 30. Wahrung der Nationalität. 31. Lehen. 32. Arbeiter (Zustand der Bevölkerung). 33. Kath. Geistlichkeit u. Kirche. 34. Adressen an die Wiener. 35. Ehe. 36. Abschaffung der Todesstrafe. 37. Nationalbank. 38. Landtage. 39. Gemeindeordnung. 40. Mäuthe u. Zölle. 41. Gerichtliche Depositengelder. 42. Jagd u. Fischerei. 43. Kolonisation. 44. Internationale Angelegenheiten (Auslieferung der Deserteure etc.). 45. Unterricht. 46. Abhalten eines Gottesdienstes zur Choleraabwehr in Galizien. 47. Diverse. 48. Berg- u. Hüttenwesen. 49. Gewerbestand. 50. Kundmachung der R. T.-Beschlüsse. 51. Wiener Angelegenheiten. 52. Bildung der Ausschüsse. 53. Beamten. 54. Nationalgarde. 55. Taback u. Stempel. 56. Grundentziehung. 57. Adressen an Seine Majestät. 58. Brandschaden-Versicherung. 59. Theilbarkeit des Grundbesitzes. 60. Kriegsschädigung. 61. Justiz. 62. Gedruckte Erlässe der Ministerien und Regierungsorgane.

VIII. Interpellationen und Ministerial-Vorlagen (Fasc. 115).

1. Presse. 2. Proteste. 3. Dalmatiner Deputirte. 4. Justizwesen. 5. Rekrutierung. 6. Abreise des Kaisers. 7. Ungarn u. Kroatien. 8. Deputirte nach Szegedin. 9. Exzesse in Bródy etc. 10. Lemberger Konvikt. 11. Galizien. 12. Nationalgarde u. Bürgerwehr. 13. Expropriation. 14. Industrie u. Gewerbe. 15. Dalmatien. 16. Staatsschulden. 17. Riesengebirgsbewohner (Unterstützungsgelder). 18. Grenzberichtigung in Böhmen. 19. Fromme Stiftungen. 20. Italien. 21. Unterricht. 22. Grundentlastung. 23. Finanzen. 24. Morato-

rium. 25. Verlassenschaften. 26. Jagd u. Fischerei. 27. Prager Juni-Ereignisse (Untersuchungsakten). 28. Gebrüder Klein. 29. Deputirter Geyer. Besprechung mit den Wahlmännern. 30. Kataster. 31. Konsulate. 32. Steuern. 33. Deutsche Angelegenheiten. 34. Propinationsrecht in Galizien. 35. Vorspann u. Einquartirung. 36. Russische Intervention. 37. Salzpreise.

IX. Petitionen (Fasc. 116—132).

1. Verschiedene Vorschläge. 2. Schullehrerbeschwerde. 3. Häusler um Verbesserung ihrer Lage. 4. Kolonisation der Bukowina. 5. Klage gegen Gebrüder Klein. 6. Konstitution. 7. Nationalgarde und Bürgerwehr. 8. Neuer, verfassungsmässiger Text der österr. Volkshymne von Prof. Karl Flügel. 9. Besondere Vertretung am Reichstage. 10. Missbrauch der Amtsgewalt. 11. Grundentlastung. 12. Schul- und Unterrichtsangelegenheiten. 13. Monument für die Märzgefallenen. 14. Petitionen von Beamten und Dienern. 15. Diverse. 16. Anonyme. 17. Bürger von Pettau-Adresse. 18. Lotto. 19. Beschwerden. 20. Insel Cerbe im Quarnerischen. 32. Beschwerde Bar. Werklein gegen den Hofkriegsrat wegen Pensionierung. 22. Kathol. Geistlichkeit und Kirche. 23. Befreiung vom Militär. 24. Juden-Emancipation. 25. dtto. 26. Propinationsangelegenheiten. 27. Finanzangelegenheiten. 28. Grundentziehung. 29. Demokratische Vereine. 30. Gemeindeangelegenheiten. 31. Kriegsentschädigung. 32. Verschiedene Verbesserungen. 33. Realität in Gross-Meseritsch. Execution. 34. Gewerbe. Petitionen gegen Zollanschluss an Deutschland. 35. Industrie in Kreibitz in Böhmen. 36. Nationalgarde in Dolina. 37. Beschwerde des Finanzrespicienten J. Koleit aus Wagstadt gegen auferlegte Zahlung. 38. Protestanten. Akatholische Angelegenheiten. 39. Aufhebung von Feudallasten. 40. Militär. 41. Abg. Sterzin. Administrationsverbesserungsanträge. 42. Varia aus Podhajce. 44.¹⁾ Gebirgsbewohner in Böhmen. 49. Landtagsangelegenheiten. 50. Humanitätsanstalten. 56. Böhmisches Glasindustrie. 60. Gerichtliche Depositen. 61. Beschwerden gegen Beamte. Unbefugte Schiedsgerichte. 62. Forst, Jagd u. Fischerei. 63. Landesfürstliche Gerichte. 64. Spolek hájení ústavních zásad. 68. Wundärzte. 74. Wiener Angelegenheiten. 75. Ungarn und Kroatien. 81. Wahrung der Nationalität. 98. Holzungs- und Weiderecht. 159. Uebergabe von Petitionen an die k. k. Ministerien. 159. Ausschuss der Lipa Slowanská. 166. Verlassenschaftsangelegenheiten. 172. Proletariat Gesswald. „Eine Stimme aus dem Pöbel.“ 176. Landwirtschaftliches.

¹⁾ Neuvedené svazky 43, 45—48, 51—55, 57—59, 65—67, 69, 71—73, 76—80, 82—97, 99—158, 161—165, 167—171, 173—175 jsou varia nejvíce osobního a místního zájmu. Pokud se vztahují na záležitosti našich zemí, snažil jsem se nejdůležitější z varií uvést.

X. Vertrauens-Adressen (Fasc. 133—134).

XI. Zeitungen, Plakate.

XII. Acten des Wiener Sicherheitsausschusses.

(Fasc. 135—151).

XII. Druckschriften, Flugschriften, Plakate. (Fasc. 152—164 e).

Tirolische Petitionen (Fasc. 165—171).

Příloha II.

Císařské nařízení předsedovi říšské rady bar. Kübeckovi ze dne 10. dubna 1852, jímž se zřizuje zvláštní organizační komise při říšské radě.¹⁾

Lieber Freiherr von Kübeck!

Um die Durchführung der mit Meinen Erlässen vom 31. Dezember v. J. festgestellten Grundsätze über die organischen Einrichtungen Meines Reiches und die Berathung der einlangenden Organisierungs-Entwürfe in ihrem Zusammenhange und ihren bedingenden Beziehungen aufzufassen und möglichst zu beschleunigen, finde ich eine besondere Kommission einzusetzen. Dieselbe hat unter Ihrem Vorsitze aus Meinen Ministern des Innern, der Justiz und der Finanzen, dann aus den Reichsräthen Freiherrn von Krieg, Freiherrn von Krauss, von Purkhart und Ritter von Salvotti zu bestehen. Nach Erfordernis können auch andere Mitglieder des Minister- und Reichsrathes und nach Umständen auch andere höhere Staatsbeamte, deren Beziehung für die Förderung der Berathungen zweckdienlich erscheint, zu denselben beigezogen werden, in welcher Beziehung Sie sich mit den Ministern, die es betrifft, ins Einvernehmen setzen werden.

Die Kommission hat alle, die Durchführung der mit Meinem Erlasse vom 31. Dezember v. J. festgesetzten Grundsätze bezielenden Vorlagen und zwar sowohl die schon bei meinem Reichsrathe befindlichen, welche insoferne sie schon in die reichsrätliche Bearbeitung genommen wurden, vorläufig in derselben schleunigst zum Abschlusse zu bringen sein werden, als auch alle weiteren, hierauf bezüglichen, von den Mini-

¹⁾ Ad 1/Org. (Spisy org. Kom.).

sterien einkommenden Vorlagen und Anträge zu berathen, und Mir mit ihren gutächtlichen Anträgen unmittelbar zur Schlussfassung zu unterbreiten.

Inbesondere finde Ich derselben; den von dem Ministerrathe vorgelegten Entwurf für die Organisation der Bezirksämter, dann die von meinem Justizminister zur Organisirung der höheren Justizbehörden, so wie die von Meinem Handelsminister zur Regelung der Baubehörden eingebrachten Anträge, dann die Anträge Meines Ministers des Innern über den Organismus der Kreis- und Landesbehörden, der Land- und Stadtgemeinden und der Gutsbezirke, der Kreis- und Landes-Ausschüsse und über die Adelskorporationen, ferner das Operat der für die Organisirung der Behörden in Ungarn eingesetzten Kommission zu überweisen. Eben so wird die Kommission die seinerzeit an die Ministerien einlangenden, die einzelnen Kronländer betreffenden Organisirungs-Operate zu begutachten und Mir zur Genehmigung zu unterbreiten haben.

Zu diesem Ende erlasse Ich gleichzeitig mit dem in Abschrift beiliegenden Handschreiben das Geeignete an Meinen Minister des Innern.

Wien den 10. April 1852.

Franz Joseph.

Příloha III.

Instrukce pro manipulační službu kanceláře říšské rady.¹⁾

Instruction für den Manipulationsdienst des k. k. Reichsrathes.

Einleitung.

Der Manipulationsdienst umfasst alle jene Amtshandlungen, welche erforderlich sind, damit **e r s t e n s** jederzeit leicht und schnell ersehen werden kann, welche Geschäftsstücke eingelangt sind, und wer sie zur Bearbeitung erhalten hat, damit **z w e i t e n s** die Beschlüsse und Erlässe verlässlich und mit aller Beschleunigung ablaufen und endlich **d r i t t e n s** die Gegenstände aller dieser Beschlüsse und Erlässe derart in Evidenz gehalten werden, dass man jeden derselben ohne Schwierigkeit und so gleich auffinden kann.

Hieraus ergibt sich demnach für die mit diesem Dienste beauftragten Beamten eine dreifache Aufgabe, nämlich, **e r s t e n s** jene, welche sich mit den Amtshandlungen befasst, denen die Geschäftsstücke bei ihrem Einlangen und bis zu ihrer Abgabe an die zu ihrer Bearbeitung bestimmten

¹⁾ Praesidialia říšské rady č. ad 115/R. P. ex 1851.

Beamten unterzogen werden sollen, sie heisst **Protocollsdienst**, den zweiten Theil der Aufgabe bildet die Mundirung und Collationirung der Erlässe, ihre Instruirung und Expedirung, gleichwie die Anfertigung der angeordneten Abschriften. Diese Abtheilung des Manipulationsdienstes heisst **Expedit**.

In der dritten Abtheilung endlich sollen die Concepte der expedirten Stücke nach sorgfältiger Registrirung und Indicirung in einer solchen Ordnung aufbewahrt werden, dass jedes derselben leicht aufgefunden und an die Berechtigten ausgefolgt werden könne. Sie heisst **Registratur**.

Die Art, wie alle zur Erfüllung dieser Aufgaben nothwendigen Manipulationsakte vollzogen werden sollen, damit sie ohne Schwerfälligkeit und ohne Verzögerung des Geschäftsganges in möglicher Einfachheit und in natürlicher, durch die Geschäftsordnung bedingten Reihe aufeinander folgen, so wie die Vorschriften, welche überhaupt hinsichtlich der genauen Evidenzhaltung sich als notwendig und rätlich darstellen, werden in den nachfolgenden Paragraphen näher angegeben.

I.

Protocollsdienst.

§ 1. Alle nicht unmittelbar von Sr. Majestät an den Reichsraths-Praesidenten gelangenden Geschäftsstücke, welche bei dem hohen Reichsrathe einlangen, sollen in der Praesidial-Kanzlei eingereicht und dem Director übergeben werden, welcher sie, und zwar, wenn sie verschlossen sind, uneröffnet, jedenfalls ohne weitere Amtshandlung dem Herrn Reichsraths-Praesidenten vorzulegen hat.

§ 2. Die von dem hohen Praesidium mit dem Praesentatum versehenen Geschäftsstücke erhält der Director zur Zuthellung an den mit der Protocollirung beauftragten Beamten.

§ 3. Da die Erledigung der Geschäftsstücke entweder im Praesidial- oder im Gremial-Wege geschieht, so ergibt sich hieraus die Nothwendigkeit, sie von vorneherein, d. h. also von der Protocollirung angefangen, gesondert zu manipuliren. Es müssen also zwei Einlaufprotocolle, das eine für die Praesidial-, das andere für die Gremial-Stücke geführt werden.

In welches Protocoll die Geschäftsstücke aufgenommen und wem sie zur Bearbeitung zugetheilt werden sollen, darüber erhält der Manipulations-Director, insolange hinsichtlich der Gremial-Stücke keine bestimmte Referats-Eintheilung besteht, zugleich bei Uibernahme der Stücke die Weisungen des Herrn Praesidenten.

§ 4. Die Protocollirung ist, wie folgt, einzurichten:

Jedes neu eingelangte Stück erhält neben dem Praesentatum eine

Nummer, deren Reihe am 1. Jänner mit 1. beginnt und mit dem letzten December des Jahres geschlossen wird.

Diese Nummern-Reihe bildet die 1te Kolonne des Protocolles; in der 2ten Kolonne wird das Datum des Einlaufes, und in der 3ten Kolonne der Name des Referenten geschrieben. In der 4ten Kolonne ist der Inhalt des Stückes und ob es von Sr. Majestaet oder einer andern Behörde und Person an den Reistrath gelangt, zwar gedrängt, aber doch erschöpfend und mit aller Deutlichkeit anzugeben. In der 5ten und letzten Kolonne endlich ist das Gewicht oder die Anzahl der Beilagen des Stückes anzugeben, welches Letztere auch auf dem Stücke selbst, und zwar dort, wo der Nummer und das Praesentatum steht, zu geschehen hat.

Der Protocollist hat daher die Beilagen jedes Stückes zu zählen oder, wenn deren gar zu viele wären, sie zu wägen. Sollte sich dabei ein Abgang, d. i. eine Differenz zwischen der Anzahl oder dem Gewichte oder wirklich vorhandenen Beilagen, und dem, was die Behörde als abgeschlossen angegeben hat, zeigen, so hat der Director zu sorgen, dass auf kurzem Wege das Fehlende sogleich herbeigeschafft werde.

§ 5. Nach geschehener Protocollirung sind die numerirten und mit dem Gewichte oder der Zahl der Beilagen bezeichneten Stücke sammt allen dazu gehörigen Beilagen dem Kanzleidirektor zu übergeben, welcher damit nach seiner Instruction das Weitere zu verfügen hat.

Es bleibt jedoch dem Herrn Praesidenten vorbehalten, nach Umständen Geschäftsstücke gleich unmittelbar dem Referenten, gegen nachträglich durch den Kanzleidirektor zu bewirkende Eintragung in das vorgeschriebene Verzeichniss zustellen zu lassen. (§. 38. reichsräthlichen Geschäftsordnung.

II.

Expeditdienst.

§ 6. Das Expedit erhält durch die tägliche Mittheilung des Protocolls Kenntnis von den eingelangten Stücken, um diese Letzteren mit ihrem Nummer, Praesentatum, Gegenstande und Referenten in dem Expeditshauptbuche (eine Vormerkung, welche nach dem beiliegenden Formulare eingerichtet, den Nachweis liefert, in welchem Stadium der Amtshandlung jedes Stück sich befindet) vorzuschreiben.

§ 7. Die nächste hierauf folgende Amtshandlung betrifft die Vormerkung des Sitzungstages in dem Hauptbuche, welcher Tag aus den Sitzungsprotocollen zu ersehen ist.

Es werden nämlich über alle reichsräthlichen Berathungen eigene Sitzungsprotocolle verfasst, welche von allen Mitgliederen, die an der Berathung Theil genommen haben, unterfertigt werden müssen.

Zur Besorgung dieser Unterfertigungen werden die Sitzungs-Proto-

colle von deren Verfasser dem Director übergeben, welcher demnach dafür zu sorgen hat, dass,

a) wie oben erwähnt, der Sitzungstag im Hauptbuche eingetragen,

b) das Sitzungsprotocoll hierauf, in einer Aktentasche verschlossen, an alle Herrn, welche an der Berathung Theil nahmen, zur Unterfertigung überbracht und nach der Zurückklangung

c) dem Herrn Praesidenten gleichfalls zur Unterfertigung und weiteren Befehlen hinsichtlich der Erledigung überreicht werde.

§ 8. Im Falle die Anordnung erfolgt, Abschriften des Sitzungsprotocolls u. d. gl. zu machen, so müssen solche jedesmal so schnell als möglich, daher durch Zusammenwirken aller Kräfte zu Stande gebracht, mit voller Aufmerksamkeit collationirt und hierauf als dem Originale gleichlautend vom dem Director durch seine Unterschrift bestätigt werden.

§ 9. Die mit der Approbation des Herrn Praesidenten versehenen Geschäftsstücke erhält der Direktor, bemerkt auf jedem Stücke den Tag dieses Empfanges, und lässt solchen auch im Expeditshauptbuche eintragen.

Im Expedite wird dann sogleich zur Mundirung zu schreiten sein, welche rein, correct und mit aller Beschleunigung bewerkstelliget werden soll.

Nach aufmerksamer Collationirung hat der Direktor die Reinschriften Sr. Exellenz dem Herrn Praesidenten zur hohen Unterfertigung vorzulegen.

§ 10. Die unterfertigten Munda sollen mit allen dazu gehörigen Rück- und Anschlüssen unverzüglich expedirt werden.

Die Belegung der Munda mit Anschlüssen erfordert volle Aufmerksamkeit und Ueberlegung.

Der mit diesem Geschäfte beauftragte Expeditbeamte hat hierbei vor Allem sich zu überzeugen, ob die in dem ihm vorliegenden Akte befindlichen Beilagen ihrer Zahl oder ihrem Gewichte nach mit dem überreinstimmen, was von dem Protocollisten diesfalls auf der Aussen- seite des Exhibits unter dem Praesentatum angegeben wurde. Zeigt sich hierbei ein Abgang, so hat der Director die nöthige Nachforschung und Herbeischaffung des Fehlenden zu veranlassen.

Ist das Fehlende auf diesem Wege herbeigeschafft worden und der Akt sonach vollständig, so hat der Expedient aus dem Concepte der Erlässe zu erheben, welche von den Beilagen angeschlossen werden sollen. Die diessfälligen Beilagen sind dann herauszunehmen, und auf ihrer Aussen- seite mit Bleistift mit der Zahl des Geschäftsstückes, dem sie angeschlossen werden, und mit dem Nummer des Anschlusses, ob nämlich als 1ter, 2ter oder 3ter etc. etc. Anschluss, zu bezeichnen. Im Falle aber mehrere verschiedene Beilagen nur einen Anschluss zu bilden haben, sind sie in einen Umschlagsbogen zu vereinigen, auf dessen

erste Seite dann die erwähnte Bezeichnung mit der Tinte zu setzen ist.

Die Anzahl der eine Beilage bildenden Stücke ist sodann bei dem betreffenden Allegationsstriche sowohl auf der Reinschrift als im Concepte durch Ziffern mit Tinte auszudrücken.

Im Falle das Concept keine Weisung hinsichtlich des Rückschlusses der Beilagen enthielte, oder hinsichtlich des einen oder andern Anschlusses ein Zweifel entstünde, wird der Director nach etwaiger Rücksprache mit dem Concipienten entscheiden.

Da auch der Fall eintreten kann, dass Beilagen aus Vorakten angeschlossen werden sollen, so hat der Expedient, falls der benötigte Vorakt dem Stücke nicht beiläge, sich diesen mittelst Receptisse aus der Registratur zu verschaffen, die anzuschliessenden Beilagen aus demselben herauszunehmen, und damit nach obigen Andeutungen zu verfahren, den Vorakt aber mit der auf dessen erster Seite ersichtlich beigefügten Bemerkung der Anzahl der herausgenommenen Beilagen und des Nummers jenes Geschäftsstückes, dem sie angeschlossen wurden, versehen, in die Registratur zurückzustellen.

Die mit allen anzuschliessenden Stücken belegten Munda sind dann, nachdem sich der Direktor von der richtigen Instruierung bei jedem Akte überzeugt haben wird, ordentlich zu couvertiren, zu siegeln und, mit der angemessenen Adresse versehen, in das Zustellungsbuch einzutragen, welches, nebst dem Nummer des Stückes, dem Zustellungsdatum und der Adresse in der 4ten Kolonne, Raum für die Unterschrift des Empfängers enthält.

Für die unverzügliche Zustellung hat der Director zu sorgen und von deren Vollziehung sich durch die tägliche Einsichtnahme in das Zustellungsbuch zu überzeugen.

§. 11 Die im vorstehenden Paragraphe vorgezeichnete Amtshandlung betrifft, wie sich von selbst versteht, nur solche Geschäftsstücke, welche das Expediatur des hohen Praesidiums erhalten haben. Auf das Vorhandensein dieses Expediatur hat der Direktor bei Empfangnahme der Stücke ebenso, wie auch auf Folgendes sein Augenmerk zu richten:

a) ob nämlich das Geschäftsstück nicht etwa ante oder post approbationem oder expeditionem zur Einsicht gehen soll und

b) ob der Gegenstand des Stückes nicht etwa ein solcher ist, dessen Mittheilung an das Taxamt vorgeschrieben ist.

Die Einsichten ante approbationem und ante expeditionem müssen immer vor der Mundirung besorgt werden.

Damit aber derlei Einsichtsstücke nicht zu lange aufgehoben werden, ist für diese ein eigenes Zustellungsbuch zu widmen, in welchem der Nummer des Stückes, der Tag der Zustellung und der Name desjenigen, dem das Stück zur Einsicht zukommen soll, anzugeben, und von diesem der Empfang zu bestätigen ist.

Die Zusendung geschieht in verschlossenen Taschen und ist im Hauptbuche vorzumerken. Kommt dann ein solches Stück wieder zurück, so wird es in dem Hauptbuche, so wie in dem Einsichtsbuche bemerkt und der oben angedeuteten weiteren Manipulation unterzogen.

Die Einsichtsstücke post expeditionem sind nach dem Ablaufe der Erlässe den betreffenden Herrn Räten zuzustellen, und es ist hierbei ebenso vorzugehen, wie bei jenen ante expeditionem; nur soll auch für diese ein eigenes Zustellungsbuch geführt werden.

ad b) Da die Besoldungen der Mitglieder, Beamten und Diener des hohen Reichsrathes taxpflichtig sind, somit alle derlei Ernennungs- und Verleihungsakte dem Taxamt zur Bemessung der Taxe zur Kenntnis gebracht werden müssen, so ist es die Pflicht des Expedits, die Concepte solcher Akte, jedoch ohne Exhibitum und ohne das Referat selbst beizuschliessen, mittelst der vorgeschriebenen Consignation sub Couvert gegen Empfangsbestätigung an das H. Hoftaxamt zu senden. Der Tag der Absendung so wie jener der Zurückklung ist im Hauptbuche anzumerken.

Der Director hat alle Einsichtsbücher täglich durchzusehen, um bei etwaigem zu langen Ausbleiben eines oder des anderen Stückes auf dessen Zurückstellung, nöthigenfalls im Wege der Kanzleidirection einwirken zu können.

§ 12. Alle Geschäftsstücke, deren Erlässe abgelaufen sind, so wie die Stücke, welche keine Expeditionen haben (ad acta-Stücke) werden sodann im Hauptbuche ausgetragen. Diese Austragung besteht darin, dass in den dafür bestimmten Rubriken eingetragen wird, welche Erlässe wann und mit wie vielen Beilagen sie expedirt wurden. Die ausgetragenen Stücke werden an einem bestimmten Platze im Expedite, auf welchen auch die von den Einsichten post expeditionem zurückgelangenden Stücke zu legen sind, bis zur Abgabe in die Registratur, welche täglich zu geschehen hat, aufbewahrt.

§ 13. Der mit der Abgabe an die Registratur beauftragte Expeditsbeamte hat die dazu bestimmten Akten von deren Sammelplatze zu nehmen, sie vorerst in die numerische Reihe zu legen, und jeden einzelnen Akt folgender Untersuchung zu unterziehen:

a) ob er das Zeichen der geschehenen Mundirung, Collationirung und Expedirung trägt.

b) ob die Zahl der expedirten Erlässe mit den concipirten übereinstimmt.

c) wie viel Bogen das Concept enthält, wie viel Stücke und wie viel Vorakten im Akte sich befinden.

Etwaige Anstände ad a) und b) sind dem Director anzuzeigen. Ergibt sich kein Bedenken, so hat der Expeditsbeamte den Befund ad c) auf der ersten Seite des Referatsbogens mit Bleistift, z. B. auf folgende Art anzumerken: 5 R. 2 St. 3 Pr., wenn das Concept aus 5 Bogen bestände, 2 Beilagen und 3 Priora enthielte.

Nach vollendeter Bezeichnung sind diese Stücke in den beiden letzten Kolonnen des Hauptbuches auszutragen, d. i. der Tag der Abgabe und die nach obiger Bezeichnung bei jedem Akte sich ergebenden Zahlen der Stücke anzugeben und hierauf gegen Empfangsbestätigung in dem dazu bestimmten Abgabebuche, welches nur den Tag der Abgabe und die Geschäftszahlen der abgegebenen Akte enthält, an die Registratur zu senden.

§ 14. Am letzten Tage jedes Monats sind aus dem Expedit-Hauptbuche alle noch nicht zum Expedite gelangten Gremial-Geschäftsstücke mit ihrer Zahl, dem Datum der Einlangung (Praesentatum) ihrem Inhalte und dem Namen des Referenten auszuziehen und in einem rein geschriebenen Verzeichnisse zusammengestellt dem Kanzleidirector vorzulegen.

III.

Registratursdienst.

§ 15. Die Obliegenheiten der Registratursbeamten theilen sich in folgende Hauptverrichtungen:

- a) in die Behandlung der vom Expedite in die Registratur abgegebenen Akten, und
- b) in die Aufsuchung früherer Verhandlungen (Ausheben und Wiedereintheilen von Vorakten).

§ 16. Alles, was in die Registratur abgegeben wird, hat der Leiter der Registratur gegen seine Empfangsbestätigung zu übernehmen.

Ihm liegt es daher ob, die täglich vom Expedite abgegebenen Aktenstücke in Empfang zu nehmen.

§ 17. Er hat hierauf jeden Akt genau durchzusehen und sich die Überzeugung zu verschaffen,

- a) ob der Akt alle Stadien der dem Expedite obgelegenen Amtshandlungen passirt hat und
- b) ob die auf der ersten Seite des Referatsbogens vom Expedite angemerkte Zahl der Conceptsbogen, der Beilagen und der Vorakte in jedem Stücke wirklich vorhanden ist.

Ergäbe sich hierbei ein Anstand, so ist derselbe sogleich einverständlich mit dem Expeditusleiter zu beheben zu suchen. Können sie sich hierbei nicht einigen, hat der Director zu entscheiden.

§ 18. Die hiernach ohne Anstand, somit richtig befundenen Akte sind dann auf der ersten Seite des Referates mit rother Tinte zu präsentiren, was in nachstehender abgekürzter Form zu geschehen hat: Z. R. 16/7 1851 (das heisst: zur Registratur am 16. Juli 1851).

§ 19. Unmittelbar unter dieses Praesentatum ist gleichfalls mit rother Tinte zu schreiben:

- a) die Bogenzahl des Referats und
 - b) die Anzahl der beim Akte für immer bleibenden Beilagen.
- Diess hat auf nachstehende kurze Weise zu geschehen.

z. B. der Akt bestünde aus 6 Bogen Referat, und enthielte das Exhibit mit 2 hier bleibenden Beilagen, so würde die Bezeichnung lauten: 6 R. B./1 Exh. u. 2 Beil.

§ 20. Die Conceptsbogen sind, falls es nicht schon im Expedite oder von dem Concipienten geschehen wäre, oben im linken Ecke, mit der Geschäftszahl des Stückes und mit einem fortlaufenden Nummer zu bezeichnen.

Das Exhibit erhält gleichfalls auf der 1ten Seite oben, mit rother Tinte die Geschäftszahl des Aktes, so wie auch jede der im Akte für immer bleibenden Beilagen mit der Geschäftszahl und mit fortlaufenden Nummern zu bezeichnen ist.

§ 21. Alle auf diese Weise bezeichneten Akten sind hierauf in dem Registraturs-Elenche sogleich aufzunehmen. Diese Aufnahme besteht in der einfachen Eintragung des Datums, an dem der Akt an die Registratur gelangte, in dem Elenche, welcher nichts weiter als die arithmetische Reihe der Geschäftszahlen, von 1 angefangen, in nebeneinander gereihten Kolonnen enthält.

§ 22. Die bei den neu übernommenen Akten befindlichen Prioren sind herauszunehmen und durchzusehen, ob sie:

- a) solche sind, welche aus der eigenen Registratur ausgehoben wurden oder
- b) ob sie fremden Registraturen angehören oder
- c) ob sie nicht etwa, was auch vorkommt, von dem Concipienten bei dem Expedite ausgehoben wurden, daher noch nicht in der Registratur waren.

Die sub a) und b) erwähnten Vorakte sind gleich wie jene, welche von den Bureaux des hohen Reichsrathes unmittelbar in die Registratur gesendet werden, hinsichtlich ihrer Vollständigkeit zu untersuchen, und die ad a) bemerkten sofort, nach Löschung in dem über alle ausgefolgten Vorakte referentenweise geführten Vormerkbuche, in den Fascikeln gehörig zu reponiren, nachdem sich bei jedem noch insbesondere die Überzeugung verschafft worden ist, ob der Vorakt auch alle Stadien der Registratursbehandlung schon durchlaufen hat. Wäre dies rücksichtlich einer oder der anderen Manipulation etwa noch nicht der Fall, so müsste diese noch vor der Eintheilung vollzogen werden.

ad b) Die in fremde Registraturen gehörigen Vorakten sind mittelst Abgabebuch sub Couvert den betreffenden Registraturen zuzusenden.

ad c) Die als Voracten aber noch nicht mit dem Praesentatum der Registratur versehenen, an dieselbe gelangenden Akten sind dem Expedite zur Vollendung der dort damit etwa noch vorzunehmenden Manipulation und sofortigen ordnungsmässigen Abgabe an die Registratur zu übergeben.

§ 23. In den bei dem hohen Reichsrathe kaum häufig eintretenden Fällen, dass Exhibiten mehrerer Akten gesammelt unter Einem Nummer ihre Erledigung erhalten, sind diese Exhibiten oder deren Beilagen nicht bei dem Erledigungsakte zu belassen, sondern in jene Akten zu reponiren, deren Geschäftszahl sie tragen.

§ 24. Die nach obigen Andeutungen manipulirten Akten müssen, bevor sie in die Fascikel gelegt werden, mit aller Sorgfalt indicirt werden.

Ein gut und zweckmässig eingerichteter, immer im Currenten erhaltener Index in der Registratur ist das erste und wesentlichste Erfordernis.

Bei der Indizierung sind, was Form und Wesen des Index betrifft im Allgemeinen folgende Rücksichten zu beachten:

a) bezüglich der Form sind für jeden Buchstaben des Alphabets 1 oder mehrere Bogen von jedem der beiden angeschlossenen Musterbogen zu nehmen und in einem Umschlagsbogen, der aussen mit dem Buchstaben des Alphabets zu bezeichnen ist, zu legen: der eine Musterbogen ist für die Personen, der andere für die Materien oder Gegenstände bestimmt; und in jedem wird, in die 1te Kolonne links, der Name der Person, respective der Gegenstand geschrieben; die 2te Kolonne dient für den Text und die 3te für den Nummer des Aktes.

Von wesentlichem Vorteile für das Nachsuchen ist es, dass alle Verhandlungen, welche einen und denselben Gegenstand oder die nämliche Person betreffen, in ununterbrochener Reihenfolge hintereinander im Index aufgeführt werden. Desshalb ist es bei jedem Schlagworte, wenn der 1te Akt indicirt ist, auch für etwa später folgende, dazu gehörige Akte ein Raum frei zu lassen, dessen Mass die Erfahrung lehrt.

Bevor am Schlusse des Jahres dann diese einzelnen Bogen in ein mit Alphabets-Marginalen versehenes Buch gebunden werden, sind sowohl die hie und da etwa zu knapp aneinander geschriebenen Bogen umzuschreiben, als auch die überflüssig leer gelassenen Räume ebenfalls durch Umschreibung eines oder des andern Bogens zu beseitigen.

b) Was das Indiciren selbst betrifft, so hat der damit betraute Beamte nach aufmerksamer Durchlesung des Aktes sorgfältig zu überlegen, unter welchen Titeln der Akt gesucht werden könnte. Es ist nämlich nicht genug, dass der Akt auf die Behörde oder Person, von der er herrührt und etwa nur auf Eine Bezeichnung des Gegenstandes indicirt werde; es wird vielmehr, da man den Akt vielleicht auch unter andern Titeln suchen kann, den Index um so brauchbarer machen, wenn für einen oder den anderen Gegenstand mehrere Schlagwörter gewählt werden.

Die Hauptsache hiebei ist demnach die Wahl richtiger Schlagwörter und es wird somit dem Director zur besonderen Pflicht gemacht, diesem Geschäfte stets rege Aufmerksamkeit zu widmen und durch mündliche Anleitung und Belehrung dasselbe nach Kräften zu fördern.

§ 25. Nach geschehener Indicirung ist deren Bewerkstelligung auf jedem Akte ersichtlich zu machen, und der Akt sodann in dem Fascikel zu hinterlegen, welcher nicht mehr, aber auch nicht weniger als 100, in arithmetischer Reihe liegende Stücke enthalten darf.

Sollte zu einem Stücke ein zu schweres oder seines Formates wegen im Fascikel nicht zu unterbringendes Convolut oder Packet gehören, so

ist dasselbe an einem, für derlei Piècen zu bestimmenden Orte in der Registratur, jedoch mit der Bezeichnung des Aktes, zu dem es gehört, zu hinterlegen, dem betreffenden Akte aber mit rother Tinte die Bemerkung beizusetzen, dass ein dazu gehöriges Convolut, im Gewichte von... , oder bestehend aus.... (z. B. einem Portefeuille) abgesondert aufbewahrt sei.

§ 26. Aus der Registratur des Reichsrates dürfen Akten nur an die Herrn Reichsräthe, den Herrn Kanzleidirector, die Herrn Secretaire und Officiale ausgefolgt werden. Fremde sind mit ihrem diessfälligen Begehren an den Director zu weisen, welcher in jedem einzelnen Falle die Befehle Sr. Excellenz des Herrn Praesidenten einzuholen hat.

§ 27. Die Ausfolgung von reichsräthlichen Akten an die berechtigten Personen darf nur gegen ordentliche Recepissen Statt finden, welche, insoferne die Akten von Officialen verlangt werden, von einem Reichsrathe vidirt sein müssen. Das Recepiss soll nicht bloss den Nummer, sondern auch den Gegenstand des Stückes, den Tag der Aushebung, und wo möglich auch den Nummer des Stückes zu dem der verlangte Akt gebraucht wird, enthalten.

Auf das Recepiss bemerkt dann der Registraturbeamte die Anzahl der Stücke, aus welchen der auszufolgende Akt besteht, und legt an des Letzteren Platz das Recepisse nach geschehener Vormerkung in dem oben § 22. bemerkten Buche, in den betreffenden Fascikel.

Langt später ein solcher Akt zurück, so wird er, wie oben erwähnt, hinsichtlich seiner Vollständigkeit mit dem Recepisse verglichen, und gegen dasselbe, nach gehöriger Löschung im Vormerkbuche, ausgetauscht.

§ 28. Am Schlusse jedes Quartals sind die, laut dieses Vormerkbuches, seit mehr als 4 Wochen referentenweise aushaftenden Akten zu verzeichnen, und in, nach den Referenten gesonderten Verzeichnissen der Kanzlei-Direction anzuzeigen.

Příloha IV.

**Dekret předsedy rozmnožené říšské rady arcivévodý
Rainera řediteli kanceláře r. ř. r., bar. Degrazia
z 26. května 1860.**

Z. $\frac{1}{\sqrt{RR}}$

Dekret an den Herrn Kanzleidirektor
des Reichsrathes Hofrath Freiherrn von Degrazia.

In der Anlage erhalten Sie eine Anzahl Exemplare der mit a. h. Handschreiben vom 23. d. Mts. dem verstärkten Reichsrathe vorgezeichneten Geschäftsordnung, welche Sie unter dem reichsräthlichen Hilfspersonale

in angemessener Weise mit dem Beifügen zu vertheilen haben, dass dieses Personale sich auch für die Geschäfte des verstärkten Reichsrathes in jener Art zu verwenden zu lassen habe, welche das Reichsrathspräsidium für angemessen erkennt.

Das gedachte Hilfspersonale wird sich hierbei nach den Bestimmungen der erwähnten Geschäftsordnung zu benehmen haben. Insbesondere haben die Reichsraths-Sekretärs und Koncipisten, denen das Stenographenbureau zur Seite gestellt wird, abwechselnd nach Ermessen des Reichsraths-Präsidiums das Sitzungsprotokoll in der Plenarversammlung zu führen, und sich überhaupt allen jenen Konzeptarbeiten zu unterziehen, welche ihnen vom Präsidium zugewiesen werden.

Für die Aufbewahrung der Akten des verstärkten Reichsrathes, sowie für die Registratursgeschäfte und den Manipulationsdienst, haben die Archivs- und Kanzleibeamten nach den für sie erlassenen Dienstinstruktionen gleichmässig Sorge zu tragen.

Sie haben hiervon das Hilfspersonale des Reichsrathes mit dem Bemerken zur Nachachtung in Kenntnis zu setzen, dass die Eröffnung der Beratungen des verstärkten Reichsrathes am 31. d. Mts. um 11^h vormittags im grossen Sitzungssaale des hiesigen Statthaltereigebäudes Statt finden wird.

Wien, am 26. Mai 1860.

Erzherzog Rainer.

Příloha V.

- a) Vzor podacího protokolu rakouského ústavodárného sněmu z r. 1848.
- b) Vzor poradního protokolu rakouské říšské rady z l. 1851—61.
- c) Formulář manipulace příloh ve spisech téže říšské rady.
- d) Vzor presidiálního protokolu téže říšské rady.
- e) Vzor gremiálního protokolu téže říšské rady z r. 1854 „Expedits-Hauptbuch“.
- f) Vzor gremiálního protokolu téže říšské rady z r. 1860.
- g) Přehled činnosti téže říšské rady z l. 1851—1861.

a

Protokoll- Nummer	Benennung, Datum und Zahl der Eingabe	Gegenstand der Eingabe	Erledigung	Tag der Erledigung	Abtheilung

b

z. Z. 304/R 854.

Reichsraths-Sitzung vom 22. Junii 854.

Protokoll

der Berathung über den von Sr. Maj: dem Kaiser im kurzen Wege an den Reichsrath zur Begutachtung gelangten Act der Minister-Conferenz Kanzley, betreffend den a. u. Vortrag des Ministers des Inneren vom 1. Junii 854, womit beantragt wird, der Gesellschaft des böhmischen Museums die Bewilligung zu ihrem Fortbestande, gegen Modificirung ihrer Statuten, zu ertheilen.

Unter dem Vorsitze

des Reichsrathspräsidenten Freyherrn von Kübeck

Gegenwärtige

Sämmtliche Reichsräthe,

mit Ausnahme des von Purkhart.

Der Reichsraths-Sekretär Hofrath Baron Degrazia als Protokollführer.

Referent Reichsrath Baron Buol. Der Referent trug den Gegenstand (následuje text protokolu, jenž má ke konci podpisy (videáty) všech přítomných) dass in den Statuten der Begriff der Sectionen und der Comités des böhmischen Museums in dem oben erörterten Sinne deutlich ausgedrückt werden solle.

Ges. Kübeck

Szógyény Salvotti Krauss Haimberger
Salm Buol Krieg Hietzinger Degrazia.

c

Beilagen

zum allerunterthänigsten Vortrage des treuehorsamsten Reichsraths-Präsidenten ddo. 26. Junii 1854 Zahl 304/R.

Post-Nr.	Geschäftszahl	Jahr	Benennung der Acten	Stück	Gewicht
1	304 R	1854	Akt der Minister Konferenzkanzlei K. Z. 2148 MCZ 1738 mit einem Vortrage des Ministers des Innern vom 1. Junii 1854 Z. 5845/293	38	
2	"	"	Referats- } Abschrift	1	
3	"	"		Protokolls- }	1
4	"	"	Entwürfe allerh. Erlässe . . .	2	
				42	

d

Nummer des Stückes	Tag der Einlangung	Name des Erstatlers und Tag der Erstattung	Gegenstand	Erledigung	Tag der Erledigung	Vormerkung ob eine Hof-Entschliesung, eine Aüßerung oder ein Bericht erwartet wird	Nummer unter welcher diese eingelangt sind
314	26. Aug. 1858	K. Z. 3451 Vortrag des Finanzmin. v. 9./1. 140/F. M.	bezüglich der im St. Voranschläge pro 1859 zu erzielenden thunlichsten Beschränkung des Defizits	Wildschgo & B. Krauss A. u. Vortrag	10./1.	A. h. Entschl.	15/1859

e Expedits-Hauptbuch 1854 (gremlialn protokol).

Nummer	Gegenstand	Zugeheilt dem Herrn	Vorgetragen in der Sitzung vom	Ap-probit am	Zum Expedite gelangt am	Expedirt wurde	Datum des Ablaufes	Zahl der Expeditionen und der Beilagen	An das Archiv abgegeben	
									am	Zahl der Beilagen
304 14/6	B. m. von S. Majestät K. Z. 2138/mcz 1738 Vortrag des Ministers des Innern vom 1/6 Z. 5845/293 wegen ah. Genehmigung des Fortbestandes des böhmischen Museums. (363/R) (posterius)	Baron Buol	22. Junii 1854	1854 26. Junii	1854 26. Junii	Vortrag	27. Junii 1854	Vortrag mit 43 Beilagen	30/6	6 Riffgn. 5 Prot.

Zahl	Tag der Einlangung	Exhibent	Inhalt	Anzahl oder Gewicht	Voracten	Zugeheilt dem Herrn.	Vorge-tragen am	Zum Ex-pedite gelangt am	Art der Erledi-gung	Zahl der Expedi-tionen und Zahl oder Ge-wicht der Beilagen	Die Allerhöchste Entschlie-ßung oder die Antwort erfolgte am:		Zur Einsicht	An die Registratur abgegeben:
							Proto-koll-führer	expe-dirt am			Datum	Zahl		
631	28. Aug. 1860	Ah. resolv. Vortrag 27./8. K. Z. 313 615/R (prius)	wegen Ver-wendung praelimi-nirter Extra-ordinarien für die Prager Burg	3 Beil.	—	—	—	28. Aug. 1860	ad acta	—	—	—	Sämtl. H. Reichs-räthen & Kanz-lei-Di-rector	1 Exhibit. 1 Referats-bogen. — Protokolls-bogen. 3 Beilagen.
632	29. Aug. 1860	K. Z. 2759 Minister des Innern 23. Aug. 1860 Z. 14902/771	um Genehmi-gung der Landwirth-schafts-Vereine für das Szolnoker Comit, für das Sajo-Tal und für das Weissen-burger, He-veser und Neograder Comit	3 St. 4 ƒ 9 1/2 Lt	—	v. Szö-gyény B. Haim-berger B. Ger-ringer	cur-rens 1860	10. Sept. 1860	Vor-trag	1 Vor-trag mit 6 Stk & 4 ƒ 9 1/2 Lt	12. Sept. 1860	670 (po-sterius)	—	— Exhibit. 3 Referats-bogen. — Protokolls-bogen. — Beilagen.
							Ba-thioli	do						

Karel Kazbuda.

Letopisec	Agenda presidiumi		Agenda gremialni	
	Pocet spisů (čísle)	Pocet fascikul	Pocet spisů (čísle)	Pocet fascikul
1851	270	5	119	4
1852	374	4	499	11
1853	434	4	507	12
1854	293	3	841	17
1855	300	3	1316	26
1856	259	3	1485	31
1857	416	4	1930	41
1858	482	5	1737	66
1859	424	5	1098	23
1860	372	4	853	18
1861	44	1	144	3

9

Studie k dílu „Archivum coronae regni Bohemiae“.

Připravuje pro sbírku *Památky dějin československých (Monumenta Czechoslovakiae historica)*, vydávanou Československým státním historickým ústavem vydavatelským v Praze, vydání archivu koruny království českého, narazil jsem na některé otázky, týkající se buď diplomatické kritiky některých listin toho archivu nebo rekonstrukce jejich textů. Poněvadž tyto otázky nemohou býti dobře zodpověděny ani ve vydání samém, kde nebude místa, než na pouhé odpovědi bez výkladu, ani v posledním svazku celého vydání, věnovaném dějinám archivu, zamýšlím probrati tyto otázky v řadě drobnějších studií, na něž bych se mohl ve vydání odvolati. Studie budou řazeny, jak mi je práce o vydání archivu koruny království českého přinese.

1. Mikuláš Sortes, sekretář českého krále Karla IV.

Dne 7. dubna 1348 vydal král Karel IV. ze své moci krále římského království českému řadu neobyčejně důležitých listin, jejichž jádrem je skupina potvrzení všech práv a svobod království obecně a pak každého základního privilegia od králů římských zvlášť.¹⁾

¹⁾ V první listině potvrzuje Karel království českému všechna práva, svobody a výsady obecně (Reg. imp. VIII nr. 654, (RI 654) = Archivum coronae regni Bohemiae tom. II nr. 49, ACRB II, 49), ve druhé potvrzuje listinu císaře Fridricha I. z 18. ledna 1158 o královském vínku knížat českých (RI 642 = ACRB II, 50), ve třetí listinu Fridricha II. z 26. září 1212 o královské hodnosti české, jejíž ustanovení o nástupnickém právu králů českých však vysvětluje a nově upravuje (RI 643 = ACRB II, 51) ve čtvrté potvrzuje listinu císaře Fridricha II. z 26. července 1216 o volbě kr. Václava I. (RI 644 = ACRB II, 52), v páté listinu kr. Richarda z 9. srpna 1262 o podání Čech a Moravy lénem kr. Přemyslu Otakarovi II. (RI 645 = ACRB II, 53), v šesté a sedmé listiny kr. Rudolfa ze 4. března 1289 a 26. září 1290 a v osmé listinu kr. Albrechta ze 17. listopadu 1298

Ale potvrzení tato jsou potvrzení jen svým základním formulářem, skutečně svou opatrnou, přesnou a podrobnou skladbou znamenají vlastně ve svém souhrnu novou mohutnou základnu, na níž by napříště království české stálo vedle a podle potřeby i proti říši Římské pevně a bezpečně. O to v těchto listinách kr. Karlovi šlo. A jako byly jím hned myšleny jako věčný celek, jsou jako celek i provedeny. Mají všechny týž formulář,¹⁾ velmi svérázný, v listinách Karlových před tím i po tom neobvyklý,²⁾ ukazující bezpečně, že jsou složeny jednou osobou, zvlášť když deset³⁾ z nich je také jednou rukou, a to skladatelovou, jak uvidíme, psáno.

Mimo to všech jedenáct listin má pečeť přivěšenu na červeno-zeleném hedvábí, až na čtyři duplikáty listin ACRB II 51, 55, 56, 57, u nichž visí zlatá bula na červené, hedvábné šňůře. Tvoří tedy nesporně všech jedenáct listin i formálně celek.⁴⁾

Kromě nich vydal však kr. Karel rovněž ze své moci krále římského téhož dne království českému ještě dvě jiné listiny,

o arcibiskupském úřadě králů českých (RI 646, 647, 651 = ACRB II, 54–56), v deváté, desáté a jedenácté listině konečně potvrzuje Karel listiny kr. Rudolfa z 22. července, 25. a 26. září 1290 o právech kr. Václava II. ke knížetství vřatslavskému, jakožto nápadu po Jindřichu IV. vřatslavském (RI 648, 650, 651 = ACRB II, 57–59.)

¹⁾ Nebudu toho zde zvlášť dokazovati, stačí zběžné čtení těchto listin a v ACRB je to namnoze i způsobem vydání naznačeno.

²⁾ Nově je zde v Karlově listině užito formule *ad perpetuam rei memoriam*, nová je arenga *Innata cordi nostro...*, formule *Nulli ergo*, zejména svým závěrem *Contrarium facientes*, nové je uvedení svědků slovy *Huius rei testes sunt*. I celý sloh tohoto formuláře je něco zcela nového v listině Karlově. Doklady toho, jakož i toho, jak skladatel značně se opírá o formulářovou sbírku Petra de Vineis, ovšem v tom sleduje starou tradici královské kanceláře francouzské, uvádím ve svém souborném výkladu o kanceláři kr. Karla. Zde by to bylo prozatím zbytečno.

³⁾ A to i duplikáty listin ACRB II 51, 55, 56, 57, jediná listina ACRB II, 53 je psána rukou, jež píše na desíti z těchto listin základní indorsáty.

⁴⁾ O tom svědčí konečně i to, že deset z těchto listin (mimo ACRB II, 49), má stejně složené, touž rukou psané, současné indorsatní registry a týchž deset listin je také stejnou, současnou rukou označeno číslicemi I–X. Listina ACRB II, 49 je označena zcela jinou rukou jako č. XIV.

neméně důležité: v první prohlašuje, že biskupství olomoucké, markrabství moravské a vévodství opavské patří přímo ke koruně království českého (RI 652 = ACRB II, 60) a v druhé vtěluje téže koruně vévodství slezská, zvláště vratislavské, marku buďišínskou a zhořeleckou (RI 653 = ACRB II, 61). A je vskutku nápadno, že tyto dvě listiny nejsou složeny a psány touž osobou, jako jedenáct listin předešlých, nýbrž složeny jsou Janem ze Středy, jak vyložím jinde, a psány každá jinou rukou. Jejich odlišnost od skupiny prvních jedenácti listin zvyšuje se ještě tím, že mají pečeť přivěšenu na červenožlutém hedvábí, nikoli na červeno-zeleném.¹⁾ Soudím proto, že tyto dvě listiny vznikly asi později než prvních jedenáct, ovšem nikoli příliš později, aby to snad bylo důvodem podezírati je. Nenalezl jsem aspoň na nich žádných jiných podezřelých známek ani věcných ani formálních. Pokládám jsem však pro velikou důležitost těchto listin přece za vhodné zmíniti se o jejich formální odlišnosti²⁾ od dříve zmíněných listin Karlových, k nimž se vracím.

Řekl jsem, že všech jedenáct je dílem jedné osoby. Nebylo by těžko diplomatickým rozbořem některých listin Karlových dokázati, kdo to byl, ale je-li ve svědectví skoro současném výslovně řečeno, že to byl mistr Mikuláš Sortes, vyjdu od tohoto svědectví. V kopiáři archivu koruny království českého z šedesátých let 14. století³⁾ je totiž tato poznámka:⁴⁾ *Nota, quod littere antiquorum imperatorum et regum Romanorum, obtente super libertatibus, iuribus et honoribus regum et regni Boemie, confirmate sunt per d. Carolum IV.*

¹⁾ Indorsatní regist na ACRB II, 60 je psán rukou sice současnou, ale jinou než indorsaty na shora uvedených jedenácti listinách ACRB II, 49 a 50—59, ale listina je označena jako číslo XIII. touž rukou co ACRB II, 49. Za to ACRB II, 61 není vůbec číslem označena a má indorsatní regist psán rukou, která psala regist na obdobné Karlově listině až z 9. října 1355 (RI 2268).

²⁾ Je také nápadno, a upozorňuji na to také ve vydání ACRB, že v těchto listinách jsou i některé chyby věcné.

³⁾ O něm vyložím jinde.

⁴⁾ Srv. R. Salomon v Neues Archiv d. G. f. ä. d. G. 36 (1911) s. 496 a Mon. Germ. Hist., Leges IV, Constit. VIII s. 562.

imperatorem predictum tam auctoritate imperiali, quam Romana regia... et sunt dictate per magistrum Nicolaum Sortes sub titulo regio prime... Není pochyby, že se zde mluví o jedenácti shora jmenovaných listinách Karlových, ty že jsou složeny Mikulášem Sortesem. Jakoukoli pochybu odstraní tento diplomatický výklad.

Z celého formuláře Sortesova je nejsvráznější jeho korroborace *In quorum omnium testimonium et ad certitudinem pleniorem presentes fieri iussimus et nostre maiestatis sigilli appensione muniri, hlavně slovy et ad certitudinem pleniorem*. Podle ní lze jeho činnost na dvoře Karlově vystopovati velmi přesně a určití, kdo to byl.

Po prvé jsem ji nalezl ve dvou listinách Karlových papeži Klimentovi VI. z 27. dubna 1347: RI 320 (Mon. Germ. hist. Leges IV, Constitut. VIII nr. 168 = Const. VIII, 168), v níž znovu podává papeži rozhodnouti všechny spory Říše s Francií, a RI 321 (Const. VIII, 169), v níž znovu dává papeži plnou moc odpouštěti italským provinilcům proti Říši. Není pochyby, že i tyto dvě listiny Karlovy jsou složeny Sortesem¹⁾ a i psány.²⁾ To však by

¹⁾ Kromě oné svrázné korroborace Sortesovy svědčí o tom i tyto ozvuky slohu Sortesova, jež nalezneme v RI 320 (RI 321 je, bohužel, doslova opsáno s předlohy, dodané papežskou kanceláří, takže mimo korroboraci neposkytuje k slohovému srovnání nic): RI 320 (Const. VIII. s. 251 ř. 22) *solium regni nostri sue clemencie roborat auxilio* — RI 442 (Pelzel, Karl IV. I. UB č. 83 s. 91), které je, jak dole vyložím, rovněž dílem Sortesovým: *solium sue clemencie roboravit auxilio*, RI 320 (Const. VIII s. 251 ř. 25: *vestigia immitemur* RI 351 (Const. VIII s. 313), rovněž dílo Sortesovo (srv. níže str. 120): *vestigia imitari*, RI 320 (Const. VIII s. 251 ř. 26 sl.) *ut hiis, que dissidii materia possent esse, solerti preventione, antequam ordiantur, salubriter precisis nostri fideles.. in pacis multitudine... valent delectari... RI 643 (ACRB II, 50) dílo Sortesovo (srv. shora str. 1): *incole dicti regni hiis, qui dissidentie materia possent esse.. solerti preventione, antequam ordiantur, tam prudenter, quam salubriter precisis... in pacis multitudine delectentur*.*

²⁾ Píše tento článek, neměl jsem zpráv o originálech, uložených v archivě vatikánském, a jen jsem se dohadoval, že jsou psány Sortesem.

znamenal, že Mikuláš Sortes byl ve službách Karlových již 27. dubna 1347? A skutečně: jméno jeho se objeví v instrumentě z téhož dne, sepsaném o památném aktě, kdy Karel IV. přijal konečně v biskupském hradě tridentském od papeže Klimenta VI. z rukou jeho kaplana a posla Geralda z Magnacu těžce vykoupenou listinu svého uznání králem římským a obnovil Klimentovi v ruce Geraldovy všechny své slavné sliby, učiněné pro případ své volby králem římským již 22. dubna 1346. Sortes byl svědkem tohoto aktu a v instrumentě se uvádí mezi duchovními svědky na posledním místě za kanovníkem olomouckým Petrem z Loun a pražským Bohušem z Pardubic slovy: Nicolaus dictus Sortes canonicus ecclesie Laudunensis. Tedy Sortes byl na dvoře Karlově již 27. dubna 1347.

Čím, dobře naznačují již tyto tři listiny RI 319, 320, 321 a dále to vysvitne ještě jasněji. Byl důležitým členem osobní družiny Karlovy, neboť je přítomen aktu, jehož se účastní po větce osobní družina Karlova,¹⁾ a sám skládá velmi důležité Karlovy listiny, na nichž tomuto osobně jistě velmi mnoho záleželo.

Proč se stal členem osobní družiny Karlovy a vyhotovil RI 320 a 321, vysvětluje hned nejbližší příští zachovaná listina Karlova RI 322 (Const. VIII, 230) ze 7. května 1347, v níž se Karel zavazuje následníku francouzskému Janovi, vévodovi normandskému, prvorozenému krále Filipa, a jeho synům hájiti jejich cti a prospěchu, tedy listina neméně důležitá než RI 320 a 321. I ta je složena a velmi pravděpodobně i psána Sortesem²⁾, což je ten-

Laskavostí p. Dra K. Stloukala dostalo se mi dodatečně jejich snímků, které mě přesvědčily o správnosti mého dohadu.

¹⁾ Že to byla skutečně jen osobní družina Karlova, svědčí jasně jména ostatních svědků. Jsou to: biskupové Mikuláš tridentský a Oldřich churský, kancléř Karlův Mikuláš děkan olomoucký, Ješek probošt královské kaple Všech svatých na hradě pražském, Petr z Loun, Bohuš z Pardubic, Mikuláš kníže opavský, Smil z Bitova, Zbyněk Zajíc, Bušek z Vilhartic a Purkhart Mnich z Basileje, srv. Werunsky E., Gesch. K. Karls IV. II, 83 p. 3.

²⁾ Svědčí o tom nepochybně zase její korroborace, známá svérázná korroborace Sortesova, která svým neobvyklým *iuximus* místo *iussimus* ukazuje na Sortesa, i jako na písaře, nejen skladatele RI 322, po-

tokráté výslovně dosvědčeno i její kancelářskou poznámkou *Per dominum regem ad vestram relacionem domino Johanne de Pistoire presente Sortes*.

Svědčí-li již jméno Sortesovo samo¹⁾ a konečně i jeho kanonikát laonský,²⁾ že byl Francouz, ukazuje tato poznámka jak svým zněním,³⁾ tak i umístěním na levé straně plíky,⁴⁾ že znal velmi dobře způsob, jak byly upravovány francouzské listiny královské, že vyšel přímo z okruhu královského dvora francouzského. A ke králi Karlovi přišel podle všeho s posláním tohoto dvora dojednat mezi oběma dvory přátelskou smlouvu, jež byla se strany francouzské formulována již listinou následníka Jana z 30. května 1346,⁵⁾ na niž však Karel dosud neodpověděl. Až když se naskytla vhodná příležitost, když se ke Karlovi ubíral z Avignonu papežský posel Gerald z Magnacu, který měl od něho přijmouti obnovené sliby, mimo jiné i RI 320, týkající se podstatně krále francouzského, vypravil francouzský dvůr ke Karlovi i svého vlastního posla, Mikuláše Sortesa, aby jej o odpověď na shora uvedenou listinu Janovu upomenul. S poselstvím Geraldovým se dostal Sortes do Tridenta⁶⁾ ke dvoru Karlovu a soudím, jako francouzský exponent tohoto poselství. Proto mu tedy Karel svěřil vypracovati ony dvě základní listiny celého papežského poselství RI 320 a 321, týkající se podstatně

něvadž záměnu *x* za *s*, kterou nalezneme zde i v RI 320, spíše lze připsati na vrub písařův než skladatelův.

¹⁾ Kromě toho i francouzský tvar *Pistoire* místo latinského *Pistorio* v právě uvedené kancelářské poznámce.

²⁾ Laon, hlav. město departem. Aisneského.

³⁾ Že je to znění vlastní královským listinám francouzským, uvědomil si první W. Erben (*Erben-Schmitz-Redlich, Urkundenlehre I* (1907) s. 263).

⁴⁾ Na to upozornil již Salomon l. c. 494 p. 1.

⁵⁾ RI Reichssachen 2 (Const. VIII, 43) = ACRB I, 350.

⁶⁾ Že by byl býval Sortes u Karla již dříve, snad hned v Praze, mám za velmi nepravděpodobno. Nemluvě o tom, že nebylo tehdy pro hroživou moc Ludvíka Bavora snadno francouzskému poslu dostat se na dvůr pražský, nezdá se mi, že by bylo Karlovi počkati s odpovědí Sortesovi, až se o ní poradí v Tridentě s poslem papežovým, vždyť přece všichni tři i Karel i papež i francouzský král byli stále dobrými přáteli.

i krále francouzského, svěřil mu je jako poslu krále francouzského, a proto mu ovšem svěřil vypracovati i listinu svého vlastního závazku dvoru francouzskému, pro nějž byl k němu Sortes hlavně poslán.

Jednání o formulaci tohoto závazku se účastnil podle uvedené kancelářské poznámky druhý papežský posel ke Karlovi Jan z Pistoje,¹⁾ což znova ukazuje na souvislost obou poselství, papežského a francouzského.²⁾ Předlohou k listině Karlově byla Sortesovi listina francouzského závazku Janova z 30. května 1346,³⁾ neboť oběma smluvním stranám šlo přesně o totéž. Je-li však listina Janova stručná, úsečná a nikoli zvláště dobře složená,⁴⁾ je listina Karlova bohatší a složená velmi obratně,⁵⁾

¹⁾ Mám za to, že byl poslán ke Karlovi později než Gerald z Mag-nacu. Jednak je nápadné, že není mezi svědky aktu, jímž Gerald 27. dubna 1347 vykonával své poselství (Srv. Const. VIII, 167), jednak to papež sám v jeho pověřovacím listě (Const. VIII, 224) výslovně naznačuje. Možná, že 7. května 1347 nebyl zase již Gerald v Tridentě, jsa již na zpáteční cestě do Aviñonu, a proto se objevuje v listině Karlově Jan z Pistoje.

²⁾ Byl-li Sortes svědkem aktu Geraldova poselství papežského a dvě listiny z něho přímo sám skládal, zde zase je posel papežský podstatným činitelem aktu Sortesova.

³⁾ Jan: Scire volumus, quod nos... iuramus et promittimus, quod in quocumque statu sumus... honorem... procurabimus...; et si nos sciemus..., quod aliquis... procuraret damnum, nos impediemus toto nostro posse et... adiuvabimus... omnibus modis quibus poterimus... Karel: notum facimus, quod nos... promittimus... et iuramus..., quod honorem..., ad quemcunque statum nos pervenire contigerit, procurabimus..., et si acciderit..., quod dictus frater noster vel alter ipsorum nepotum... impedirentur, nos omnibus modis quibus poterimus ipsos iuvabimus toto posse, predictos impediētes...

⁴⁾ Srv. na př. jak neobratně je dvakrát položeno procurare damnum (l. c. s. 69 ř. 6. a 9.) a jak jednotvárně se vrací slovo procurare; vysvětlení je v tom, že listina je vypravena z vojenského ležení.

⁵⁾ Sortes, skládaje listinu Karlovu, formulář listiny Janovy teprve urovnal, vložil nově rozsáhlou zmínku o příbuzenském poměru Karlově a Janově (l. c. p. 288 ř. 5—9), místo prostého iuramus et promittimus napsal promittimus bona fide et iuramus super sancta dei evangelia a j.

svědčíc nesporně, že Sortes byl dobrý stilista. A v tom je myslím příčina, proč Karel získal Sortesa aspoň na čas do svých služeb, o nichž hned promluvíme.

Sortes, dosáhnuv listiny Karlova závazku RI 322, skončil u Karla své poslání a chystal se vrátiti k následníku francouzskému Janovi, aby mu listinu Karlovu odevzdal. Ale otázka smlouvy mezi Janem a Karlem nebyla ještě vyřízena. Listina Janova z 30. května 1346 Karlovi nevyhovovala. Nesnadno říci přesně, proč. Domnívám se, že nedostatky její byly spíše formální než věcné.¹⁾ Karlovi asi vadil nepřesný titul Karolus de Bohemia dei gracia rex Romanorum, daný mu v listině Janově,²⁾ a pak snad i zmínka o synech, jichž Karel tehdy ještě neměl.³⁾ I svěřil tedy Karel Sortesovi, vracejícímu se do Francie s jeho listinou RI 322, nové poslání: přinést mu od Jana následníka francouzského listinu formálně přesnější. Sortes poslání přijal a odešel do Francie, takže není po něm na dvoře Karlově delší čas stopy. Až když Jan přání Karlovu vyhověl a vydal 4. srpna 1347 novou listinu⁴⁾ o svém starším přátelském závazku, s první svou listinou z 30. května 1346 obsahově úplně shodnou, ale se správným titulem Karlovým a beze zmínky o Karlových synech,⁵⁾ vrátil se s ní Sortes na dvůr Karlův

¹⁾ Mám za to, že by byl býval její originál zrušen, kdyby byla věcně nemožná, a zatím naopak, nejen že se tak nestalo, nýbrž nová listina Janova ze 4. srpna 1347 je zpečetěna jen sekretem, byla tedy asi tato listina druhá pokládána jen za doplněk (proto jen sekret) listiny první, základní z 30. května 1346, u níž byl majestát.

²⁾ 30. května 1346 ještě Karel nebyl ani zvolen za krále římského. Pro tento titul pochybuje Huber Reg. imp. VIII Reichssachen 2 a po něm, zdá se, i Salomon MGH LL IV, Const. VIII nr. 43 o správnosti udání měsíce v datu této listiny. Myslím, že chyba není v datu, nýbrž v titulu Karlově, jež mu notář Janův nesprávně dal. Výklad v textě uvedený zbavuje tuto listinu Janovu všeho podezření.

³⁾ Soudím tak proto, že Karel ve své listině o svých synech (ani o budoucích) výslovně nemluví a také v druhé listině Janově (RI Reichssachen 15) není již o nich ani zmínky.

⁴⁾ RI Reichssachen 15; posledně tištěna v MGH LL IV. Const. VIII. nr. 248.

⁵⁾ Je složena zcela jasně s použitím Karlovy listiny RI 322, Sor-

do Prahy, kde se objevuje těsně před korunovaci Karlovou na krále českého, jak svědčí Karlova listina z 1. září 1347 (RI 334),¹⁾ která je Sortesem složena i psána.²⁾ Od té doby zůstal již Sortes na dvoře Karlově, zdá se, delší čas. V jaké službě, ukazuje jasně soubor listin Karlových z té doby, Sortesem složených a psaných.

Upozornil jsem již, že Sortes hned v Tridentě skládal jen listiny zvláště důležité, základní Karlovy smluvní závazky papeži a dvoru francouzskému. A to platí pro celou činnost Sortesovu na dvoře Karlově. Jistě byla stejně neobyčejně důležitá listina RI 334, právě zmíněná, jež převádí právo korunovati krále české s arcibiskupa mohučského na pražského.

A podobně asi Karlovi zvláště záleželo na následující známé mi jeho listině, z 20. září 1347 (RI 351)³⁾, Sortesem složené,⁴⁾ tesem právě Janovi donesené, jak dokazuje její zmínka o přibuzenství mezi Karlem a Janem (RI 322: . . . , quod nos consideratis . . . amicicia, affinitate ac consanguinitate inter nos . . . , RI Rs 15: . . . quod nos considerantes amorem, affinitatem et genealogiam . . .), dále místo: RI 322 i RI Rs 15 promittimus bona fide et iuramus . . . (srv. sh. pozn. 18) a slova: RI 322 in personis aut rebus, RI Rs 15: in persona vel in bonis, což vše jsou Sortesovy úpravy první listiny Janovy, vložené do listiny Karlovy.

¹⁾ Posledně tištěna v ACRB II, 9.

²⁾ Již v této listině se v jádře objevuje onen svérázný formulář, jenž se vrátí v oněch privilegích království českého, o nichž byla řeč hned na začátku. Jeho hlavní znaky jsou: zvěňovací formule ad perpetuam rei memoriam za intitulací, arenga Innata cordi nostro benignitas . . . , úvod narrace Sane ad nostre celsitudinis venerabiles . . . archiepiscopus . . . presenciam accedentes, nobis humiliter supplicarunt, . . . úvod dispošice Nos utique . . . predictorum . . . , quos honoris et felicis status regni Romani et sacri imperii fideles, sollicitos et sedulos pre ceteris comprobavimus zelatores, supplicacioni . . . benignius inclinati . . . , zvláště svérázný odstavec non obstantibus (l. c. s. 311 ř. 25) a konečně celý závěr listiny od Nulli ergo i s přesnou značkou Sortesovou, s jeho korroborací, o níž jsem shora častěji mluvil.

³⁾ Posledně tištěna MGH LL IV, Constit. VIII nr. 255.

⁴⁾ Listina asi složena podle příjemcovu konceptu nebo podle cizí

jíž dává v léno dvěma šlechticům italským marku soragnskou. Pak ovšem nepřekvapí, že Karlova zakládací listina kláštera na Slovanéch z 21. listopadu 1347¹⁾ i příslušná výzva Karlova k arcibiskupu Arnoštovi, aby založení provedl, z 22. listopadu 1347²⁾ jsou složeny³⁾ a psány zase Sortesem. Vždyť klášter na Slovanéch byl z děl Karlových, právě mu nejmilejších.

Poněkud zaráží, že Karlova zakládací listina Nového města Pražského, díla jistě Karlovi neméně milého, z 8. března 1348⁴⁾ Sortesem složena není.⁵⁾ Zato je nepochybně Sortesovou prací Karlova listina z 27. března 1348,⁶⁾ již osvobozuje klášter vyšebrodský ode všech daní, chtěje zato míti se svou chotí Blankou podíl všech pobožných skutků v klášteře konaných,⁷⁾ tedy zase listina, na níž Karlovi osobně jistě zvláště záleželo. A brzy nato

předlohy. Sortesův sloh je však přece patrný hlavně v závěru listiny od Non obstantibus (l. c. s. 315 ř. 25) a nepochybně o původu listiny z pera Sortesova svědčí zase její korroborace.

¹⁾ RI 442, Pelzel F. M., K. Karl IV. I. U B s. 91.

²⁾ RI 443, Pelzel l. c. s. 84.

³⁾ Svědčí o tom mimo celý sloh u RI 442 formule ad perpetuam rei memoriam, uvedení svědků Huius rei testes sunt a hlavně zase známá korroborace Sortesova (srv. také níže pozn. 36), u RI 443 opět tato korroborace.

⁴⁾ RI 624, Čelakovský J., Privilegia měst Pražských č. 49 s. 79 sl.

⁵⁾ Je dílem Jana ze Středy, jak doložím jinde.

⁶⁾ RI 638, Pangerl, Urkundenbuch von Hohenfurth (Font. rr. Austr. II 23) č. 92.

⁷⁾ Pro Sortesa jako původce této listiny svědčí zase formule ad perpetuam rei memoriam, hlavně však opět Sortesova korroborace mimo některé menší shody slohové mezi RI 638 a RI 442 jako na př.: RI 442: nostris indicentes successoribus . . . ipsosque hortantes et rogantes attente per viscera misericordie dei nostri . . . , RI 638: nostris indicentes successoribus ac ipsos attentissime cohortantes per viscera misericordie Jesu Christi . . . Další, zcela přesný doklad, že RI 638 pochází od Sortesa, je kancelářská poznámka této listiny: Per dominum regem ad vestram relationem nečitelné jméno (listinu známe jen z opisu 15. stol., kdy francouzské jméno Sortes nebylo v Čechách dost čitelné), tedy poznámka, jak jsem shora naznačil, rázu francouzského, nikoli domácího.

se dostalo Sortesovi cti vypracovati jedenáct základních privilegií Karlových, daných království českému 7. dubna 1348, jak jsem hned zkraje uvedl.¹⁾ Tím se také vysvětluje, že jsou v těchto listinách nápadně zkomolena vlastní jména německá a česká. Mikuláš Sortes, Francouz, nedovedl je napsati lépe. Že právě jemu Karel svěřil vypracovati listiny, kterými chtěl nejen upevniti, nýbrž i oslaviti své drahé království české, „Romani regni membrum nobilius“, jak se v těchto listinách jmenuje, listiny, které ještě dnes jsou svými zlatými bulami chloubou archivu koruny české, je novým a rozhodným důkazem mého tvrzení, že Sortes byl důležitým členem osobní družiny Karlovy, volaný ke službě, jen když šlo o písemnosti mimořádné důležitosti. Pak je ovšem samozřejmo, že Karlova zakládací listina university pražské ze 7. dubna 1348²⁾ je rovněž složena³⁾ i psána Sortesem, vždyť i ona je ověřena zlatou bulou. Od této doby se ztrácí Sortes z listin Karlových na víc než celý rok, až se zase objeví v Karlově listině z 25. července 1349,⁴⁾ již svěřuje biskupům kambrejskému a verdunskému rozhodnouti spor mezi vévodou brabantským Janem a biskupem lutyšským, a to je poslední známá mi stopa Sortesovy činnosti na dvoře Karlově. Je velmi pravděpodobno, že odešel tehdy do Francie, aby odevzdal vévodovi brabantskému Janovi onu Karlovu listinu z 25. července 1349. To snad bylo jeho poslední poselství. Proč se již na dvůr Karlův nevrátil, těžko říci.

A vracím se ještě jednou k otázce, čím byl Mikuláš Sortes na dvoře Karlově. Mám za to, že se mi zde podařilo jasně ukázati jeho dvorskou službu: byl členem osobní družiny královské, jemuž svěřována poselství ke dvoru francouzskému a hotovení listin, jež byly pro krále Karla samého zvláště důležitý. Tato

1) Srv. shora str. 112.

2) RI 655, ACRB II, 62.

3) Svědčí o tom její korroborace.

4) RI 1096; bohužel neznám textu této listiny ani jejího originálu, ale podle její kancelářské poznámky . . . per dominum . . . regem ad relationem vestram Sortes (srv. Salomon l. c. s. 494) je to opět Sortesovo dílo.

dvorská služba je ve třech vatikánských aktech, Sortesa se týkajících,¹⁾ přesně určena slovy clericus secretarius et nuntius d. regis Romanorum nebo prostě secretarius regis Romanorum. Tedy Francouz mistr Mikuláš Sortes, kanovník laonský, byl sekretář krále Karla IV.

Z tohoto výkladu o Sortesovi vyplývají však ještě dva velmi důležité poznatky diplomatické. Předně, že notarius secretarius (v německých textech heimlicher Schreiber) je osobní, tajný písař panovníkův, který nemá nic společného s panovníkovou kanceláří, a tím se právě podstatně liší od notáře, jehož činnost je omezena přesně jen na panovníkovu kancelář. Ve svém souborném výkladě o kanceláři Karla IV. budu moci tuto thesi obšírně vyložiti a dokázati řadou dokladů, ale na tento základní rozdíl mezi sekretářem a notářem, který až dosud nebyl diplomatikům jasný,²⁾ mohu upozorniti již zde, právě že Mikuláš Sortes je tak jasná, typická ukázka služby sekretářské.³⁾

Po druhé: domněnka Erbenova,⁴⁾ že obyčej kláští do listin kancelářské poznámky přejala královská kancelář Karlova z francouzské kanceláře královské, kde listiny byly kancelářskými

1) Mon. Vat. Boh. I. č. 1037, 1038, 1073.

2) Srv. Tadra, Kanceláře a písaři v zemích českých (1892) s. 21. Erben, Urkundenlehre I. (1907) s. 94 má za to, že sekretářství bylo spíše vyznamenáním a žádným zvláštním úřadem, přece však sekretáře počítá ke členům kanceláře. Bresslau, Urkundenlehre I² (1912) s. 540 praví, že pro notáře královské kanceláře se od doby Karlovy začíná užívati titulu sekretář, jímž se prý liší od notářů veřejných, these úplně nesprávná.

3) Správněji podstatu služby Sortesovy, a tím sekretářské vystihl aspoň po stránce záporné již Huber v Reg. imp. VIII s. XLIII., právě, že Sortes, přicházející jen v několika listinách Karlových a nejmenuje se nikdy notářem, nebyl vůbec členem kanceláře Karlovy. Tomu Salomon l. c. s. 494 sí. marně odporuje, pokládaje (s. 497) Sortesa za výše postaveného úředníka kancelářského; ovšem cítí ihned, že je třeba omezení a vysvětlení a dodává „der vielleicht in anderer Weise beschäftigt war, als die Notare und zu dem regulären Schreibwerk nur ausnahmsweise herangezogen wurde“. Nikoli, Sortes nebyl nic zvláštního, žádná výjimka, nýbrž naopak pravidelný sekretář.

4) Erben l. c. s. 263.

poznámkami již dávno opatřovány, je nesprávná. Erben ji opírá právě o Sortesovy poznámky na RI 322 a 1096 a Salomon,¹⁾ hledě domněnku Erbenovu podepřítí, odvozuje z těchto poznámek, že to byl právě Francouz Sortes, který kancelářské poznámky do Karlových listin přenesl. Ale mýlí se oba. Kancelářské poznámky na listinách Karlových jsou vždy na pravé straně plíky listiny a nikdy se v nich neoslovuje kancléř přímo, jako v listinách králů francouzských a v několika listinách Karlových, pocházejících však právě od Sortesa. A to i dávno po tom, co Sortes mohl již jako vzor v kanceláři Karlově působiti. Zato se naleznou kancelářské poznámky rovněž na pravé straně plíky a v témže složení (bez přímého oslovení kancléře) jako v listinách Karlových již na celé řadě listin našeho krále Jana a markrabí moravského Karla.²⁾ Není tedy pochyby, že Mikuláš Sortes původcem obvyčejte klásti do listin Karlových kancelářské poznámky, rozhodně nebyl.

2. Smlouva krále českého Karla IV. s anglickým králem Edvardem III. z 24. června 1348.

Smlouva krále českého Karla IV. s anglickým králem Edvardem III. z 24. června 1348 se nám zachovala ve dvojitěm znění.³⁾ Jedno (*A*) známe jen z tisku u S. A. Würdtweina, *Nova subsidia diplomatica XI* (1788) s. 59—62, druhé (*B*) z kopiáře archivu koruny království českého asi z šedesátých let 14. století.⁴⁾

Srovnávaje oboje znění, poznal jsem, že se od sebe velmi značně liší. V *B* slibuje Karel Edvardovi:

„...quod.. eundem regem Anglie fideliter contra omnes mortales iuvabimus et manutenebimus tam potencia quam consilio et alio iuvamine quocumque, quod sibi

¹⁾ Salomon l. c. 497.

²⁾ O tom jinde.

³⁾ Reg. imp. VIII nr. 701, Mon. Germ. hist., Leg. sect. IV, Constit. VIII nr. 613, nyní Archivum coronae regni Bohemiae II 69.

⁴⁾ Srv. shora str. 114.

praestare poterimus, quandocumque nos suis litteris seu nunciis habuerit requisitos, iure nostri imperii semper salvo“.

Naproti tomu je slib Karlov ve znění *A* značně omezen ve prospěch Karla samého a zní:

„...eundem regem Anglie fideliter iuvabimus consiliis nostris saniset eciam potencia, cum idem facere poterimus commode et super eo congrue fuerimus requisiti, iure tamen nostrorum tam imperii, quam regni Boemie ac aliarum terrarum nostrarum semper salvo“.¹⁾

Tedy zde v *A* již Karel neslibuje pomoci contra omnes mortales jako v *B*, dále neslibuje jakékoli pomoci (aliud iuvamen quodcumque), tedy veškeré pomoci, a naopak slibuje pomoc jen „cum idem facere poterimus commode“, o čemž v *B* není ani zmínky.²⁾ Konečně zmínka o právech, jež si Karel vyhrazuje zní v *A* podstatně jinak než v *B*. Vyhrazuje-li si v *B* jen iura imperii nostri, vyhrazuje si v *A* přesněji a, jak známe politiku Karlovu, správněji iura tam imperii nostri quam regni Boemie ac aliarum terrarum nostrarum. Již zde, myslím, je jasno, že opravy a úpravy znění *A* proti znění *B* lze pravděpodobně vysvětliti jako opravy a úpravy se stanoviska Karlova, tedy Karlovy.

A dále. V *B* Karel prohlašuje, že nehodlá pomáhati Edvardovi „ad invadendum seu debellandum regnum Francie“, leda by šlo o práva Říše, v *A* však je i tento výraz změněn tak, že o regnum Francie není řeči, a mluví se jen o králi francouzském,³⁾ tedy zase změna snadno vysvětlitelná se stanoviska Karlova, který rozlišuje přesně mezi regnum Francie a rex Francie, vyhnul se nebezpečnému přiznání k anglické thesi o právech anglických králů ke království francouzskému.

A podobně jasně proniká stanovisko Karlovo i v dalších úpravách znění *B* na znění *A* v místech, kde se mluví o pomoci Karlově Edvardovi proti králi francouzskému. Nehledíme-li ke

¹⁾ Jistým omezením a tím zeslabením slibu Karlova v *A* proti *B* je i to, že v *A* jsou vynechána slova et manutenebimus, která v *B* stojí.

²⁾ Srv. Archivum coronae regni Bohemiae II. č. 69 pozn. ζ.

³⁾ Srv. Archivum coronae regni Bohemiae II, č. 69 pozn. η.

dvěma menším, ale neméně důležitým úpravám,¹⁾ zmenšil Karel v *A* svůj závazek pomoci Edvardovi proti králi francouzskému tak, že místo „assistere tam in potencia, quam in consiliis“, jak stojí v *B*, čte se v *A* opem, „consilium atque auxilium impendere“, tedy o pomoci vojenské (potencia) ani slova.

Konečně svědčí o tom, že textové rozdíly mezi *A* a *B* je klásti na vrub úpravy *B* se stanoviska Karlova na znění *A* i to, že v *A* je vůbec vynechán odstavec pro Karla velmi nebezpečný, znějící v *B* takto: „Promittimus eciam bona fide, quod numquam aliquem regem, ducem, principem seu alium quemcumque regis Anglie adversarium contra eundem regem Anglie iuvabimus auxilio, consilio seu potencia clam vel palam“. Je ovšem pochopitelno, že se tento těžký závazek Karlovi nezamlouval, jako naopak zase Edvard by byl jej v listině Karlově velmi rád viděl.

Celkem tedy lze, myslím, z uvedeného souditi, že znění *B* je návrh smlouvy, poslaný Karlovi Edvardem ke schválení, Karlem však neschválený, kdežto znění *A* je konečné znění Karlem zpečetěné a vydané.

A úsudek tento možno podepřítí ještě jinými důvody. V *B* jsou nápadné některé formální nesrovnalosti. Předně Karlova intitulace začíná zde Nos, čehož v listinách Karlových, vyšlých z jeho kanceláře, tehdy již zcela spolehlivě a přesně pracující, nikdy nenalezeme. Ale nejen to. V *B* je v intitulaci Karlově vynechán dokonce titul et Boemie rex, tehdy již podstatná součást Karlovy listinné intitulace. Jak to vysvětliti?

Známe-li příčinu věcných rozdílů mezi *A* a *B*, vysvětlíme jí i rozdíly formální. S nos začíná pravidelně intitulace králů anglických, ukazuje tedy na anglický původ znění *B* i jeho neobvyklá intitulace Karlova. A stejně na jeho původ anglický

¹⁾ Předně v *B* (srv. I. c. II, 69 pozn. θ) následují za belli slova ac occasione per nos indicti, která v *A* chybí, čímž Karel zavazuje si Edvarda pro každou válku, o níž se ve smlouvě jinak mluví, ne jen pro válku jím (Karlem) vyhlášenou. Dále (srv. I. c. II. 69 pozn. κ) zmírňuje Karel svou povinnost přispěti Edvardovi ve znění *A* proti *B* tím, že místo slov occupatores seu detentores absque fraude quacumque efficaciter iuvare, která čteme v *B*, stojí v *A* prostě jen occupatores iuvare.

ukazuje i jeho nesprávná intitulace Karlova bez et Boemie rex, neboť anglická kancelář královská tehdy skutečně neznala správné intitulace Karlovy, jak jasně svědčí obě prokuratoria, s nimiž poslal Edvard ke Karlovi své posly, jednati právě o smlouvu z 24. června 1348. V prvním z nich¹⁾ zní intitulace Karlova Carolus d. g. rex Romanorum semper augustus, tedy shodně s intitulací v *B*, v druhém²⁾ Carolus rex Romanorum et Boemie d. g. semper augustus. Ani jedna, ani druhá intitulace nejsou správné. Správnou intitulaci v *A*: Karolus d. g. Romanorum rex semper augustus et Boemie rex lze nejspíše vysvětliti tím, že kancelář Karlova nesprávnou institulaci anglického návrhu *B* opravila.

Je-li dále znění *B* vůbec bez data, končíc: In cuius etc. kdežto znění *A* má plné datum, nelze, myslím, již pochybovati, že *B* je Edvardův návrh, poslaný Karlovi do Prahy, Karlem však neschválený, *A* konečné znění smlouvy, jak vyšla z kanceláře Karlovy.

S tím úplně souhlasí skutečnost, že *B* je zachováno opisem do kopiáře archivu koruny království českého, do něhož jsou jinak zapsány jen listiny, jichž králové čeští nebo království české jsou příjemci, nikoli vydavatelé, jako ve smlouvě o níž jednáme. *B* jako anglický návrh, koncept smlouvy, došel do Karlovy kanceláře a byl opsán do kopiáře s jinými anglickými písemnostmi, Karlovi určenými.

Znění *A* naproti tomu se nám zachovalo opisem do sbírky známého oficiála arcibiskupa trevírského Balduina, Rudolfa Losse, v které je, jak poslední její vydání³⁾ ukazuje, obsaženo veliké množství látky nejružnějšího původu, sebrané Lossem za jeho činnosti politické, především státnické. Také naši smlouvu vepsal si podle všeho Rudolf Losse do své sbírky ze zájmu státnického. V tom je o důvod více pokládati znění *A* za znění konečné, za znění originálu smlouvy, jak vyšla z kanceláře Karlovy.

Václav Hrubý.

¹⁾ MGHLL IV, Const. VIII č. 570, ACRB II, 66.

²⁾ MGHLL IV, Const. VIII č. 571, ACRB II, 67.

³⁾ E. E. Stengel, Nova Alamanniae I (1921).

Bezvěrov či Ostrov?

Příspěvek k českému místopisu.

Účelem článku jest osvětliti otázku správného českého názvu pro obec Bezvěrov, Wasserau, v soudním okrese hostouňském.

Názvu Bezvěrov se užívalo pro uvedenou obec dosud skoro vesměs v místopisné literatuře¹⁾ i v úředních seznamech²⁾ a byl zaveden též do prvního statistického lexikonu československého.³⁾ Proti tomu považoval Mat. Pangerl obec Wasserau za totožnou s Ostrovem, pro nějž našel doklad k r. 1379; počítal však také s možností, že Ostrov dlužno vztahovati na dnešní obec Rybník, Waier, v soud. okrese ronšperském.⁴⁾ Teprve W. Micko ztotožnil obec Ostrov s Wasserau výhradně, poukazuje na snadné přizpůsobení názvu Ostrov němčině ve tvaru Wasserau.⁵⁾ Ostrov znali z pramenů již Palacký, který jej kladl k Hostouni, a Sedláček, podle něhož byl prý někde v okolí Mutěnína.⁶⁾

Odůvodniti český název Bezvěrov pro obec Wasserau spolehlivě historicky nelze.⁷⁾ R. 1464 se připomíná sice Bušek z Bez-

věrova seděním na Horšově jako svědek na listině Dobrohosta z Ronšperka,¹⁾ ale jinak není o nějakém Bezvěrově v okolí Horšova nebo Ronšperka vůbec zpráv²⁾ a lze proto uvedený doklad vztahovati spíše na dnešní Bezvěrov, Bernklau, v soudním okrese manětínském, kde bylo zemanské sídlo a stávala tvrz.³⁾

Není-li pro název Bezvěrov historických důvodů, nemůže jej podpíratí samo o sobě stanovisko jazykozpytné a bylo by nesprávným souditi z tvaru Wasserau na český název Bezvěrov. Jinak bylo by lze připustiti, že název Bezvěrov byl přizpůsoben němčině ve tvaru Wasserau, ačkoliv obdobný případ při obci Bezvěrov, Waserau v soud. okrese Teplá tu není valnou oporou.⁴⁾

Podoba názvů Wasserau a Weserau působila však tak, že české jméno pro Weserau — Bezvěrov — bylo přijato i pro obec Wasserau,⁵⁾ a to tím spíše, že se zdálo býti odůvodněno historicky dokladem z r. 1464, vyskytujícím se v souvislosti s doklady pro nedalekou Hostouň a Ronšperk. Tím lze vysvětliti asi případ, že název v podstatě neodůvodněný se rozšířil v místopisné literatuře i v úředních seznamech takřka výhradně.

Naskytá se další otázka, pokud lze ztotožňovati obec Wasserau s Ostrovem, jak činí Pangerl a po něm Micko.

Obec Ostrov se připomíná v historických pramenech XIV. a počátku XV. stol. a podle souvislosti nebo údajů o jiných obcích nutno ji klásti do okolí Mutěnína.⁶⁾ O dalším osudu jejím

¹⁾ Srv. k r. 1464 „Buška z Bezvěrova seděním na Horšově.“ Český Archiv, IV., 1846, str. 50; „Buška z Bezvěrova“ k témuž roku, tamtéž VII., 1887, 665.

²⁾ Doklad Bezvěrov, uvedený Bílkem, Dějiny konfiskací, str. 130, není citován věrně podle zápisu v deskách zemských, kde je, jak bude patrné, obec Wasserau zapsána německy, nýbrž asi podle Palackého Popisu.

³⁾ Statistický lexikon, 1923, str. 285.

⁴⁾ Tamtéž str. 309.

⁵⁾ Na Palackého, jenž první uvedl název Bezvěrov do místopisné literatury, působil také asi údaj Sommerův, VII., 147 Weserow, jenž byl velmi blízký německému tvaru pro Bezvěrov v soud. okrese Teplá.

⁶⁾ Srv. k r. 1379: „Bona domini Raczkonis de Mutinin, molendinum cum rotis in Ostrov.“ Jos. Emler, Ein Bernaregister des Pilsner Kreises, str. 18, Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der

¹⁾ Fr. Palacký, Popis království českého, 1848, str. 377; Jer. Solaf, Ronšperk, Památky archeologické, III., 1859, str. 111; T. V. Bílek, Dějiny konfiskací po r. 1618, str. 1284; Aug. Sedláček, rukopis půjčený archivu ministerstva vnitra, str. 1539, čís. okresu 196; Ottův Slovník naučný III., 1890, str. 936; Aug. Sedláček, Místopisný slovník historický království českého, 1908, str. 251; Catalogus cleri, 1916, diecése budějovická, str. 50; Chytilův místopis republiky československé, 1922, str. 308.

²⁾ Srv. na př. úřední seznamy z r. 1854, 1886, 1893, 1904, 1916.

³⁾ Statistický lexikon obcí v Čechách, 1923, str. 275.

⁴⁾ Tamtéž, str. 301; Mat. Pangerl, Die Choden zu Taus, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, XIII, 1875, str. 150.

⁵⁾ W. Micko, Geschichte des Marktes und der Herrschaft Muttersdorf, 1922, str. 31, 37; týž, Geschichte der nach Muttersdorf eingepfarrten Gemeinden Schwanenbrückl, Altgramatin, Wasserau und Gorschin, 1924, 49—50.

⁶⁾ Palacký, Popis, str. 600; Sedláček, rukopis, str. 1544; týž, Slovník, 676.

⁷⁾ Srv. i Micko, Geschichte, 1924, str. 50.

v XV. stol. není zpráv, patrně ve válkách husitských a za křížové výpravy proti králi Jiřímu zpustla.¹⁾ Ještě v první polovici XVI. stol. jsou o jedné její části, jež patřila k Mutěninu, zprávy jako o vsi pusté,²⁾ část hostouňská však byla tehdy a také v druhé polovici XVI. stol. asi zalidněna, neboť se neuvádí s přídomkem pustá;³⁾ snad byla koncem téhož století zalidněna zase i část mutěniňská. Podle obce byla po celý XVI. věk nazývána též silnice, jež vedla od Mutěninu přes Ostrov, Železnou horu⁴⁾ a zemské hranice do bavorského Schönsee a již proto byla dávana i jména mutěniňská a čanská.⁵⁾

Silnici ostrovskou pokládali domažličtí Chodové za hranici svého území, k němuž počítali nejen Železnou horu, nýbrž i krajinu,

Wissenschaften, 1877. VI. Folge, VIII. Band; k r. 1400: „(v) Ostrově, ve vsi Ostrově“ Český Archiv, IX., 1889, str. 243; roku 1404 daroval Racek z Mutěninu k nově zřízenému kaplanství v kostele hostouňském plat ve vsi Ostrově, Aug. Sedláček, Hřady, zámky a tvrže království českého, IX., 1893, str. 110 podle knih erekčních.

¹⁾ Sedláček, Slovník, 676.

²⁾ Srv. k r. 1513: „... v Vostrově vsi pusté,“ D Z 4 J 2; k r. 1543: „Mutěnin ... městečko ... s platem v Ostrově vsi pusté,“ výpis z kvaternu trhového desk zemských, potvrzený 1707 radou domažlickou, M 4/2, archiv ministerstva vnitra.

³⁾ R. 1508—1510 prodal majitel Hostouně Křištof z Gutštejna Janovi z Rabštejna „v Vostrově polovici vsi“, D Z 5 E 12; r. 1571 nebo brzy potom patřilo „půl vsi Vostrova“ Wolfovi z Rabštejna, D Z 20 B 2; k r. 1577: „od Vostrova, skrze Vostrov“ C 77/2; k témuž roku: „od Vostrova“, C 77/7, archiv min. vnitra.

⁴⁾ Hora ležící ve výši 789 m. n. m. asi 1 km. od hranic na české půdě, srv. speciální mapu 7—VII, č. 4149; též Aug. Sedláček, Snůška starých jmen, Rozpravy České akademie, 1920, Třída I. č. 60.

⁵⁾ Srv. k r. 1510, 1514 „z silnice ostrovské“ C 77/9, archiv min. vnitra; 1535, 1565 „z silnice mutěniňské, která sluje ostrovská“ C 77/15, tamtéž; 1577 „až do silnice čanské a vostrovské“ C 77/2, archiv min. vnitra; „z té silnice mutěniňské a ostrovské, která jde přes Železnou horu“; „po silnici, která jde od Mutěninu, a ta silnice vede předce přes horu — — — sluje Železnou“; „silnice od Mutěninu skrze Vostrov přes horu Železnou,“ tamtéž; 1579 „silnice od Vostrova do Pfalcu,“ C 77/7, archiv min. vnitra; 1597 „silnice jde od Mutěninu skrze Vostrov — — —“; silnice sluje vostrovská, vedoucí k Čonci“ C 77/2 tamtéž. Výrazy Čone, čanská vznikly zajisté přízpusobením německého názvu Schönsee češtině.

přiléhající k ní na východě a severovýchodě, se Starou hutí (dnešní Stará Huť, Althütten) a Novou hutí (dnešní Schwanenbrückl). Silnice ostrovská vedla podle toho od Mutěninu přes Ostrov k Železné hoře přes Schwanenbrückl. Oproti tomu zastával Jindřich ze Švamberka stanovisko, že silnice vede jižněji, čině nárok nejen na Novou, nýbrž i na Starou huť.¹⁾ Pravý stav věci měla zjistiti komise, poslaná sem českou komorou na začátku září r. 1577. Chtějíc prohlédnouti nejdříve silnici, uváděnou Domažlickými, přijela komise od Mutěninu k začátku sporného území východně od dnešního Schwanenbrücklu skrze Ostrov.²⁾ Ostrov nemůže býti proto hledán nikde jinde, než v úseku mezi Mutěninem a uvedeným začátkem sporného území. Ná této poměrně malé trati není žádná jiná obec, s níž by mohl býti Ostrov ztotožněn, než Wasserau, a poněvadž není opory pro předpoklad, že by obec Ostrov byla zanikla beze stopy, zdá se, že totožnost Ostrova s Wasserau je tak dobře prokázána.

¹⁾ Srv. Statistický lexikon 1923, str. 276. Srv. k r. 1577 „jako že tu Jindřich ze Švamberka v nově od let některých nad Mutěninem huť sklenou v gruntech a lesích království k ouřadu chodovskému od starodávna náležejících jest postaviti dal“, stížnost Domažlických císaři, C 77/2 archiv min. vnitra; k r. 1579: „les slove Železná hora, za míli zdělí a za půl míle zšíří, přivlastňuje jej sobě pan Hendrych ze Švamberka, tu vystavěna sklenná huť“, výtah z relace komisařů, poslaných k vyšetřování mezního sporu, a z odpovědi Domažlických na to, C 77/7, archiv min. vnitra. Rychtář a konšel úřadu chodovského se bránili proti nárokům Jindřicha ze Švamberka, jakoby Nová huť patřila k panství přimdkému v dopise komoře ze 27. VII. 1577: „na hutí nové za Mutěninem, kterážto huť vlastně v gruntech království k ouřadu chodovskému do Domažlic postavena ...“, „a pan ze Švamberka, že by ta huť na gruntech panství přindeckého postavena býti měla, se potahovati ráčí ...“ C 77/2, archiv min. vnitra. Ve zprávě komise, poslané Domažlickými r. 1577 na Novou huť, jest údaj, že Nová huť byla vzdálena od ostrovské silnice 1542, zpráva purkmistra a rady domažlické komoře ze dne 26. VII. 1577, C 77/2, archiv min. vnitra.

²⁾ Srv.: „přijeví na silnici, kteráž jde od Mutěninu, slove ostrovská,“ „... od Vostrova touž silnicí sme přijeli k buku velikému, kderýž podle koleje té silnicí stojí a odtud se ta rozepře mezi panem z Švamberka a Chody začíná...“, relace komisařů, poslaná české komoře 3. IX. 1577, C 77/2, archiv min. vnitra. Pangerlovo ztotožnění Ostrova s Waierem tím ovšem padá.

Dnešní obec Wasserau jest, pokud bylo možno zjistiti, doložena pod tímto názvem, jehož se užívalo a užívá v místopisné literatuře¹⁾ i v úředních seznamech,²⁾ teprve v polovině XVII. stol.³⁾ V té době byla rozdělena na dvě části. Jedna z nich byla samostatným statkem, jenž však vznikl teprve r. 1644 rozdělením panství mutěněnského, druhá patřila k Hostouni; obě části příslušely tedy v podstatě týmž panstvím, jako kdysi Ostrov.⁴⁾ Obdoba tato jest ovšem důležitá a utvrzuje velice v názoru o totožnosti Ostrova s Wasserau.

Uvážíme-li dále, že doklady pro obec Ostrov, který byl někde v okolí Mutěněna jako Wasserau, jdou až do druhé poloviny století XVI, a že název Wasserau se vyskytuje teprve v XVII. stol., vzniká domněnka, že Ostrov a Wasserau jsou snad jednou a touž obcí, jejíž původní český název Ostrov byl nahrazen názvem německým.

Koncem XVI. stol. bylo okolí Mutěněna německé, — tak Mutěněn, Újezd sv. Kříže, Bělá, Stráž, Hostouň, Ronšperk⁵⁾ — a podle toho lze zajisté předpokládati, že i Ostrov byl tehdy poněmčen. Obec Wasserau má v polovici XVII. stol. obyvatelstvo veskrze německé, část, jež patřila k panství téhož jména, byla asi třikrát větší, než část hostouňská.⁶⁾ Němečtí přistěhovaleci si mohli přizpůsobiti velmi snadno svému jazyku starý, český název Ostrov, resp. Vostrov postupně ve tvarech Wostrau,

¹⁾ Jar. Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen, XII, 1789, str. 79; Joh. Gottfried Sommer, Das Königreich Böhmen, VII. 1839, str. 147; Palacký, Popis, 377; Solař, Ronšperk, 111; Bílek, Dějiny, str. 1284; Sedláček, rukopis, 1539; Ottův Slovník, III., 936; Catalogus clerici, 50; Chytilův mistopis, 308.

²⁾ Srv. úřední seznamy z let 1854, 1886, 1893, 1904, 1916; statistický lexikon, str. 275.

³⁾ Srv) k r. 1651: „Dorf Waszerau“ R 109/45/1, 14, Plzeňsko a Klatovsko, archiv ministerstva vnitra; 1654 „Waszerau“ B R XVIII, 238, český zemský archiv; 1656 „Waszerau“ D Z 310 H 22.

⁴⁾ Srv. R 109/45/1, 14, archiv min. vnitra.

⁵⁾ J. Strnad, Rejstřík kraje plzeňského z r. 1600, Věstník král. české společnosti nauk, 1900, str. 11; Jos. Klik, Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské, str. 157.

⁶⁾ Srv. R 109/45/1, 14, Plzeňsko a Klatovsko, archiv min. vnitra.

Wosserau také Wossarau, — který je dosud tvarem lidovým, — Wasserau.¹⁾ Ani po této stránce není tedy námitek proti ztotožnění obce Ostrova s Wasserau.

Zato však zdá se mluvití proti němu okolnost, že na místě dnešního Wasserau nelze dobře tušiti v minulosti nějaký ostrov, podle něhož by byla bývala obec nazvána. Není však zajisté vždy možno hledati vysvětlení podobných názvů v dnešních poměrech povrchových a snad byl dán obci název ve smyslu přeneseném na př. proto, že se lišila výškou (600 m) nebo vegetací od svého okolí.²⁾

Z uvedeného jest patrnó:

1. Obec Ostrov dlužno hledati mezi Mutěněnem a bodem východně od Schwanenbrücklu, na kterémžto úseku je dnes jediná obec Wasserau;

2. není zpráv o tom, že by obec Ostrov byla zanikla;

3. obec Wasserau se skládala ze dvou částí, jež patřily týmž panstvím, jako dvě části Ostrova;

4. Ostrov je, pokud bylo lze zjistiti, doložen nejpozději v druhé polovici stol. XVI., Wasserau nejdříve v polovině XVII. stol.;

5. obec Ostrov byla zněmčena patrně koncem XVI. stol., Wasserau měla c. 1650 obyvatelstvo veskrze německé;

6. název Ostrov mohl býti snadno přizpůsoben němčině ve tvaru Wasserau.

¹⁾ Srv. dotazník České Akademie, též Micko, Geschichte, 1924, str. 50. Obdobně bylo přizpůsobeno kmenové — st — v — ss — na př. i v názvech m. obce Chrastná, soud. okres Mimoň, — Krassa a osady Hostínov m. o. Mýto, soud. okres Horní Planá — Hossen.

²⁾ Mickův pokus vysvětliti název Ostrov analogií jest příliš odvážný a historicky neodůvodněný. Micko, Geschichte, 1922, str. 30—31, též Geschichte, 1924, 49—50 uvádí vznik Ostrova v souvislost se založením Mutěněna a tvrdí, že jméno Ostrov bylo dáno obci nejpravděpodobněji podle starého, vodou obklopeného sídlisté u Mutěněna, na něž se prý ještě před 40 lety zachovala upomínka v lidovém názvu „na ostrově“. Jakási obdoba toho názvu byla nalezena k r. 1788 při Mutěněně v traťovém názvu „Wasserflure“, srv. katastr josefinský, čís. 4186, archiv zemský. Starobylost jeho však není dokázána, tím méně pak lze souditi, že byla podle něho obdobně nazvána obec Ostrov.

Na základě toho všeho lze zajisté tvrditi téměř s jistotou, že obec Ostrov je totožná s dnešní obcí Wasserau, jejíž český název bude třeba proto upravití.

Václav Letošník.

Literatura.

Dr. Václav Vojtíšek, O archivech městských a obecních a jejich správě. Knihovna Časopisu čsl. knihovníků, sv. 2. V Praze 1924, str. 76.

Ochrana archivů, jež nemají odborné péče, může se ubírat cestou v podstatě dvojí. Buď se vydá zákon a ustanoví se dozorcí orgány, které by bděly nad jeho prováděním, nebo jsme odkázáni na péči dobrovolnou a kde jí není, snažíme se ji vyvolati, poučujíc místní činitele, v jejichž moci jest zjednati nápravu. A vede-li cesta prvá nesporně k cíli rychleji, možno snad na prospěch druhé uvéstí, že, pokud jí docílíme výsledků vůbec, bývají výsledky tyto hodnoty trvalejší, a konečně, že ani v zemích, kde byl vydán zákon na ochranu písemných památek, nelze jen nařizovati, nýbrž třeba vedle toho vždy ještě také přesvědčovati o účelnosti nařízení. Jaký jest nynější stav u nás, jest známo. Ministerstvo školství a nár. osvěty věnuje sice pozornost soukromým archivům a, třebaže nemá bezpečné opory zákonitě, intervence jeho, jak jsem opětovně se mohl přesvědčiti, nezůstávají bezvýsledny; leč právě že bezpečné základny zákonitě není, třeba vždy spoléhati především na to, že bude dosti dobré vůle, nařízení uposlechnouti.

Tolik bylo předeslati, aby vynikla důležitost nevelké knížky Vojtíškovy. Jest v ní kus svépomoci. Vojtíšek, jenž byl nedávno ministerstvem školství a nár. osvěty jmenován archivním inspektorem buduje tímto spisem sám předpoklady své úspěšné činnosti. Spisek vznikl z přednášek na archivním kursu, který pro obecní archiváře, knihovníky a kronikáře uspořádal Spolek čsl. knihovníků (!) v únoru r. 1924 v Praze a který byl později v Mor. Ostravě opakován. Že výklady vznikly z přednášek, jeví se v knížce tím, že se auktorovi podařilo suchopárnou nauku archivní podati živě a přístupně a je rovněž přiznati, že dovedl na nemnoha stranách podati poučení velice mnoho. Knížka jest rozdělena na šest hlav, které látku třídí s hlediska úkolu archiváře-laika: 1. Definice archivu a její vysvětlení. Obsah archivu a jeho poměr ke spisovně, 2. vývoj názorů na archivy a opatření archivů městských a obecních u nás, 3. význam našich archivů městských a obecních a jejich hlavní potřeby, 4. podmínky řádného vedení archivů městských a obecních, 5. povinnosti městských a obecních archivářů při pořádání archivů, 6. řízení archivů městských a obecních a poměr archivářův k obecní kronice. Názvy kapitol nevystihují však obsahu zplna. Tak hned v první

podán výklad o základních pojmech diplomatických a, kdo měl jednou příležitost se seznámiti se spoustou „listin“ některého inventáře venkovského archivu, uvítá stati Vojtíškovy i po této stránce jako první krok k nápravě. Jak řečeno, kniha jest určena pro laiky, ale i odborníka může zajmouti, jednak tím, jak Vojtíšek zpracoval zásady archivní nauky nyní obecně přijímané, jednak že v knize postihne i výsledky vlastních zkušeností Vojtíškových i projevy jeho názorů osobních.

Jsou zde stručně opakovány názory, jež již dříve při různých příležitostech Vojtíšek vyslovil zejména o otázkách organizačních. Vojtíšek, jak známo, klade městským archivům veliké úkoly při chystané organizaci našich archivů, ještě větší než kladou svým městským archivům archiváři holandští. Kdežto tam žádá se jen soustředění archivů všech úřadů a korporací, jichž práva a funkce přešla na městské (obecní) úřady, program Vojtíškův jde dále, radí učiniti z městského archivu organizační středisko, kamž by drobné archivy z města i blízkého okolí byly ukládány. Má proto i zdůvodnění teoretické, soudí, že by soustředění to bylo v duchu dějinného vývoje, v duchu minulého života hospodářského, právního i kulturního vůbec. Více než toto teoretické zdůvodnění, váží zde, tuším, že v duchu programu Vojtíškovy byl již leckde (pokud vím, na př. v Kutné Hoře, Chrudimi, Ústí n. L., pokud se týče archivů cechovních, téměř všude) učiněn praktický počátek a že se soustředění takové osvědčuje.

Úkol městského archivu, takto široce pojat, předpokládá arci, že archiv bude náležitě opatřen i vybaven. Vojtíšek stanoví své požadavky velice přesně. Sem náleží břitká kritika obvyklého spojování archivu s museem. Vojtíšek upozorňuje, že podle jeho zkušeností, kdekoli archiv jest v jednotě s museem, bývá museu dávana přednost, to jest, archiválie jsou ceněny hlavně podle toho, co se hodí k výstavě, porušuje se jednotnost fondů, cení se téměř jen kusy staré a nové oddíly registratury se nedoplňují (str. 30.). Poměr archivu a musea jest z nejpalčivějších otázek městských archivů, Vojtíšek to vycítil správně, vrací se k otázce té ještě jednou a formuluje tu svůj požadavek pozitivně (a umírněně): proti sružení archivu s museem není zásadní námitky, nebude-li archiv pokládán za součást musea a bude-li do zvláštní místnosti přenesen archiv celý a samostatně spravován.

Podobně jako o spojování archivu s musei soudí Vojtíšek o požadavku, aby archivář vedl kroniku obecní. I zde podává Vojtíšek jen tresť toho, co již napsal před lety, a shrnuje svoje námitky proti zákonu o pamětních knihách tvrdě, že řádně organizovaný archiv jest nejlepší zárukou pro zachování paměti do

budoucnosti. Vojtíšek se staví proti tomu, aby archiváři ukládána byla povinnost psátí pamětní knihu a upozorňuje, že ministerstvo školství a nár. osvěty samo uznalo (mohl dodat: ne v poslední řadě vlivem temperamentního článku Vojtíškovy z r. 1921), že není potřebí psátí obecní kroniku tam, kde by byl řádně opatrovaný a spravovaný městský archiv. Jestliže tak mohou města větší unikati povinnosti platiti kronikáře, nalézá Vojtíšek východisko i pro obce malé. Navrhuje, aby se jich několik spojovalo k vybudování archivu společného, „pak by byly všechny osvobozeny od povinnosti vedení pamětní knihy a ušetřené peníze, obrácené na archiv, vydaly by zisk nepoměrně větší a jistější“ (str. 57.). Námět Vojtíškův jest pozoruhodný. Podle mého přesvědčení jest otázka obecních kronik zralá k opětovnému a, doufejme, již definitivnímu řešení. Jak bylo již před lety nadhozeno, bylo by snad nejlépe spojití řešení to s chystaným zákonem archivním asi ve smyslu nynějšího návrhu Vojtíškovy. Bylo by arci záhodno s řešením tím neotáletí přilíši, neboť zákon o pamětních knihách obcemi prostě ignorovaný nebo plněný způsobem neúčinným, jest zároveň špatnou předzvěstí pro zdar zákona archivního nebo památkového.

I jinak přináší knížka Vojtíškovy užitečné rady v otázkách vnějšího uspořádání poměrů archivních. Do jakých podrobností Vojtíšek otázky ty promyslel, ukazuje návrh instrukce pro archiváře městské a obecní, jež otiskl v příloze.

Význam práce Vojtíškovy po vnitřní stránce činnosti archivní lze charakterisovati tak, že se jí po prvé českému čtenáři dostává příručky v duchu moderní nauky archivní. Jest jí po prvé prakticky propagována zásada provenienční a potud jest tedy nevelká knížka ta v chudé naší literatuře archivářské epochou. Můžeme arci již nyní nalézt po venkově archivy, jichž uspořádání vyhovuje. Vzpomínám, že na př. v Třeběchovicích městští úředníci (beze všeho archivního vzdělání) praktickými potřebami byli přivedeni k rekonstrukci staré registratury, a nemůže býti skvělejšího důkazu pro výhodnost zásady provenienční než slyšíte-li, že prof. Č. Florián v Chrudimi začal tříditi archiválie podle hesel, přesvědčil se však sám o nevýhodnosti toho a vlastní zkušeností byl přiveden k pokusu o rekonstrukci původního archivního pořádku. Ale takové případy jsou vzácné; pokud byly venkovské archivy pořádané, byly archiválie většinou znova rozřazovány podle obsahu a, co nejvíce uvádělo v omyl, bylo to, že systém ten, propracovaný některými zasloužilými pracovníky velmi podrobně, byl a jest po venkově ještě stále pokládán za vrchol archivní vědy.

Kniha Vojtíškova zjednává tu konečně jasno. Třeba ovšem rozeznávat dvojí: zásadu provenienční v užším slova smyslu a rekonstrukci původního archivního pořádku. Obé vykládá Vojtíšek jasně a přesvědčivě, aniž upadá v strohé doktrinářství. Připouští výjimky, kdy rekonstruovati se nemá nebo nemusí. Předně, když archiv (archivní depot) byl již podle jiného systému roztríděn, pak netřeba podle názoru Vojtíškova ničiti dílo vykonané a sluší jen archiv opatřiti náležitými pomůckami, jež by ukazovaly, jak archiv vznikal. Pokládám tento kompromisní ústupek od přísných požadavků holandských archivářů za správný; jednak na venkově, kde jsme odkázáni na práci z ochoty, nebylo by záruky, že nové uspořádání bylo by provedeno úplně, jednak zabráni se tomu, aby bylo rušeno, nač pořadatelé venkovských archivů vynakládali nejvíce umu, roztrídění archiválií a jich soupisy. Po druhé ustupuje Vojtíšek od požadavku rekonstrukce, kde archiv se zachoval jen v pozůstatcích, a navrhuje archiv dělití na skupiny podle druhů archiválií: 1. listiny na práva obecní, 2. listiny na soukromá práva obyvatelů, 3. městské (obecní) knihy, 4. starou registraturu. V obou prvních skupinách připouští rozmanité systémy pořadací, knihy radí tříditi podle jejich povahy, registratura však má vždy býti rekonstruována. I s těmito zásadami lze souhlasiti, bylo by si jen přáti, aby leccos bylo formulováno přesněji na způsob klasické příručky archivářů holandských. Tak hned bylo by snad radno poučiti archiváře-laika podrobněji, jakými pomůckami má nahraditi rekonstrukci archivu v archivním depotu rozřazeném, podobně kdy asi má upustiti od rekonstrukce při archivu nespořádaném. Podrobnější poučení bylo by žádoucí o třídění městských knih; poučení Vojtíškovo v příručce i ve Věstníku České Akademie r. 1915, na něž odkazuje, zdá se mi příliš schematickým. Archiváři odborně neškolenému nestačí jen říci, jaké druhy městských knih existují, nýbrž měl by býti poučen příklady, podle čeho je rozezná. Vzpomínám kteréhosi městského archivu, kde pořadatel jedinou řadu městských knih v inventáři roztrídil na skupin několik, ježto náhodou nezachovaly se desky knih a on byl nucen určovati povahu knih podle zápisů. Více než teoretický výklad podává vzorný, vskutku vzorný, inventář archivu města Brandýsa n. Orł., jež Vojtíšek ke knížce své připojil.¹⁾ Žel, že archiv ten jest nejen malý, nýbrž i městské knihovnictví bylo zde také

¹⁾ Mimoходом poznamenávám, že bych nesouhlasil se zařazením některých archiválií v oddělení „E. Památnosti“ městského archivu; bylo by je, tuším, spíše pokládati za zlomky archivů jiných ve smyslu nauky holandské.

poměrně málo diferencováno. Stejně jest želeť, že registratura archivu toho nebyla uspořádána a Vojtíšek nemaje času rekonstruovati spisovnu, nemohl v tom podle vlastních slov podati vzorného inventáře, jak by byl chtěl. Tento nedostatek pokládám za nejcitelnější, neboť problém uspořádání archivu jest v podstatě uspořádání registratury. Vzpomínám archivu, jehož inventář byl již, jak se tvrdilo, připravován do tisku, a zatím registratura ležela v hromadách po zemi a inteligentní ochotník, jenž vzal na se péči o archiv, nevěděl si s ní rady. Knížka Vojtíškova zjednala jasno o principu, aplikace bude žádati výkladu podrobnějšího než mohl Vojtíšek podati. Pokládám proto za velice užitečný úmysl ministerstva školství a nár. osvěty, vydati obsáhlou příručku pro venkovské archivy, a domnívám se, že nejlepší zárukou zdatu jest, že úkol ten svěřilo Vojtíškovi. Neboť Vojtíšek nevelkou knížkou, o níž zde referuji, prokázal k tomu nejen vynikající vědomosti teoretické, nýbrž i schopnosti, možno-li tak říci, didaktické.

B. Mendl.

Archivnoje dělo. Vydal „Centrarchiv“. Vypusk I. 1923. Moskva, Petrohrad 1923, str. 172.

Velkorysá archivní reforma, po níž volala již i starší archivní generace, uskutečněná v Rusku v roce 1918¹⁾, vnesla nový život a čilý ruch do archivního života ruského. Řada nových důležitých vědeckých i organizačních otázek nalahavě si žádala odpovědi a zájem, s jakým se tyto problémy setkávaly v nynějším Rusku, dovede vzbuditi jen obdiv. Tento čilý ruch a vědecká výše metody, s níž se přistupuje v Rusku k vyřešení řady archivních problémů reformou vyvolaných, jasně se obráží v obsažném archivním časopise, jemuž věnujeme větší pozornost. Časopis podle úvodní své poznámky hodlá přinášeti podněty k řešení všech vědeckých i organizačních problémů, jež reforma vyvolala, chce aby všichni archivní pracovníci tímto ústředním orgánem byli dobře zpraveni o archivním životě v celém Rusku a doufá konečně takto přispívati k propagaci archivnictví a k řešení stavovských naléhavostí.

Obsah časopisu na 172 až nečitelně hustě potištěných stránkách plní již velmi mnoho z tohoto programu. Čteme zde hned v úvodním

¹⁾ O podstatě této reformy viz článek V. Letošníkuv v tomto časopise, roč. I. str. 167—170.

článku S. Roždestvenského „Historik archeograf — archivář celou řadu i u nás časových myšlenek o poměru archivní práce k historickému badání. Vidíme z článku D. Jegorova „Vzdělání archiváře na západě“, jakou váhu klade nynější archivní generace na dostatečné vzdělání budoucích archivářů. Lichačevův článek „K otázce sestavení přehledu vydaných ruských listin“ dosti ukazuje o jakých velkých podnicích může se již dnes v Rusku podrobně uvažovati. Snahou informovati se o vydavatelském ruchu v Západní Evropě jest vyvolán dále článek J. Puzinův „Západoevropské periodické publikace archivní.“ Několik praktických pokynů o sestavování seznamů jednotlivých archivních fondů podává S. Valk v článku „Archivní přehledy“ a stať V. Šemeretěvského „Z archivního semináře“ uvádí nás přímo do praktických cvičení archivních kursů, pořádaných pro archivní dorost. Přednosta organizačního oddělení „glavarchivu“, dříve inspektor archivů M. Višněvskij informuje v přehledné studii „Letopis archivního života v provincii za r. 1920“ o činnosti guberniálních archivů a jejich snaze zachrániti archivní poklady v bouřlivých dobách převratu. Obšrný referát o první všeruské konferenci archivních činovníků v Moskvě na podzim v roce 1921 jest dále svědectvím, jaký překvapující ruch vládne v ruském archivnictví. Velká řada namnoze dosti obšrných nekrologů a několik recensí uzavírá bohatý obsah časopisu.

Mnohé z uvedených článků mohou i naši odbornou veřejnost dosti zajímavě informovati, a proto se u některých déle zdržíme. Čistě místní význam mají články o západo-evropských periodikách a západních školách archivních, psané v celku s důkladnou znalostí věcí, při čemž již dnes nepřekvapí, že o vědeckém životě malých národů a ovšem i o našem neví články ničeho. Pro archivní institut ruský navrhuje autor zmíněné studie užití vzoru francouzské školy archivní. Také S. Valkův článek o archivních přehledech jest čistě speciální.

Stať Lichačevova však, jak sestaviti seznam vydaných ruských listin, dovede svým velkorýsým plánem vzbuditi naši pozornost. Autor vidí v přítomné době možnost uskutečnění kolektivním úsilím podnik, který již dlouho tanul na mysli téměř všem historickým pracovníkům v Rusku a který se již v 60. letech minulého století vskutku počal prováděti, ovšem bez plánu a tím v zárodku ztroskotal. Uvažuje o podrobnostech plánu velkého díla, které by podávalo soustavný přehled všech dosud vydaných archivních dokumentů, jak jejich souborů, tak i jednotlivých kusů, rozděluje autor toto dílo na několik paralelních prací. Byl by to jednak přehled vydaných dokumentů Moskevské Rusi od r. 1613—1699,

s nímž by zároveň mohl býti sestavován podobný seznam ostatních částí Ruska. Na základě nynějšího stavu vědy bylo možno též již počítati s pracemi o přehledu dokumentů před rokem 1613, k němuž by se dal připojiti seznam dosud nevydaného archivního materiálu z té doby. Teprve později bylo by možno uvažovati o podobných podnicích pro léta 1700—1918. Dále autor velmi podrobně nastiňuje celý program práce a má stále na mysli všechny podmínky i překážky tohoto velkolepého podniku.

Může-li se dnes v Rusku uvažovati podrobně o díle takového významu, stala se vskutku archivní centralisace pramenem nového života archivního a dovedla zdůrazniti nad jiné vědeckost archivů a jejich těsnou spojitost s historickou vědou. Není bez významu, že v čele časopisu jest umístěn článek S. Roždestvenského „Historik — archeograf — archivář“, hájící výmluvně tohoto moderního názoru na archivy. Ve století 18., kdy si v Rusku historie vybojovala postavení vědy, jest historik zároveň archeografem, to jest vydavatelem. Stále vzrůstající úkoly historikovy však a množství nově nalezeného materiálu v 2. pol. století XVIII. vyžadují již diferenciaci mezi pracemi historika a archeografa. Archeografie pak v 30. letech století XIX. zbavuje se posledních stop diletantismu a ustavuje se v samostatnou disciplínu. Nové historicko-filosofické názory v XIX letech století 40. vybízejí též historika k novým úkolům a on žádá již od archeografa i aktový materiál a konečně evoluční směr v historiografii, který se již zvýšenou měrou obrací do archivů, nutí archeografa, aby ponechal vedle sebe místo i archiváři v trojici historických pracovníků. Ještě v posledních letech před revolucí byl úkol archiváře v Rusku skrovný; archivy nebyly snadno přístupny a historik nebyl tam vítaným hostem. Teprve v přítomné době před očima žijící historické generace začínají archivy hráti důležitou úlohu v organizaci ruské historiografie. Od moderního archiváře vyžaduje autor, aby byl ve stálém styku s úkoly a směry historické práce, neboť není podle něho archiv mumie odsouzená k věčné nehybnosti. Velmi důrazně připomíná, jak jest nezbytně nutno spravovati archivy a řídití publikační činnost jejich podle úkolů současné historiografie. Praví: „Archiv není hřbitovem mrtvých kostí... Jako ve vidění proroka Ezechiela, živé slovo vědy musí vnést život v mrtvé kosti a přetvořit suché dokumenty archivního materiálu v historické obrazy.“ Nová doba, která činí archivy všem přístupny, vyžaduje nového typu archiváře. Družná součinnost musí spojovati všechny tři kategorie historických pracovníků. Historik musí míti porozumění pro archivní práci a bylo by třeba, aby se stalo povinností pro všechny historické monografie přinášeti podrobné

citace archivního materiálu a oceniti a popsati archiv, z něhož autor čerpal. Archivář zase musí publikační činností upozorňovati historika na jednotlivé fondy archivní a ukazovati mu všechny možnosti, jež mu skytá práce v archivech. Jen touto součinností bude možno splniti řadu úkolů, jichž doba od archivářů vyžaduje na př. přistoupení k pracem o diplomatice století XVIII. a XIX., osvětliti historicky organizaci jednotlivých úřadů a mnohé jiné. Vědeckost archivů jako archeografických laboratoří jest autoru největším pokrokem nové doby a v ní vidí základ nového rozmachu historiografie.

Že vskutku tento směr vládne v současném archivním životě v Rusku, dokazuje více než dostatečně jednání na první všeruské konferenci archivních pracovníků v Moskvě ve dnech 29. září až 3. října r. 1921.

Potřeba svolati všechny archivní pracovníky a informovati se o všech změnách, jež vyvolal dekret z 1. června 1918 byla rok od roku naléhavější. Nescházelo již v letech 1919 a 1920 pokusů o podobné sjezdy; tak již v květnu r. 1919 sjíždí se do Moskvy několik archivních pracovníků na podnět A. B. Rjazanova a radí se pod vedením přednosty Glavarchivu M. K. Ljubavského. V roce 1920, 25. května, došlo na výzvu petrohradských archivářů k podobné konferenci v Petrohradě.¹⁾ Poměry nedovolovaly, aby tyto konference byly řádně obeslány. Nová organizace se stále více vžívala, nové a nové problémy žádaly řešení. Když se pak nový sbor Glavarchivu v čele s profesorem M. N. Pokrovským rozhodl postavití archivnictví ruské na pevnou vědecko-teoretickou základnu, stalo se svolání konference naprosto nezbytným. Vědecko-teoretickému a organizačnímu oddělení Glavarchivu bylo svěřeno vypracovati program a konečně se dne 29. září r. 1921 schází v Moskvě první všeruská konference archivních pracovníků za překvapující účasti ze všech končin Ruska.

Konference koná pak jednak schůze společné, jednak se dělí na 3 sekce: politickou, vědecko-teoretickou a organizační. Referáty, které přednášejí hlavně členové Glavarchivu jsou velmi často podrobně rozbírány v rozsáhlé diskusi, jejíž výsledkem je konečně resoluce, kterou se naznačuje směr postupu v určité otázce pro jednotlivé oddělení Glavarchivu. Takových resolucí přijala konference 13. V pěti dnech v dopoledních a večerních schůzích probírána řada témat praktických i teoretických. Debatovalo se o poměru museí k archivům, o vzdělání archivního do-

¹⁾ Referuje o ní S. A. Anerinskij v časopise „Děla a Dni“ 1920 kn. 1.

rostu a propagaci archivní práce. Bylo vzpomenuo i důležitosti fotografie i archivnictví; jednáno o archivní terminologii. Zdůrazněna důležitost jednotného postupu skartačních komisí a nebylo zapomenuto ani na řádné uložení spisů v nynějších úředních spisovnách.

Vedle těchto předmětů více praktické povahy probírá většina referátů otázky souvisící s vydavatelskými úkoly archivů. Pozornosti zasluhuje mimo jiné referát o vydání přehledných pomůcek o všech archivech ruských; zajímavé je sledovati přednášku o archivních expedicích, studijních to cestách po archivech za účelem vydávání archivního materiálu. Setkáváme se zde i s tématem takové šíře, jakou je přednáška o pokroku historické nauky v souvislosti s rozvíjející se vydavatelskou činností archivů. Mnoho je referátů vybízejících k vydávání archivních inventářů a archivního materiálu. Jest jasno, že se jeví mnohem větší zájem o materiál let nedávno minulých, než o starší historické prameny, ač ani tyto v jednání konference nejsou nijak zatlačeny do pozadí.

Mnohé z referátů přinášejí řadu cenných informací i pro náš archivní svět a povšimnutí zasluhuje hned vstupní řeč vůdce archivní organizace ruské M. N. Pokrovského, z níž se dovídáme, že přes všechny nepříznivé podmínky archivy zachovaly se do dnešní doby ve stavu, jež možno nazvati přímo skvělým. Pokrovskij má za to, že úkolem archiváře jak ruského tak i všude jinde jest nejen dbáti o archivalie dob minulých, nýbrž i starati se o sbírání a náležitě zachování dokumentů té velké doby, v níž dnešní generace žije. Všechny ruské archiváře proto důrazně vybízí, aby na tuto novou, důležitou úlohu nikdy nezapomínali.

Referát V. J. Pičeta o činnosti Glavarchivu za uplynulá léta má mnoho zpráv o nových důležitých změnách v organizaci Glavarchivu vyvolaných novými úkoly. V době prvního přednosty A. B. Rjazanova, který působil nejdříve v Petrohradě a později teprve v Moskvě, byla prováděna centralisace archivů v hlavních městech Ruska. Zejména v Petrohradě získáním velké budovy bývalého senátu bylo možno pracovati se zdarem. Později bylo nutno starati se též o archivy v provincii, jež po likvidaci archivních komisí zůstaly bez jakékoliv ochrany a organizace. Podle zkušeností řady archivních inspektorů, kteří tyto archivy prohlédli, zřízena instituce plnomocníků Glavarchivu a konečně dekretem z 31. března r. 1919 zřízeny guberniální archivy. Poměry nedovolily, aby gubarchivy mohly všude pracovati se zdarem. Přece však tato organizace přispěla v mnohém k ochraně provinciálních archivů, zejména když po starých spisech nastala

následkem nedostatku papíru velká poptávka. Proti nebezpečné skartaci bránil Glavarchiv archivní dokumenty organisováním provinciálních skartačních komisí, které velmi často našly oporu v gubarchivech. Velkou pozornost věnoval Glavarchiv i šlechtickým a klášterním archivům, neboť tyto dva typy archivů pochopitelně v revolučních dobách doznaly značných ztrát. Časem se však poznalo, že archivní politika Glavarchivu není jednotná a bylo často i v samotném kolegiu archivním mnoho uvažováno o reorganizaci tohoto ústředí. Také vydavatelská činnost archivu reprezentovaná jedním svazkem publikace „Istoričeskij Archiv“ nebyla veřejností přijata příznivě. Těmito nesnázemi jest odůvodněn odchod Rjazonovův z vedoucího místa na jaře r. 1921 a jmenování nového přednosty M. N. Pokrovského, který i v kolegiu provedl dalekosáhlé změny a společně s novými pracovníky v březnu r. 1921 vypracoval nový organizační plán. Podle toho řídí Glavarchiv vícečlenné kolegium, které se dělí na dva díly. Díl vědecko-teoretický s dvěma odděleními vědecko-teoretickým a vydavatelským a díl všeobecný s odděleními organizačním a administrativním.

Všeobecný díl ve svém organizačním oddělení odstraňuje málo pružnou instituci inspektorů a je zárukou jednotné organizační linie. Oddělení vědecko-teoretické klade váhu na spolupráci s provincií. Sjednocení archivu neznamenal však zřízení jediného archivního fondu a proto oddíl vědecko-teoretický rozdělen jest podle různých typů archivních dokumentů na pět sekcí: Politickou, právní, hospodářskou, historicko-kulturní a vojenskou. Tento oddíl uvažuje také o zřízení archivní školy, není však s pracemi svými ještě hotov. Archivní svět ruský slibuje si od této nové organizace mnoho.

Neméně zajímavým jest i referát M. J. Višněvského o činnosti gubarchivů. Informace z tohoto referátu jsou rozvedeny ve zmíněném již článku téhož autora. Existence gubarchivů dána jest dekretem z 31. března r. 1919. Od té doby vzniklo na území sovětského Ruska celkem 45 gubarchivů, v nichž pracovalo 45 plnomocníků glavarchivu, 49 archivářů, 45 vědeckých spolupracovníků a 27 začátečníků kromě kancelářského a pomocného personálu. Činnost těchto provinciálních archivů byla závislá předem na poměrech v oblasti dotyčného archivu. V mnohých městech budován archiv na podkladě existujících již archivů bývalé archivní komise. Jinde pracovalo se beze všech tradic. Nedostatek vhodných místností, neochota úřadů, neporozumění obyvatelstva brzdily zdárnou činnost mnohých archivů. Nicméně se přece podařilo na mnohých místech nejen zachrániti značnou část archiv-

ního materiálu býv. carských institucí a v častých případech zakročiti na ochranu archivů šlechtických a klášterních, nýbrž často sebráno i hojně materiálu osvětlujícího dobu přítomnou. Není zde možno jíti do podrobností.

Zájem dovede vzbuditi konečně i přednáška V. V. Adoratského (náměstka přednosty Glavarchivu) o ústředním státním archivu (Gosudarstvennyj archiv) R. S. F. S. R., jeho rozdělení, organisaci a úkolech. Celý archivní fond se podle referátu Adoratského dělí na 4 oddělení. Do prvního patří všechny dokumenty vnější i vnitřní politiky Ruska do XVIII. století. V druhém oddělení jsou dokumenty epochy vývoje buržoasního zřízení od počátku století 19. do 1. března roku 1917. Třetí oddělení ukládá dokumenty revolučního hnutí do roku 1917 a konečně ve čtvrtém oddělení zřízen je archiv říjnové, to jest bolševické revoluce, kde jsou uloženy dokumenty vzniklé po 1. březnu r. 1917. Tento poslední archiv pak dělí se na 5 sekcí: politickou, hospodářskou, historicko-kulturní, právní a vojenskou. Jistě je nutno mnoho namítati proti tomuto rozdělení archivního materiálu. Stopy marxisticko-materialistického názoru na dějinný vývoj i bolševického solipsismu jsou v této organisaci velmi značné. Právě tak není možno úplně souhlasiti s názorem, že v provincii je nutno organisovati jen poslední 2 oddělení státního archivu a ostatní dokumenty týkající se vnitřní i vnější carské politiky posílati do Moskvy. Jediný Petrohrad činí zde výjimku. Adoratský přeje si také, aby v čele archivu stáli lidé vyhraněného politického přesvědčení, což znamená členové strany komunistické.

Současně s kongressem archivářů konala sjezd i instituce zvaná Komise „Istpart“. Jest to učená společnost ustavená dekretem z 26. září r. 1920, která má za úkol vypracovati historii říjnového převratu a komunistické strany. Ve společnosti jest ovšem též řada archivářů, a to jak v jejím ústředí v Moskvě, tak i v sekcích organisovaných v provincii. Sjezd zdůraznil těsnou spolupráci a jednotný postup s archivem.

Z bibliografické části časopisu dovidáme se o nové knize profesora V. N. Ščepkina „Učebnice ruské paleografie“, vydané v Moskvě 1918—1920 a o několika nových dílech inventáře bývalých archivů ministerstva nár. osvěty a justice, vydaných ve válce i po ní. Nakladatelský ruch pochopitelně v Rusku není dnes velký.

Odborný zájem vedl nás, abychom tomuto časopisu věnovali tolik pozornosti, a nemůžeme ke konci nevyjádřiti hluboký obdiv, ke všem těm pravým hrdinům práce, našim ruským

kolegům. Za neutěšených okolností v naprostém nedostatku všech podmínek pracovních zůstali na svých místech a chopili se s nadšením opět nové práce, aby tak ve svém oboru pomáhali ruskému lidu v jeho bolestné cestě ke svobodě. Za to nechť je jim vzdán dík.

Em. Janoušek.

A. Podlaha, Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapituly Pražské I (1910) VIII + 513, II (1922) VII + 667. Soupis rukopisů knihoven a archivů zemí českých . . vydávaný I. a III. třídou České akademie věd a umění č. 1 a 4.

A. Podlaha, Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur (1923) XVIII + 328. Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis, XVII.

Podlaha je nesporně vzorný knihovník a vzorný archivář kapituly Pražské. Obětavě pečuje o poklady knihovny a archivu jeho ochraně svěřených. Pokud některé z rukopisů, hlavně archivních, jsou vlhkem velmi značně poškozeny, jsou to již škody staré, které možno již jen částečně napravit velmi brzkou konservací. A této obtížné konservace nelze ovšem rozumně žádati od Podlahy samého. Kdy se konečně dočkáme i u nás konserváční laboratoře archivní? Je již věru čas!

Podlaha dále vychází všem přáním historických pracovníků s ochotou vskutku neobyčejnou, půjčuje rukopisy i listiny při vši nutné opatrnosti velmi liberálně. Podlaha konečně vydal již také, jak shora naznačeno, soupis rukopisů jak knihovny, tak i archivu kapituly Pražské.

V prvním díle, opatřeném zevrubným rejstříkem, přesně popsal 1702 rukopisy kapitulní knihovny známým podrobným způsobem, užívaným v „Soupise rukopisů“ České akademie. Je to práce veliká, kterou prokázal dějepiscectví našemu i cizímu službu neocenitelné. Jsou-li v díle jaké nedostatky, jsou v povaze díla samého. Doplnky v podobě přesnějších určení jednotlivých částí rukopisů, hlavně anonymních, jsou ovšem vždy možny, ale nemohou dílu ubrati tolik ceny, aby nezůstalo navždy základním dílem heuristiky českých dějin. Myslím, že by bylo zbytečno psát zde o něm více, vždyť je kapitulní knihovně všichni závidíme.

Jen jedno zbožné přání mám. Podlaha se v kratičkém úvodě svého díla zmiňuje o lecčems z dějin knihovny kapitulní, sice

velmi stručně, ale přece tak, že lze poznati, že máje v rukou všechny rukopisy a každý pozorně prohlížeje, mohl z nich vyčísti mnoho vzácných příspěvků k dějinám knihovny. Vzpomeneme-li si, že se již dříve důkladně obíral címeliemi a inventáři knihovny kapitulní, je na snadě přání jistě nás všech, aby nám ještě Podlaha napsal dějiny knihovny kapituly Pražské.

Leč zdá se, že jsme neskromni. Nesmíme zapomínati, že se Podlaha vedle toho stejně pečlivě postaral i o archiv kapitulní, vydav i soupis jeho rukopisů. A jako za první, i za toto dílo jsou mu jistě všichni dějepisci jenom vděční. Podlaha v něm zase velmi pečlivě popisuje všech 346 archivních rukopisů, vydané nebo k vydání již jím samým připravené stručněji (upozorňuji, že originál druhé knihy erekční není ztracen, jak se Podlaha na str. 4. domnívá, nýbrž že 2. kniha erekční byla psána do téhož svazku, co 2. kniha konfirmační, takže tvoří jeden svazek), ostatní velmi podrobně, takže na př. manuály administrátorů arcibiskupství pražského z 15. století úplně rozepisuje v registry jednotlivých zápisů, seřazuje je nad to ve skupiny podle obsahu. Tím takovéto aktové rukopisy získávají velmi mnoho přehlednosti a myšlenku Podlahovu, myslím, lze jen doporučiti. Zevrubný rejstřík dobře poučuje o látce v rukopisech archivních uložené. V úvodě vykládá Podlaha velmi zajímavě o výstavbě a úpravě místností, v nichž byl archiv kapitulní časem chován, a přikládá k svému výkladu osm obrazových tabulek. Kromě toho na str. VII—XVI přidává přehled listin archivu kapitulního z let 1052—1794, uložených jednotlivě, jichž je celkem přes 7800, pak přehled inventářů pokladu svatovítského, komputů a register kapitulních.

I v tomto díle Podlahově je uložena veliká práce ceny nehynoucí a lze si jen přát, aby bylo Podlahovi možno šťastně dokončiti registový inventář listin kapitulního archivu, o němž již několik let pracuje. Tento registový inventář, doplněný inventářem aktové látky archivní a dějinami archivu, k nimž je v rukopisech archivních velmi mnoho látky, byl by důstojným koncem díla, věnovaného Podlahou kapitulnímu archivu. Archiv kapituly Pražské byl by u nás prvním archivem, který by měl tištěn úplný inventář. A kapitulní archiv je archiv soukromý!

Václav Hrubý.

Bittner Ludwig, Die Lehre von den völkerrechtlichen Vertragsurkunden. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart, Berlin und Leipzig 1924, 80, str. XII + 314.

Dílo Bittnerovo je ukázkou, co práce očekává diplomatiku v novověku. Ne že by si Bittner nevšímal staršího vývoje, ale těžisko a cena jeho práce tkví v nové době. Dílo Bittnerovo je prací průkopnickou, vnikl s odvahou a vytrvalostí hodnou uznání do oblasti dosud nedotčené historickodiplomatickou kritikou. Je smutná podívaná, jak se všechny učebnice diplomatiky zalekly před množstvím dokumentů z kanceláří šestnáctého, sedmnáctého a dalších století. Také monografií diplomatických z novější doby je pramálo, tak jakoby se nikomu nechtělo opustiti pohodlně vyšlapané cesty a cestičky středověké diplomatiky. Bittnerův podnik nebyl snadný. O své knize praví, že je plodem více než dvacetileté práce v oboru státních smluv. Bylo vlastně hotovo již 1918, kdy byl autor od dokončení díla odvolán neodkladnými pracemi souvisícími s rozkladem staré monarchie a se záchranou ústředních archivů. Jak mnoho pile věnoval Bittner právě tomuto svému úřednímu úkolu, mohli se přesvědčiti účastníci pražského vyjednávání s Rakušany o vydání bohemik z vídeňských archivů. Bittner byl ze všech připraven nejlépe. Ovšem zdrželo se tím vydání jeho životního theoretického díla, ale nebylo mu to na škodu. Zatím se mu dostala do ruky kniha Satowova, „A guide to diplomatical practice“, vydaná v Londýně 1917; zatím vyšel v Berlíně 1919 R. Gilady Gruber, „Internationale Kongresse und Konferenzen“, zatím vydal W. Bauer své methodologické dílo „Einführung in das Studium der Geschichte“ v Tubinkách 1921 a Bittnerovi nezbyvalo, než se vyrovnati s touto důležitou literaturou a užítí ve své knize jejich výsledků. Také pramenný materiál mezinárodních smluv byl značně rozmnožen množstvím mezinárodních smluv po skončení světové války a ke cti Bittnerově budiž připomenuto, že i z tohoto nejnovějšího materiálu dovedl pro svoje dílo těžiti, nelekaje se tak chronologickou mez svého vědeckého díla posunouti až k době přítomné.

V obširném úvodu podává autor nejdříve vymezení látky. Jemu jde o zlistinění mezinárodních smluv a jiných otázek mezinárodního jednání dotýká se jen, pokud jeho vlastní thema toho vyžaduje. Ukazuje, že jsou ještě jiné formy uzavírání smluv mezinárodních než listinou, jako na př. v ranném středověku, kdy také ústním vyjádřením, spojeným s určitými formalitami, hlavně přísahou, byly smlouvy uzavírány. Tento způsob je stále řídkší a v XVII. století úplně vítězí listina. Teprve v nejnovější době nastala změna ustanovením 18. článku smlouvy o Svazu národů, který vyžaduje, aby každá smlouva mezinárodní, uzavřená členem svazu, byla registrována a publikována sekretariátem svazu. Tedy podle tohoto článku nestačí již pouhé zlistinění smlouvy k její

právní závaznosti, nýbrž je třeba její registrace Svazem národů. Aspoň pro členy Svazu je tato norma nezbytná. Tedy jen tři poslední století — XVII., XVIII. a XIX. — ovládá zlistinění nemoženě uzavírání smluv mezinárodních.

Od jiných smluv liší se smlouva mezinárodní především tím, že smluvními stranami jsou tu státy a ty jsou při právním jednání representovány svými hlavami, které se ovšem často dávají zastupovati svými splnomocněnci jednak při vyjednávání o smlouvu, jednak, což se také stává, při konečném uzavření smlouvy, když je svěřeno ministrovi věci zahraničních nebo diplomatickému zástupci zvláště k tomu ustanovenému. Toto zastupování a tyto plné moci a případné rozkazy dávají vznik rozličným listinám, které je přesně rozlišovati. Především je činiti rozdíl mezi listinami spojenými s konečným uzavřením smlouvy a mezi listinami, které se vystavují při přípravném právním jednání o smlouvu. To jsou základní předpoklady vývoje rozličných forem listin mezinárodních.

Rozlišiv takto přesně základní pojmy, obrací se autor k dějinnému vývoji těchto forem a seznamuje nás nejdříve s jednoduchým bezprostředním zlistiněním a pak se složitým zlistiněním. V ranném středověku dělo se zlistinění jak pouhou listinou dosvědčovací („Beweisurkunde“) tak i listinou pořizovací („Geschäftsurkunde“) obou smluvních stran. V prvním případě bylo vlastní právní jednání dovršeno formálními akty, přísahou a pod. Tento způsob mizí v pozdním středověku a od 12. století převládnu listiny, které při právním jednání spolupůsobí a jichž vyhotovením a výměnou se smlouva dokonává. Smluvní strany mohly vydati při uzavírání smlouvy listinu společnou anebo každá listinu zvláštní, které se pak vyměnily. Společná listina vystavená hlavami států vyskytuje se hlavně v pozdním středověku velmi často, ale později se jí užívá stále méně — v 18. století zřídka kdy — až v XIX. století až na výjimky jako svatá aliance 1815 mizí. Společné listiny ministrů věci zahraničních a diplomatických zástupců jsou zjevem velmi častým. Způsob dovršení smlouvy vzájemnou výměnou listin převládl od XVII. století.

Tyto způsoby jednoduchého a bezprostředního zlistinění, které autor dosud předvedl, jsou charakteristické tím, že každá z obou smluvních stran vykonává jen jeden akt přímo a bez prostředkování buď listinou společnou neb listinami navzájem korespondujícími. Bylo-li však vyjednáváno dříve splnomocněnými jednateli, bylo lehce možno, že, co bylo ujednáno splnomocněnci, bylo později doplněno neb pozměněno, a tu je již písemná pozůstalost takového jednání složitější. Tito jednatelé většinou učí-

nili písemné záznamy o svém jednání, které ovšem nebyly průkaznými; k tomu bylo zapotřebí zvláštních listin, které jim bylo napsati. Jednatelé byli od svých panovníků (hlav států) opatřováni zvláštní plnou mocí a listiny jimi sjednané musily být hlavy států ratifikovány. Teprve ratifikacemi a jejich výměnou smlouva byla uzavřena. Zlistinění smlouvy dělí tudíž Bittner ve tři oddíly: 1. plné moci, 2. listiny jednatelů, 3. ratifikace.

Tento složitý způsob zlistinění smluv mezinárodních vyskytuje se od konce XII. století stále častěji a zatlačuje při listinách vystavovaných hlavami států od druhé polovice XVIII. století jednoduchý, bezprostřední způsob úplně; také se často objevuje při listinách vystavovaných ministry zahraničních věcí a diplomatickými zástupci, ač tu od konce XVIII. století nabývá zase převahu bezprostřední zlistinění (prohlášení, protokoly, noty).

Poukázav na tyto rozdíly, uvědomuje si autor, že mu půjde především o dvě otázky: 1. Kdo byl oprávněn vystavovati mezinárodní listiny? 2. Jaký právní význam měly listiny při smlouvách mezinárodních vystavené (plné moci, listiny jednatelů, ratifikace, prohlášení, protokoly, noty)? Při tom je si vědom, že dosavadní vývoj nedá se přesně a jasně vymeziti; není pevných norem, které by stanovily meze mezi zlistiněním hlavami států a zlistiněním ministry nebo diplomatickými zástupci a není také pevně stanovených forem. V XIX. století na př. často smlouvy stejného druhu bývají uzavírány jak složitým tak jednoduchým bezprostředním způsobem. Není to nic divného, neboť smluvní strany mají vždy možnost svobodně se dohodnouti o formu, kterou chtějí smlouvu uzavřít.

Zde měl autor s důrazem upozorniti na veliký rozdíl mezi diplomatikou listin mezinárodních a diplomatikou listin vnitrostátních jakéhokoli druhu, které vždy podléhají normám určité kanceláře a bývají v soulase s určitými kancelářskými řády a instrukcemi, což arci u listin mezinárodních dosud nemohlo být. Snad se vyvinou určité tradice vlivem sekretariátu Svazu národů, dosud však listiny mezinárodní neměly takovýchto pevných forem kancelářských, řídíce se jednak mezinárodními zvyklostmi, mnohem labilnějšími, jednak individuální dohodou smluvních stran.

Přece však se ustálily v mezinárodním životě určité typy, které vznikly vzájemným vlivem často použitých forem. Každý stát totiž znova užíval formy, která se mu jednou osvědčila a jiné státy jí pak mnohdy užily jako pohodlné předlohy, která se pak dále šířila. Vývoj ten není dosud ukončen a změněné poměry vytvářejí nové typy listin mezinárodních.

Zjištění rozličných typů listin mezinárodních musí spočívat

na rozboru vnějších a vnitřních znaků pokud možno velikého množství listin. Podle autora nestačí opírat se pouze o některé listiny důležité svým obsahem, nýbrž je nutno přihlídnouti také k velké masě listin méně důležitých a pozorovati jejich společné znaky. Ostatní pomůcky mezinárodního práva nepřinášejí mnoho vysvětlení, nevytvořilo se dosud ani přesné názvosloví jak pro mezinárodní právní akty tak pro listiny, jimiž jsou uzavírány. Ani historická ani právní věda nevěnovaly mezinárodním smlouvám pozornosti, které si zasluhují. Bittnerovo dílo ukazuje, že jen diplomatika, navazující na práci vykonanou při kritice listin středověkých, může zde s úspěchem pracovat. Ovšem nesmí spočívat na nesprávném předpokladu, že jen kancelář působí na vývoj rozličných druhů listin a jejich formální stránky. Autor ukazuje, že Sicklův pojem „Kanzleimässigkeit“ právě pro listiny rázu mezinárodního nepřinesl valného užítka. Ostatně těžisko Sicklovy diplomatiky zůstává ve středověku, kdežto vývoj listiny mezinárodní, třeba že její nejdůležitější formy se vyvinuly již v XII. a XIII. století, spadá do doby novější. Bittner nepopírá, že by právní věda a zvláště věda práva mezinárodního — hlavně v XVIII. století — si nebyla všímala forem listin mezinárodních, ale nedospěla k systematickému rozboru látky a k pochopení listin mezinárodních jakožto zvláštního druhu listin.

Autor je si vědom, že by nauka o smlouvách mezinárodních měla spočívat na smlouvách všech dob a všech států, ale ukazuje, že je pro jednotlivce nemožno obsáhnouti látku od třetího tisíciletí před Kr. až do naší doby. Pro praktickou potřebu je podle něho nejdůležitější znalost listin mezinárodních asi za posledních stolet až do světové války, kdy se formy poměrně již ustálily. Také v této době, vídeňským kongresem počínaje, je asi ve 400 edicích soustředěno asi 16.000 otisků smluv, kdežto smlouvy mezinárodní dřívějších století, dosud většinou odpočívají v archivech neuvěřitelně. Tedy také tato vnější příčina přiměla Bittnera, že práci svou založil především na listinách XIX. a počátku XX. století. Vedle edic bylo mu ovšem přihlížeti k originálům a tu mu především vídeňský státní archiv poskytl veliké bohatství materiálu. Nelze tedy očekávat, že obraz, poskytnutý Bittnerem, bude úplně vyrovnaný; samy okolnosti vnější to zamezily, ale práce jeho je úctyhodná a třebaže těžisko její leží v posledních letech, nelze mu upřít, že se pokusil také o vývoj smluv mezinárodních i z doby dřívější.

Dílo Bittnerovo je rozděleno podle látky na tři díly „Hauptstücke“. První je nadepsán: „Die Befugnis zur rechtsverbindlichen Beurkundung“, druhý: „Das zusammengesetzte Beurkundungs-

verfahren“, třetí: „Die einfache, unmittelbare Beurkundung“.

V první části prvního dílu pojednává autor o zlistinění hlavami států, všimaje si při tom historického vývoje pravomoci hlavy státu k zastupování státu při mezinárodních úmluvách. V druhé části píše o zlistinění zahraničními úřady a ukazuje po krátkém přehledu rozvoje tohoto druhu zlistinění, že nelze podle obsahu listin činit rozdílu mezi zlistiněním hlavou státu a zlistiněním zahraničním úřadem. Toto svoje tvrzení ověřuje množstvím dokladů. Uvádí příklady, kdy smlouva velmi důležitá podle svého obsahu je zlistiněna zahraničním úřadem a smlouva podružné ceny hlavou státu. Oba tyto druhy listin, ať jsou vyhotoveny hlavou státu nebo zahraničním úřadem, mají stejnou hodnotu. Právnímu podkladu, na jehož základě je zahraniční úřad oprávněn k zlistinění při smlouvách mezinárodních a formám, jimiž se to děje, věnuje kniha náležitou pozornost. Toto oprávnění je omezeno na ministry zahraniční a diplomatické zástupce, jichž poměr k úřadu zahraničnímu a jichž oprávnění v zahraničí vystavovat listiny podrobuje autor důkladnému rozboru. Nezapomíná při tom na rozličné výjimečné případy a analyzuje právní postavení orgánů, jimž je uzavírání smluv svěřováno a právní postavení původce, který dal k zlistinění rozkaz. Ukazuje také, jaké normy se v těchto věcech vyvinuly v novém rakouském státu podle nové spolkové ústavy z r. 1920. — V poslední části prvního dílu je poučení o právu parlamentu schvalovat mezinárodní úmluvy, při čemž jsou uváděny dosavadní teorie a upozorněno na různost ustanovení, jaká v těchto věcech dávají rozličné ústavy.

Druhý díl Bittnerovy knihy se obírá složitým způsobem zlistinění smluv mezinárodních, způsobem to, kde vlastní těžisko spočívá v jednatelích a v instrumentu jimi sjednaném. Je to nejobsáhlejší a nejdůležitější část jeho díla; zaujímá přes polovici knihy. První část je věnována předběžným jednáním až k vyhotovení plných mocí. Jde o to, kdo dá smlouvě podnět, od koho vychází iniciativa, kdo koná přípravné práce, kdo zahajuje jednání. Jak mnoho jednání, prováděného mnohdy značným aparátem a jak mnoho písemností souvisí jen s předběžnými přípravami k smlouvě, lze si představit již podle toho, že většina zahraničních úřadů má zvláštní oddělení k projednávání otázek, které jsou v souvislosti s uzavíráním mezinárodních smluv. Kdežto politické smlouvy bývají připravovány z pravidla v ministerstvech věcí zahraničních, bývá při jiných smlouvách nutno dorozumět se s odbornými ministerstvy, po případě s jinými úřady, ústavy a korporacemi; často i soukromé osoby bývají povolávány a zvláštní pracovní výbory sestavovány, aby podaly

svá dobrá zdání a daly své pokyny. Co pamětních spisů, odpovědí na dotazníky, programů a dobrých zdání bývá napsáno, než se dokonají jen nutné práce přípravné!

První formální návrh k uzavření smlouvy bývá obyčejně podáván diplomatickou notou zahraničního ministra státu navrhujičího diplomatickému zástupci druhé strany, po případě diplomatickou notou vlastního zástupce podanou ministroví zahraničních věcí druhé strany. Přijetí tohoto návrhu je již jakousi předběžnou smlouvou, ‚Vorvertrag‘, kterou obě strany projevují svou vůli k uzavření smlouvy. V dosavadním stadiu dělo se jednání mezi oběma vládami prostřednictvím stálých úřadů zahraniční služby, kdežto další jednání o smlouvu při složitém způsobu zlistinění bývá jaksí vyňato z normálního služebního řízení a bývá svěřeno zvláštním k tomu vyhlédnutým osobám. Rozhoduje při tom, že zvláště při větším komplexu otázek nelze se zdarem postupovati těžkopádnou výměnou myšlenek od vlády k vládě, nýbrž že je nutno osobní vyjednávání. Při osobním vyjednávání je ovšem zapotřebí, aby osoby vyhlédnuté nejen byly schopné, nýbrž aby měly dostatečnou znalost otázek, o které jde. Osoby tyto musí mítí náležitou legitimaci, která druhé straně dává záruku, že vyslaní jednatelé jsou oprávněni zastupovati hlavu státu při vyjednávání; musí býti opatření plnou mocí. Listinám, kterými se uděluje plná moc, je věnována druhá část druhého dílu.

Udělení plné moci je prvním stadiem při složitém způsobu zlistinění. Vystavovatelem plné moci je převážnou většinou hlava státu, řídčeji ministr věcí zahraničních. Plné moci zpravidla jsou vydávány na počátku vyjednávání, avšak v mnohých případech dá se podle Bittnera pozorovati, že splnomocnění bylo provedeno jaksí ve dvou stupních; v prvním bylo dáno jen jednoduché nařízení, aby se vyjednávalo, a vlastní plná moc udělena teprve později, když se vyjednávání už blížilo k příznivému konci. Autor ukazuje, že dnešní zplnomocňovací listiny mají formu otevřených listů, jak se vyvinuly v pozdním středověku. Většina států zachovává při tom celkem shodnou úpravu. Není divu, že se při těchto listinách vyvinul jakýsi mezinárodní listinný typus. Menší státy se řídily podle větších a vzorem byly hlavně státy, které často uzavíraly mezinárodní úmluvy. Bittner myslí, že vývoj se tu děl spíše podle vzoru listin francouzských a anglických než podle listin císařských a papežských, neboť císař a papež měli ve světě postavení tak zvláštní, že formy jejich listin se nehodily k recepci státy jinými. Autor rozebírá vnější i vnitřní znaky listiny splnomocňovací, prováděje analysu docela po způsobu, na

jaký jsme uvykli při listinách středověkých. Značnou pozornost věnuje formulí, již se v plné moci příslibuje ratifikace smlouvy, zdůrazňuje právní důležitost listin zplnomocňovacích a ukazuje, jak mnohdy nesprávně bývá hleděno na tyto listiny v poměru jejich k vlastním ratifikacím.

Dále popisuje instrukce, v nichž splnomocněným jednatelům byly dávány směrnice k jednání, a správně vystihuje rozdíl naší doby od století dřívějších, kdy pro nedostatečné komunikace bylo nutno dávat instrukce obšírné, počítající se všemi možnými eventualitami. To odpadá již v XIX. století, kdy při možnosti rychlého dorozumění stačí zcela všeobecné směrnice, kdežto další kroky splnomocněncovy lze řídit dalšími pokyny již za jednání.

Třetí část druhého dílu zabývá se jednateli smlouvy, jejich postavením, jejich právy a jejich pomocnými silami. Vyjednávání bývá často zahajováno slavnostně, hlavně při kongresech a důležitých konferencích, bývá při tom voleno praesidium a zvláštní kancelář, ač nelze stanovit nějaké pevné schema. O jednání bývají často psány protokoly, což je při větších kongresech a konferencích pravidlem. Někdy bývají výsledky jednání redigovány do zvláštních konečných protokolů. O těchto protokolech nelze stanovit pevných pravidel, bývají skládány ve formách nejrůznějších, od nejjednodušších záznamů o jednání s datem a podpisem až k protokolům pečlivě redigovaným, které se i svou formou sotva liší od listin. Dnes se protokoly obyčejně dávají tisknout, aby je mohli účastníci konference zkoumat a v nejbližších schůzích schválit. Při jednáních větších kongresů a konferencí lze pozorovat určité zvyklosti a pravidla, o nichž dílo Bittnerovo podává zevrubné poučení. Hlavně si všímá návrhu listiny, který někdy znenáhla vyrůstá z učiněných usnesení, někdy je již některou stranou předkládán jako hotový elaborát, který se stává předmětem debat a bývá modifikován. Takových elaborátů bývá někdy i více předkládáno; tu bývá jednání složitější. Jakmile bylo dosaženo dohody, stílisuje se konečná redakce. Nyní by mohlo již dojít k podpisování, avšak podle zvyklostí posledních desetiletí bývají tyto konečné, všemi účastníky přijaté návrhy posílány dříve vládám k schválení a pak teprve podpisovány. Někdy teprve v tomto stadiu bývají jednatelům udělovány přesné plné moci. Ověřování takového návrhu děje se někdy zvláštními protokoly, k nimž je návrh přikládán, jindy parafováním vyjednavatelů na sjednaném návrhu, někdy některou stranou bývá při podpisování činěna výhrada, která se pak vleče dalším jednáním, třeba až k výměně ratifikací.

Vlastní listina jednateli takto sjednaná, je předmětem další, páté části, druhého dílu Bittnerovy knihy. Nejdříve uvádí autor všechna dosud se vyskytnuvší označení listin tohoto druhu. Někdy se jim říká prostě smlouva nebo original smlouvy; je to proto, že pozdější průběh většinou již nic neměnil na tom, co splnomocnění jednatelů sjednali a protože se stalo zvykem citovati smlouvy podle data tohoto instrumentu, ač je to nepřesné, poněvadž dovršení smlouvy je vázáno na ratifikace a jejich výměnu. Také označení „návrh smlouvy“ Bittner navrhuje, protože už to není pouhý návrh, nýbrž listina jednateli přijatá. Také úřední názvy těchto listin jako „podpisový exemplář“, „instrument“, „instrument smlouvy“, „diplomatický instrument“ nepokládá za přilehavé a navrhuje název „Unterhändlerurkunde“, který je sice poněkud těžkopádný, ale s hlediska diplomatiky i diplomacie správný, neboť písemnost ta není už pouhým návrhem smlouvy a není ještě smlouvou uzavřenou, nýbrž je listinou o smlouvě sjednanou a dosud nepotvrzenou.

Autor rozeznává jakýsi normální, převládající (podle něho asi 90ti%) typ této jednatelské listiny, který zachovává určité formule a pak dva druhy, které se tak často nevyskytují a jsou buď ve formě prohlášení nebo ve formě protokolů. Prvnímu, normálnímu typu těchto listin věnuje hlavní pozornost, pozoruje jeho vývoj, jeho užívání a jeho předlohy. Již u plných mocí upozornil Bittner, jak se znenáhla vyvíjel v mezinárodních stycích jakýsi typ více méně zachovávaný. Tato tendence arci ještě více vyniká u listin tohoto druhu. I tu podle Bittnera působil nejsilněji vzor smluv francouzsko-anglických v XII. a XIII. století. Zde poprvé se vyskytly listiny sjednané jednateli ve větším počtu. Autor konstatuje nepřerušovaný vývoj od těchto listin až k listinám doby moderní. Škoda, že v této stati postupuje tempem příliš rychlým; zde by se dalo jistě ještě ledacos konstatovati. Smlouvy doby lucemburské ve střední Evropě jistě by mohly ještě leckterou stránku vývoje osvětliti a to tím spíše, že silný vliv francouzský zejména ve XIV. století je tu nepopíratelný.

Autor zevrubně popisuje vnější a vnitřní znaky těchto listin; některým důležitým formulím věnuje celé stati, hlavně vlastnímu jádru těchto listin, formulí disposiční; tvrzení svá dokládá mnohými příklady, takže by bylo třeba obšírného pojednání, kdybychom chtěli v podrobnostech vývoje jeho sledovati. Vedle normálního typu těchto listin, rozebírá také listiny psané formou prohlášení a protokolů aneb vydané formou smíšenou. Také rozeznává mezi hlavní listinou a vedlejšími listinami, v nichž bývají doplňky a vysvětlivky, jež dlužno přesně rozeznávaní od

vlastních dodatečných smluv, které bývají výsledkem nového jednání již po definitivním uzavření (ratifikaci) smlouvy. O skončení práce jednatelů a podpisování listiny jimi smlouvené bývají sepsány zvláštní protokoly, kterým se dává název protokolů podpisových nebo protokolů konečných (Signaturprotokolle, Schlussprotokolle) podle jejich rázu a obsahu.

Podpisem této listiny není ještě smlouva uzavřena, k tomu je třeba dalšího stadia, totiž ratifikace, již věnuje Bittner šestou část tohoto oddělení. Právoplatnost smlouvy spočívá totiž jen na projevu vůle orgánů, které smlouvu uzavírají, t. j. hlav států. Tento projev se děje ratifikací. Pravidelně bývají o ratifikaci vyhotovovány zvláštní listiny, ačkoli státy smlouvu uzavírající mohou se také o jiném způsobu dohodnouti. Na př., že se listina ratifikační nevystaví a místo ní se nechá uplynouti určitá lhůta nebo se provedou určité smlouvené podmínky.

Pojednáváje obsírně o ratifikaci, rozepisuje se autor nejprve o vystavovateli těchto listin (většinou hlavy států), potom o pracích přípravných, o době vyhotovení a počtu vyhotovených exemplářů — obyčejně každý stát vyhotoví tolik ratifikačních listin, kolik je účastníků smlouvy s druhé strany. Vnější i vnitřní znaky listin ratifikačních rozebírá se stejnou diplomatickou důkladností, jako to činil při listinách výše jmenovaných. I tu se mu podařilo jasně ukázat na ustálený mezinárodní typ listin ratifikačních. Zvláštní jeho pozornosti se těší narratio těchto listin, která je vlastně jejich jádrem a nejvýrazněji je charakterizuje. Začínajíc často větou nebo vazbou participiální, oznamuje narratio, že mezi vyjednateli bylo smlouveno to a to; nyní vsunuje do textu listinu sjednanou jednateli, o níž praví, že byla předložena ke zkoumání orgánu uzavírajícímu smlouvu (hlavě státu) a jím schválena, po př. též že byla schválena parlamentem. Tím je narratio, která zaujímá nesrovnatelně převážnou část listiny, skončena, a pak teprve přichází dispositio, již vystavovatel projevuje svou vůli, smlouvu schvaluje a slibuje, že jí dostojí.

Autor nedá se strhnouti k naprostému typisování listin ratifikačních a probírá také méně obvyklé formy ratifikací a šíří se také o ratifikačních listinách vystavených zahraničními ministry a diplomatickými zástupci. Také poměr listiny jednatelské k listině ratifikační podrobuje důkladnému rozboru. První listina bývá většinou doslovně vsunuta do druhé, avšak mnohdy se od tohoto vsunutí upouští a ratifikace se spokojuje jen krátkým udáním obsahu a uvedením počátečních a konečných slov listiny sjednané vyjednateli. Někdy se stává, že vlastní listina ratifikační je

psána rukou, kdežto listina jednatelská je litografována nebo tištěna a takto do ostatního textu vsunuta anebo jen k listině ratifikační přivázána. Pravidelně každý stát vsune nebo přiloží text listiny, který mu byl druhou smluvní stranou odevzdán, což je hned patrno na alternátu. Pokud jde o vedlejší listiny smlouvy, konstatuje autor velikou nepravdivost a tvrdí, že nelze tu zjistiti vůdčí hlediska, podle nichž by se s těmito listinami zacházelo. Také změnám listin jednatelských, které byly učiněny při ratifikaci věnuje náležitou pozornost (na př. změny na návrh parlamentu) a uvádí i řídké případy odepření ratifikace.

Případné změny učiněné teprve při ratifikaci nebo odepření ratifikace dávají autorovi příležitost, aby se vyslovil o právním významu listin sjednaných jednateli a právním postavení ratifikací. Pokud jde o právní dovršení smlouvy, je listina první pouze ověřeným návrhem; vlastní uzavření smlouvy se děje teprve ratifikacemi a jejich výměnou. Výměna ratifikací je předmětem poslední kapitoly druhého dílu knihy Bittnerovy. S důrazem upozorňuje, že ratifikace jsou listinami dispositivními a že jen jimi a jich vzájemným odevzdáním se smlouva dovršuje. Když je více smluvních stran, je výměna ratifikací velice obtížná a proto se zjednodušuje tím, že smluvní strany vyměňují listiny ratifikační jen se státem, v jehož sídle se výměna koná, aneb že se od výměny ratifikací upouští a listiny ratifikační všech smluvních stran se ukládají jen u jedné vlády, o níž se strany dohodly. O výměně, po př. o uložení ratifikací se ovšem zase spisují zvláštní protokoly, které autor opět pečlivě rozebírá.

Třetí, poslední díl knihy Bittnerovy se zabývá jednoduchým bezprostředním zlistiněním smluv mezinárodních. V naší době tento způsob je prováděn zahraničními ministry nebo stálými diplomatickými zástupci, kdežto hlavami státu jen velice zřídka. Podle mezinárodní zvyklosti jsou zahraniční ministři a diplomatické zástupci již svým úřadem k vyjednávání oprávněni a nepotřebují k tomu zvláštních plných mocí. Takováto jednání dějí se většinou písemně, řídkěji písemně i ústně a zcela výjimečně jenom ústně. Vyměňují se diplomatické noty, až se sjedná dohoda, o níž se vydá svědeckví prohlášením, protokolem nebo zase jen notou. Všechny tyto druhy podrobuje Bittner rozboru a popisuje je hledě k jejich formě i jejich obsahu a opět rozebírá jejich vnější i vnitřní znaky. Nejrozšířenější formou bezprostředního sjednání smlouvy je dnes výměna obyčejných not. Autor ukazuje jak pro noty se již v XVIII. století ustálil mezinárodní typ a jak i tu působily nejsilněji francouzské vzory.

Tímto pojednáním ukončuje Bittner svou výbornou a důklad-

nou knihu. Hlavní předností autorovou je, že na základě ohromného materiálu a dlouholeté zkušenosti pracuje přesnou metodou diplomatickou, jaké se naučil při kritice středověkých listin, že však nikde negeneralisuje, jsa si vědom, že písemný materiál mezinárodní podléhá jiným normám vývoje než pozůstalost určité pevné kanceláře.

Jan Bedřich Novák.

Acta Sacrae Congregationis de Propaganda Fide res gestas bohemicas illustrantia. Tomi I. pars I. Opera Ignatii Kollmann. Edidit Comitiorum Bohemiae deputatio. Pragae 1923. Str. 475.

V dějinách církve katolické od doby protireformační i v dnešní organizaci kuriálních úřadův a ústavů zaujímá kongregace de Propaganda fide místo z nejdůležitějších a nejvýznačnějších. Založena byla v době krátkého sice, ale pro katolickou restauraci zvláště významného, pontifikátu Řehoře XV. Ludovisiho dne 6. ledna 1622 a ustavena bullou „Inscrutabili divinae providentiae“ téhož papeže ze dne 22. června 1622 jako sbor 13 kardinálů v čele s kardinálem prefektem, jímž stal se starý, více než osmdesátiletý biskup ostijský Antonio Maria Sauli, dvou (později tří) prelátů a sekretáře, jímž děle než po celé první čtvrtstoletí trvání Propagandy byl Mons. František Ingoli. Kongregace de Propaganda fide stala se organickým střediskem obrany katolické církve, kde ohrožena byla rostoucí reformací, především však byla hlavním stanem rozmachu katolického náboženství v krajích dotud nevěřících a výboje jeho tam, kde vítězně odrážel útoky odpůrců a upevňoval svou půdu proti ustupujícímu protestantismu. V ní soustavně a plánovitě spojena i organisována byla akce, k níž různými institucemi částečně položil základ již z předchůdců Řehořových jmenovec jeho Řehoř XIII. Byly jí tudíž podřízeny všechny semináře papežské, missie všech řádů duchovních; k ní ve věcech víry měli se obracet i všichni biskupové v zemích, kde katolicismus zápasil s jinověrci; a také nunciové apoštolští hned v první schůzi kongregace kardinálů vyzvání, aby dbali pokynů kongregace, podávali jí zprávy a byli jí ve všem nápomocni. Biskupové, nunciové, visitatoři a hlavy duchovních řádů církevních i vedoucí v missii zasílali pak kongregaci nebo i jednotlivým jejím členům své zprávy, návrhy, žádosti a stížnosti, provázené namnoze opisy důležitých listin a dokumentů starších, pokud pokládali to za nutné k vysvětlení svých podání; sezna-

movali kongregaci v opisech s pamětními spisy a jinými důležitými dokumenty, které sami nebo jiní činitelé ve věcech církevních a náboženských podávali hlavám států a pod. Z těchto zpráv a spisů, které projednávány buď v plných shromážděních kardinálů (congregazione) nebo jen ve schůzi prefekta kongregace se sekretářem (congresso), jakož i z protokolů, které o těchto jednáních sepisoval sekretář, a z konceptů odpovědi kongregace vyrostl brzy archiv značného rozsahu i významu.

O svatodušních svátcích r. 1922, v den symbolické památky rozeslání sv. apoštolův, oslavila kongregace de Propaganda fide a s ní celý Vatikán slavnostním způsobem třísté výročí svého trvání. A zvláštní náhodou, jakoby k tomu jubileu, vychází první svazek dalšího velikého edičního podniku českého zemského archivu, podniku, jenž bude obsahovati publikaci historické látky archivu kongregace Propagandy, vztahující se k českým dějinám, a jenž sám dnes má již svou historii. Nejen ze stručného nahoře naznačeného obsahu archivu kongregace Propagandy, nýbrž i ze skutečnosti, že tato kongregace založena byla takřka nazítří bitvy bělohorské a potlačení českého odboje a na počátku protireformační ofensivy v zemích habsburských, jest již patrné, jak zvlášť významný jest archiv její pro dějiny české.

Čeští badatelé, pracující v římských archivech, téměř od samého otevření archivů vatikánských, nepřišli však do archivu kongregace Propagandy podle programu historické komise zemské, který se původně vztahoval jen na registra papežů středověkých. Zavedl je tam spíše náhodou vědecký zájem prvního archiváře zemského prof. Antonína Gindelyho, který hledaje pro své dějiny protireformace v Čechách korespondenci vedoucího člena katolické missie v Čechách, kapucína P. Valeriana Magniho, uložil tuto práci českým badatelům v Římě. Takovým způsobem již ve čtvrtém roce svého působení dostala se r. 1891 česká expedice, hlavně zásluhou rektora české koleje v Římě Mons. B. Lorenzelliho, do archivu kongregace Propagandy. Od té doby až do r. 1903 čeští zemští badatelé v Římě vedle výzkumu register papežských pro česká Monumenta Vaticana a vedle prohlídky novověkých pramenů archivů vatikánských, která brzy z pomocných prací pro Sněmy české vzrostla v soustavný výzkum celé pražské nunciatury pro české dějiny, pracovali též stále v archivu kongregace Propagandy.

Hlavním pracovníkem v archivu od počátku byl zkušený již člen české expedice Hynek Kollmann, který, přesvědčiv se o veliké a namnoze jedinečné důležitosti pramenů tohoto archivu, rozšířil brzy svůj výzkum na celé období let 1622 až 1800. Archiv

Propagandy totiž, který sice za Lva XIII. a kardinála prefekta Giov. Simeoniho otevřen byl r. 1879 též cizím badatelům, nebyl nikdy tou měrou přístupný jako archiv vatikánský; po smrti kardinála Simeoniho († 1892) hrozilo pak stále odvolání přístupu do archivu a také čeští badatelé v následujících letech dvakrát musili užiti intervence zemského maršálka Jiřího knížete Lobkovic, aby mohli pokračovati ve svých pracích. Kollmann, na němž spočívala vlastní tíha práce, dovedl si nad to zjednatí v archivu takového postavení, že se mohl sám seznámiti s fondy archivu, a osvojiv si tak důkladnou znalost celého výzkumu mohl předložiti historické komisi plán edice, a byl také r. 1897 ustanoven vydavatelem této nové publikace. Pokračuje pak v dalším výzkumu archivu dosáhl Kollmann i povolení kongregace de Propaganda fide k vydání pramenů z jejího archivu a r. 1903 ukončil svůj výzkum archivní až ke stanovenému mezníku, shromáždív pomocí písařovou v zemském archivu na patnáct tisíc přepisů z let 1622 až 1800. S archivem kongregace a svým výzkumem v něm seznámil Kollmann české čtenáře dvěma články: „O archivu Sv. kongregace de propaganda fide“ v Čas. musea král. Českého LXVI (1892) a „O badání českém v archivu kongregace de Propaganda fide“ ve Zprávách Zemského archivu král. Českého sv. I. (1906).

Svazek nyní vydaný, obsahující 91 dokument z let 1622 a 1623, jest zatím první částí prvního dílu celé publikace; tento první díl má obsáhnouti akta od založení kongregace r. 1622 do konce října 1626, t. j. do odjezdu kardinála Harracha do Vídně, aby tam jednal o zřízení t. zv. cassa salis v Čechách. Akta otiskována přesně pořadem chronologickým, takže listiny, které byly přiloženy jako přílohy při listech z dat pozdějších, zařazeny jsou podle svého vlastního data. Proti tomuto způsobu nelze zajisté nic namítati, neboť tyto dokumenty obyčejně velmi málo souvisí organicky s písemnostmi, u nichž byly přiloženy; nad to vydavatel uvádí tuto okolnost vždy v připojených vysvětlivkách. Každý otištěný akt totiž kromě výstižného registu, zprávy o provenienci a vnějším způsobu zachování a vysvětlujících poznámek pod čarou doprovázen jest zvláštním výkladem, v němž vydavatel nespokojuje se jen naznačením osudů příslušného aktu v kongregaci, zda a jak bylo odpověděno, a uvedením i kritickým zhodnocením edice a literatury vztahující se k otištěnému aktu, nýbrž ověřuje i vnitřní obsah jeho zprávami čerpanými z archivů domácích, zvláště z archivu arcibiskupského, knihovny universitní i musejní, z archivů vídeňských, saských a j., i z různých fondů archivů a knihoven vatikánských; důležitější z těchto

doplňujících pramenů otiskují se typy poněkud odlišnými od hlavních dokumentů ve velikých výtazích, často in extenso. Takto ovšem tento vysvětlující doprovod přesahuje často rozsahem značně vlastní kus a vyrůstá někdy na samostatnou monografii. Vydávaje na př. první zprávu Carafovu (číslo 14), Kollmann neuvádí tu jen podrobných životopisných dat s bibliografickými odkazy i citáty z pramenů, nýbrž otiskuje tu (str. 56 až 62) i podstatnou část instrukce nunciovy, pokud se týká Čech, a podle dalších uváděných dokladů z korespondence Carafovy dokazuje proti dosavadním názorům přesvědčivě, že tento nuncius nezdržel se před svým příchodem do Vídně nějaký čas v Praze a že nepřišel do Prahy dříve než roku 1623. Píše-li Carafa dne 1. října 1622 (č. 23) o počátcích Dietrichštejnových zákroků proti moravským novokřtěncům, připojuje tu hned vydavatel další a podrobnější zprávy o této věci z paměti o náboženských věcech moravských po r. 1621, sepsaných podle domněnky Kollmannovy P. Jiřím Dingenauerem a zachovaných v rukopise knihovny vatikánské Cod. Ottob. 827; údaje Carafovy o odstranění kalicha s průčelí chrámu týnského v lednu r. 1623 (č. 51) doplňuje a ověřuje četnými zprávami domácími; podobně širší výklady doprovázejí zprávy visitatora minoritů Girolama Lapiho o přísaze, skládané české vládě v době povstání (č. 29), a o odporu proti zamýšlenému návratu vypověděných kazatelů protestantských (č. 70) nebo Ferdinandovu instrukci komisařům zcizených statků církevních v Čechách (č. 64) atd.; málo je tu otištěných dokumentů, k nimž by nebyly připojeny delší poznámky vydavatelovy, přibírající nové doklady prameně. Z toho jest ovšem patrné, že počet vydaných dokumentů, udaný pořadovými čísly edice, je daleko převyššen, připočtou-li se i nové dokumenty otištěné v těchto dodatcích u jednotlivých kusů. Srovnáme-li pečlivý rozbor, jakého se na př. dostalo oběma relacím Carafovým, otištěným v tomto svazku (č. 25 a č. 85), s dosavadní publikací těchto důležitých pramenů, a dodáme-li, že mimo rozsáhlé poznámkové výklady Kollmann neopomene jedině osobnosti, dotčené ve vydaných listech, jediného právního aktu (smlouvy, statutu a pod.), uvedeného v textu listin, aby jich podrobně nevyložil v četných poznámkách pod čarou, nabývajících namnoze rozměrů biografického slovníku, pochopíme, co trpělivé a drobné práce vydavatelské a heuristické bylo tu vynaloženo a s jakou akribií vědeckou. Přihlížeje k tomu, že v edici, jež je dnes první prací tohoto druhu a rozsahu z archivu Propagandy, budou nejjednodušší hledati poučení i badatelé mimočeští, vydavatel rozšířil tyto poznámky, pokud jde o české věci, daleko více, než by byl zajisté učinil, kdyby počítal jen se čtenáři domácími.

Přes to, že tato část prvního svazku týká se jen krátkého, byť ovšem velice důležitého období dvou let, jest již z dokumentů zde vydaných jasno, jak důležitým a prvotřídním pramenem pro dějiny české protireformace jsou akta archivu kongregace Propagandy. Ústřední takřka postavou těchto písemností jest mohutná a do jisté míry i tragická postava vídeňského nuncia Carla Carafy, biskupa averského. Z 91 dokumentů tohoto svazku jest šestnáct zpráv Carafových, v tom veliké relace z 8. října 1622 a ze září 1623; vídeňskému nunciu pak adresovány jsou 24 listy kongregace. Z jiných protireformačních činitelů v zemích českých zvláště vyniká tu zmíněný již generál minoritů konventuálů Girolamo Lapi z Bologně (srv. o něm str. 170); z domácích hodnostářů stojí ovšem v popředí veliká postava kardinála Dietrichštejna (arcibiskup Harrach nastupuje teprve koncem r. 1622), z českých šlechticů jsou tu věrní a nadšení přívrženci katolické církve Vilém Slavata a Jaroslav z Martinic, kteří také první upozornili kongregaci na země české. Cenné příspěvky přináší svazek pro dějiny pražské university, zejména o sporu jesuitů s ostatními řády (konventuály a dominikány) a s pražským arcibiskupem o vliv na obsazování stolic; srv. na př. stížnosti a žádosti Frá Girolama Lapiho v č. 29 a 52, rozklad („considerationes“) jesuitů v č. 53, obšírné odpovědi dominikánů a konventuálů v č. 56 a 57 a obšírný jezuitský návrh „zlaté bully“, již připojuje se pražská universita jezuitské akademii (v č. 88.).

Pečlivá metoda, sama již někde přecházející na hranici zpracování, usnadní zajisté měrou velikou užívání této publikace všem badatelům nejen domácím, nýbrž i cizím. Těmto zvláště bude výhodou, že jazyk poznámek i výkladů je vesměs latinský. Latina, ač i sám vydavatel vyslovil se zprvu proti ní (srv. citovaný článek ve Zprávách zemského archivu), byla tu původně východiskem, aby při zemské publikaci podle tehdejší praxe (jako na př. při Sněmích českých nebo Zprávách zemského archivu) nebylo nutno pořizovati dvojí vydání české a německé. Bylo by však záhodno, aby pro větší publicitu na mezinárodním fóru vědeckém, i nyní za změněných poměrů politických, byla edice vypravena latinsky, i když vydavatelé dalších svazků sotva budou tak dobře a zručně ovládati latinu jako Kollmann, který zajisté ještě alespoň celý první díl publikace sám přivede ke konci. Nemůže snad ani překážeti, že jde tu o publikaci z doby novější, vždyť některé úřední publikace vatikánské podnes jsou latinské, a sotva lze rozhodně popíratí možnost, že opětně zvítězí latina, až bude komise Československého ústavu v Římě postavena před jazykovou otázkou nové publikace císařské nunciatury.

Bylo již řečeno, že vydaný svazek jest první částí prvního dílu publikace, jenž má sahati až do r. 1626. Proto také není ještě tento svazek opatřen rejstříkem, což používání značně stěžuje; vedle chronologického přehledu vytištěných dokumentů doporučovalo by se na konci celého dílu podati chronologický přehled všech písemností, jež jsou in extenso anebo ve větších výtazích otištěny ve vysvětlivkách u jednotlivých kusů hlavní řady. Text tohoto prvního svazku dotištěn byl již r. 1911, v následujících letech pracoval vydavatel o úvodu k edici, jehož tisk ovšem značně se zdržel v době světové války. Kollmann, přihlížeje stále ke skutečnosti, že archiv kongregace Propagandy jest těžko přístupný a že přístup, i jednou povolený, může býti, změní-li se vedení, odvolán, snažil se v úvodě pokud možno podrobně a důkladně seznámiti uživatele a případně i příštího vydavatele s úkoly kongregace a její agendou, s její kanceláří a úředníky, zvláště však s archivem. Probírá podrobně oddělení za oddělením a popisuje jednotlivé druhy písemností po stránce vnější úpravy i vnitřního významu podle svých velikých zkušeností v archivu i na základě ohromného materiálu opisového, který má v zemském archivu po ruce. Tím ovšem úvod vzrostl ve veliký spis, který již dnes před svým ukončením čítá více než čtyřicet tiskových archů. Z tohoto důvodu a hlavně také proto, že úvod, jak naznačeno, nevztahuje se jen k prvnímu svazku ani k prvnímu dílu publikace, nýbrž k celému publikačnímu podniku, rozhodlo se ředitelství zemského archivu v dohodě s vydavatelem, aby úvod byl vydán samostatně. Bude to jedinečná práce toho druhu o archivu kongregace Propagandy, a jistě i tu je výhodou, že je psán latinsky.

Prof. Kybal, hodnotě výsledky českého výzkumu v Římě a uváděje, že badání v archivu kongregace de Propaganda fide lze pokládati za ukončeno, napsal, že aspoň „kolem jednoho archivu v Římě může český historik chodit s lehkým srdcem a bez zvědavosti i touhy po jeho pokladech“. (Česká kultura I, str. 548.) Co zde bylo právem řečeno o českém historikovi, nemůže se však říci nyní o badateli československém. Česká expedice zemská přihlížela ovšem podle svého programu jen k pramenům pro země české; bude tedy třeba také zde někdy v budoucnosti doplniti výzkum pro území slovenská. Zde čekají nový Československý ústav historický v Římě ještě další úkoly. Ale to jest ještě v budoucnosti, snad značně daleké. Zatím nemůžeme, než těšiti se na brzké vydání důkladného svazku úvodního a vysloviti na tomto místě vroucí přání, aby pečlivému vydavateli bylo dopřáno brzy ukončiti celý první díl publikace, který, soudě podle vydané části,

bude nejen trvalým svědectvím trpělivé a obětavé práce Kollmanovy, nýbrž i dalším skvělým výsledkem publikační činnosti českého archivu zemského.

Bedřich Jenšovský.

Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag herausgegeben von B. Bretholz unter Mitarbeit von W. Weinberger (Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum germanicarum, nova series, tomus II, 1923), XCVIII + 296.

Nové vydání Kosmovy Kroniky, dlouho připravované a dlouho očekávané, máme konečně v rukou a možno hned předem říci, že jeho vědecká úprava až na jednu výjimku vzorná, vysvětluje a ospravedlňuje dlouhou dobu příprav úplně. Plán vydání je, myslím, dokonalý, nevím, možno-li ještě žádati více, a bylo by si jen přát, aby na příště všechny naše dějepisné prameny (půjde asi brzy o nové vydání našich legend!?) byly vydány podobně. Obšrný úvod, zpravující podrobně o kronice samé i o jejím vydání, dělí se v pět kapitol. V první kapitole „Zur Lebensgeschichte des Cosmas“ (s. VII—XVIII) přehlíží Bretholz znova, co víme o Kosmově životě, při čemž se vrací i ke dvěma známým sporným jeho bodům. Pokud jde o rok narození Kosmova, myslím, že nový Bretholzův pokus o výklad známého místa z 34. kapitoly druhé knihy Kroniky je nepřijatelný. Myslí-li Bretholz, že tato kapitola je kompoziční výplň z nedostatku vhodnější látky a že nepatří do roku 1074, a překládá-li jasná slova Kosmova *eo dem anno (1074) nobis adhuc positus in scolis* — v onom roce, kdy jsme ještě seděli ve školních lavicích místo téhož roku (1074), když jsme ještě seděli ve škol. lavicích, sotva nalezne souhlasu. Není tedy tak jisto, že se Kosmas narodil r. 1045, jak zato má Bretholz (IX), naopak zdá se mi daleko pravděpodobnějším r. 1050, jak podrobněji vyložím v příštím ročníce (1925) Časopisu Matice Moravské. Zato má Bretholz, myslím, pravdu, vrací-li se k staršímu mínění, že Kosmas byl Čech, nikoli Polák, jak novější badání (i Novotný) se domnívá, jenže Bretholzův výklad známého kritického místa z 5. kap. druhé knihy („*attavus meus*“) je nemožný. I o tom promluví více na shora uvedeném místě.

Druhá kapitola „Die schriftstellerische Tätigkeit des Cosmas“ (s. XVIII—XLV) po krátkém odstavci o dílech, o nichž nevíme určitě, jsou-li Kosmova, jedná velmi podrobně o Kronice Kosmově. Především Bretholz znova probírá otázku, kdy byla Kronika na-

psána, a dospívá k mínění, že sice známé chronologické záznamy v čele první knihy Kroniky, omezující dobu složení Kroniky lety 1119—1122, bylo na svém místě hned původně, že však asi sotva Kosmas napsal celou svou rozsáhlou Kroniku v posledních šesti (nebo snad ještě méně) letech svého života, a druhé dvě knihy dokonce v posledních třech, jak se zato až dosud od dob Palackého všeobecně až na Losertha) mělo. Právě ovšem velmi neurčitě (XXIII) „Die Abfassungszeit kann aber auch vor das Jahr 1119 fallen. Auch ich möchte mich aus besonderen und allgemeinen Gründen dieser Anschauung eher anschliessen als jener Palackýs“. Zdá se mi, že Bretholzovy pochyby o možnosti, že by Kosmova Kronika byla napsána v šesti letech, jsou odůvodněné, a nejen oněmi jeho „všeobecnými a zvláštními“ důvody, nýbrž i jinak. Zdá se mi, že ono chronologické záznamy se vztahuje jen na první dvě knihy Kroniky, které podle mého tvořily první, samostatnou redakci Kroniky, věnovanou břevnovskému opatu Klimentovi. Tato redakce byla dokončena někdy v letech 1119—1122. Kosmas pak napsal ještě další knihu, kterou zamýšlel věnovati proboštu mělnickému Šebířovi, ale nedospěl již k tomu. Také toto své mínění odůvodním podrobně v příštím ročníce Časopisu Matice Moravské.

Bretholz naznačiv dobu vzniku Kroniky, věnuje ostatek kapitoly druhé podrobnému rozboru Kroniky. Mluví o jejích „pramelech“ a předlohách, při čemž Kosmy hájí proti nespravedlivým útokům Loserthovým, ukazuje, že nelze o Kosmově poměru k Reginonovi mluvit jako o plagiátu. Dále si všímá slohu Kroniky, pátraje s trpělivostí vskutku obdivuhodnou po Kosmových výpůjčkách z bible, církevních otců i z básníků a spisovatelů antických (Vergilius, Horatius, Ovidius, Lucanus a j.) i církevních, kterých prý však neznal Kosmas z originálu, nýbrž ze školních chrestomatí. Také v otázce chronologické spolehlivosti se Bretholz Kosmy zastává a, pokud v Kronice omyly jsou, hledí je vysvětliti jinak než Kosmovou netečností k chronologii. Nato přechází k důkladnému rozboru řeči Kosmovy, poprvé soustavně ukazuje na její velmi důležitý prvek: rytmus a rýmovanou prosu a na význam jejich pro textovou i historickou kritiku Kroniky.

Třetí kapitola úvodu, nadepsaná „Die Handschriften“ (XLV—LXXXV), popisuje neobyčejně pečlivě všech 15 známých rukopisů Kosmovy Kroniky i dva zlomky v pořadí, jak spolu geneticky souvisí. Mezi těmito rukopisy má zvláštní význam nově objevený rukopis brněnského městského archivu, původně kláštera Třebíčského, sice až z 15. století, ale textově velmi důležitý. Vedle důkladného vnějšího popisu jednotlivých rukopisů a jejich

dějin je vždy text Kroniky kriticky rozebrán zvláště bedlivě, takže máme rukopis i opis Kroniky takřka před očima.

Čtvrtá kapitola úvodu „Die bisherigen Ausgaben und die Wertung der Handschriften“ (LXXXV—XCIV) přináší kromě podrobného kritického výčtu dosavadních vydání Kroniky schema, jak si Bretholz představuje vzájemnou závislost všech opisů Kroniky. Dělí je geneticky ve tři skupiny A, B, C a na rozdíl od vydání Köpkova a Emlerova pokládá za nejdůležitější opis v rkpse Budišínském, nikoli opis v rkpse Lipském a, zdá se mi, právem. Zase i tato důkladná práce kritická je provedena velmi pečlivě, ukazující, že nelze, jak se i nyní ještě někdy děje, hromadit varianty mechanicky bez ladu a skladu, jen aby se všechny uvedly, nýbrž že je nejdříve naléztí přesnou závislost opisů a pak se rozsáhlé množství variant samo scvrkne na jednoduché schema.

Konečně v páté kapitole „Die Einrichtung der Ausgabe“ (XCIV—XCVIII) naznačuje Bretholz velmi přesně, jak si počínal při rekonstrukci textu ze všech známých rkpsů, které byly vesměs dvakrát kollacionovány buď Bretholzem samým nebo Bretholzem a známým brněnským paleografem prof. Weinbergerem.

Přehlédneme-li jen tento stručný náčrt bohatého obsahu úvodu Bretholzova, který ani zdaleka úplně nenaznačuje rozsah kritické práce v něm uložené, poněvadž nijak nemůže představit dlouhé řady dokladů, které Bretholz pro každé své tvrzení vždy z celé Kroniky snáší, můžeme, myslím, směle říci, že plán a stavba vydání jsou dokonalé, vydání samo může být podle mého vzorem. Jen v typografické úpravě rýmované prosy, zdá se mi, nikoli. Naznačovati rýmy a „rýmy“ tím, že se slovo po nich následující značně odsadí, znamená roztříštití celou sazbu v malé úlomky a značně znesnadnití čtení. Snad by bylo lépe užívati k označení rýmů krátkých, svislých čárek, za nimi položených?

Konečně nemohu Bretholzovu vydání Kosmovy Kroniky přece jen něco nevytknouti, jak jsem již hned z kraje naznačil. Bretholz v něm není, bohužel, dost spravedlivý k české práci historické vůbec, jak je patrné nejen z úvodu, nýbrž i z věcného doprovodu vydání. A právě pro něho, poněvadž česky umí, bylo takřka svatou povinností vědeckou, objektivně informovati cizinu, hlavně německou, o výsledcích naší historické práce v otázkách, jichž se dotýká. Nemůže přece popřítí, a také toho ani výslovně nečiní, že jsou většinou velmi cenné a někde podstatné. Ale objektivním a spravedlivým býti nedovede. Nejprve je „německá věda“ a v ní ovšem jeho práce na prvním místě a pak teprve „to ostatní“. A kdyby se aspoň, když již nechce přiznati ně-

jaké zásluhy české práci, spokojil jen jednoduchým uvedením názvu českých prací, ale to nikoli! Tam, kde může české práci něco vytýkati, je mnohomluvný, zato skoupý na slovo, kde jde o práci dobrou. Dokladem toho je na př. Bretholzova zmínka v úvodě (XIII—XIV) o otázce Kosmas-Jindřich Zdik. Zbytečně mnoho se mluví o Bočkově (on padělal! slyšte!, znáte přece Rukopis Královédvorský!?), pak o Palackém v této souvislosti: „Diese mehr als durchsichtige Fälschung, die, wie die meisten anderen Boczeks, nur den Zweck hatte, vor den Mäzenen sein Finderglück leuchten zu lassen, hat gleichwohl die Geschichtsforscher jahrzehntelang getäuscht. Zu allererst (nu ovšem!) Franz Palacky (tak píše Bretholz důsledně, ač píše správně „Novotný“), der dieser Urkundenachricht erst zu Glauben und allgemeiner Verbreitung verhalf“ a pak následuje „Erst in meiner Geschichte Böhmens u. Mährens (1912) habe ich das Verwandtschaftsverhältnis zwischen Cosmas u. Bischof Heinrich Zdik in Frage gestellt“. Ale že to „mehr als durchsichtige Fälschung“, které bylo dokonce již r. 1907 Friedrichem odsouzeno, nepoznal, ba vůbec se o něm tehdy nezmínil, takže je teprve Novotný ve svých Českých dějinách (1913) výslovně vyřadil z literatury, o tom Bretholz mlčí. Podobných dokladů Bretholzovy vědecké „objektivity“ je v jeho knize více, hlavně ovšem špatně pochopil Pekař se svým „Kristiánem“, ač má nepochybně pravdu. Je mně upřímně líto, že tak krásná práce, jako je Bretholzovo nové vydání Kosmovy Kroniky, je hyzděna touto ošklivou jizvou.

Václav Hrubý.

Miscellanea Francesco Ehrle. *Scritti di storia e paleografia*, vol. IV: Paleografia e diplomatica. Roma 1924, p. 286.

Tento čtvrtý svazek pětidílného sborníku, vydaného k počtu 80. narozenin kard. Fr. Ehrleho (srv. níže zprávu o celém sborníku), je velikou většinou paleografický. Z jeho devíti článků jsou jen dva poslední diplomatické. V článku devátém, nadepsaném „Two Roman Formularies in Philadelphia“, podává Ch. H. Haskins zprávu o dvou formulářových sbírkách, obsažených v jednom rukopise pozdního 13. století ze soukromého majetku amerického ve Filadelfii. Druhá sbírka, dosud unikátní, byla podle Haskinse sestavena z písemností papežské penitenciarie kard. Tomášem Kapujským (1216—1239) a nikoli kard. Jakubem Tomášem Gaetaním (1295—1300), jak se domníval její vydavatel Lea (*A Formulary of the Papal Penitentiary in*

the Thirteenth Century, Philadelphia, 1892). První sbírka, rovněž unikátní, nadepsaná „Forme Romane curie super beneficiis et questionibus“, obsahuje 975 formulářů z písemností papežské kanceláře z doby Řehoře IX. Mimo jiné je podle Haskine novým a pádným dokladem skutečnosti jinak známé, že v registrech papežských daleko není zapsána všechna látka, kanceláři vydaná. Jsou-li všechny formuláře této sbírky obsahově tak bohaté, jako ukázky Haskinsem otištěné, měla by být co nejdříve vydána.

V druhém diplomatickém článku (osmém celého sborníku), nadepsaném „Die Unterschriften der Päpste und Kardinäle in den „Bullae maiores“ vom 11. bis 14. Jhdt.“ docházejí B. Katterbach a W. M. Peitz k výsledku, poslední formulaci Schmitz-Kallenbergovu (Papsturkunden v Meistertrově Grundriss d. G.) částečně potvrzujícímu a zpřesňujícímu, částečně odmítajícímu: 1. papežský podpis: od Paschala II. (1099—1118) do Celestina (1143—1144) jsou psány devisa, křížek v mezikruží i celý podpis vlastnoručně; od Lucia II. (1144—1145) do Hadriána IV. (1154—1159) se vytváří po některém kolísání tento způsob: papežem je psán křížek v mezikruží a *E* z prvního slova podpisu *Ego*, ostatní je psáno písařem. Tak podpisuje papež buly až do Mikuláše IV. (1288—1292) zcela pravidelně, až konečně počínaje Bonifácem VIII. (1294—1305) označuje papež své buly jen křížkem v mezikruží. 2. Kardinálský podpis je od začátku až do konce celého období pravidelně celý vlastnoručně až na více méně časté výjimky, kdy je vlastnoručně jen *Ego* nebo *E*. Tento poměrně jednoduchý diplomatický výsledek je ovšem založen na velmi jemném a velmi pracném paleografickém srovnání rozsáhlé látky listinné především z archivů římských, jak je ve zvláštním seznamu na konci článku sepsána. Celá studie je pracována methodicky velmi přesně ve slohu německých studií paleografických (z okruhu MGH) a paleografů (a leckdy i grafologů) jistě může být radostí sledovati subtilní postřehy paleografické na přiložených šesti tabulkách, kde nalezne přes sto ukázek z Peitzových fotografických snímků papežských a kardinálských podpisů. Také je pravda, že jsou-li tyto podpisy přesným kriteriem pravosti bul papežských, je studie, o níž mluvím, takřka klíčem k rozlišení pravého od nepravého. Ale diplomatikovi se na konec přece jen zasteskne po odpovědích na jiné otázky, kterým se tato studie úmyslně vyhnula: jak a proč se objevila v kanceláři papežské bula, jaké byly její dějiny, jak a proč ve 14. století zašla; a zdá se skoro přepychem věnovati tolik neschůdné práce podružné celkem otázce vlastnoručnosti pa-

pežských a kardinálských podpisů a jíti při tom mimo vlastní otázku papežských bul, zvlášť otázku účasti kardinálů při nich, se zavřenýma očima.

Ze sedmi paleografických článků sborníku druhý, nadepsaný „Three greek scribes“, nás zde nezajímá; Th. W. Allen v něm seznamuje se třemi jinak velmi zajímavými písaři řeckými. Z ostatních šesti článků je pět spojeno společnou tradicí — Traubeovou. Všechny vycházejí přímo nebo nepřímo z Traubea. K prvnímu, nadepsanému „Armenische und griechische Palaeographie“, dal podnět Traube sám; A. Merk v něm ukazuje, že na začátky písemnictví armenského mělo základní vliv písemnictví řecké, jak mimo jiné jasně dosvědčuje paleografické studium příslušných památek řeckých a armenských. — V třetím článku s nadpisem „A hand-list of half-uncial manuscripts“ podává E. A. Lowe po vzoru Traubeova soupisu unciálních rukopisů velmi záslužný, kritický soupis 160 rukopisů polounciálních od 4. do 9. století, který sice je podle jeho vlastních slov velmi neúplný a nehledí ani k dějinám polounciálů ani k jejich odrůdám, nýbrž chce být jen vůdcem po známých památkách polounciálních, vskutku však je pro svou kritickou zvědavost, která leckde již naznačuje paleografické otázky, ba i odpovědi, mnohem více. — Ve čtvrtém článku, nadepsaném „The Nomina sacra in early Latin Christian Mss“, C. H. Turner, kdysi odpůrce známého Traubeova výkladu kontraktivních zkratk řeckých (a pak i latinských), jako zkratk původně jen pro podstatná jména (nomina sacra) užívaných, Traubeův výklad doplňuje řadou podrobných, přesných pozorování, z nichž vyvozuje: původní, všeobecně a důsledně užívané zkratky v řeckých rukopisech jsou čtyři: $\Theta\bar{C}$, $\bar{K}\bar{C}$, $\bar{I}\bar{C}$, $\bar{X}\bar{C}$; zkratka $\bar{I}\bar{I}\bar{N}\bar{A}$ = $\pi\bar{\nu}\epsilon\bar{\upsilon}\mu\alpha$ je pozdější a podle všeho původu trinitářského, stejně jako $\bar{\pi}\bar{Q}$ = $\pi\alpha\tau\eta\rho$ a $\bar{v}\bar{c}$ = $\nu\iota\omicron\varsigma$. Z těchto zkratk přijali latinskí písaři původně jen první čtyři, později i $\bar{s}\bar{p}\bar{s}$ a podle toho obdobou sami vytvořili novou zkratku $\bar{s}\bar{c}\bar{s}$ = sanctus, řeckým písařům neznámou. Byl prý to právě sv. Jeroným, kdo na tuto zkratku přišel, nebo aspoň svou autoritou přispěl k jejímu zbecnění. V šesti dalších odstavcích, věnovaných šesti posvátným jménům: Spiritus, Dominus, Deus, Noster, Jesus, Christus, přináší Turner velmi zajímavé nové doklady nebo aspoň nově osvětluje známé doklady Traubeova výkladu, ať již je zamítá nebo jim dodává pravé váhy. — I další článek sborníku W. Weinbergrův, nadepsaný „Handschriften von Vivarium“ jde zřejmě ve stopách Traubeových. S velikou znalostí rozsáhlé oblasti rukopisné i jejího paleografického zhod-

nocení shledává stopy rukopisů kláštera ve Vivariu, založeného kol pol. 6. stol. Cassiodorem a myslí, že snad Cassiodor a jeho písaři měli vliv na vývoj zkratk pro posvátná jména. — A konečně i šestý článek sborníku, nadepsaný „A carolingian Gospel-Book in the Pierpont Morgan Library in New York“, nezapře tradice Traubeovy. E. K. Rand zde paleograficky vzorně rozebírá evangeliář z uvedené amer. knihovny a zjišťuje, že jde o evangeliář rekonstruovaný, vzniklý asi tak, že některý klášter severofrancouzský, snad sám St. Denis, měl Alkuinský evangeliář, jemuž chyběl sv. Matouš. Poslal prý tedy do Tourského sv. Martina pro nějaký starší evangeliář a někdy kol 875 podle něho upravil graficky jednotně celý evangeliář i se sv. Matoušem, dopsaným minuskulou typu frankosaského.

Nejdůležitější článek z celého sborníku je však článek H. Steinackerův, nadepsaný „Zum Liber Diurnus und zur Frage nach dem Ursprung der Frühminuskel“. Diplomatika bude zajímat především jeho první část, ukazující zcela jasně, že základní redakce známé formulářové sbírky Liber Diurnus, redakce V (= redakce obsažená v rkpse vatikánském), vznikla mezi lety 795 a 814, nikoli, jak se Sickel domníval, v prvních letech Hadriana I. (772—795), poněvadž Collectio II. přibyla do sbírky právě někdy v letech 795—814, jak přesným rozborem formulářů č. 82—85 Steinacker dokazuje. Kromě toho ze Steinackerova výkladu plyne, že Liber Diurnus nebyl původně myšlen jako kancelářská kniha (Kanzleibuch), ani nebyl dlouhou dobu jako taková užíván, nýbrž měl sloužit i dlouho sloužit jen jako školní a cvičební kniha (Schul- und Uebungsbuch); vlastní formulářová tradice kanceláře papežské byla prý spíše uložena v papežských registrech. Doufejme, že Steinackerovi bude dopřáno vyložit o těchto nových názorech podrobněji, jak slibuje.

Ale ještě větší význam má článek pro paleografii, je příznakem její krise. Paleografové hledají nové methodické cesty, pozorující stále jasněji, že dosavadní dále nevedou. A poněvadž při tom dosud ještě tápají, jak z článku Steinackerova patrno, mluvím o krizi, na niž chci upozornit. Tím se bohužel referát o článku tom poněkud rozšíří, doufám však, že ne na škodu věci.

Od času velikého zjevu Mabillonova a jeho vlivem představovali si paleografové dějiny latinského písma jako genetický vývoj rodokmenu, jehož kořenem je kapitála. Z ní prý vzešla jednak unciála, z té polounciála a z ní písma insulární, jednak majuskulní starší římská kursiva, z té minuskulní mladší římská kursiva a z ní t. zv. písma národní. Okrouhlá minuskula se prý vyvinula buď z polounciály nebo z písma merovejského. A úkolem

paleografie bylo jednak odlišiti co nejpřesněji každé z těchto písem od ostatních a určiti dobu i oblast, kdy a kde bylo tímto písmem po větce psáno, jednak vyvoditi geneticky co nejdokonalěji jedno písmo z druhého podle uvedeného rodokmenu. Práce, vykonaná v tomto pracovním rámci, je veliká, vši úcty hodná, obohatila znamenitě naše poznání latinského písma, ale také na konec ukázala, že se zmíněným rodokmenem písem dějiny latinského písma nevyloží, poněvadž je veliká řada rukopisů, a velmi důležitých rukopisů, které na př. nejsou ani kapitální ani unciální nebo ani polounciální ani minuskulní a p., takže, kdyby měly býti pojaty do rodokmenu — a pojaty býti musí! — bylo by jednak rodokmen stále rozvětvovat, a to hned od kořene a čím dál více až do nepřehlednosti, jednak stále nesnadněji vystihnouti genesi jednotlivých písem jednoznačně. Jestliže na př. — jak i Steinacker 132 upozorňuje — Schiaparelli (La scrittura latina nelletà Romana, 1921), aby vystihl výsledky svého přesnějšího paleografického rozboru, je nucen položit na místo jediné starší římské kursivy hned nová písma čtyři a takto je označiti: kapitální kursiva, majuskulní kursiva, kapitální polokursiva a majuskulní polokursiva, ozve se okamžitě nedůvěřivá otázka: jsou hranice mezi těmito písmi na př. mezi kapitální polokursivou a majuskulní polokursivou nebo mezi kapitální kursivou a kapitální polokursivou přesné? — čili: znamenají tyto názvy přesné, jednoznačné paleografické pojmy? Přes všechnu úctu ke důvtipu a bystrozraku Schiaparelliovu mám za to, že nikoli. Ale pak takováto diferenciace, nezachycující badání jinak třeba sebe přesnější přesnými vědeckými pojmy nemá ceny a mohla by badáním ještě přesnějším a prováděným v celém pracovním rámci pokračovati dále, aniž by paleografii prospěla, naopak ji množstvím nepřesných názvů-pojmů uvedla ve zmatek. To znamená, tato methodická cesta, vycházející z představy shora uvedeného rodokmenu písem, vede paleografii do slepé uličky. Svědčí o tom mimo to ještě i neschopnost dosavadního paleografického badání jak určití jednoznačně dobu a oblast jednotlivých písem, tak i jednoznačně vyložití jejich vznik. Dnes klade paleografie začátky na př. unciály do doby od 1. do 4. století a její vznik vykládá paterým různým způsobem (Steinacker 132)! A jak by to vypadalo s ostatními písmi, až by jim paleografie věnovala tolik péče, jako až dosud unciále! Zdá se, že bychom ze zmatků nevyšli. Je tedy jasno, že paleografický pojem „písmo“ (Schriftart) je prozatím — říkám výslovně prozatím — methodicky neplodný, poněvadž je příliš rozsáhlý a tím nejasný, slovem příliš abstraktní. Proto rodokmen „písem“ je schema sice velmi užitečné pro základní rozhled po

dějínách latinského písma, ale přece jen schema, které ani z daleka nevystihuje bohatství historických zjevů paleografických a, hledí-li se v paleografii jen k němu, jejímu rozvoji spíše překáží. Paleografie, jako disciplína historická, potřebuje metodického pracovního pojmu konkrétnějšího.

Cestu k němu — a tím i cestu ze slepé uličky — naznačil paleografii druhý veliký paleograf — Traube. Traube svým rozbořením písma „lombardského“ a rukopisů luxeuilských a korvejských upozornil na nový metodický pojem paleografický, písemný typus (Schrifttypus). Tvoří jej organická skupina písemných znaků (písmen, spřežek, zkratek, oddělování slov atd.), příznačných pro písmo, psané jen v určitém místě a v určité době, vymezených historicky co nejpřesněji. Paleografie prozatím odsune mimo svůj zájem pojmy na př. polounciála nebo merovejské písmo nebo karlovska minuskula, jako prozatím příliš abstraktní, a nejdříve soustavným přesným probádáním všech polounciálních, merovejských a minuskulních (karl.) rukopisů zjistí, pokud jí možno, všechny typy polounciální, merovejské a minuskulní (karl.); teprve pak bude se moci vrátiti ke práci o svém pojmu: polounciála, písmo merovejské, karl. minuskula, t. j. srovnáním všech zjištěných typů pokusiti se o dějiny polounciály, písma merov. a karl. minuskuly. Nemohu zde, v referátě, vykládati soustavně o metodické ceně tohoto nového paleografického pojmu — nejlepší výklad podle mého by byl zjistiti na př. všechny typy pražské minuskuly 13. století (snad se mi podaří pokus o to, dávno již začatý, v dohledné době přece dokončiti) — chci se jen zmíniti o pochybách, které o jeho ceně má Steinacker. Jsou mi právě dokladem, že paleografie je v krizi.

Steinacker (136) předně vytýká, že počet rukopisů, které lze určitému písemnému typu jednoznačně přidělit, není prý veliký, stejně jako prý je poměrně vůbec malý počet rukopisů nějakému typu přiřčen. Ale na tom, kolika rukopisy je který typus zastoupen, metodicky zohlednění nezáleží, jen když je skutečně přesně určen; však se již dalšímu badání podaří zjistiti ostatní rkpsy, k němu patřící, jsou-li vůbec zachovány. A jestliže se paleografové v přiřčení toho onoho rukopisu tomu onomu typu rozcházejí, není to po mém soudě proto, že by pojem písemného typu byl metodicky nevhodný, nýbrž proto, že typ, o nějž jde, nebyl ještě přesně vymezen, což rovněž další badání opraví. Stejně ovšem je otázkou času zvrátiti nepříznivý dosud poměr počtu rkpsů, jednotlivým typům již jednoznačně přiřčených, k počtu rkpsů typově neurčených, v pravý opak. Docela pak nechápu těchto Steinackerových slov (137): „Die Schriftentwicklung vollzieht sich eben nicht nur in den kalligra-

phischen und charakteristischen Hss, auf welche die Typenforschung naturgemäß ganz (podtrhuje Steinacker) überwiegend eingestellt ist. Es müssen doch wohl alle (podtrhuje Steinacker) erhaltenen Proben herangezogen werden. Und wenn ich nicht irre, so wird sich die Typenforschung erweitern und abgelöst werden durch die systematische Aufnahme und Gruppierung aller erhaltenen individuellen (podtrhuje Steinacker) Handschriften, wie das in der Diplomatie seit Sickel der Leitgedanke für die Bestimmung und kritische Verwertung der Schrift ist.“ Badání o typech není přece myšleno jen pro rukopisy kaligrafické a „charakteristické“. Je pravda, bylo až dosud prováděno po výtce na těchto rkpsích, ale jen proto, že tradici vši paleografické práce, a zvláště v tomto úseku, určil Traube, který byl původně klasický filolog a proto vždy hleděl především k rukopisům a nejraději k nejstarším, klasickým. Upozorňuji shora, jak na př. i všechny paleografické články tohoto sborníku jsou pod vlivem této Traubeovy tradice filologické a takové jsou všechny novější práce paleografické (srv. Weinberger, Bibliographie der lateinischen Buchschrift 1911—1922, Lindsay, Palaeographia latina II, St. Andrews Univ. Publications XVI). To vše však nic nepraví o nemožnosti užití této paleografické metody i při listinách, jak vím z vlastní zkušenosti, ba budou to právě listiny, jež se stanou namnoze základem typového badání určité oblasti písemné, poněvadž svou poměrnou četností poskytují daleko souvislejších a hustších řad typových než rkpsy poměrně co do počtu daleko hůře dochované. Také jsou listiny snáze určitelné časově a místně nežli rkpsy. A co Steinacker míní tím, že badání o typech bude nahrazeno soustavným tříděním (Gruppierung) všech zachovaných individuálních rukopisů, nevím. Vždyť badání o typech je přece v principu samo již soustavné třídění všech zachovaných individuálních rukopisů a, pokud lze nyní souditi, metodicky nejsprávnější, ne-li jediné možné. Steinacker bohužel neřekl, na jakém principu si představuje ono své třídění, ač je to bod z celého jeho výkladu nejdůležitější, zamítá-li princip badání typového. Zdá se, že mu vůbec není v této věci jasno. Aspoň by tomu nasvědčoval jeho poukaz na Sickelův princip individuálního rukopisu v diplomacie. Vždyť přece paleografické badání o typech vychází stejně od individuálního rukopisu, přesně určeného časově i místně, jako diplomatika, jenže paleografie hodnotí tyto individuální rukopisy paleograficky, diplomatika diplomaticky. Jako diplomatice je individuální rukopis — ovšem vedle individuálního diktátu — základní pomůckou k vytvoření jejího hlavního metodického pojmu: kanceláře v širším slova smysle (Beurkundungsstelle), tak i paleografii může býti individuální

rukopis jen obdobnou základní pomůckou k vytvoření hlavního methodického pojmu — a tím je právě písemný typ. Jako se listina diplomaticky zhodnotí tím, že se přiřkne určité kanceláři, písmo se paleograficky zhodnotí tím, že se přiřkne určitému písemnému typu. Všechny individuální rukopisy, samy o sobě časově i místně přesně určené, jsou paleograficky ve svém souhrnu — i když jich je sebe více — mrtvá, anorganická tříšť, do které teprve třídění jich podle písemných typů vnáší základy pevného řádu. Další paleografickou prací naleznou se pak historické souvislosti mezi těmito základními písemnými typy, ukazující na typové oblasti charakterisované oblastními písemnými typy, a z nich teprve na konec, tedy po dlouhém, velmi pracném paleografickém badání, kterým se paleograficky zhodnotí celá rozsáhlá zachovaná látka písemná, budou se moci vyložit dějiny jednotlivých písem (Schriftart), o které se paleografie při nynější metodě pracovní dosud marně pokouší. Je tedy methodicky přesná cesta, vedoucí paleografii k cíli, daleko obtížnější, než si dosud paleografové představovali, ale zato, myslím, bezpečnější. Ovšem také zdoluhavější a odtud, zdá se, Steinackerova nechuť k badání o typech, projevující se v jeho shora i níže uvedených poznámkách k němu. Je pro Steinackera příznačno, že, vědom si nutnosti zabratí do paleografického badání o vzniku minuskuly všechny zachované rukopisy až do poloviny 9. století, navrhuje (137), aby byly tyto rukopisy v každé zemi ofotografovány a snímky vyměněny, takže by prý vznikl v každé zemi katastr všech vůbec zachovaných rukopisů, ale ani slůvkem se nezmiňuje o tom, jak by měl býti tento katastr zařízen. Nějakou paleografickou páteř by přece mítí musil! Podle mého mohl by býti založen jedině na principu typovém, a nemýlím-li se, mělo by se již fotografování samo v každé zemi dít teprve po náležitém paleografickém prozkoumání domácí látky, již by bylo fotografovati, hned při této práci určovati typy a ostatní neurčitelné odevzdati dalšímu badání na širším podkladě srovnávacím. A zatím si Steinacker, zdá se, představuje tento katastr jen jako mechanické řadění rukopisů, „die durch außerpalaeographische Kennzeichen einer bestimmten Schrift Heimat oder einer alten Bibliotheks Heimat angehören“ a „die durch Subskriptionen oder andere von der Schrift unabhängige Merkmale einem bestimmten Zeitpunkt oder Zeitraum zuweisbar sind.“ A teprve potom snad by mělo podle Steinackera začít vlastní paleografické badání o všech těchto rukopisech — ale ani o něm Steinacker nemluví, tím méně naznačuje, jak je prováděti. Zdá se mi, že těchto methodických otázek dost nepromyslel, jak svědčí jeho vlastní práce o „jihofranckém“ typu písemném v tomto článku,

kde slova typus užívá v různých významech, takže je zřejmo, že si pojmu „písemný typus“, jak jsem jej shora jako základní methodický pracovní pojem paleografický definoval, neujasnil. Ukáží, že na škodu věci.

Tím přecházím k vlastnímu thematicu Steinackerova článku, k otázce po původu ranné minuskuly. Měli jsme na ni dosud dvě odpovědi: Sicklovu, že vznikla v Římě, Traubeovu, že v říši francké. Steinacker, zamítaje tento monogenetický původ minuskuly, přidává odpověď novou, že minuskula vznikla pravděpodobně současně, jak v Itálii tak v říši francké navzájem nezávisle, čili navrhuje polygenetický původ minuskuly. Svůj výklad, velmi bohatý bystrými postřehy, bohužel ne vždy přesně formulovanými, zahazuje kritickým přehledem všeobecných podmínek vývoje písma v 7. a 8. století (141 sl.). Obsahem tohoto vývoje je prý „ein grossartiger Prozess der Vereinfachung und Angleichung“, tvořený hlavně dvěma tendencemi negativními, z nichž prvá znamená odklon od majuskuly, druhá odklon od římské kursivy. „Weil die antiken Schrifttraditionen ihre Voraussetzungen verloren hatten und von einzelnen, kaum sehr zahlreichen Zentren abgesehen, entweder verwildert oder abgestorben waren, begannen allerorten unabhängige Versuche zur Ausbildung einer vereinfachten und deutlichen Schrift“ (143). Vlastní vývoj písma k minuskule dělí Steinacker (143) ve tři stupně, z nichž prvý je charakterisován jako ranná minuskula a o tu Steinackerovi jde. Vývoj k ranné minuskule šel hlavně dvěma cestami: jednak od polounciály, jednak od kursivy. O první cestě se nechce Steinacker rozepisovati, odkazuje (145) na očekávanou publikaci staré práce Traubeovy o této otázce, zajímá se hlavně o druhou cestu. Především si připravuje svůj výklad polygenetického původu minuskuly poukazem na všeobecnou „anarchii vývoje písma“ té doby (146 sl.). Vidí ji jednak v tom, že v jednotlivých střediscích písemnosti kultury (ukazuje na Veronu, Bobbio) píše se současně zcela různými písmi, jednak v tom, že tato střediska nemají určité jednotné tradice písemné, založené na vlastním písemném „typu“. Steinacker se dokládá známým rkpsem Eugyppia ze sbírky Desnoyerovy a rkpsem Épinal 68, z nichž první, ač byly oba opisovány s předlohy současně několika písaři po kvaternech, má některé kvaterny unciální, jiné polounciální a ostatní v pěti různých kursivních minuskulách, druhý různé kvaterny v šesti různých kursivních minuskulách, poněvadž jednotlivé kvaterny jsou psány různými písaři. Steinacker k této skutečnosti charakteristicky připomíná (148): „Diese gleichzeitig niedergeschriebenen Texte gehen im zeitlichen Eindruck um über 100

Jahre auseinander!“ A stejně mu o „anarchii písemného vývoje“ svědčí, že jednotlivé typy korvejské v časovém sledu neznamenají „vývoje jednotného typu“ a že některé z jedenácti známých mu rukopisů bobbijských z časového rozpětí asi sta let sice určité paleografické podobnosti vykazují („aber man kann kaum sagen, dass sie berechtigen von einem in Bobbio dauernd vorherrschenden Typus zu sprechen“, 150), jiné však s nimi ani takové všeobecné podobnosti nemají. Podobně ani v rukopisech veronských nelze prý přes některé příbuznosti zjistiti domácího svérázu a Steinacker uzavírá svůj přípravný výklad tímto obrazem tehdejšího všeobecného vývoje písma: „eine Reihe unabhängiger und individueller Versuche, bald von halbunzialer, bald von kursiver Grundlage aus zu einer runden, aufrechten, unverbundenen Minuskel zu gelangen.“ Zdá se tedy, že se Steinackerovi rozpadá celá paleografická látka této doby v anorganickou tříšť individuálních rukopisů, o níž jsem shora mluvil — ale to je konec paleografie, nemůže-li tuto tříšť spořádati ve vědecky pevný řád! Na štěstí není tomu tak, paleografie to dovede, jen že paleografové musí jí více důvěřovati a uvědomiti si, že vědecky přesných výsledků se dodělají jen vytrvalou, dlouhou prací o písemných typech, ne více méně přesným sestavením několika vydaných faksimilí, tedy malého zlomečku skutečně zachované látky, z nichž každý paleograf vyčte něco jiného. Je na př. zajímavé, že Steinacker, ač přiznává příbuznosti v rukopisech bobbijských i veronských (a to již jen podle náhodných ukázek faksimilové látky! což kdyby byly podle typů rozříděny všechny rukopisy?!), přece více zdůrazňuje, že jsou mezi nimi i paleografické rozdíly a jen tohoto negativního výsledku se na konec dovolává. A to proto, že vychází z nesprávné představy písemného typu, domnívaje se, že každé písemnostní středisko má psáti výlučně jen svým určitým „typem“, který se dobou organicky vyvíjí; takových typů by Steinacker, myslím, vůbec v přirozeném písmě nikdy nenašel, není jím docela ani kaligrafický typ tourský, a to je typ uměle pěstovaný. Steinackerův „typ“ je slovem fikce. Pak ovšem srovnáváve skutečný stav se svou fikcí dospívá k „anarchii vývoje písma“. Jenže dějiny neznají žádné anarchie vývoje, nýbrž jen vývoj, tedy ani paleografie nezná žádné „anarchie vývoje písma“ a nevidí jí ani ve shora uvedeném „Eugyppiovi“, ani v rukopisech korvejských, bobbijských, a veronských, podle nichž právě (ovšem i podle vši ostatní paleografické látky) si vybuduje skutečně vědecky správný vývoj písma, který podle všeho bude hodně jiný než Steinackerova fikce vývoje. Je-li tedy zde jaká „anarchie“, je spíše v tom, že Steinacker pracuje s nesprávnými,

libovolně předpokládanými pojmy písemného typu a pak písemného vývoje a opírá se jen o vydanou faksimilovou látku.

S představou „anarchie vývoje písma“ přistupuje pak Steinacker k svému polygenetickému výkladu vzniku minuskuly. Severně od Alp v oblasti Chur—Sv. Havel—Reichenau—Murbach bylo psáno v 2. polovině 8. století zvláštní kaligrafickou minuskulou (upozornil na ni již Traube), která je prý velmi příbuzná se současnou kaligrafickou minuskulou severoitalskou. Je to paleografický zjev jistě neobyčejně důležitý a nevyloží se tak snadno, jak si Steinacker myslí. Nazývá je ji zprvu „typem švýcarským“, sestavil seznam 63 dokladů tohoto písma (153) vesměs z faksimilí, ano většinu, zdá se, dokonce jen podle udání druhých badatelů (36 rkpsů Reichenavských, které v seznamu uvádí, zdá se, vůbec nezná ani z faksimile, rozumím-li dobře jeho poznámce). Pracovati jen s vydanými faksimily nemám za vážnou práci paleografickou, neboť, jak jsem již shora naznačil, z těchže faksimilí lze vyčísti různé věci a zvlášť soudy z faksimilí k určitému účelu sestavených, jako zde, jsou velmi relativní, velmi problematické. A takové jsou i Steinackerovy vývody o „švýcarském typu“. Je pro Steinackera příznačné, že v nich nenalezneme ani jediného grafického (paleografického) soudu nebo důkazu, nikde není řečeno: to a to písmo je příbuzné nebo shodné s tím a tím pro to a to, nýbrž se jen prostě tvrdí nebo od jiných přejímá tvrzení, že ta a ta písma jsou příbuzná. O důkaz vzkutku paleografický se Steinacker ani nepokouší, tak že celý jeho „švýcarský typus“ je ve vzduchu. Je to kombinace velmi bystrá a dlužno uznati sama o sobě i velmi pravděpodobná, ale paleograficky jí Steinacker nedokázal.

On ovšem dobře ví, že hlavní otázka zní: je tento „švýcarský typus“ původu domácího nebo jen napodobením oné minuskuly severoitalské a jde mu o to, aby dokázal první. Bohužel při jeho „faksimilové“ argumentaci nemohou býti jeho důvody dost přesvědčivé. Dokazují-li mu (156) ukázky č. 1, 5—9 jeho seznamu, že „švýcarský typus“ je ve Sv. Havlu a Reichenavě již v 2. pol. 8. st. „bodenständig und heimisch“, dokazují podle mého jen, že bylo jím v oněch kláštrech psáno, že však vzor italský naprosto není vyloučen. Také to, že známé doklady tohoto písma z Itálie nejsou starší (ne-li mladší) známých dokladů z obvodu severoalpského, nedokazuje ještě, že „švýcarský typus“ je švýcarského původu. Přijde na to, známe-li skutečně nejstarší doklady s obou stran. Vážnější je již Steinackerův důvod vzatý ze Sv. Havelských listin a zde by bylo podle mého začítí celou argumentaci; co Steinacker uvádí, jsou jen náznaky, které daleko ještě nestačí

k paleografickému průkazu. Přesným paleografickým rozbořem všech Sv. Havelských listin osmého století získalo by se, zdá se mi, bezpečného východiska k důkazu, že ranná minuskula je skutečně franckého původu. Pěkné výklady Steinackerovy o tom, že snahy regularisovat kursivu do minuskuly jsou daleko starší ve francké říši (Luxeuil v 7. stol.) než v Itálii, a to proto, že taková regularisace byla spíše potřebna a také spíše možna v oblasti poměrně slabé písemnostní kultury, jako byla říše francká, než v Itálii, kde stará tradice kursivní žije ještě v 9. století, ukazují rovněž na francký původ ranné minuskuly. Je tedy skutečně velmi pravděpodobno, že Steinackerův „švýcarský typus“, který on nakonec (zase jen podle několika faksimilových dokladů) prohlašuje za jihofrancký, poněvadž se prý vyskytuje (162) nejen ve Švýcařích, nýbrž i v jižní Francii (Montpellier) a na horním Rýně až do jižních Bavor, nevznikl napodobením oné kaligrafické minuskuly severoitalské, nýbrž samostatně regularisací domácí kursivy, jak se Steinacker domnívá. Pak se však zase objeví otázka: není severoitalská ranná minuskula napodobením vzorů ze sousedního Švýcarska? I Steinacker o ní ví, ale na podiv lehce ji přechází (163); aniž by vůbec vyšetřoval možnost kladné odpovědi, rozhoduje se pro odpověď zápornou, máje polygenetický původ ranné minuskuly za daleko pravděpodobnější. Minuskula vznikla prý samostatně na různých místech současně vlivem těchže snah a potřeb (Steinacker je jmenuje „Schrifttendenzen“) ze společného podkladu římské kursivy, proto se vyvinula na různých místech do podoby celkem stejné, aniž by minuskula jednoho obvodu byla vzorem minuskule druhého obvodu. Steinacker praví (165) doslovně: „Natürlich sind auch damals Bücher und Schreiber gelegentlich gewandert und Einfluß geübt (mám za to, že mnohem více než je Steinacker ochoten připustiti). Aber grundsätzlich wird doch die Regel gelten, daß Aehnlichkeiten der Schrift in der Hauptsache auf Parallelismus der Entwicklung zurückgehen und erst in zweiter Linie auf Einfluß und Wechselwirkung, an welche die Forschung heute immer zuerst und oft zu ausschliesslich denkt. Diesem polygenetischen Gesichtspunkt zu grösserer Geltung zu verhelfen, war der allgemeine, methodische Zweck unserer Untersuchung.“ Bohužel nezdá se mi, že by se mu to bylo mnoho podařilo. Snesl sice pro svou domněnku několik povšechných důvodů, plynoucích z jeho pozoruhodných úvah o všeobecné povaze literární a písemnostní kultury pozdně antické a ranné středověké — tyto úvahy patří k nejlepším částem celého článku, srv. na př. výklad (165—170), proč vývoj latinského písma v 7. a 8. století je tak nejednotný, jak se Steinackerovi jeví — ale

nepřinesl pro ni žádného paleografického důkazu. Naopak jeho článkem je spíše jen značně posílena Traubeova domněnka o francském původu minuskuly. Svědčí pro ni Steinackerův výklad (třeba jen náznakový) o listinách Sv. Havelských, o minuskulním „typu jihofranckém“ a konečně i Steinackerův přesný důkaz (129), že vatikánský rkps sbírky Liber diurnus, který byl právě Sicklovi dokladem, že v Římě bylo psáno minuskulou již za papeže Hadriána I. (772—95), je psán podle všeho až někdy mezi l. 795—850, nejspíše na začátku 9. století, takže dokladem „ranné“ minuskuly italské býti nemůže. O polygenetickém vzniku minuskuly lze říci, že theoreticky sám o sobě není nepravděpodobný, ale Steinacker jeho pravděpodobnosti paleograficky nedokázal, tím méně polygenetický původ sám. A nelze se tomu diviti. I zde vede cesta k cíli zdlouhavým zjišťováním písemných typů jak v oné oblasti severoalpské, tak i v oblasti severoitalské, naprosto nestačí sestavit několik faksimil písem více méně příbuzných a paleografických úsudků z druhé ruky, jak učinil Steinacker ve svém článku, chtěje prokázati vzájemnou nezávislost svého „typu jihofranckého“ a severoitalské ranné minuskuly. Ovšem, má-li Steinacker za to (129), že „Gegenstand der Paleographie ist ja nicht so sehr die Schrift an sich, als der schreibende Mensch und die gesamten nach Zeiten wechselnden Bedingungen seiner Schreibtätigkeit“, chápu jeho zálibu v úvahách o kulturních podmínkách písma, kterými se však, bohužel, paleograficky nic nedokáže, a jeho nechť k zdlouhavému badání o typech, které je podle mého základem vši paleografické práce skutečně vědecké. Ostatně Steinackerův zamítavý postoj k písemným typům je jen theoretický, i on, chce-li paleograficky mysliti, je nucen zanechati „individuálních rukopisů“ a postoupiti od nich k písemným typům, jenže jeho „jihofrancký typ“ není písemný typ, vypracovaný soustavným rozbořem všech příslušných zachovaných individuálních rukopisů, nýbrž jen mátoha, paleografii nic neznamenaající, leda výzvu, aby byla co nejdříve přesným badáním typovým odstraněna. Zde si představuje Steinacker pod slovem „typus“ něco zcela jiného než na jiném místě svého článku (srv. shora), v obou případech však jsou to neplodné fikce. Neuvědomuje-li si při tom vědec jména Steinackerova pojmu písemného typu, jak jsem jej shora vymezil, pojmu podle všeho jedině methodicky plodného, možno po mém soudě mluvit o krizi paleografie.

Ještě malou poznámku k celému svazku tohoto Ehrlova sborníku. Poskytuje mi příležitost, abych si znovu uvědomil, že jsou rozlehlá pracovní pole, hlavně paleografická, o která jsme my Češi až dosud ani nezavádili. Nenařikám, nejsem pesimista, vím, že

takového Delislea, Traubea, Schiaparelliho, Lindsaye nelze vychováti, ten se musí naroditi, ale připravovati mu cestu, je, myslím, naší povinností. My jsme stále ještě trochu provinciální. Není divu — prodírali jsme se i ve vědě těžce přes veliké překážky a doma jsme měli plné ruce práce o svých domácích, naléhavějších úkolech, nemohli jsme si dovoliti „dřepychu“, pracovat i o mezinárodních thematech, takže jsme stále ještě v mnohých oborech stranou mezinárodního fora vědeckého. Ne, že bych právě v této mezinárodnosti viděl spásu naší vědy, ale cíl: uplatnit se i na foru mezinárodním může býti našim vědeckým snahám, na př. v diplomatice a paleografii, znamenitou pobídkou. Neboť zdá se mi, že mezinárodního vědeckého fora nedobudeme jen mezinárodní organizační vědeckou „politikou“ a sjezdovou reprezentací, nýbrž především skutečnými vědeckými činy, nikoli jen prací, nýbrž výslovně pravím: činy. Každý vědní obor musí si takovým činem nejdříve opatřiti vědeckou legitimaci ke vstupu na forum mezinárodní, nestačí tam jen předkládati jakousi politickou navštívenku: „Čechoslovák, t. j. příslušník ze staleté poroby habsburské osvobozeného národa československého, spojence národa francouzského atd.“ I v naší paleografii byl by snad již čas pomýšletí na nějaký „vědecký čin“. Snad by se mohl aspoň připravovati? Což kdyby se vypracoval přesný paleografický soupis všech v naší republice zachovaných rukopisů latinského písma do roku 1300, založený na jejich soustavném typologickém probádání, jak jsem je shora naznačil, a vydal s příslušným atlasem typů domácích?

Václav Hrubý.

Richard Heuberger, Allgemeine Urkundenlehre für Deutschland und Italien (A. Meister, Grundriß der Geschichtswissenschaft I 2^a) 1921, IV + 67.

H. Steinacker, připravuje pro Meisterův Grundriß nové vydání své práce „Die Lehre von den nichtköniglichen (Privat-) Urkunden“, poznal, že Brunnerovy názory na římskou a germánskou listinu, z nichž při své práci vycházel, jsou novým badáním papyrologickým a právnickým namnoze překonány. Věnoval se tedy nejdříve listině antické (ne již jen římské, nýbrž i řecké) a germánské. Jenže práce mu tak rozrostla pod rukama, že byl nucen vydati ji zvlášť a svůj úkol pro Meisterův Grundriß svěřiti R. Heubergerovi, který jej ovšem pojal

po svém — a vznikla kniha zcela nová, jak naznačuje již její název: allgemeine Urkundenlehre.

Nejdříve slovo o tomto názvu, mám jej za nesprávný. Heuberger k němu dospěl takto. Moderní diplomatika se rozvinula především na dvou pracovních úsecích. Sickel sám, vycházející z naléhavé potřeby historiografie německé, věnoval se především listinám králů (císařů) římskoněmeckých, na nichž také založil svou novou metodu diplomatickou — tak vznikla „Lehre von den Königsurkunden“, jimiž diplomatikové němečtí vždy myslí jen listiny králů (císařů) římskoněmeckých, ovšem zhola nesprávně. Sicklova škola (vídeňská) přenesla jeho metodu na listiny papežské, jež byly jí ze stejně naléhavé potřeby historiografie německé především zkoumány — tak vznikla „Lehre von den Papsturkunden“. A ve službách dějepisu se vyvíjí diplomatika dále. Jak německá historiografie proniká hlouběji i do dějin právních, hospodářských, vůbec „nepolitických“, všimá si i diplomatika i všech ostatních listin, nekrálovských i nepapežských, které, nemohouc se rázem vyznati v jejich množství i rozmanitosti, označuje souhrnným názvem „listiny soukromé“ — a vzniká „Lehre von den Privaturkunden“. Ovšem je to „nauka“ ve svém obsahu velmi problematická, poněvadž pojem „listiny soukromé“ je jen negativní (srv. že Steinackerova práce o těchto listinách je výslovně nadepsána „Die Lehre von den nichtköniglichen (Privat-) Urkunden“, při čemž je jasno, že by se mělo říci „... nichtköniglichen und nichtpäpstlichen Urkunden“), neznamená nic kladně určitého. Co není ani listina královská ani papežská, je prý listina „soukromá“, co však je listina „soukromá“, diplomatika říci nedovede, poněvadž to v tomto smyslu vůbec není možno. Diplomatikové to dobře vědí, ale nemajíce odvahy tohoto nemožného názvu se zbaviti, užívají ho i dále jako prý pohodlného termínu technického (Redlich); konečně znova zdůrazňují jeho nemožnost, mluví příznačně již jen o „tak zvaných listinách soukromých“, ale nemají za ně ani v pojmu ani v názvu náhrady. Až nyní se o ni pokouší Heuberger, ale zdá se mi, že s nezdarem. Vycházející z tradiční představy dvou ucelených skupin listin královských a papežských, které mají již v dosavadní soustavě diplomatické své pevné místo a jsou proto při rozpravě o diplomatické metodě a práci takřka mimo spor, snaží se nalézt i ostatním listinám, pro něž název „tak zv. soukromé listiny“ výslovně zamítá, podobně pevné místo v této soustavě. Poněvadž však prý jsou jen „změtená hromada všech ostatních skupin listin (totiž mimo královské a papežské), které jsou částečně příbuzny s listinami královskými i papežskými,

částečně mezi sebou“, takže prý lze o nich diplomaticky jednat jen v souvislosti s prvními dvěma skupinami, je prý sice možná (3) „eine Lehre von den Königs- und Papsturkunden (podle všeho myslí eine Lehre von den Königs- und eine Lehre von den Papsturkunden, tedy dvě nauky), aber neben ihr keine solche von den sogenannten Privaturkunden, sondern nur eine allgemeine Urkundenlehre, die eine genauere Würdigung der ersten beiden Gruppen der Sonderdarstellung überlassen mag“. Zde jsme u kořene Heubergerova pokusu o překonání pojmu a názvu „t. zv. listiny soukromé“. Uvážíme-li, že jeho nový název „allgemeine Urkundenlehre“ označuje diplomatiku listin nekrálovských a nepapežských s náležitým zřetelem k listinám královským a papežským, kterým však zůstává i nadále vyhrazeno zvláštní místo v samostatných „naukách“, takže se do „všeobecné diplomatiky“ pojímají jen pokud mají význam pro výklad o listinách nekrálovských a nepapežských, vidíme, že, co se dříve jmenovalo „Privaturkundenlehre“, nazývá on „allgemeine Urkundenlehre“, čili že dovedl sice název „tak zv. listiny soukromé“ odstranit, nikoli však pojem a tím i název „t. zv. listiny soukromé“ překonat, nahradit něčím lepším. Je to patrné i z toho, že uživatel názvu všeobecná diplomatika ve smyslu Heubergerově je zřehla nesprávné. „Všeobecná diplomatika“ Heubergerova není všeobecná diplomatika, jak vysvítá z této úvahy.

Nemohu zde vykládati o věci podrobně, učiním tak v příštím ročníce tohoto časopisu, zde se omezím na jádro. Již při své práci o listinách biskupů pražských jsem si uvědomil, že listiny biskupské jsou právě tak jednotná diplomatická pracovní skupina, jako listiny královské nebo papežské, poněvadž listiny různých biskupů přes všechny rozdíly, dané různým vývojem časovým a místním, jsou si v základě příbuzny ba shodny proto, že jsou založeny na témže jednotném právu biskupském, jako jsou listiny královské nebo papežské založeny na jednotném právu královském nebo papežském. Později, pracuji o listinách našich králů, jsem se v tomto úsudku upevnil, přesvědčiv se, že vývoj listiny králů českých lze diplomaticky jediné správně poznati z vývoje královského práva králů českých, které však je jen jednou obdobou královského práva vůbec. Stejně zkoumaje naše listiny městské, jsem shledal, že vývoj jejich se řídí vývojem listin městských vůbec, udaným vývojem práva městského. Z toho soudím, že methodicky je správně roztržiti všechnu látku listinnou do šesti skupin podle práva, z něhož jsou listiny vydávány, na němž jsou založeny, tedy v základě podle vydavatele: na listiny papežské, královské (knížecí),

biskupské, městské, notářské a soukromé, t. j. listiny jednotlivců, přesněji právních subjektů, vydávané z jejich práva soukromého, kdežto listiny prvních pěti skupin obsahují listiny, vydávané z veřejného práva právních subjektů. Tím nemožný pojem a název „t. zv. listiny soukromé“ konečně z diplomatiky zmizí a těchto šest skupin listin, objímajících ve svém souhrnu celou oblast listinnou, vytvoří soustavu diplomatiky všeobecné, rozdělené podle jednotného dělidla na šest základních, zcela rovnocenných pracovních úseků, z nichž každý, zkoumající a navzájem srovnávající všechny dějinami dané individuální jednotky své skupiny, bude moci vylíčiti dějiny své skupiny, aby nakonec diplomatika všeobecná mohla z dějin všech šesti skupin stanoviti podstatu listiny vůbec, její dějiny a její význam v dějinách kultury lidské vůbec. Pak se také teprve ukáže, že diplomatika není pomocná věda historická s úkolem „den Wert der Urkunden, als historischer Zeugnisse, zu bestimmen (Bresslau, Handbuch d. Urkundenlehre I², 1912), nýbrž věda samostatná se svými otázkami a svou methodou. Tedy všeobecná diplomatika, ať již je její soustava jakákoli, bude vždy pojem daleko širší než Heubergerova „allgemeine Urkundenlehre“. Heuberger nebezpečně mate základní pojmy diplomatické, nazývá-li svou knihu „allgemeine Urkundenlehre“ a mate je tím více, omezuje-li název ten hned v zápětí slovy „für Deutschland und Italien“, neboť celý název je pak nemožné contradictio in adiecto a dlužno jej odmítnouti. Podle mého jedině možný název pro knihu Heubergerovu je „Die Lehre von den nichtköniglichen u. nichtpäpstlichen Urkunden in Deutschland u. Italien“, nebo ještě přesněji „in Mitteleuropa u. Italien“, tedy název v jádře starý, jako je starý pojem, jež má označiti. Tolik o názvu nové knihy Heubergerovy.

Kniha Heubergerova sama však znamená velmi značný zisk diplomatické literatury hlavně proto, že svědomitě zpracovává všechnu novou literaturu svého thematicu za posledních deset let (seznamy literatury v čele knihy i před jednotlivými odstavci jsou velmi cenné) a že zdůrazňuje ještě více než kdy dosud právní podstatu listiny; vývoj diplomatiky skutečně toho bude víc a více vyžadovati. Bohužel činí to někdy, jak snad ani při prvním pokusu a všeobecné nepropracovanosti těchto otázek není jinak možno, poněkud mechanicky a někdy dokonce vnaší právnická hlediska a právní prvky do diplomatiky, aniž by je náležitě sloučila s diplomatickou látkou v diplomatickou myšlenku; zdá se mi, že na škodu diplomatiky, jak se hned zmíním.

Knihu svou rozvrhl Heuberger do tří oddílů. V prvním, napsaném „Voraussetzungen und Grundbegriffe“, jedná všeobecně

o diplomatické látce, diplomatické metodě a o právní podstatě listin. A právě zde, zdá se mi, je Heubergerův výklad právníctější než se sluší na knihu diplomatickou a zvláště diplomatickou příručku nebo dokonce učebnici, jakou chce Heubergerova kniha býti. Je, zdá se mi, na př. nevhodné vycházeti v diplomacie od právnícké definice listiny a na ní založiti celý výklad o diplomatické látce. Diplomatika zná jen listiny a nerozeznává „listiny vůbec“ a „listiny v užším (diplomatickém) smyslu“. Listina, jako písemnost složená a upravená podle určitých pravidel, aby vydala svědectví o právním počínu, t. j. právním skutku, působícím změnu v právním stavu nějakého právního podmětu, je středem celé diplomatiky a všechna diplomatická látka se určuje a třídí podle poměru, v jakém která písemnost je k listině. Nemohu tedy — a zvláště v diplomatické učebnici — souhlasiti již ani s Heubergerovou spíše právníckou definicí listiny (= jeho listiny v užším [diplom.] smyslu), že jsou to písemnosti (2), „die zur Erfüllung rechtlicher Aufgaben bestimmt und ihrer Form nach auch befähigt, verbrieften gemeinhin vollendete Rechtstatsachen, fertige Rechtsangelegenheiten oder in sich geschlossene Teile von solchen“. A stejně nemohu souhlasiti s Heubergerovou charakterisací ostatních písemností. Diplomatik, myslím, snadno a rád oželi jeho udýchané definice „akt“, že jsou to písemnosti, „die, in anderer aber gleichfalls oft strenger Form gehalten, im Gegensatz zu den Urkunden im eng. Sinn und meist in Verbindung mit verwandten Schriftstücken stehend und weiterer Fortsetzung fähig, Verhandlungsbruchstücke oder sonstige namentlich für Rechtspflege, Verwaltung oder Wirtschaftsführung wichtige Tatsachen schriftlich festlegen“ (3). „Akta“, k nimž dlužno počítati i listy (a ne je z akt vylučovati, jak činí Heuberger), jsou diplomatikovi prostě písemnosti, které provázejí listinu, ať již jednání o ní (či o právní počín v ní zlistiněný) nebo její zhotovení nebo její vydání. O mandátech nestačí, myslím, diplomatikovi říci, že do diplomatické látky patří také „die vorzugsweise zu Verwaltungszwecken erlassenen Mandate“. Mandáty jsou obdoba listiny, jeden druh listin. Také mám zato, že diplomaticky velmi nepřesný je i odstavec o „knihách“ (3), že k diplomatické látce patří: „Die zum ur- oder abschriftlichen Eintrag von Urkunden im engeren Sinn, Akten, Notizen u. dgl. benützten Bücher, wie es u. a. die den Auslauf einer Schreibstube im Auszug oder genauen Wortlaut laufend buchenden Register (Auslaufbücher), die gemeinhin vom Empfänger angelegten Kopialbücher oder die über Rechtsgeschäfte Privater geführten Amtsbücher sind“. Zde především není přesně vytknut

zásadní rozdíl mezi zápisem do knihy, který jest obdobou listiny, a opisem listiny nebo i zápisu do knihy, vše je shrnuto dohromady, že jen zkušený již diplomatik jakž takž se vyzná, rozhodně ne začátečník. Rozdíl mezi registry a kopiářem dovede již dávno diplomatika vyznačiti srozumitelněji a úřední knihy (Amtsbücher) nejsou jen knihy o soukromoprávních počínech. Již z těchto ukázek je, myslím, zřejmo, že Heuberger myslí spíše právnícky než diplomaticky, a snadno bylo by lze naléztí jich více, poněvadž snad každá jeho definice mohla by se v tomto smyslu rozebíratí; leč, třebaže jde namnoze o základní pojmy diplomatické, brání nedostatek místa rozebíratí a odůvodňovati vše, s čím nemožno mi souhlasiti. Pro Heubergerovy právnícké sklony je zvláště příznačný třetí odstavec prvního oddílu, nadepsaný „Rechtliches Wesen der Urkunden“, sám o sobě velmi cenný, poněvadž z něho může diplomatik čerpati mnoho nového, na př. o formální a materiální průkaznosti listin, o listinách veřejných a soukromých a p., ale zase jen diplomatik již zkušený, který chce a dovede své vědění diplomatické doplniti a leckdy i zpřesniti velmi užitečnými postřehy právníckými. Pro diplomatika začátečníka však nebo pro historika začátečníka a pro něho je podle Heubergerových slov v úvodě kniha především určena, je tím diplomatika značně zkreslena, nevystoupí v plné podobě samostatné disciplíny historické.

Jádrem Heubergerovy knihy jsou však dva poslední oddíly, obsahující vlastní výklad o nekrálovských a nepapežských listinách ve střední Evropě a Itálii od antiky až do nového věku (18. století). Je velikou zásluhou Heubergerovou, že měl odvahu rozšířiti obzor diplomatický až do 18. století, a utkvěl-li jeho výklad o této novější době velmi často jen na schemech, většinou právníckých, nelze se diviti; mimo několik prací spíše právníckých nebo historicko-právních je, jak známo, diplomatika 16. století, nebo spíše již 15. století terra incognita. Heubergerova práce je proto záslužná, že na to upozorňuje, ba přináší některé konkrétní pracovní podněty, ovšem zase pro diplomatika již zkušeného. Ale v zápětí mělo toto jinak velmi vítané rozšíření pracovního obzoru důsledek pro Heubergerovu práci samu velmi nepříjemný. Heuberger byl z nedostatku místa nucen, jak sám v úvodě upozorňuje, provésti „Kürzung und Beschränkung der Angaben einschlägiger Schriften, bis auf Äusserstehende (an sich gewiß bedauerliche) Knappheit der Darstellung und eine straffe, bis ins einzelne hinein gleichmäßige Gliederung aller Abschnitte“. Z toho nejvíce práci poškodila, jak Heuberger sám cítí, ona stručnost výkladu, již je docíleno řeči

podivuhodně brachylogickou, myslím, že úmyslně tak upravenou. Věty mají přečetné přístavky v podmětě, předmětě i přísudku, takže jsou vskutku fakty takřka nabity. Zase pro zkušeného již diplomatika, který látku již v jádře ovládá, je to s výhodou, tomu poslouží Heubergerova kniha výborně, pro začátečníka však s nevýhodou tak značnou, že pochybuji, že by se proň Heubergerova kniha vůbec hodila.

Heuberger svůj hlavní výklad rozdělil do dvou oddílů nadespaných „Das Urkundenwesen Deutschlands und Italiens bis zum 12. Jahrhundert“ a „Das Urkundenwesen Deutschlands u. Italiens seit dem 12. Jahrhundert“. První oddíl se dělí dále na tři hlavy: 1. „Das altrömische Urkundenwesen. 2. Das Urkundenwesen Italiens vom 6. bis zum 12. Jahrhundert. 3. Das Urkundenwesen Deutschlands vom 6. bis zum 12. Jahrh.“ a druhý oddíl v jádře na dvě hlavy: „1. Das Urkundenwesen Italiens vom 12. bis zum 18. Jahrhundert. 2. Das Urkundenwesen Deutschlands vom 12. bis zum 18. Jahrh.“, k nimž je připojena dodatkem třetí hlava s nadpisem „Ausblick auf das Urkundenwesen der Gegenwart“. Tento rozvrh celého výkladu je pro práci, přehlížející tak stručně takové pracovní pole, velmi vhodný. A je v základě správný i se stanoviska vývoje listiny, tedy i věcně dobře odůvodněn. Heuberger jasně postihuje vývoj listiny v Itálii vedle vývoje listiny v Německu a zdůrazňuje, že Itálie je ohniskem celého vývoje, který ovšem nakonec se přece rozdvojil na notářský instrument italský a zpečetěnou listinu zaalpskou. Také časové mezníky tohoto vývoje volil Heuberger přibližně správně, zvláště chtěl-li zachovati co největší časovou souběžnost výkladu o oblasti italské a zaalpské. Šesté století je vskutku doba, kdy umírající kultura antická pouští z rukou i listinu jak v Itálii tak v říši francké, odevzdávajíc ji do více méně jistých rukou různých kmenů germánských. A dvanácté století je zase zhruba doba, kdy v Itálii je již upevněn notářský instrument a za Alpami zajištěna zpečetěná listina. Tento základní vývoj listinný zachycuje Heuberger zhruba vždy v prvním ze čtyř odstavců, na něž pro přehlednost člení jednotlivé hlavy: „A. Allgemeines und Grundlagen. B. Rechtliches Wesen der Urkunden“. C. Herstellung der Urkunden. D. Formen der Urkunden.“ Bohužel tímto členěním se ztrácí mnoho ze souvislosti vývoje a vůbec výkladu, ale nelze upřít, že má svůj smysl.

Výklad sám ovšem mění povahu podle látky a ještě více podle toho, mnoho-li je zpracována. Starší část listinného vývoje, kde byly snad již všechny základní otázky, když již ne zodpověděny, aspoň důkladně propracovány, jsou vyličený velmi

jasně. A hlavně o listině římské a germánské je zde řečeno mnoho nového, poněvadž se Heuberger mohl opřít o onu Steinackerovu novou práci, o níž jsem se v úvodě zmínil. Zde by nebylo vhodné, myslím, uvádět ony nové názory Steinackerovy, poněvadž jsou Heubergerem jen uvedeny a neodůvodněny, vrátím se k nim v referátě o Steinackerově knize, až vyjde. Pozdější vývoj listinný je pro nedostatek předběžných prací a vůbec pro všeobecnou nezpracovanost příslušné látky líčen jen schematicky, takže v druhém oddíle (12.—18. století) jsou vedle sebe prostě kladeny doklady z 12. až 15. (nebo ještě mladší) století bez náležitého časového a tím vývojového rozlišení — v těchto výkladech je vývoj ztracen úplně a Heubergerova kniha je skoro jen příruční diplomatický slovník o čtyřech hlavních heslech podle oněch čtyř důsledně se vracejících odstavců A, B, C, D. Je tím ovšem vinna, jak jsem již řekl a znova zdůrazňuji, nepropracovanost látky a zde jsem si znovu uvědomil, že pro její zpracování je methodicky správná cesta jediná: postupovati podle listinných skupin, jak jsem o nich shora mluvil.

Je tedy Heubergerova kniha práce velmi cenná a je litovati, že Heuberger, omezen nedostatkem místa, byl nucen uchýlit se k oné těžko srozumitelné, brachylogické řeči, která knize značně ubírá ceny pro diplomatika začátečníka.

Václav Hrubý.

Zprávy.

Z archivní školy. — Ke státním zkouškám r. 1923 přihlásilo se všech deset žáků druhého kursu, kteří podle zkušebního řádu předložili před tím tyto domácí práce: 1. Rozvod Přemysla I. a Adély Mišenské (Marie L. Černá); 2. Lobkovický archiv v Roudnici (Karel Jeřábek); 3. Soud dvorský a jeho knihy za krále Ladislava (Zdeněk Kristen); 4. Pražský oficialát do smrti arcibiskupa Arnošta (Božena Kubičková); 5. Italští vyslanci na dvoře Rudolfové na sklonku jeho vlády (Milena Linhartová); 6. M. Štěpán z Kolína (PhDr. Otakar Odložilík); 7. Studie o pramenech k hospodářským dějinám kláštera sv. Jiří na hradě pražském v 16. a 17. století (PhDr. Marie Opočenská); 8. Kopiař korunního archivu v rukopise roudnickém (Blážena Rynešova); 9. Farní matriky kostela sv. Rocha na Strahově až do r. 1784 (Romuald R. Perlík); 10. Úřad desetipanský Starého města Pražského a jeho knihy v 16. století (PhDr. Jindřich Šebánek).

P í s e m n é zkoušky ze středověké i novověké palaeografie a diplomatiky vykonány ve dnech 2., 4., 5. a 6. června 1923, ústní zkouška ze středověké i novověké palaeografie a diplomatiky, z diplomatiky české, z pramenů dějin českých, ze správy městské, církevní a patrimoniální, z archivnictví jakož i z hlavních pramenů práva římského a kanonického a z dějin práva v zemích českých konána pak ve dnech 14. a 15. června 1923 (č. j. 70.885/IV.) Předsedou komise jmenován min. rada Dr. Ladislav Klíman, ředitel archivu ministerstva vnitra, místopředsedou státní archivář Dr. Jan Morávek, archivní referent ministerstva školství a národní osvěty; členy komise pak ředitel archivní školy Dr. Gustav Friedrich, profesor české university v Praze Dr. Václav Novotný, zem. vrchní archivní rada a ředitel zem. archivu Dr. Jan Bedřich Novák, profesor české university v Praze Dr. Josef Vančura, profesor české university v Praze Dr. Jan Kapras, správce státního historického ústavu vydavatelského, univ. docent Dr. Václav Hrubý, archivář hl. města Prahy, univ. docent Dr. Václav Vojtíšek, zem. arch. rada Dr. Josef Borovička, zemský archivář Dr. Bedřich Jenšovský a tajemník školy, zemský archivář Dr. Vladimír Klecanda; členy přisedícími jmenování profesori české university Karlovy v Praze JUDr. Kamil Henner a PhDr. Josef Šusta, ředitel českosl. státního archivu zemědělského PhDr. Adolf L. Krejčík a archivář ministerstva zahraničních věcí, min. tajemník PhDr. Jan Opočenský.

Státní z k o u š k u s prospěchem výborným (čtyři), velmi dobrým (tři) a dobrým (tři) vykonali (pořadí abecední):

1. PhC. Marie L. Černá; 2. PhC. Karel Jeřábek; 3. PhC. Zdeněk Kristen; 4. PhC. Božena Kubičková; 5. PhC. Milena Linhartová; 6. PhDr. Otakar Odložilík; 7. PhDr. Marie Opočenská; 8. P. Romuald R. Perlík, archivář praemonstrátů kanonie strahovské; 9. PhC. Blážena Rynešova; 10. PhDr. Jindřich Šebánek.

Dva ze žáků tohoto kursu, vyhověvše předepsaným podmínkám, dosáhli na české universitě Karlově slavnostní promoce, a to Dr. Otakar Odložilík dne 15. března r. 1923 a Dr. Zdeněk Kristen dne 7. listopadu 1924.

Závěrečné zkoušky prvního ročníku třetího kursu, písemné i ústní konány dne 22. a 23. června 1923. Podle jejich výsledku jmenování žáky druhého ročníku (pořadí abecední):

1. P. Vladimír Balcárek; 2. Otakar Bauer; 3. Miroslav Burian; 4. Rudolf Hurt; 5. Bohuslav Matouš; 6. P. Jiří Měcháček; 7. Leopold Peřich, 8. Václav Pešák a 9. Miloslav Volf.

Závěrečné zkoušky druhého ročníku třetího kursu písemné i ústní, konány dne 5., 6. a 7. června 1924. Podle jejich výsledku jmenování ministrem školství a národní osvěty žáky třetího ročníku (pořadí abecední):

1. P. Vladimír Balcárek O. Praem.; 2. Otakar Bauer; 3. Miroslav Burian; 4. Rudolf Hurt; 5. Bohuslav Matouš; 6. P. Jiří Měcháček O. Praem.; 7. Leopold Peřich; 8. Václav Pešák a 9. Miloslav Volf.

Přijímací zkoušky do čtvrtého kursu (1924 až 1927) konány ve dnech 20. a 21. června 1924, a jmenování podle jejich výsledku žáky prvního ročníku:

1. MUDr. a PhDr. Josef Řehák, policejní vrchní zdravotní rada z Prahy; 2. Marie M. Frýzova z Röhrsdorfu a 3. Anna Vavroušková z Vršovic. Po dodatečné zkoušce přijati pak ještě jako žáci téhož kursu Helena Kloboučková z Prahy a Miloš Kratochvíl.

Ve dnech 17.—21. března 1923 vykonal třetí ročník druhého kursu archivní školy exkursi do vídeňských archivů, kde tou dobou pracovali někteří archiváři českoslovenští o pracích, spojených se spisovou rozlukou. Účastníci exkurse prohlédli největší vídeňský archiv, bývalý domácí, dvorní a státní archiv rakouský a archiv ministerstva vnitra; v obou archivech podali obsáhlý výklad Dr. Karel Kazbunda, koncipista archivu ministerstva zahraničních věcí republiky Československé a český zemský archivář Dr. Rudolf Koss; býv. rakouský archiv válečný, kde provázeli je referenti jednotlivých oddělení a národní knihovnu (býv. dvorní knihovnu), kde s dějinami, organizací i obsahem knihovny seznámil účastníky knihovník Dr. Ot. Smital. Československý vyslanec Dr. Kamil Krofta přijal účastníky před jejich odjezdem v užším přátelském večírku. Vůdcem výpravy po celou dobu pobytu vídeňského byl tajemník školy, archivář Dr. Vladimír Klecanda.

Dne 17. května téhož roku prohlédli si žáci téhož kursu československý státní archiv zemědělský, kde se jim dostalo instruktivního výkladu ředitele Dra Adolfa L. Krejčíka, a za vedení P. Rom. Perlíka též archiv kanonie strahovské.

Ve snaze seznámiti i širší kruhy archivářské s některými časovými otázkami archivními uspořádalo ředitelství archivní školy ve dnech 4.—6. června 1923 cyklus zajímavých a četně navštívených přednášek rakouských archivářů. Min. rada universitní prof. Dr. Heinrich Kretschmayer přednášel o organizaci rakouských státních archivů, vládní rada podplukovník mimo službu Edmund Glaise-Horstenau o vojenských pramenech k dějinám světové války a min. rada univ. prof. Dr. Ludwig Bittner o archivní rozluce podle mírové smlouvy Saint-Germainské.

Dne 2. dubna 1924 přednášel na archivní škole, jako její host, profesor university v Rennes Eugène Déprez o pařížské École des chartes a jejím vlivu na francouzské dějepiscetví (L'École des chartes: son histoire, son oeuvre, son esprit).

B. Jenšovský.

Z českého zemského archivu. — Od roku 1906 vydává český zemský archiv tiskem periodické „Zprávy českého zemského archivu“ (dříve „Zemského archivu království Českého“), v nichž podrobně zpravuje veřejnost o své činnosti. Světová válka, jako všude ve vědeckých podnicích, také zde zavinila stagnaci, a mimořádné poměry prvních let poválečných, zvláště znehodnocení příslušné položky rozpočtové poklesle ceny peněz, vnesly i jistou nepravdivost do vydávání této publikace. Teprve koncem r. 1924 mohl vyjít VI. svazek těchto Zpráv, v němž (str. 299—352) jest podrobně referováno o činnosti zemského archivu v důležitých pěti letech 1918—1922; pokud jde o uvedená léta, můžeme zde v celku odkázati tedy na tuto zprávu. Je tu nejprve naznačena značná účast zemského archivu, ředitele i jednotlivých úředníků při organizaci archivnictví v novém státě československém a jeho snaha zabezpečiti a náležitě opatřiti písemné památky ze světové války, zahraničního i domácího boje národa československého za národní osvobození, a z doby státního převratu, snaha, jejíž úspěšným výsledkem jest založení samostatného oddělení při zemském archivu, *archivu národního osvobození* usnesením zem. správního výboru ze dne 15. ledna 1919 (č. 710/I.) a hlavní zásluhou tehdejšího předsedy zem. správního výboru Dra. Boh. Franty a přisedlího K. St. Sokola. Při archivu národního osvobození založena zvláštní knihovna, která má shromáždit všechny tisky týkající se našeho zápasu ve světové válce a budování československého státu v prvních letech dobyté samostatnosti. Tato knihovna do konce r. 1924 čítá již 5000 svazků vedle velikého počtu ročníků novin z doby světové války a popřevratové. Ze knihovna, jež obsahuje mnohá cenná i nákladná díla ze všech literatur světových, mohla takto úspěšně se rozvíjeti, nutno děkovati vzácnému porozumění Československé komise cukerní, která k účelům archivu Národního osvobození darovala 150.000 korun československých. Zemský archiv postaral se také o to, aby archivy legií a písemnosti našeho zahraničního odboje vůbec, které jsou dnes součástí Památníku odboje, byly řádně uloženy v prozatímních postaveních v budově Národního musea. O archiváliích archivu Národního osvobození i archivu legií referováno ve zprávě zemského archivu v „Archivnictví“ příloze Čes. Čas. Hist. XXVI. (str. 54—55).

Práci o *archivní roztuce vídeňských archivů*, ve kteréž věci ředitel zem. archivu podal zvláštní pamětní spis hned po převratu, účastnil se pak zemský archiv vedle archivů státních hlavně, pokud šlo o vrácení *listin archivu korunního*, které skutečně také po předchozích pracích, provedených zem. archivářem Dr. Kossem vráceny byly koncem r. 1920 v počtu 2082 čísel do Prahy a připojeny k části korunního archivu, uložené v zemském archivu českém. Jmenovaný úředník archivu účastnil se pak i dalších prací o roztuce domácího, dvorního a státního archivu a kromě toho převzal v archivu bývalého c. k. ministerstva financí ve Vídni a převezl do zem. archivu *archiv pražské mincovny*, jenž deponován zde jakožto deposit ministerstva školství a národní osvěty. Organicky rozmožen byl zemský archiv podstatně též dalšími archiváliemi zemskými: byl zde uložen *archiv sněmu král. Českého* z l. 1861—1908, *archiv zemské účtárny a zemské pokladny* od konce sedmdesátých let století osmnáctého, *stará registratura zemského výboru království Českého* od konce osmdesátých let XVIII. století do r. 1873, další svazky *protokolů zemského výboru* z l. 1904—1916; staré spisy zemského ústavu pro choromyslné v Praze z l. 1836 až 1881. V celku čítají tyto archiválii zemských institucí 1150 knih a 2460 objemných fascikulů. Velikého rozmnožení dostalo se též katastrovým fondům zemského archivu, když zde v roce 1918 podle

rozhodnutí vídeňského generálního ředitelství katastru dané pozemkové resp. zemského finančního ředitelství v Praze, uloženy byly *indikační skizzy katastru stabilního* v počtu 8509 čísel. Tyto fondy rozmnoženy pak byly po převratu ještě otisky map katastrových, které převzala republika Československá z Vídně a které zde v r. 1921 uložilo ministerstvo financí; nově tudíž uloženo tu dalších 12.459 map. Vedle toho založena v zemském archivu sbírka různých starých map, jež čítá 315 inv. čísel Z jiných přírůstků dlužno zde jmenovati alespoň *patrimoniální archiv dolnokra. ovický, genealogickou sbírku Jana Václava Dobřenského hraběte z Dobřenic* a písemnosti z pozůstalosti genealogického badatele inž. K. C. Neumanna, literární pozůstalost historika *Fr. Aug. Slavíka* a korespondenci, kterou krátce před svou smrtí odevzdal zemskému archivu politik *Ant. O. Zeithammer*. Přejímání nových velikých fondů archivních vyžádalo si značné práce archivních úředníků, přes to však podle možnosti, pokud tomu totiž dovozovala rozsáhlá agenda úřední, pokračováno i v pořádání a katalogisaci starších oddělení archivních, zvláště katastrových. Spofádány, katalogisovány a nově instalovány byly veliké rozdělovací sumáře katastrové, archiv rektifikační komise a pokračováno v úpravě katastrů tereziánských i katastru josefsého jakož i v katalogisaci staré registratury zemského výboru (od r. 1725).

Publikační činnosti zemského archivu byly ovšem světová válka i mimořádné poměry prvních let poválečných značně nepříznivé. Citovaná zpráva praví o ní: „Všeobecné poměry v tiskárnách v tomto období (t. j. 1918—1922), totiž naprostý nedostatek schopných pracovních sil i potřebného materiálu v posledním roce válečném i nějaký čas po válce, obrovské zvýšení všech nákladů výrobních, zvýšení, jemuž přese všechno porozumění, s jakým českým zemským výborem podporovány jsou vědecké podniky zemské, nemohly dlouhou dobu postačiti příslušné položky zemského rozpočtu, to vše nebylo příznivo publikační činnosti zemského archivu. Mimo to nové veliké úkoly, které vznikly českému archivnictví, a tudíž i českému archivu zemskému, v novém státě československém, značně zvýšená agenda úřední a nutné práce pořadatelské, spojené s převzetím nových fondů, vyžádaly si téměř veškerého služebního času úředníků zemského archivu, takže práce o publikacích, pokud bylo v nich pokračováno, mohly se díti téměř výhradně jen v hodinách mimoúředních.“ Přes to však, nehledě k přípravným pracím o vydání berní rully království Českého z r. 1654, jež utrpěly těžkou ztrátou úmrtím ředitele šk. rady Frant. Aug. Slavíka. pokračováno bylo ve všech hlavních publikacích zemských, a jakmile s návratem normálních poměrů jen poněkud dovolilo tomu rozdělení prací v zemském archivu, přistoupilo ředitelství k rozmnožení publikační činnosti o nové podniky ediční. Tisk druhého svazku XV. dílu Sněmů českých, obsahující akta jednání o generálním sněmu r. 1611 a o korunování krále Matyáše králem českým, a vydávaný prací ředitele archivu Dr. Jana B. Nováka, dospěl koncem r. 1924 archu padesátého, což jest již více, než polovina celého svazku. Když se profesor Dr. Krofta, jemuž i po odchodu ze zemského archivu svěřeno bylo nadále vydávání Sněmů českých z l. 1605 až 1610, po svém vstupu do diplomatické služby vzdal těchto prací, ponechav si jen dokončení druhé části svazku XI. (Sněm r. 1605), odevzdal zemský správní výbor dne 13. července 1921 pokračování edice Sněmů českých z l. 1606 až 1610 díl (XII.—XIV.) zemskému archiválii Dru. Josefu Borovičkoví, jenž v r. 1924 mohl započítati s tiskem XII. dílu této publikace.

R. 1923 byla vydána první část I. svazku publikace „Acta S. Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illu-

strantia“, obsahující edici akt z archivu této kongregace z l. 1622 až 1623, péčí ředitele Hynka Kollmanna. Rozsáhlý úvod k celé publikaci, který obsahuje již 40 tiskových archů, vydán bude samostatně, jakožto tomus prodromus (v. výše referát o této publikaci).

Třetího svazku edice „Monumenta vaticana res gestas bohemicas illustrantia (Acta Urbani V. 1362—1370), vydávaného zemským archivářem Drem Bedřichem Jenšovským, jest již vytištěn celý text, obsahující 52 tiskové archy, a vydavatel pracuje nyní o reistřících k tomuto svazku. Vydání IV. svazku Monument (Acta Gregorii XI. 1370 až 1378) svěřeno bylo r. 1919 Dru Karlu Stloukalovi; když pak r. 1924 zemský výbor schválil zadání prací tiskařských, počal Dr. Stloukal téhož roku s tiskem této edice.

Nově k dosavadním edičním podnikům archivu zemského přistupuje podrobný katalog jednotlivých fondů, uložených v zemském archivu. Zemský archivář Dr. Rudolf Koss pracuje o podrobném katalogu listin korunního archivu českého, jenž doprovázen bude obsáhlým pojednáním o osudech tohoto archivu v celku i jednotlivých jeho listin. Počato s tiskem I. části katalogu, která obsahovatí bude listiny korunního archivu a jejich osudy až do nastoupení Karla IV.

Koncem roku 1924 vydán byl posléze VI svazek Zpráv českého zemského archivu, obsahující mimo úhrnnou obsírnou zprávu úřední tato historická pojednání: Bedřich Jenšovský, Knihovna Barberini a český výzkum v Římě; Rudolf Koss, Provenience českých archiválií ve státním archivu vídeňském; Jaroslav Werstadt, Střediska dokumentů a studií z dějin války světové v cizině. Zároveň jsou však již v tisku některé články pro VII. svazek Zpráv.

S publikační činností zemského archivu souvisí úzce *výzkum domácích i zahraničních archivů*, podnikaný úředníky archivu pro jmenované archivy. V domácích archivech, českých i moravských, pracovali oba uvedení vydavatelé Monument vatikánských pro své publikace. V popředí zahraničního výzkumu jest výzkum archivů italských, zejména vatikánských, pro jmenovanou publikaci. Brzy po válce rozhodl se český zemský správní výbor pokračovati ve svých záslužných podnicích vědeckých, pokud jde o vydávání historických pramenů k dějinám českým z archivů vatikánských, a usnesením ze dne 12 srpna 1921 zařadil opět do zemského rozpočtu položku na výzkum archivů italských, zvláště vatikánských, a to ve výši 40.000 Kč. Po zřízení státního Československého ústavu v Římě ujednána odbornými činiteli dohoda o rozdělení prací o historickém programu ústavu tak, že zemský výbor prací zemského archivu vydávati bude dále obě své publikace Monumenta vaticana res gestas bohemicas illustrantia i Acta S. Congregationis de Propaganda fide a prováděti k nim příslušný výzkum v archivech, kdežto ústav sám převezme edici císařské nunciatury z l. 1592 až 1628 a vydání slovenik, t. j. akt diecesí ostříhošské, nitranské a jagerské zatím z l. 1316 až 1417 (v. níže zprávu z Československého ústavu v Římě). Postup prací děje se podle společného jednotného plánu vypracovaného komisí Československého ústavu v Římě a ředitelstvím českého zemského archivu. Do této komise vyslal zemský správní výbor jako své zástupce: Dra Jana B. Nováka, Dra Josefa Borovičku a Dra Bedřicha Jenšovského. Ředitel zem. archivu Dr. Jan B. Novák je místopředsedou této komise. V březnu r. 1922 vyslán do Říma zemský archivář Dr. Jenšovský, aby tu jednak pro české dějiny prozkoumal registra Benedikta XII. (1334 až 1342), jednak, aby tu pracoval o registrech avignonských papežů z dob velikého schismatu, Klimenta VII. (1378—1394) a Benedikta XIII (1394 až 1415). Podle nového programu mají býti bohemika papežů Jana XXII.

(1316—1334) a Benedikta XII. (1334—1342) vydána v úvodním svazku českých Monument, do jejichž programu nebyla původně počata, poněvadž byla v pracovním plánu římského ústavu rakouského. Akta protipapežů z l. 1378 až 1415 mají pak býti připojena k VI. svazku českých Monument vatikánských (1404—1417), který připravuje k edici vydavatel III. svazku této publikace Dr. Jenšovský. O registrech papeže Jana XXII. pracovala v archivech vatikánských v březnu až červnu 1922 a v lednu až červenci 1924 státní stipendistka Dr. Věra Kosinova. Ve výzkumu register protipapežů Klimenta VII. a Benedikta XIII. pokračoval pak Dr. Jenšovský v Římě v lednu až červenci 1924; zároveň však prohlížel již také pro VIII. svazek Monument registra papeže Eugena IV. (1431 až 1447), probrav registra supplik a registra lateránská z první doby z let pontifikátu Eugenova. Dr. Karel Stloukal, který byl vyslán na jaře r. 1923 do Říma jako státní stipendista k pracím o nunciatuře Spinelliho, dokončil při této příležitosti též výzkum register Řehoře XI. pro IV. svazek Monument vatikánských.

Pro publikaci Sněmů českých pracoval zem. archivní rada Dr. Josef Borovička v květnu r. 1923 ve státních archivech italských v Benátkách, kde prohlédl svazky depeší benátských z Prahy z r. 1606, a *ve Florencii*, kde se zabýval zprávami vyslanců toskánských u dvora císařského v době předbělohorské, ovšem v prvé řadě opět pro období svých svazků Sněmů z l. 1606 až 1610. Tyž vydavatel Sněmů pokračoval pak ve svém výzkumu italských archivů v říjnu r. 1923 a na podzim r. 1924. V prvním uvedeném měsíci pracoval ve státních archivech v Mantově, kde se zabýval podrobněji diplomatickou korespondencí vévod Gonzagů s residenty a mimořádnými vyslanci jejich u dvora císařského v l. 1605 až 1607 a pořídil přehled této látky z celého období vlády Rudolfovy; ve státním archivu v Modeně, kde uložen jest tajný archiv vévod z Este, pracoval Dr. Borovička o diplomatické korespondenci z téže doby a stejný předmět jeho zájmů byl i ve státním archivu v Parmě, kde však pro uvedenou dobu Rudolfovu zůstaly jen nepatrné zlomky písemností vévod rodu Farnese, kdežto podstatná část jejich uložena jest ve státním archivu neapolském. V říjnu r. 1924 pracoval posléze Dr. Borovička ve státním archivu v Turíně, prohlížeje tu korespondenci vévod piemontských. Před tím již na podzim r. 1921 pracoval Dr. Borovička ve vatikánském archivu o nunciatuře Spezianově z l. 1596 a 1597; zprávami téhož nuncia u dvora císařského z let předcházejících zabýval se pak r. 1922 Dr. Jenšovský, který r. 1924 pracoval též o nunciatuře biskupa melfského Placida de Marra z r. 1615. Dodatkem možno se ještě zmíniti, že Dr. Jenšovský dokončil svůj soustavný výzkum knihovny Barberini pro české dějiny; výsledek této práce otiskl v citovaném již článku v II. svazku Zpráv zemského archivu.

Práce o spisové rozluce v archivech vídeňských podmíněny byly ovšem náležitou znalostí těchto archivů a byly tudíž také spojeny s výzkumem jejich se zřetelem k dějinám československým. Dr. Koss seznámil se nejen dokonale s archivem korunním, nýbrž prozkoumal též ostatní fondy archivu státního, pokud se týkaly dějin archivu korunního nebo jednotlivých archivů k němu připojených. Z prací těchto vyplynul též uvedený článek Dr. Kossa, otištěný v VI. svazku Zpráv zemského archivu. Zemský archivář Dr. Klecanda pracoval o spisové rozluce pro ministerstvo národní obrany a prohlížel při této příležitosti některé fondy býv. válečného archivu rakouského pro účely archivu zemského.

Při všech těchto výzkumných pracích pořizovány byly pro český zemský archiv opisy historických dokumentů, vztahujících se k dějinám českým. Zvláště sbírka prepisů z archivů italských rozmnožena byla v r. 1921 až 1924 o 720 prepisů pro středověké období výzkumu, o 2560

přepisů z dokumentů novověkých; mimo to odevzdány do zemského archivu z pozůstalosti ředitele archivu města Prahy Dra Josefa Teigeho přepisy některých rukopisů z knihovny vatikánské a 580 přepisů z register papežů Klimenta V. a Jana XXII.; vzrostla tudíž sbírka přepisů z italských archivů celkem o 3860 dokumentů, počítaje v to i přepis celého Dialogu Malaspinova z knihovny Vallicelliani sign. N 20 o 120 listech, a o 10 sešitů kopií rukopisů knihovny vatikánské. Sbírká přepisů z archivů domácích rozmnožena o 1400 čísel, z archivů zahraničních mimo italské o 200 čísel. Po delší přestávce pokračováno také v pracích o úpravě přepisů pro velická podrobná lístková repertoria chronologická, provenienční i genealogická, jmen místních i hesel věcných podle obsahu přepsaných listin. Nově pak založen byl jednotný chronologický soupis dokumentů, porůznu otiskovaných a vydaných v různých spisech, člancích a časopisech, nikoliv ve velkých skupinách edičních. Příruční knihovna archivní, jež vedle základních děl historické literatury československé i zahraniční, doplňována jest především spisy, vztahujícími se k otázkám archivním a k publikační a výzkumné činnosti zemského archivu, vzrostla v l. 1918 až 1924 o 2000 děl o 2400 svazcích.

Úřední agenda archivu stoupla od převratu nejen návratem normálních poměrů, nýbrž i dalšími úkoly spojenými jednak s novým zákonodárstvím, jednak s organizací vědecké práce vůbec a archivní zvláště tak, že jak počtem vyřízených kusů, tak zvláště i jejich přípravou jest proti nejsilnějším letům předválečným téměř dvojnásobná, dosahující v posledních letech pravidelně kolem 3000 čísel jednacích. Z nové agendy dlužno zvláště se zmíniti o účasti zemského archivu v komisi pro úpravu jmen místních v republice Československé; hlavní tíha prací spojených s touto úpravou, o nichž podrobněji zmínuje se citovaná úřední zpráva, spočívala na archivu ministerstva vnitra a na českém archivu zemském. V době přípravy pozemkové reformy zahrnut byl zemský archiv četnými dotazy týkajícími se reklamace majetku rustikálního. Také zákon o pamětních knihách obecních rozmnožil značně činnost zemského archivu i počet návštěv pracujících v archivu. Počet návštěv badatelů i různých zájemců ve věcech povahy právní jeví rovněž tendenci stále vzestupnou. V osobním stavu úředníků zemského archivu nastaly změny potud, že koncem února 1920 odešel do výslužby tit. ředitel zem. archivu Hynek Kollmann, jemuž však nadále byla svěřena edice „Acta S. Congregationis de Propaganda fide“; k zastupování Dra Josefa Borovičky po dobu jeho přidělení ministerstvu školství a národní osvěty povolán byl Dr. Karel Stloukal, jenž byl úředníkem zem. archivu ode dne 1. března 1919 do konce dubna 1920. V důsledku zřízení nového oddělení, archivu národního osvobození, jmenován dne 23. července 1920 koncipistou zemského archivu Dr. Jaroslav Werstadt. JUDr. František Čáda, jenž od 1. června 1919 byl konceptním praktikantem zem. archivu, jmenován dne 1. listopadu 1922 koncipistou archivu Národního musea; účastnil se však i nadále jakožto zástupce zemského archivu prací ve Stálé komisi pro stanovení úředních názvů míst v republice Československé i v Užším výboru pro revizi názvů míst v Čechách. Konceptní praktikantkou zemského archivu ustanovena pak dne 31. ledna 1923 absolventka státní školy archivní Dr. Věra Kosinova, která usnesením zem. spr. výboru ze dne 17. prosince 1924 jmenována koncipistkou českého zem. archivu. Jsou tudíž koncem r. 1924 v zemském archivu titi úředníci konceptní: ředitel vrchní zem. archivní rada Dr. Jan Bedřich Novák, zem. arch. rada Dr. Josef Borovička, zemští archiváři Dr. Bedřich Jenšovský, Dr. Vladimír Klecanda a Dr. Rudolf Koss, konci-

pisti zem. archivu Dr. Jaroslav Werstadt a Dr. Věra Kosinova. Vedle toho pracují v zem. archivu dva úředníci knihovní, čtyři úředníci kancelářští a manipulační, čtyři zřízení a řada pomocných sil vědeckých a písařských, hlavně studentů vysokoškolských, nejvíce žáků státní školy archivní. Posléze nutno ještě se zmíniti, že na žádost ministerstva školství a nár. osvěty svolil zemský správní výbor k tomu, aby přednášky státní školy archivní mohly se konati v místnostech filiálky zem. archivu v Bredovské ulici č. 6, kde také skutečně tato škola od svého počátku r. 1919 jest umístěna.

B. Jenšovský.

Z moravského zemského archivu v Brně. — Činnost moravského zemského archivu v posledních dvou letech se jevila celkem třemi hlavními směry: věnována péče vedle běžné agendy úřední především pracem pořádacím, dále pracem vědeckým a konečně úkolům rozmnožovacími v souvislosti s ochranou listinných památek vůbec. V oboru prvním zemský archiv usiluje o to, aby zejména za dnešních změněných poměrů vědeckých v Brně zpřístupnil své rozsáhlé fondy co možno nejvíce vědecké práci tím, že by zastaralé katalogy a seznamy, pořízené generacemi předchozími, nahradil postupně seznamy buďto vůbec novými anebo alespoň značně zlepšenými. Práce takové mají i pro ústav sám tu výhodu, že jimi se umožňuje nejen lepší orientace v množství materiálu, který v posledních desetiletích byl novými rozsáhlými zisky značného množství, nýbrž také cenná revize na př. v některých otázkách starší vědecké působnosti ústavu.

Pokud se týče vědecké činnosti zemského archivu moravského, byla od počátku jedním z hlavních úkolů jeho především práce ediční. Činnost tato byla však světovou válkou zastavena a trvale nepříznivé poměry nedovolily dnes ještě k ní se vrátiti, třeba práce pokračování v činnosti té jsou připraveny. Nebylo-li však možno jíti dále na této cestě, byly usnadněny zemskému archivu alespoň rozsáhlé výzkumné cesty do domácích i cizích archivů, aby tam byl jednak soustavně sbírán aneb alespoň spisován důležitý materiál pro dějiny země a tak nově doplňovány fondy ústavu, jednak vyhledáván materiál k vědecké činnosti zemského archivu, ať už vydavatelské nebo vypravovatelské. Takovým způsobem v poslední době soustavně jest sbírán materiál na př. k revizi a doplnění staré publikace moravského zemského archivu Codex diplom. et epist. Moraviae, nebo materiál k bělohorskému období moravskému. K účelům těm zemský archiv získal hojně látky též soustavným opisováním anebo ve fotogramech z celé řady archivů, zejména říšskoněmeckých, rakouských a švýcarských. Skutečné výsledky úsilí toho jeví se také ve vědecké práci úřednictva, otiskované v různých časopisech odborných.

Rozmnožovací snahy zemského archivu moravského, t. j. získávání nových fondů a pramenů, souvisí už se samou povahou zemského archivu. Ježto starý tento ústav jest v celé zemi jediným svého druhu a už jeho založení bylo vlastně vyvoláno prvními snahami po péstění historiografie země moravské, rozumí se, že v těchto intencích jda dále, snaží se zemský archiv zachraňovati a získavati vše, co hledí k dějinám země. Jsou to nejen drobné kusy, jako listiny, staré rukopisy, staré tisky a věci podobného druhu, jež se občasné nabízejí ke koupi, nýbrž i rozsáhlé celky, hledící i k novým a nejnovějším dějinám moravským, jako jsou na příkl. korespondence významných mužů a pod. Poněvadž ve snaze té se dostává zemskému archivu značné podpory

u zemského výboru moravského, bylo možno i v tomto období zakoupiti opětně rozsáhlé celky, na př. velmi cennou korespondenci moravského historika a někdy správce zemského archivu moravského, Petra ryt. Chlumeckého, autora známého díla o Karlu z Žerotína. Pozůstalost tato, která po léta ležela zapadlá na někdejším statku rodiny Chlumeckých v Ríkovcích u Přerova, jest zajímavá především tím, že poskytuje nám množství nového materiálu k poznání nejen dějzpytného ruchu moravského v 50—60tých letech minulého století, nýbrž také množství látky k poznání politického života moravského od r. 1848 do r. 1863. Dále získána byla rozsáhlá písemná pozůstalost Josefa Alex. Helferta od jeho dědiců, která nám vzácně umožňuje nahlédnouti zejména do školských poměrů starého Rakouska v prvních desetiletích jeho konstitučního života a též do počátků národního a politického života českého od r. 1848. Vedle toho získána byla řada kusů drobných, listin, rukopisů, tisků a pod. Na zakoupení těchto věcí bylo v udaném dvouletém období vynaloženo opět na 60 000 Kč.

Rozmnožování fondů zemského archivu moravského souvisí, jak bylo již výše řečeno, s činností na poli záchrany archivních a písemných památek vůbec. Zemský archiv činnost tu prováděl od samých svých počátků a jí sluší děkovati, že v minulých desetiletích bylo zachráněno od zkázy nesčetné množství historického materiálu. V poslední době činnost tato směřovala hlavně k záchraně památek hospodářské povahy, t. j. hlavně ohrožených registratur zámeckých. Tak získány byly na př. zbytky zámecké registratury z Nového Světlova u Uh. Brodu, Ríkovice u Přerova, Nových Hvězdlic u Brna a význačné kusy ze zámecké registratury v Brtnici u Jihlavy. Ačkoliv zemský archiv moravský má za to, že památky tohoto druhu nemají býti příliš centralisovány, nýbrž pokud možno zachovány kraji, v němž vznikly, nebylo přece vždy lze tak učiniti, a to hlavně proto, že není dosud ústavů, které by je mohly vhodně převzít. V práci této postupoval zemský archiv, dorozumív se jednak s Čsl. státním archivem zemědělským v Praze, jednak s ministerstvem školství a nár. osvěty, pro které byly také orgány zemského archivu moravského prohlíženy různé zámecké archivy v zemi. Činnost tato postavena byla na nový základ, když ministerstvo školství a národní osvěty jmenovalo moravského zemského archiváře Dr. Fr. Hrubého o stát. archivním inspektorem pro Moravu a Slezsko (jakožto smluvní orgán téhož ministerstva). — Občasných zisků dostává se zemskému archivu také ze skartací u okresních a krajských soudů, jež jsou zemskému archivu svěřovány.

Z významnějších prací úřední agendy možno uvést na př. účast moravského zemského archivu v pracích o počátku a vzniku státních silnic v naší republice, již pro Moravu a Slezsko vyžádalo si ministerstvo veřejných prací k jednáním reparační komise s Rakouskem ve smyslu čl. 208 St.-Germainské mírové smlouvy. Pracemi zemského archivu bylo skutečně ukázáno, že staré tyto silnice moravské byly stavěny jednak vůbec jen ze zemských prostředků, jednak alespoň z veliké části z peněžitých příspěvků země a robot. Dále lze zde uvést práce zemského archivu, souvisící se zákonem o psaní památných knih, jeho podporu obcím ve shledávání materiálu k jich historii, kursy, pořádané úřednicvem archivním pro obecní kronikáře atd., podporu vysokoškolským kruhům a studentstvu v badání a užívání knihovny a pod.

Ve stavu úřednictva zemského archivu, jak udán byl v I. ročníku tohoto časopisu, dlužno uvést změnu, že na třetí konceptní místo přijat byl dne 1. listopadu r. 1923 absolvent archivní školy Dr. Jindřich Šebánek.

František Hrubý.

Z Čsl. státního archivu zemědělského. — Ke zprávám, které jsem o dosavadní činnosti Čsl. státního archivu zemědělského podal v Českém Časopisu Historickém roč. XXVI (1921) v příloze „Archivnictví“ na str. 51—53, ve „Vzdělávací příloze Národních Listů“ čís. 22 ze dne 22. ledna 1922 v článku „Zámecké knihovny“, v „Zemědělských Zprávách“ čís. 7 z roku 1924, ve „Venkově“ roč. XIX. čís. 95 v článku „Mrtvý, ale přece živý svět“ a v XI. roč. „Časopisu pro dějiny venkova“ na str. 75—76, připojuji po přání redakce přehlednou zprávu pro odbornou veřejnost archivářskou. Omezím se na věci nejdůležitější, poněvadž zamýšlím vznik a první leta činnosti Čsl. státního archivu zemědělského podrobně vylíčiti ve zvláštní publikaci, kterou brzo předložím tiskem.

Roku 1919. zřízen byl pro péči o archivy zemědělského původu Čsl. státní archiv zemědělský, čímž splněno bylo dávné přání, aby dostalo se soustavě ochrany písemným památkám agrárním. Naléhavé úkoly nejbližší doby pro nový archiv byly: péče o archivy státních statků a statků nadačních, spravovaných státem, archivní a spisová rozluka podle mírových smluv pro obor ministerstva zemědělství, ochrana a záchrana archivů velkého majetku pozemkového, zabraného státem pro úkoly pozemkové reformy.

První rok úřední činnosti věnován byl pouze přípravným pracím: prohlídce a soupisu archivů a hospodářských registratur na statech státních a nadačních, spravovaných ministerstvem zemědělství, prohlídce a soupisu zámeckých knihoven na těchto statech, vyhledání vhodných zatímních místností úředních v klášteře Strahovském a jejich zařízení, finančnímu zabezpečení úřadu v státním rozpočtu, vyhledání potřebných úředníků a zřízení a vnitřní organizaci nového úřadu. Veškeré tyto práce provedl jsem v prvním roce úplně sám, ač velkou část času zabrala inventarisace vnitřního zámku, které z majetku někdy habsburského přešly do vlastnictví Československé republiky.

Roku 1919. prohlédl jsem a zhruba popsal archivy panství: Brandýsa nad Labem, Chlumu u Třeboně, Hodonína, Holiče, Ivanovic na Hané, Karlštejna, Koňopiště, Ostrova u Karlových Varů, Ploškovice, Poděbrad, Police Horní, Šaštína, Topolčianek, Vigláše, Zákup a Židlochovic. Zároveň v Praze přehlednuty a sepsány archivy někdejšího pražského ředitelství bývalých statků císařských a inspekce statků bývalého Tereziánského ústavu šlechtičen na Hradčanech.

Roku 1920., kdy přidělen byl archivu první koncipista PhDr. V. Černý, jeden kancelářský úředník a jeden zřízenc, započato s přejímáním archivních fondů do vlastní správy v místnostech archivních. Počátek učiněn s archivem někdejší inspekce statků bývalého Tereziánského ústavu šlechtičen na Hradčanech. Zároveň přejímány první zásilky spisů bývalého ministerstva orby z Vídně, jak byly v likvidaci postupovány ministerstvu zemědělství, a velký fond někdejšího vídeňského ředitelství bývalých statků císařských, uložený do té doby v Mannersdorffě, s archiváliemi panství Hodonína, Holiče a Šaštína. Vedle pořádání těchto převzatých archiválií hlavní činnost věnována byla jednak dokončení prohlídky a soupisu archivů státních a nadačních statků, jednak archivní a spisové rozluce vídeňské, o níž rozhodnuto bylo pražskou úmluvou z 18. května 1920. Prohlídky archivů státních a nadačních statků vykonával jsem v tomto roce v Bezně, Horní Blatné, Bohutině, Buštěhradě, Báňské Bystrici, Cerhenicích, Časté, Hořicích, Hrádku Liptovském, Jáchymově, Jenčí, Kácově, Kladrubech nad Labem, Košicích, Kuksu, Ledči, Nýdku, Oravě, Peziňku, Cerveném Poříčí, Ronově nad Doubravkou, Slaně, Smiřicích, Báňské Štiavnici, Tuchoměřicích, Užhorodě a Žarnovici.

Z jara a na podzim zajel jsem do Vídně, abych připravil systematickou rozluku archivní a spisovou v oboru ministerstva zemědělství, kteréžto práce pak ve Vídni prováděl archivní koncipista PhDr. V. Černý pomocí později jmenovaného druhého archivního koncipisty PhDr. Em. Janouška. V tomto roce položen základ k pomocné archivní knihovně, v níž zvláště přihlížíme k literatuře z oboru dějin hospodářských, zvláště zemědělských, a k místopisu československému. Z poradacích prací provedeno bylo uspořádání vídeňských spisů vylikvidovaných a počato s pořádáním fondu Tereziánského ústavu šlechtičen.

Rok 1921., v němž rozmnožen byl konceptní archivní personál o druhého koncipistu PhDr. E. M. J a n o u š k a, uplynul v pilných pracích rozlukových ve Vídni, kde pracováno bylo v bývalém ministerstvu orby, v ředitelství státních statků a lesů a ve vídeňském ředitelství někdejších statků císařských. Pracemi těmito byli zaměstnáni oba koncipisté. Agendu pražskou rozmnožila podstatně péče o archiv pražského ředitelství státních statků, někdejší archiv toskánský, převzatý do vlastní správy, a o archivy velkého majetku pozemkového, podrobeného záboru a pozemkové reformě.

Tak prohlédnuty byly archivy a hospodářské registry zabraných statků. Brodu Vyššího, Bruntálu, Bouzova, Hradů Nových, Hrobů u Tábora, Chýnova u Tábora, Loučky Dlouhé Dolní, Pardubic, Police n. Metují, Sovince, Štěkně, Sternberku na Moravě a Zábřehu. Dokončen také soupis a prohlídka zbývajících archivů a registratur hospodářských na státních a nadačních statcích: Buštěhradě, Bystrém u Poličky, Drnovicích a Zvoleněvsi.

V letech 1922—1923 hlavní práce konána byla v archivní a spisové rozluce vídeňské, jednak prací obou koncipistů ve Vídni jednak prací pořadacích v Praze. Také ochrana archívalií na statečích zabraných vyžadovala značné činnosti, neboť bylo se postarati o zabezpečení archivů a hospodářských registratur na statečích Brtnici, Holešově, Chotěšově, Jilemnicích, Lanškrouně, Velkém Meziříčí, Netolicích, Petřvaldě, Polné, Příbyslavi, Světlově, Teplé. Na místě prohlédnuty a zabezpečeny byly archivy patrimoniální v Bechyni, Bučovicích, Jindřichově Hradci, Hrotovicích, Kelci, Dolních Konicích, Kardašově Řečici, Orthu na Dunaji, Štěkní, Tovačově a v Třeboni. S velkostatkářem Janem Schwarzenbergem a knížetem Janem z Liechtensteina jednáno o zabezpečení jejich archivů v rámci pozemkové reformy, zatím jen s tím výsledkem, že došlo k dohodě o výměnu archívalií liechtensteinských statků Černokosteleckého a Moravskotřebovského za archívalie t. zv. dvorské kanceláře Liechtensteinské.

V témž roce jednáno úředně o zabezpečení patrimoniálních archivů v Nových Benátkách, Komorním Hrádku, Lysé nad Labem, Pacově, Smečně a Žirovnici. Úschova převzatých archivních fondů vyžádala si rozšíření archivních skladů, jež rozmnožena o dvě kvadraturní chodby v klášteře Strahovském. Také skrovné místnosti kancelářské bylo zvětšiti. Úřední agenda vnitřní i vnější podstatně vzrostla a rozvila se tak, že bylo nutno rozmnožiti stav konceptního úřednictva o třetího koncipistu, jímž jmenován byl absolvent státní archivní školy PhC. K. J e ř á b e k. K zřízcením přibyl knihař, zjednaný na denní plat.

Ve vnitřní správě rozděleny referáty tak, že správu archivního fondu státních statků svěřil jsem nejstaršímu koncipistovi PhDr. Černému, archiv ministerstva zemědělství koncipistovi PhDr. Em. Janouškovi a archivy statků nadačních a statků, převzatých z pozemkové reformy, nejmladšímu koncipistovi PhC. K. Jeřábekovi, ponechav si vedle vedení úřadu starost o pomocnou archivní knihovnu.

Teprve v roce 1924, když skončena byla archivní a spisová rozlučka vídeňská, bylo možno po návratu obou koncipistů přikročiti k systematickému zpracování převzatých archivních fondů, z nichž především bylo třeba pro úřední potřeby ministerstva zemědělství uspořádati nejvíce potřebné archívalie z fondu bývalého ministerstva orby a fondu bývalého vídeňského ředitelství státních statků a lesů, jakož i fondu pražského ředitelství statků, bývalého archivu toskánského.

Při provádění archivní a spisové rozlučky s Rumunskem prohlédnuty archivy a registry ředitelství státních lesů a statků v Rahově a Buštině na Podkarpatské Rusi. V ochraně patrimoniálních archivů zakročeno úředně na statečích: Adamově, Břeclavi, Bystřici u Nýrsky, Černé, Duchcově, Hlavňovicích, Choustníkovic Hradišti, Mnichovu Hradišti, Jaroslavovicích, Libějovicích, Horním Litvínově, Malešově, Novém Městě nad Metují, Opočně, Protivíně, Rosicích, Rychmburce a Vlašimi. Do vlastní přímé správy převzat archiv panství Karlštejnského, převezřený z Poučnicku.

Letošního roku pracujeme na spořádání převzatých archivních fondů a práce naše pokročily tak, že obnoven jest původní pořádek v archívech: bývalé inspekce statků Tereziánského ústavu šlechtičen, archivu panství Karlštejnského a Stěkeňského, archivu bývalého vídeňského ředitelství státních statků a lesů; do kartonů uloženy spisy bývalého ministerstva orby podle číselníků, sepsaných při spisové rozluce ve Vídni, podle starých repertářů skládá se archiv pražského ředitelství státních statků, bývalý archiv toskánský do nových kartonů a desek. Nedostatek místa, jímž trpíme, že není možno převziti do přímé vlastní správy ani archivy statků státních a nadačních, které zůstávají až na další pod dozorem našeho archivu na dosavadních místech venku, bude bohdá brzo odstraněn v nové budově, jejíž stavba blíží se svému zakončení.

Důležitou součástí našeho archivu jest jeho pomocná knihovna, která koncem srpna t. r. má 4.800 inventárních čísel o 9.631 svazku. Odborných časopisů historických a vlastivědných odbírá knihovna 132, z nich československé 92, německých 28, ruských 5, polský 1, francouzské 4 a italské 2.

Úředníků má archiv: 4 konceptní, 1 kancelářského; 1 zřízence a knihaře na denní plat. Trpíme citelně nedostatkem písařů a pomocných sil manipulačních.

Státním rozpočtem na rok 1925 povoleny jsou archivu úvěry: Náklady osobní 65.495 Kč, náklady věcné řádné 100.000 Kč a náklady věcné mimořádné 17.000 Kč.

PhDr. Ad. L. Krejčík.

Z archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze. — Na počátku roku 1924 byla skončena prvá část obsáhlých prací, jichž účelem bylo rozdělití rakouské archivy a odvéztí archívalie české provenience do republiky, tím, že oddělení pro spisovou rozluku při čs. vyslanectví ve Vídni bylo zrušeno. V druhé části vídeňských prací, k jichž organizaci se přikročilo, půjde o soupisy oné látky, jejíž vydání pražská úmluva z 18. května 1920 vylučuje. S královstvím Rumunským byla ujednána smlouva o spisové rozluce 14. října 1922; ta vstoupila koncem roku 1923 v mezinárodní platnost a počala se v roce 1924 prováděti. Jednání o spisovou rozluku s Maďarskem nedospěla ani v roce 1924 k cíli. V lednu 1924 na konferenci v Bělehradě byly položeny základy k odborné spolupráci našich archívalií s archívalií jihoslovanskými a rumunskými a navázány prvě osobní známosti.

Ve vnitřní práci archivní zaznamenal rok 1924 další rozšíření archivních prací převzetím části registry ministerstva. Z jejího uspořádání

vyrostly v roce 1924 první konvoluty v serii diplomatických depeší československých.

Mimo úřední archivní práce přihlásil se archiv též o svoje místo ve vědeckém světě československém vydáním prvního svazku „Publikací archivu ministerstva zahraničních věcí“ (nákladem Orbisu v Praze).

Z osobních změn dlužno zaznamenati tyto: dne 28. října 1924 jmenován byl dosavadní attaché, archivní koncipista *Ph. dr. Karel Razbunda* ministerským místotajemníkem v VIII. hodn. třídě a týmž dnem dostal archivář ministerstva *Ph. dr. Jan Opočenský* titul a charakter odborového rady v min. zahr. věci.

Z archivu hlav. města Prahy. — Vznikem Velké Prahy byl postaven archiv hlav. města Prahy hlavně před ten úkol, aby soustředil registratury bývalých místních obcí. Při této akci byly přebírány spisovny buď do doby, kdy činnost místního úřadu byla uzavřena, nebo k té mezi, která odděluje spisy ceny archivní od částí živé. Tím pochopitelně sbírky archivu hlav. města Prahy značně narostly, že se přes rozšíření místností, záhy ukázal nedostatek místa. Souviselo to i s tím, že zároveň bylo započato s přejímáním starších částí archivů škol obecných a občanských, sahajících místy až do konce 18. století, a že z důvodů úředních byla k archivu přičleněna nejstarší perioda magistrátní spisovny z let 1784 až 1845 (dekretem užší správní komise čj. 11.507 pres. os. ai 1923), takže stará spisovna, spravovaná adjunktem městského archi-váře Dr. E. d. Šebestou jako samostatným představeným, byla omezena na léta 1846—1870, ukazujíc ještě patrněji přechodný svůj raz. Co jinak znamená obohacení archivu hlav. města Prahy, je připojení městského fotografického atelieru k němu, což se stalo dekretem prezidia hlav. m. Prahy čj. 3242 pres. os. z 20. října 1924. Atelier je dobře opatřen dokonalým aparátem fotografickým i reprodukčním a má při sobě sbírku více než 4000 negativů, zachycujících stavby pražské i různé stránky života města. Nevýhodou je, že městský fotograf nebyl službou přikázán přímo archivu, ale přesto se atelier už osvědčil v různých potřebách, a jeho cena pro archiv se ještě zvýší, poněvadž lehko lze jeho místnost upravit i pro konservaci archiválií, již se archiv hlav. města Prahy delší čas obírá theoreticky i prakticky. — Vzrůst agendy archivní vedl k tomu, že se ukázala potřeba, aby byl zvětšen personál archivní a přijata byla za smluvní odbornou úřednici sl. PhDr. Božena Kubíčková. Absolventka státní školy archivní, podle usnesení rady městské ze dne 4. dubna 1924, čj. 5211 pres. os., májic plat X. hodn. tř. Jí zejména byla svěřena do správy archivní knihovna, která roste z každoroční řádné dotace 12.000 Kč i z mimořádných příspěvků a darů a žádá samostatné vedení, zvláště když je opatřována lístkovými rejstříky osobními i věcnými, vyčerpávajícími, pokud možná, všecken hlavní obsah knih i časopisů. Rada městská, která učinila rozhodnutí po návrhu školské a kulturní komise, zároveň ustanovila, aby toto místo po roce bylo proměněno v definitivní. Jinak v personálu nenastalo změn, leda že ustanovena od počátku r. 1923 stálá síla k udržování čistoty v místnostech archivních, což usnadnilo i zakoupení elektrického vysavače prachu. Celkem je při městském archivu ustanoveno 9 osob (3 úředníci odborní, 2 administráční, 2 kancelářští a 2 zřízenci), k nim pak třeba připočísti 3 osoby ve staré spisovně a 1 při archivu obce vinohradské, kteréž oba úřady náležej pod vrchní správu archiváře hlav. města Prahy; ze 4 osob těch 1 je úředník archivní, 1 administráční a 1 zřízenec. — Za toho stavu personálu archiv hlav. města Prahy hledí, aby všecken svůj obsah,

ať pravidelně přibývající nebo mimořádně získaný opatřil náležitými pomůckami, a zejména lze upozorniti, že velká sbírka fotografií, rytin a plánů byla přivezena do stavu naprosté přistupnosti. Poněvadž převzaté spisovny byly často velmi poškozeny a pomřeny, je třeba vynaložiti mnoho práce ať na hledání spisů pro úřední potřeby ať pro přivedení jich v lepší pořádek. Závadou ovšem je, že místnosti archivní jsou již přeplněny obsahem a naléhavá potřeba rozšíření naráží na překážky. Podstatnou částí činnosti archivní je i podávání vyjádření a dobrých zdání a možno zvláště upozorniti na zprávy o poměru obce pražské k loubím, k ostrovu střeleckému i k různým nadacím a p. Vedle běžných povinností plní archivní úředníci i svou čestnou povinnost, aby pracovali vědecky, a zvláště se připravuje vydání Sborníku příspěvků k dějinám města Prahy sv. V. s bohatým obsahem, jehož tisk značně pokročil. Roční rozpočet archivu hlav. města Prahy i se starou spisovnou městskou pohybuje se asi ve výši 370.000 Kč.

Václav Vojtěšek.

Z archivu Národního Musea. — Archiv Národního Musea v r. 1923 získal zejména tím, že místnosti musejní byly znovu zřízeny. Všude zavedeno bylo ústřední topení, takže je možno ve všech depotech po celý rok pracovati. Kromě toho bylo instalováno elektrické osvětlení. Tyto příznivé podmínky se objevily ihned téhož roku v urychlenějším tempu archivních prací. Tak zejména se blíží ke konci katalogisace oddělení F, obsahujícího na 41 tisíc listin a knih k dějinám města, obcí a panství. Dále byla doplněna a zrevidována obsáhlá sbírka patentů (5.592 kusů) a konečně v roce 1924 bylo přistoupeno k inventarisaci a podrobné katalogisaci sbírky pečeti, jež má se všemi kusy postoupenými ze sbírek numismatických asi na 1200 čísel a znamená tedy sbírku toho druhu u nás z největších. Kromě toho byla převzata celá registratura Společnosti Národního Musea až do roku 1910.

Kdežto nabídka archiválií ke koupi r. 1923 poklesla velmi značně, roku příštího je možno zaznamenati několik význačných přírůstků, získaných koupí od soukromníků. Tak bylo získáno stříbrné pečeti z řeckého cechu malostranského z konce stol. XIV., dále koupen zlomek registratury města a panství Vysokého Mýta, který, zařazen do listin z tohoto archivu již v archivu musejním uložených, doplnil jej skoro úplně pro stol. XVII. a XVIII. Naopak zase vzrostla dosti značnou měrou ochota soukromníků, kteří darovali do archivu řadu rukopisů. Na prvním místě sluší jmenovati dar P. Františka Starého z Přelouče, který věnoval z pozůstalosti prof. Oldřicha Seykory-Kosteleckého listiny a sbírku urbárů z panství Kostelce nad Orli., Brandýsa nad Orli., Vamberka a Týniště nad Orli. Většina těchto archiválií zasahuje do stol. XVI. a XVII. Kromě toho daroval do archivu musejního některé listiny archivář P. Fr. Teplý. Značněji vzrostla také agenda s deposity. V poslední době obrací se na musejní archiv korporace, žádající o depónování svých fondů. Z převzatých největší byla registratura býv. kláštera sv. Jana pod Skalou spolu s registraturou pozdějších majitelů po zrušení kláštera. Tato veliká registratura zasahá až do XVII. stol. a je zachována skoro úplně.

Ve stavu úřednictva nebylo změn. Ruch badatelský velmi vzrůstá (r. 1924 bylo celkem 316 návštěv, nečítajíc v to vycházky hromadné, proti 155 roku předešlého).

Ze schwarzenberských archivů za léta 1923 a 1924. — A. Ústřední archiv v Českém Krumlově, spravující v místě

schwarzenberský ústřední archiv rodinný, sbírku mincí, hudebnin, zámeckou knihovnu, patrimonialní a hospodářský archiv a registraturu panství krumlovského, ve Štýrsku pak archiv a registraturu panství muravského (Murau) a v Bavořích archiv a registraturu na hradech Schwarzenberku ve Francích, vykazuje exhibitních čísel 551 za rok 1923, 668 za rok 1924. Výpůjček bylo z archivu ústředního 51 (1923) a 103 (1924), z archivu panství krumlovského 43 (68). Činnost za obě léta zahrnovala zpracování stále hojně docházejících písemností k archivnímu uložení, jejich katalogisaci a repertorisaci, nové uspořádání a katalogisování eggenbersko-schwarzenberské knihovny (práce několika let za vedení vrch. archiváře Dra Tannicha), rešerše archivní k úřední potřebě domácí i cizí a pro vědecké badatele. Tak (jen význačnější) dodán biografický materiál prof. Jindř. Stolovi v Norimberce k jeho práci „Erkinger von Seinsheim, der Begründer der Herrschaft Schwarzenberg in Franken und seine Stellung im öffentlichen Leben seiner Zeit.“ — Archivní zprávy: Ofotografována listina z 1. srpna 1378, v níž jako rukojmí jmenován „Jesko dictus Zizka de Trocznov“ pro poštovního inspektora Fr. Mirosl. Čapka v Č. Budějovicích. — Zpráva lovčího Jana Zikmunda Dreschera z Kadaně knížeti Adamu Františkovi ze Schwarzenberka o inspekční cestě po lesích krumlovských, netolických, vimperských, orlických a chýnovských z r. 1719 pro prof. Dra Rud. Kubitschka v Plané u Mar. Lázní. — Zpráva o parním stroji (Feuermaschine) z roku 1722 ve vídeňském paláci schwarzenberském pro Dr. ing. H. Th. Horwitze ve Vídni. — Zpráva o listinách a pramenech pro dějiny fary v Ném Rychnově pro prof. Dra Val. Schmidta z Vyššího Brodu. — Městskému muzeu v Táboře o pramenech k dějinám Tábora. — O rodinách von Kolb a Horner na Schwarzenbersku, o Jiřím Antonínu Hornerovi, dvorním kancelistovi a původci dvou obrazů zámku krumlovského pro Adolfa Schorera, duchovního v Althausen (Vrtembersko). — O plánech paláce schw. na Rennwegu ve Vídni pro Dr. H. Sedlmayra ve Vídni. — O rodině z Teuffenbachů a o hradu Alt-Teuffenbach ve Štýrsku pro bar. z Teuffenbachu ve Vipulzano (Gorice, Itálie). — O hradu Heřebenburce archiváři P. Fr. Teplému v Malenicích. — O eggenberském mincovnictví Dr. Ed. Fialovi v Praze a j. v. — Loco archiví studovali: vrchní hosp. inspektor Jaroslav Tejků v Č. Budějovicích (o pastvinách). — P. Justín Ziehraser, kaplan v Přídolí (o zlatokorunském opatu Matěji Ungarovi). — Prof. Dr. Vladimír Helfert (o hudebním baroku). — Inž. Frenzl, Č. Krumlov (o malíři Flathovi). — Leopold Kniha, úř. obch. komory v Č. Budějovicích (o plavbě dříví). — Alois Meerwald, redaktor v Č. Krumlově (o cechovníctví). — Ing. Dr. Ed. Reich, min. rada z Prahy (o hospodářském školství). — Dr. Otto Stahlík z Č. Budějovic (hist. materiál o době předbřeznové). — Prof. Frant. Tischer z Č. Budějovic (o císařství). — Prof. Dr. Dagobert Frey, přednosta um.-hist. ústavu památkového úřadu rakouského ve Vídni (o stavbě schw. paláce ve Vídni). — Prof. J. Kubíček S. J. z Prahy-Bubenče (o jesuitském školství v Č. Krumlově), a mnozí badatelé jiní. K úřední potřebě schwarzenberských statků vypracovány (mimo jiné) archivní zprávy o poměru panství krumlovského k minoritskému klášteru v Č. Krumlově, o založení a obdarování panských špitálů sv. Jošta v Č. Krumlově a v Ondřejově, o svěřenstvích v republice československé, o mostech přes t. zv. vídeňskou plavební stoku na Šumavě, o poměru panství krumlovského ke klášteru v Drkolně ve věcech plavby, o kostelním lese ve Zbitinách, a j. v. — Pro ministerstvo národní obrany: zpráva o nadaci vojenské invalidovny. Pro ministerstvo vnitra: zpráva k revizi názvů obcí a osad.

v okresu krumlovském, pojednání o Jiřím z Kleeblattů a o statech eggenberských za jeho doby. Pro ministerstvo zemědělství (min. rada Dr. Ed. Reich): zprávy o hospodářském inspektoru a organizátoru Fr. Horském z Horskýsfeldu, jeho studiích a činnosti, o býv. oekonomickém institutu v Č. Krumlově a o hospodářské a rolnické škole v Rábíně. Pro Státní památkový úřad: o hradu Kuglweitu. Pro ministerstvo veřejných prací: o stavbách silničních (viz níže!). Personalie: Adjunkt Josef Hrdina přeložen r. 1923 do archivu v Třeboni, adjunkt Dr. V. Hašek složil zkoušku na Státní archivní škole v Praze a jmenován archivářem, archivář Dr. Karel Tannich jmenován 1. ledna 1925 vrchním archivářem. Nynější stav: přednosta: ústřední archivář H. Gross. Přidělení: vrchní archivář PhDr. Karel Tannich, archivář PhDr. Vladimír Hašek. Personál pomocný: expedient Alois Plechinger, zřízenec Josef Berka.

B. Archiv v Třeboni, spravující v místě uložený rodinný a politický archiv rožmberský a patrimonialní i hospodářské archivy a registratury panství třeboňského, statků Bzí a Borovan, a pak na dvanácti místech v Čechách uložené patrimonialní a hospodářské archivy a registratury státních statků schwarzenberské primogenitury (s výjimkou Č. Krumlova), vykazuje v roce 1923 exhibitních čísel 237, a 158 roku 1924. Velikou část agendy vyplňovalo v uplynulých dvou letech potvrzování služební doby několika stům zemědělských zaměstnanců, přicházejících prováděním pozemkové reformy o dosavadní svoje zaměstnání. Pro potřebu schwarzenberských úřadů vypracována řada archivních pojednání (na př. o rybolovu v Lužnici a Dračici, o dávkách děkanství lomnického, o radikovaných hostincích v Postoloprtech, a j. v.), vyhověno dotazům úřadů státních (ministerstva vnitra o místních názvech na Vitorazsku a Vimperku, Státního památkového úřadu o uličních názvech ve Vimperku, ministerstva zemědělství o včelařství, staničního velitelství v Třeboni o střelnici, ministerstva veřejných prací o státních silnicích [viz níže!] atd.). Ze značného počtu žadatelů, kteří osobně v Třeboni studovali, nebo jejichž dotazy zodpověděny, uvádíme jen: prof. Dr. Pekaře (o Husinci), prof. Dr. Urbánka (o Žižkovi a Táborských), nár. demokratickou organizaci v Husinci (o rodišti Husově), prof. Dr. Vladimíra Helferta (humanisté v Č. Krumlově, Jan Kaplicer, Philomates, etc.), PhDr. Zdeněk Kristena (listy poselců králů českých od Václava IV. do Fridricha Falckého), PhC. Lad. Fischera (dějiny kláštera třeboňského), Jarosl. Tejků, vrch. hosp. insp. (o pastvinách), JUC. Karla Mejsnera (cechy mlynářské), Leopolda Knihu, úř. obch. komory, Č. Budějovice (voroplavba), učitele E. V. Frantu z Lomnice n. Lužn. (fotografie rožmb. památek pro přednášky), Dr. Otto Stehlika, Č. Budějovice (doba předbřeznová), prof. Frant. Tischer, Č. Budějovice (cínařství), Richarda Hrdličku, Tábor (o rodu Zumsandů ze Sandtperku, o horách Ratiborských, o Hubatích z Kotnova), pošt. kontrolora Frant. Kunu (děj. Veselí n. Lužn.), P. Václava Pulce, kaplana na Hosině (dějiny far a obcí na Budějovicku a Třeboňsku). Pro státní historický ústav vydavatelský studovala v Třeboni sl. Dr. Blažena Rynešová. Ochotně vyhověno všem dotazům ředitelství státních lesů a statků v Třeboni, jež vystoupilo v činnost 1. lednem 1924 po převzetí větší části panství třeboňského do vlastnictví státu. Personalie: dnem 1. října 1923 přidělen do Třeboně archivní adjunkt Josef Hrdina z Č. Krumlova. Adjunkt PhC. Václ. A. Hadač jmenován archivářem, ředitel archivu Frant. Mareš dnem 31. prosince 1924 vstoupil do výslužby s titulem archivního rady. Ve zvláštním vlastnoručním listě vysloveno mu majitelem panství při té

příležitosti obzvláštní uznání a díky za velké zásluhy o schwarzenberské archivnictví. Nynější stav: přednost: vrchní archivář Dr. Antonín Markus. Přidělení: archivář PhC. Václav A. Hadač, adjunkt Josef Hrdina. Personál pomocný: expedient František Folber.

Radu rešerší a archivních elaborátů vykonaly archivy krumlovský a třeboňský společně. Tu sluší jmenovati: odpověď na dotaz komise pro duševní spolupráci při Společnosti národů v Ženevě, účast výstav Zizkových v Praze a Táboře propůjčením archiválií, účast retrospektivní výstavy Zemědělské rady pro Čechy na hospodářské výstavě v Praze 1924, k níž zapůjčen obsáhlý materiál o podnikání a provádění meliorací, drenáží, odvodňování a zavodňování na hospodářských objektech a lesních statech schwarzenberských v Čechách. Na základě tohoto materiálu sepsal vrch. zeměměřičský správce inž. Ant. Konrád pojednání: „Jan Adolf II. kníže Schwarzenberg († 1888), zakladatel melioračního podnikání v Čechách“. O řadě umělecko-historických památek stavebních na statech schwarzenberských vyhotoveny elaboráty dějepisné s oceněním po stránce umělecké pro podání podle § 20. zákona přidělového. Déle než rok zaměstnávala oba archivy velká a pracná rešerše o státních silnicích. Reparační komise předepsala totiž republice československé 1200 milionů korun čl. za státní silnice. Naše státní správa se proti tomu ohradila tvrdíc, že silnice erární stavěla země a nikoli stát. Na žádost ministerstva veřejných prací vypracovány v archivech schwarzenberských obšírná pojednání, dokazující, že t. zv. říšské silnice stavěla dominia, prostírající se podél silnic, bez příspěví státu. Oběma archivům dostalo se nadmíru vřelého díky a uznání jak se strany ministerstva veřejných prací, tak i od zemské správy politické v Praze.

Neklidná doba a zvýšené požadavky běžné agendy zračí se zjevně i v soukromé vědecké činnosti archivního personálu. Všichni se však snaží i po té stránce se uplatnit a každý některým thematem se obírá. Tiskem vyšly v období této zprávy některé práce archivního rady Mareše (Velevrub perlonosný v ČSPSC, Nové příspěvky k roku 1848 v ČCH, Budějovická kronika ve Věst. kr. uč. spol.) a ústředního archiváře Grosse, jenž řadou prací přispěl do „Sborníku hist. kroužku Vlast“ (Bursa antiqua et bursa nova Roženská v Č. Krumlově, Sčítání obyvatelstva na Č. Krumlovsku 1653), do Č. S. P. S. Č. (Zásilka zbroje a jiných věcí z Roudnice na Č. Krumlov r. 1590), dále do „Časopisu pro dějiny venkova“, do „Otařana“, „Kvasu“, „Ohlasu od Nežárky“, „Časopisu Matice Moravské“, atd. Chystá do tisku na rok 1925 řadu historických pojednání.

Postupující provádění pozemkové reformy přimělo velkostatkáře Jana Schwarzenberga, že Stát. pozemkovému úřadu v Praze podal návrh ze dne 29. září 1922, v němž projevil ochotu vydržovati i nadále značným nákladem všechny svoje archivy, chtěje tak předejiti nezbytné trháni archivních celků, jež by při striktním uplatňování § 33. zákona náhradového musilo nastati. Ministerstvo školství a národní osvěty, byvši pozemkovým úřadem dotázáno, svolalo o věci anketu archivních odborníků na den 9. prosince 1922, o níž bylo již referováno v Časopise archivní školy, I., str. 184—6. Státní pozemkový úřad svého stanoviska k této anketě doposud neprojevil, čímž se jednání octlo na mrtvém bodu. Jest však naděje, že rok 1925 vyřeší otázku, do jaké míry schwarzenberské archivnictví bude prováděním pozemkové reformy dotčeno. V plánu jest soustřediti do Třeboně venkovské patrimonialní a hospodářské archivy a registry s panství, na nichž pozemková reforma již byla provedena, a kde by další ponechání na dosavadním místě bylo vážným ohrožením pro uspořádání a konservaci oněch písemností. Byl by tak v Třeboni vybudován

veliký archiv nejen pro dějiny našeho venkova, nýbrž i hospodářského a kulturního i sociálního života uplynulých století. Uskutečnění tohoto projektu vyžaduje se strany schwarzenberské značných obětí finančních a bylo by si proto přáti, aby všude našel věcného pochopení a podpory, jaké vším právem zasluhuje.

Ms.

Z Československého státního historického ústavu vydavatelského. — Plán vydání díla Regesta diplomatica nec non epistolaria coronae regni Bohemiae, jak otiskem v minulém ročníku tohoto časopisu, byl doplněn ve schůzi Komise pro vydávání těchto Regest dne 21. ledna 1924 jednak stanovením typografické úpravy tisku Regest (záhlavní regest každého kusu bude kladen do zvláštního řádku před znění kusu, popis předlohy pod znění), jednak stanovením transkripce německých kusů.

Vlastní práce o prvních dvou svazcích Regest (o prvním: 1346—1355 dub. 5 pracuje dr. Hrubý, o druhém: 1355 dub. 5—1363 červ. 15 dr. Mendl) postoupily o značný kus. Poněvadž není vždy možno užítí k práci opisů t. zv. Diplomatáře musejního, uloženého nyní v ústavě, a když přece, je třeba nově je kollacionovati a doplniti popisem pečetí, vyžaduje řádná příprava Regest nového soustavného výzkumu archivů domácích i cizích. A zde je upozorniti na jedno. Zdá se, že myslí našich historiků, pokud se o věc zajímají, ovládla nesprávná představa o přípravných pracích pro Regesta. Soudí se, zdá se mi, že archivní látka, o níž jde, je již dávno v Diplomatáři musejním opsána, takže zbývá již jen ji trochu upravit a může se začít tisknouti. Nebylo by představy nesprávnější. Je pravda, Musejní diplomatář obsahuje veliké množství opisů, ale z daleka neobsahuje vši látku, již je k slušnému vydání Regest třeba (tím nemíním veškeré zachované látky), a i co obsahuje, nemůže nikdo tisknouti tak, jak je. Opisy Musejního diplomatáře jsou různé ceny (nemálo je jich vůbec bez ceny) a vesměs nekollacionované (mimo opisy prof. Friedricha, jež jsou vsutku vzorné, ale těch je malý zlomeček), skoro u všech chybí spolehlivé popisy pečetí. Z těchto opisů vydati Regesta se nemůže nikdo odvážiti, i kdyby sebe více slevil s požadavků slušné moderní edice, hledě vyhověti netajenému přání našich historiků: „jen ať již jsou Regesta brzo, třeba méně dokonalá“. Jde o to, až kam v tom „méně“ může svědomitý vydavatel jíti, i když by připustil podivnou větu, která se uvádívá proti řádné, důkladné přípravě Regest, že prý Regesta jsou práce prozatímní, která v budoucnu bude nahrazena něčím lepším, snad „diplomatářem“. Tato věta je pro všechnu práci, a vědeckou zvláště, velmi nebezpečná. My nejsme tak veliký národ, abychom si mohli dovoliti přepych, dělati každou věc dvakrát. Nemůžeme se vždy znova a znova obíratí na př. čtrnáctým stoletím, je nám jíti dál. Takhle bychom se nikdy nedostali ke stoletím dalším, jež jsou nám temnou pevninou. Proto myslím, je daleko rozumnější, poněvadž daleko hospodárnější, počkati raději nějaký rok, dva a Regesta skutečně vybaviti jako konečné vydání naší listinné látky ze století čtrnáctého, než s odkazem na jejich prozatímnost požadovati jejich předčasné vydání značně nedokonalé, které by bylo za nějaký čas nahraditi novým.

Proto ústavu nezbylo, než prováděti celý výzkum pro Regesta znova ovšem s použitím Musejního diplomatáře. Výzkum zahájen v archivech pražských, z nichž dosud nezpracovány některé archivy duchovní. Také české archivy venkovské byly již z části zpracovány dr. Mendlem, který při té příležitosti provádí z uložení ministerstva školství a nář. osvěty

velmi cenné revise a inventarisace těchto archivů, jejichž výsledky uveřejní v příštím ročníku tohoto časopisu. Z archivů zahraničních je vyčerpán prozatím jen státní archiv Drážďanský. V příštím roce bude zpracována Morava a zbytek venkovských archivů českých, a v dalším proveden výzkum zahraniční, hlavně v Bavořích a Prusku.

K pracím o Regestech z doby kr. Václava IV. se přihlásili koncipisti archivu ministerstva vnitra, dr. Jaroslav Prokeš a dr. František Roubík. Práce jim byly na návrh Komise ministerstvem školství a nár. osvěty svěřeny, stejně jako Václavu Hadačovi, adjunktovi Schwarzenberského archivu v Třeboni, bylo tímž ministerstvem na návrh komise svěřeno vydání formulářových sbírek z české kanceláře královské v 2. pol. 14. století. Pro přílišnou zaměstnanost hlavně pracemi úředními nemohl se však žádný z těchto pracovníků věnovati zamýšleným pracem o Regestech, jak by si přál.

Zatím se však dospělo k tomu, že začato s tiskem dvou děl, jež budou vydána nákladem ústavu. Ve schůzi Komise pro vydávání Regest dne 23. února 1924 byl schválen návrh dra V. Hrubého, aby Československý státní historický ústav vydávatelský vydával sbírku pramenů k dějinám československým, nazvanou Památky dějin československých, latinsky Monumenta Bohemicae historica, v níž by jako první památka byl vydán archiv koruny král. českého prací dr. V. Hrubého, dále jako druhá památka knihy pühonné král. čes. soudu dvorského prací prof. dr. G. Friedricha.

O programu a názvu sbírky (hlavně o latinském názvu) bylo ve schůzi podrobně rokováno. Dr. V. Hrubý hájil svého návrhu asi takto: „Otázka programu sbírky ovšem těsně souvisí s otázkou názvu. Mohu tedy začítí názvem sbírky, vyložíím, jak jsem dospěl k názvu Památky dějin československých. Vyšel jsem z toho, že úkolem ústavu je vydávati především základní dějepisné prameny, jejichž obtížné vydání, trvající léta, vyžaduje hospodárného soustředění sil, jaké je možno právě jen ve vědeckém ústavě, kde jediné se může vytvořiti pro ně nutná pracovní souvislost, tradice. Tyto základní dějepisné prameny, rozsáhlé pracovní objekty, znamenají každý řadu svazků velikého kvartového formátu, které by kteroukoli jinou sbírku nemožné zatížily, a vyžadují proto své vlastní sbírky. Tyto základní prameny jsem nazval na rozdíl od pramenů vůbec památkami, proto první část názvu sbírky zní Památky. Vedle těchto Památek může a doufám, bude vydávati ústav i oktávovou sbírku pramenů vůbec.

Druhá část názvu sbírky: dějin československých zdála se mně samozřejmou. Především jsem přesvědčen, že pravý obraz dějinného vývoje našeho národa může nám podati jediné syntheses vývoje obou jeho větví, jež ovšem bude vyžadovati nejdříve dlouhé přípravy, věnované jednak dějinám českým, jednak dějinám slovenským. Teprve intenzivní prací o dějinách každé větve zvlášť budeme nalézáti stále více složek společného vývoje, až se na konec dospěje k možnosti vrcholnou synthesou vymeziti, jak a čím se každá větev účastnila integrálního vývoje jediného národa československého.

Prameny k těmto dvojím dějinám, českým a slovenským, mohou býti stejně dobře vydávány ve sbírce společné, jako každé zvlášť.

Navrhnouti, aby byly vydávány ve sbírce společné, rozhodl jsem se proto, že na Slovensku není ještě domácí pracovní vědecké tradice, jež by stačila vydávati slovenské prameny aspoň stejně dobře, jako je chce a může vydávati státní ústav historický. Ale i, až se vytvoří na Slovensku taková tradice pracovní a Slovinci budou moci a chtítí, zaříditi

si svou podobnou sbírku slovenských pramenů, na niž ovšem, schopni i ochotni naplniti ji svou vlastní prací, budou mítí plné právo, bylo by, myslím, s prospěchem vědy, aby i pak základní dějepisné prameny slovenské, ony „památky“, jak jsem je shora určil, byly vydávány v naší sbírce, ovšem prací vědy slovenské. Vydati takové rozsáhlé dějepisné prameny mohl by totiž s úspěchem podniknouti jen vědecký ústav jako je státní ústav historický. A bylo by, myslím, zbytečno a nebezpečný přepych zřizovati k tomu na Slovensku ústav podobný, když již zde zatím bude státní historický ústav jistě s bohatou zkušeností, zvlášť když by s ním splynula ještě bohatší zkušenost Zemského archivu českého.

A navrhl li jsem vydávati prameny k dějinám českým i k dějinám slovenským ve sbírce společné, nemohl jsem druhou část názvu sbírky určití jinak než „dějin československých“. Říci „českých a slovenských“ zdálo se mi zhola nemožným, pak by snad již bylo lépe vydávati české památky zvlášť a slovenské zvlášť ve dvou samostatných řadách téže sbírky. Ale ptal jsem se proč, když jsem přesvědčen, že na konec jde o dějiny jediného národa. Zůstal jsem tedy při názvu Památky dějin československých, maje na mysli i to, že aspoň v takovýchto vědeckých otázkách, zcela jasných, není se nám báti nazvati věc pravým jménem.

Konečně, poněvadž jde o sbírku pramenů, majících význam i pro vědu mezinárodní, takže mnoha vydání pramenů v ní budou latinská, bylo se mi postarati i o vedlejší latinský název sbírky. Přeložil jsem její český název Památky dějin československých latinsky Monumenta Bohemicae historica. Tento název mohl by snad vzbuditi některé pochybnosti, ale nezdá se mi nemožným. Nehledě k tomu, že přijmeme-li český název Památky dějin československých, plně jej vystihuje, takže nevím, jak bych jej přeložil lépe, lze, myslím, pochybnosti o něm odstraniti.

Předně mohlo by se snad namítnouti, že nemáme práva nazvati sbírku Monumenta, poněvadž nemůžeme již do ní pojmuti řadu pramenů, které jsou také monumenta ve smyslu mého vykladu toho slova jako na př. Codex diplom. regni Bohemiae nebo Sněmy české a p. Myslím, že o tomto bodě je správnější položití otázku: jsou prameny, jež navrhuji ve sbírce vydávati, památky v tom smyslu, jak shora řečeno, či nikoli? Jsou-li, a myslím, že jsou, máme plné právo nazvati sbírku Památky—Monumenta, třebaže bychom nemohli v ní vydati památky všechny. Slovo Památky—Monumenta v názvu sbírky samo o sobě netvrdí, že budou ve sbírce obsaženy všechny památky—monumenta. K pochybám o vhodnosti toho slova mohla by snad vésti vzpomínka na Monumenta Germaniae historica, která jsou skutečně tak všeobecně myšlena, ač ani ona neobsahují ani zdaleka všech historických památek německých. Ale pochyby, myslím, zmizí, řekneme-li si jen český název Památky. To jsem ovšem nemohl přeložití jinak než Monumenta.

A co se týče druhého slova názvu: Českoslovakiae, které by snad mohlo zvlášť historiky zarážeti, rovněž jsem nemohl jinak než za přivlastňovací zájmeno československý v českém názvu, odvozené od podstatného jména Československo, položití v latině genitivu příslušného podstatného jména, jak duch latiny žádá. A Československo je latinsky Českoslovakia, jak dokazují přesně všechna cizí jména našeho státu, jež se nám historikům zvlášť snad mohou nelibiti, ale jež nemůžeme oddisputovati. To je jasné, neboť jako je náš stát ve svém složení úplně novum, je úplně novum i jeho jméno. Československo je stát zcela nehistorický, jak mužeme chtítí, aby měl historické jméno?

Pokud jde o program sbírky nemám za vhodné, aby se sestavoval program přesně vymezený, dokonce snad rozložený do určitých skupin, které by tvořily celou umělou soustavu. Nemělo by smyslu vymýšlet umělé plány, když nevidíme, kdo by je prací naplnil“.

Komise nato, jak již řečeno, s návrhem dra V. Hrubého, aby Čs. st. historický ústav vydavatelství vydával sbírku pramenů dějin československých, zvanou Památky dějin československých (Monumenta Cechoslovakiae historica) souhlasila a ministerstvo školství a nár. osvěty její návrh v tom smysle schválilo.

Při tom kompetence Komise pro vydávání Regest rozšířena i na tyto Památky — Regesta ostatně budou zařazena do této sbírky —, přibrán do ní za Slovensko dr. V. Chaloupecký, profesor Komenského university v Bratislavě, a takto složená komise nazvána Komise Čs. st. historického ústavu vydavatelství.

Sbírka Památek dějin československých bude tedy zahájena latinským vydáním archivu koruny království českého s názvem Archivum coronae regni Bohemiae, rozvrženým na osm svazků. Nejdříve vyjde svazek druhý, obsahující leta 1346—1355 dub. 5, abychom přešli německou publikaci Constitutiones (v Mon. Germ. hist.), která se s vydáním archivu částečně stýká a jejíž osmý svazek, dosud neukončený, dospěl do konce r. 1348. S tiskem tohoto 2. svazku vydavatel dr. V. Hrubý již začal.

Také prof. dr. G. Friedrich již delší dobu tiskne druhou památku, jež ve sbírce vyjde: Knihu půhonnou kr. čes. soudu dvorského z l. 1383—1407.

Konečně v první schůzi nově ustavené Komise Čs. stát. historického ústavu vydavatelství dne 14. dubna 1924 byl přijat návrh dr. V. Hrubého, aby do pracovního plánu ústavu byl pojat výzkum a vydání listinné a listové látky k dějinám československým z l. 1437—1526, o kterýžto úkol by se ovšem podělilo podle účelnosti více pracovníků, a aby bylo začato přípravnými pracemi pro období 1437—1470, které by byly svěřeny absolventce Archivní školy, dru Blaženě Rynešové.

Když ministerstvo školství a nár. osvěty návrh Komise, v té věci mu učiněný, schválilo, dr. B. Rynešová jedná začala pracovat o listkovém katalogu pro řečené období, jednak podnikla dvouměsíční výzkum ve Schwarzenberském archivě Třeboňském.

Jinak ústav sloužil badatelům soukromým jednak zprostředkuje pro ně vypůjčování cizích archívalií, jednak svými vlastními sbírkami opisů a fotograf. snímků, pořizovaných nákladem ministerstva školství a nár. osvěty, k nimž nově přibýly: reprodukce známého rukopisu Husova z král. knihovny Stockholmské (sign. Cod. Holmiensis, A. 164) a reprodukce rovněž známého Nekrologia Podlažického z téže knihovny.

Mimo to ovšem velmi mnoho práce bylo věnováno ústavem československému ústavu v Římě a Komisi tohoto ústavu, o čemž následuje zpráva zvláštní.

Václav Hrubý.

Z Československého historického ústavu v Římě. — Ve studijním období 1923—1924 pracováno bylo v Římě o všech historických úkolech, které zatím stanovila komise Československého ústavu, a zároveň pokračováno bylo i ve výzkumu italských archívalií, který pro zemské publikace podnikají úředníci českého archívu zemského a který nyní v dohodě s Komisí Českoslov. ústavu v Římě, v níž zemský výbor má své zástupce, provádí se souběžně s pracemi státních stipendistů jako jednotný veliký

výzkum pro dějiny československé, jehož střediskem v Římě jest Československý ústav historický. Zároveň pracovali v ústavě i stipendisté z oboru klasičského starověku, dějin umění i orientální filologie. Poněvadž v nejbližší době není možno, aby byl ustanoven stálý ředitel nebo správce tohoto ústavu, usnesla se komise ústavu ve schůzi dne 6. října 1923, aby prozatím vždy některý ze členův ústavu, zkušeny již v římském výzkumu, jmenován byl pro určité období vedoucím členem ústavu. Prvním tímto vedoucím členem pro studijní období 1923—1924 jmenován byl po návrhu komise dekretem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 21. listopadu 1923 (č. j. 139.671-IV), člen komise Československého ústavu, zemský archivář *Dr. Bedřich Jenšovský*, vyslaný do Říma českým zemským správním výborem, aby tam pokračoval ve svém výzkumu papežských register pro zemskou publikaci Monumenta vaticana res gestas bohemicas illustrantia. Podle instrukce, připojené k uvedenému dekretu, jest povinností vedoucího člena pečovat především o to, aby společně vědecké úkoly ústavu byly jím i ostatními členy co nejučelněji prováděny v rámci programu sestaveného komisí, dozíráti k tomu účelu na práce ostatních členů, pokud jde o společnou práci ústavu, uváděti nově přichozí členy ústavu a jiné badatele československé do knihoven a archívalií římských, jakož i udržovati styky s ostatními badatelskými ústavu římskými. Vedoucí člen ústavu má právo užívati pečeti ústavu a kromě uvedených úkolů spravuje též knihovnu ústavu, upravuje ji a pečuje o její doplňování podle pokynů předsednictva Komise. Pro technickou správu ústavu naznačena v instrukci ještě vedle toho některá zvláštní opatření.

V uvedeném studijním období pracovali v Československém ústavu: jmenovaní již vedoucí člen zemský archivář *Dr. Bedřich Jenšovský*, jenž pracoval především, jak naznačeno, pro publikaci Monumenta vaticana res gestas bohemicas illustrantia a to jednak o doplňcích VI. svazku této publikace (Acta Innocentii VII., Gregorii XII., Alexandri V. et Johannis XXIII. 1404—1417), v nichž k aktům uvedených papežů římských (zde byl již výzkum v římských archívech jmenovaným badatelem ukončen) připojena budou bohemika z register avignonských papežů velkého schismatu Klimenta VII. (1378—1394) a Benedikta XIII. (1394—1415), jednak o přípravě VIII. svazku téže edice, v němž vydána budou akta papeže Eugena IV. (1431—1447), pokud se týkají země českých. Zde rozšířen byl výzkum i na území slovenské, t. j. na obvody diecesí nitranské, ostříhomské a jagerské. V poslední době svého pobytu v Římě zabýval se *Dr. Jenšovský* z uložení ředitelství zemského archívu též císařskou nunciaturou biskupa melfského Placida de Marra z roku 1615. Ve knihovně vatikánské pracoval tento člen ústavu v oddělení rukopisů rodiny Barberini, pokračuje tu ve svém výzkumu bohemik z let dřívějších. Výsledky této práce publikovány v VI. svazku Zpráv českého zemského archívu v Praze (1924) ve článku „Knihovna Barberini a český výzkum v Římě“. Pro své thema o politice kurie papežské v době českého povstání a ve válce třicetileté pracoval též o nunciature Ascania Gesualda, patriarchy cařihradského a nuncia u dvora císařského v době českého povstání, prohlédl řadu svazků brevi papežů Pavla V. a Řehoře XV. v archívu vatikánském a pomocí spolehlivého kopisty používal i archívu sekretariátu brevi, veřejně nepřístupného, odkudž pořizeny přepisy listů papežů Řehoře XV. a Urbana VIII.

O středověkých registrech papežských pracovala v archívech vatikánských také konceptní praktikantka českého zemského archívu *Dr. Věra*

Kosinova, které po návrhu Komise Československého ústavu dekrety min. školství a nár. osvěty ze dne 9. prosince 1923. (č. j. 146.219/IV.) a ze dne 14. června 1924 (č. j. 67.276/IV.) uděleno bylo římské stipendium studijní. Dr. Kosinova, jež pracovala ve vatikánských archívech od nového roku do dne 15. července 1924, pokračovala tu v prohlídce papežských register Jana XXII. (1316—1334) pro úvodní svazek (tomus prodromus) českých Monument vatikánských (Acta Johannis XXII. et Benedicti XII.), rozšiřující však zároveň podle instrukcí komise (stejně, jako již při předchozích svých pracích r. 1922) výzkum též na slovenská území republiky Československé. Tato slovenika vydána budou podle usnesení komise ve zvláštní publikaci, jež, obsahující listiny a akta, týkající se území slovenských v době avignonského papežství a velkého schismatu, bude souběžnou řadou se svazky českých Monument vatikánských již vytištěnými nebo k tisku připravenými. Pro tento výzkum slovenik výhradně vyslána byla do Říma také absolventka státní školy archivní *Dr. Marie Opočenská*, již po návrhu komise uděleno stipendium na dobu šesti měsíců dekrety min. školství a národní osvěty ze dne 7. listopadu 1923 (č. j. 129.988/IV.) a ze dne 25. dubna 1924 (č. j. 51.051/IV.). Podle instrukce komise pracovala *Dr. Opočenská* o slovenikách pontifikátu Klimenta VI. (1342—1352), vyhledávajíc v registrech tohoto papeže akta týkající se diecese nitranské, ostřihomské a jagerské.

Pro další program práce o slovenikách svolána byla v září r. 1924 předsedou komise prof. Sustou ke zvláštní poradě pracovní subkomise, kdež po výkladech hlavních referentů Dr. Bedřicha Jenšovského a prof. Dr. Václava Chaloupeckého bylo usneseno, aby příští edice obsahovala akta celých diecesí, nejen jejich dnešních slovenských území, takže by první svazek chystané publikace, která by i v titulu byla označena jako Acta archidioecesis Strigoniensis et dioecesis Nitriensis, obsahoval akta diecesí ostřihomské a nitranské z doby pontifikátů Jana XXII., Benedikta XII. a Klimenta VI. (1316—1352), svazek druhý pak akta těchže diecesí z register dalších tří papežů avignonských Innocence VI., Urbana V. a Řehoře XI. (1352—1378). Slovenika totiž, jak v této poradě ukázal Dr. Jenšovský podle zkušeností ze šesti pontifikátů, zastoupena jsou v registrech papežských počtem daleko menším, než bohemika ze zemí koruny české, takže jeden svazek bude moci pojmuti vždy několik pontifikátů, celkové větší svazky mohou však býti rozděleny v menší části podle jednotlivých papežů. O konečné úpravě bude však ještě jednáno; o edici akt diecese jagerské nebylo ještě rozhodnuto. Pokud se týče výzkumu slovenik pro další období po velkém schismatu zůstalo při původním usnesení komise, že totiž tento výzkum bude prováděn zároveň a společně s výzkumem pro další svazky českých Monument vatikánských. To se také stalo již v uplynulém období při výzkumu register papeže Eugena IV., jak výše naznačeno.

Již v prvních svých schůzích označila Komise Československého ústavu v Římě za přední historický úkol ústavu vydání nunciaturu u dvora císařského, kdy nunciatus sídlil v Praze a kdy i po odchodu císařského dvora do Vídně zájem nunciatury stále poután byl důležitými událostmi náboženskými i politickými v Čechách. Poněvadž písemnosti některých nunciatur sídlících u dvora Maxmiliána II. a Rudolfa II. byly již k tisku připraveny a vydány rakouským historickým ústavem v Římě a společností Görresovy, stanoven jako počáteční termín příchod nunciatura Cesara Speziana ke dvoru císařskému r. 1592, jako poslední nunciatura pojata do programu důležitá nunciatura Carafova. Na důležitost císařské nunciatury upozorňovali častěji již členové české expedice zemské (srv. na př. článek Dr. Jana B. Nováka „O důležitosti zpráv nunciatur pro Sněmy

české“ v I. svazku Zpráv Zemského archivu král. Českého r. 1906), kteří provádějí v archívech vatikánských též výzkum pro Sněmy české poznali veliké bohatství těchto pramenů a shromáždili odtud několik tisíc přepisů v zemském archivu. Vydání císařské nunciatury bylo však, jak známo, podle dohody tří velikých německých ústavů římských, vyhrazeno král. pruskému historickému ústavu v Římě, rakouskému ústavu historickému a historickému ústavu společnosti Görresovy. Když se tedy komise nového Československého ústavu římského usnesla pojmuti do svého edičního programu vydání císařské nunciatury z let 1592 až 1628, bylo nejen s hlediska pracovní ekonomie, nýbrž i mezinárodní vědecké zdvořilosti prospěšně dohodnouti se s historickým ústavem společnosti Görresovy, v jehož program spadala léta 1592 až 1603, jakož i s historickým ústavem pruským, jenž jako IV. oddělení velikého společného podniku publikace nunciatur měl připravovati nunciaturu z první poloviny XVII. století. V jednání, jež řídil předseda komise prof. Dr. Josef Susta, jak ředitel pruského historického ústavu tajný rada Dr. Pavel Kehr, tak předseda Görresovy společnosti Frant. Grauert a ředitel jejího historického ústavu v Římě Mons. Frant. Ehses vyšli velmi ochotně vstřícně přání komise, a oba ústavy, pracující o jiných podnicích vědeckých a uznávající zajisté i výhody, vyplývající z toho, že nunciatura z této doby bude v rukou badatelů znajících české poměry, vzdaly se naznačených úseků svých programů ve prospěch ústavu Československého. Československý ústav převzal ovšem podle tohoto ujednání edici nunciatury celé, nejen jejích bohemik, k nimž především obrácen byl dosavadní výzkum českých badatelů zemských. Tímto velikým, ale čestným úkolem postavil se mladý ústav Československý po bok starých vědeckých ústavů římských; mohl tak učiniti tím spíše a jistěji, že česká práce díky třicetileté dobré tradici českého zemského výzkumu a účasti českých členů na podnicích rakouského ústavu historického není v Římě neznáma a že ani význam publikací Monumenta Vaticana Bohemiae a Acta S. Congregationis de Propaganda fide nekončí na hranicích domácích.

Již v jarních a letních měsících r. 1923 zabýval se soustavným výzkumem nunciatury Filippa Spinelliho (1597—1603) místoarchivář Národního musea, *Dr. Karel Stloukal*, který tohoto pramenu vydatně použil a částečně zpracoval ve své práci „Papežská politika a císařský dvůr pražský na předělu XVI. a XVII. století. (Publikací z vědeckých ústavů pražské university Karlovy č. IX.) Komise Československého ústavu v Římě po návrhu své subkomise pracovní usnesla se pak ve schůzi dne 6. října 1923, aby zároveň pracováno bylo i o dalších dvou nunciaturách pražských v důležitých letech r. 1603 až 1610, totiž o nunciaturě Ferreriho a Caetanově. K tomu účelu vyslána byla do Říma absolventka státní školy archivní *Dr. Milena Linhartová*, které dekretem min. školství a národní osvěty ze dne 31. ledna 1924 (č. 10.059/IV) uděleno bylo studijní stipendium římské na dobu čtyř měsíců. Předním úkolem *Dr. Mileny Linhartovy* bylo, aby podle nového programu doplnila a rozšířila výzkum, který v l. 1905 a 1906 podnikl Dr. Kamil Krotta o nunciaturě Antonia Caetaniho, arcibiskupa capujského (1607—1610), vyčerpav odtud bohemika pro publikaci „Sněmů českých“.

Potřebné přepisy pořizovalo ve vatikánských archívech pět písařů; v období naznačeném opsáno bylo pro Monumenta Bohemiae Vaticana 500 přepisů, pro slovenika 90 přepisů a 201 regest, pro nunciaturu Spinelliho 639 přepisů o 1774 stranách, pro nunciaturu Caetanioho 545 přepisů, pro nunciaturu Placida de Marra z r. 1615 400 přepisů, pro korespondenci papežské kanceláře z l. 1617 až 1620 456 přepisů, ze sekre-

tariátu brevi 57, z knihovny Barberini pak 108 prepisů, celkem tudíž opatřeno v tomto období z archivů a knihoven vatikánských a ze státní knihovny Angelica pro středověké oddělení výzkumu 590 prepisů a 201 re-
gest, pro novověké 2205 prepisů, úhrnem tudíž nově získáno v prepisech 2996 dokumentů.

Podle usnesení komise ústavu založen pro prohlédnuté kodexy italských archivů v ústavě listkový katalog, jenž obsahuje rozpis použitých archívalií jednak podle archívních fondů, jednak abecedně podle hesel jmenných, jednak chronologicky podle dat jednotlivých dokumentů. Katalog pracován je stejnou methodou jako obdobný katalog římského výzkumu v zemském archivu českém v Praze. Konečným účelem obou katalogů, o jejichž doplňování se stále pracuje, jest, aby v Římě i v Praze získán byl přehled o pracích, vykonaných dosud při výzkumu italských archivů.

Studiemi klasického starověku zabýval se v Československém ústavě profesor gymnasia na Král. Vinohradech a soukr. docent university Karlovy *Dr. Josef Dobiáš*, (nyní mř. profesor řeckých dějin a klasické archeologie téže university), jenž obdržel dekretem min. školství a nár. osvěty ze dne 22. září 1923 (č. 103.836/IV) studijní stipendium římské na dobu čtyř měsíců. *Dr. Dobiáš* pracoval v římských knihovnách, aby doplnil své veliké čtyřdílné práce o dějinách římské provincie syrské a podnikl též studijní cestu do severní Afriky, kde shlédl nejnovější, v literatuře dosud neuváděné, vykopávky z doby římské. První díl uvedených práce „Dějiny římské provincie syrské“, sahající do oddělení Judaeie od Syrie vyšel r. 1924. (Sbírka pojednání a rozprav university Karlovy. Sv. IV.).

V letních měsících (červenci až září) 1924 dlel v Československém ústavě v Římě architekt *inž. Oldřich Štefan*, asistent ústavu architektů III. českých vysokých škol technických v Praze, který obdržev po návrhu Komise Československého ústavu v Římě dekretem min. školství a nár. osvěty ze dne 9. května 1924 (č. 51.054/IV) římské stipendium, studoval tu souvislost baroku vlášského s barokem českým, zvláště vliv a význam *Francesca Borrominiho* pro pražskou architekturu.

Krátce pobyl v Římě též *Dr. Jan Bakoš*, profesor evangelické theologické akademie v Bratislavě, jemuž uděleno bylo jednoměsíční stipendium (dekr. min. školství a nár. osvěty ze dne 31. ledna 1924 č. 10.059/IV.) pro podporu studií v oboru jazyka a literatury syrské. *Dr. Bakoš* pracoval ve vatikánské knihovně v oddělení rukopisů syrských, probíraje z řady kodexů *Assemanových* spisů syrsko-arabského encyklopedisty *Barhebrae* (sign. Vat. Syr. 168 a Vat. Syr. 140) a kollacionuje syrský text tohoto rukopisu pro varianty s dvěma jinými rukopisy téhož díla, chovanými v Národní knihovně v Paříži a ve státní knihovně v Berlíně. Práce *Dra Bakoše* bude pravděpodobně uveřejněna v *Patrologia Orientalis*, kam přislíbil již zařadit spis *Barhebraev* spolupracovník její, skriptor vatikánské knihovny *Msgr. Tisserand*.

Vedle jmenovaných stipendistů státních uvedeni byli vedoucím členem do vatikánské knihovny v tomto období *Phil. stud. Karel Goláň*, posluchač filosofické fakulty Karlovy university v Praze, jenž požívaje stipendia vlády italské pro pobyt československého studujícího v Itálii, zabýval se v Římě studiem politiky krále Jana Lucemburského v severní Itálii a jeho styky s komunami severoitalskými, *Ph. Dr. Josef Krlín*, redaktor v Praze, jenž se za svého několikaměsíčního pobytu v Římě věnoval mimo jiné též studiu filosofických spisů sv. Tomáše Aquinského, a profesor akademie výtvarných umění v Praze *Ph. Dr. Antonín Matějček*, který prohlédl v knihovně některé illuminované kodexy české.

Československý ústav navázal a nadále udržuje vědecké i přátelské styky se starými vědeckými ústavy římskými i se školami a ústavy nově zřízenými. Styky tyto řídí se sice do značné míry podle vědeckých zájmů a osobních konnexí jednotlivých členů ústavu. lze však říci, že již v prvních dvou letech trvání ústavu navázány byly se všemi vědeckými ústavami římskými; zvláště přátelské styky byly v určité době s historickým ústavem belgickým, s členy francouzské školy římské, s badateli polskými a s členy nové školy rumunské.

Příruční knihovna ústavu trpí sice jako všechny nové knihovny, založené po převratu, mimořádnými poměry na trhu knihkupeckém, jen pomalu vracejícími se do dob normálních a zaviněnými jednak stálým pohybem některých valut, jednak tím, že řada potřebných knih je buď vůbec rozebrána nebo nabízena v cenách někdy sotva přístupných (na př. serie publikací nunciatury v zemích německých, *Venturiho Storia dell'arte* a m. j.); v letošním období studijním doznala však značného zlepšení. jak pokud jde o její doplňování, tak i pokud jde o její opatření a katalogisaci. Vedle dvou velikých zásilek knih, vypravených z Prahy Československým státním historickým ústavem vydavatelským, a obsahujících z největší části historickou literaturu českého původu, byla knihovna rozmnožena četnými nákupy knih v Římě jak z oboru historie, zvláště pokud jest potřeba pro studium v archivech vatikánských a pro dějiny papežství a Itálie, tak z oboru dějin umění; mimo to položeny základy pro oddělení klasického starověku.

Knihovna, jež koncem r. 1923 čítala 690 svazků, obsahuje koncem září 1924 již 1953 svazky, jež rozděleny a instalovány jsou podle odborů v sedmi hlavních odděleních (I. všeobecné oddělení slovníků příruček a pod., II. oddělení historické, jež opět rozděleno v oddělení edic domácích a cizích, v oddělení dějin československých, dějin italských, zvláště papežských atd., III. odd. dějin umění a křesťanské archeologie, IV. oddělení klasického starověku, archeologie, filologie, V. oddělení právně-historické a jiných odborů vědy právní, VI. oddělení propagační a politické, VII. časopisy, pokud jako časopisy odborné nejsou zařazeny u jednotlivých oddělení). Knihovna vedle seznamu přírůstkového obsahuje listkové katalogy autorský a věcný systému, jaký zaveden jest ve velikých státních knihovnách italských. O katalogisaci i jiné úpravě pracovali s vedoucím členem *Dr. Kosinova*, *Dr. Opočenská*, *Dr. Linhartová* a *arch. Štefan*. — Ve schůzi dne 22. září 1924 ustanovila komise ústavu jednotlivé odborníky, aby pro účelné doplňování knihovny vypracovali seznam nejdůležitějších pomůcek a základní literatury pro hlavní tři pracovní obory ústavu, t. j. pro výzkum italských archivů, pokud jde o středověký i novověký úkol českého badání, pro studia o klasickém starověku a pro dějiny umění a archeologii křesťanskou, aby i vedoucí člen jiného oboru studijního měl po ruce informace při koupích příležitostných (aukce a pod.).

Československý ústav v Římě umístěn jest v najatých místnostech ve vile v ulici *Pompeo Magno* č. 10 v krásné moderní římské čtvrti vilové na t. zv. *Pratech*. V srpnu r. 1924 byl sice nájem vily obnoven na další dvě leta, ale již dnes sotva postačuje rostoucí knihovně a potřebám ústavu; tomuto nedostatku jen málo odpomohlo značné omezení soukromých bytů členů v ústavě.

Šťastným osudem ústavu bylo, že prvními vyslanci republiky Československé v Římě byli *Dr. Vlastimil Kybal* i *Dr. Kamil Krofta*, historikové, ztrávivší před tím několik let pracemi v archivech římských, kteří oba projevili pochopitelný zájem o založení a rozvoj ústavu, prospívající mu nejen svými odbornými zkušenostmi, nýbrž i svým vlivným postavením.

Úspěšné řízení vědecké činnosti ústavu komisi v čele s předsedou prof. drem Jos. Šustou, vědeckým i organizačním pracovníkem k této funkci zvláště povoláním, stejně jako opravdové porozumění pro zájmy ústavu u příslušných referentů ministerstva školství a národní osvěty, zajisté netřeba po všem, co řečeno, zdůrazňovati. Velikou výhodou ústavu jest také těsný styk se zemským archivem českým, takže bez zkušebního období počátečních rozpaků a náhodného tápání mohl hned na počátku navázat na starou tradici českého výzkumu a užívati pro své účely i bohatých prepisových fondů zemského archivu, jež i nadále doplňovány jsou nákladem zemského výboru. Také příruční knihovna zemské expedice české, obsahující některé, dnes rozebrané, důležité pomůcky pro římská studia, stala se jako deposit součástí knihovny ústavu.

Vydaje Československého ústavu v Římě (stipendia, nájem místnosti, knihovna ústavu, udržování inventáře, kancelářské potřeby, kustos atd.) hrazeny jsou z příslušné položky v rozpočtu ministerstva školství a národní osvěty; tato položka roku 1924 činila 150.000 Kč.

Vedle českého zemského výboru, který stále pokračuje ve svém výzkumu archivů italských i ve vydávání pramenů k dějinám českým odtud čerpaných a zařazuje proto příslušné položky do svého rozpočtu, (r. 1923 činily tyto položky 80.000 Kč, r. 1924 70.000 Kč), také zemský výbor moravský, uznávaje prospěšnost i význam vědeckých prací v Itálii rozhodl se na tyto práce i na vybudování knihovny Československého ústavu v Římě přispívati určitým příspěvkem, který v roce 1924 činil 20.000 Kč.

Bedřich Jenšovský.

Archivy v Polsku. — Jako v jiných nástupnických státech stály v popředí zájmů archivních kruhů i v Polsku otázky organizační a revindikační. Krátký přehled všech důležitějších problémů polské archivní politiky najdeme v referátu přednosti archivního oddělení ministerstva školství Józefa Paczkowskiego, předneseném na schůzi archivní rady v lednu r. 1922 a otištěném v článku „Z dziejziny archiwalnej“ v třicátém šestém ročníku „Kwartalniku Historycznego“. Vidíme, že nejdůležitější ze všech otázek je tu problém účelnosti zařazení agendy archivní do kompetence ministerstva školství. Archivní rada, jak z referátu se dovídáme, viděla by ráda tuto agendu při presidii ministerské rady zejména proto, že by tím nabyla více volnosti, potřebné k organizaci revindikačních prací, které nyní zaměstnávají cele archivní pracovníky. Těsně s rozlukovými pracemi souvisí i další řešení otázek organizačních, vyvolaných také potřebou umístiti získané archíválie. Zdá se, že v Polsku vítězí myšlenka teritoriální decentralisace. Základy nynější archivní organizace dány již v době válečné reskriptem Regenční rady válečného polského samostatného státu z 31. července r. 1918, jehož hlavní zásady přijal i vládní dekret o organizaci státních archivů ze 7. února r. 1919. Ovšem unifikace archivů z jednotlivých záborů vyžádala si hodně času, již proto, že není stále dostatek školených pracovníků, třeba že po speciálních archivních kursech (jakési archivní škole) volá se již dlouho. Prozatím se starají o archivní dorost universitní profesori historie.

Archivní rada provádí též plánovitou akci pro soustavnou reperaturisaci archivů a hledí, aby aspoň pro první orientaci vydány byly v nejbližší době inventáře všech důležitějších archivů. Nebude bez zájmovosti pro naše archiváře, že archivní kruhy polské velmi důrazně domáhají se účasti a spolupráce v místopisné agendě.

Revindikační otázky však vyžadují si v Polsku pozornosti největší,

a jest velmi pochopitelné, že jsou zraky obráceny většinou k Východu. Problémy ty mají již svou literaturu, z níž chceme upozorniti na drobnou práci *Dr. Władysława Semkowicze* „Sprawa rewindykacji archiwów i zabytków“, Kraków 1921, str. 16. Autor, profesor krakovské university, byl členem archivní subkomise v delegaci, jednající v roce 1920 a 1921 o mír s bolševickým Ruskem v Rize, jsa povolán na toto místo po smrti Józefa Korzeniowskiego. Ličí zde obtížné jednání o články jedenáctý mírové smlouvy řížské, jímž Polsko nabývá práva odvéztí z Ruska všechny archivy i museální a umělecké předměty, odvezené ruskou vládou v různých dobách z polských zemí.

Sífeji již založena jest druhá práce. D. Kaz. Sochaniewiczze „Sprawa rewindykacji archiwów i mienia kulturalnego Polski“, Varšava 1921, str. 77. Vyšlo jako č. 5. knihovničky „Wschodu Polski“. Jsou to vlastně stručné dějiny významných archivů a knihoven od prvního dělení Polska až do přítomné doby, pokud se staly obětí vývozu a namnoze i loupeže ruských vlád. Nezdařená polská povstání dala vždy Rusku nové příležitosti k systematickému rozchvácení pracně shromážděných svědků staré polské minulosti. Na toto násilí odpovídala polská věda soustavným úsilím míti pokud možno stále na paměti všechny tyto cenné dokumenty, a to jak archivy tak i obrazy a jiné cenné předměty. Jakmile Poláci dosáhli prvních záruk svobodného života, počala se již ve válečném polském státě organizovati podrobná inventarisace vyvezených památek, která se po ruské revoluci mohla opířti o rozsáhlou síť konservatorských organizací, vytvořených v Rusku evakuovanými polskými běženci. Z počátku také velká liberálnost ruské prozatímní vlády k požadavkům likvidační komise polské podporovala znamenitě toto úsilí a tak ještě před úplným osamostatněním mohlo Polsko na tomto poli položití pevné základy k další práci. Jednání o mír v Paříži odvedlo později pozornost od těchto otázek a teprve vyjednávání v Praze v r. 1921, při němž právě tyto otázky byly jádrem sporu, posunovalo je opět do popředí. Překážky byly většinou překonány a v článku jedenáctém dána Polsce znamenitá příležitost splnití tužby několika pokolení. Polsko nabývá tu možnosti získati zpět všechny archivy, vyvezené ze země po prvním lednu r. 1772, dostává dále všechny archivy institucí a úradů na území jeho vzniklých po roce 1772 až do r. 1918 s některými výjimkami, jakož i vše, co v době válečné bylo evakuováno. Ale v článku 11. nejedná se pouze o archivy, nýbrž i o knihovny soukromé i veřejné, museální předměty, válečné trofeje, obrazy a všechny věci, vztahující se k národní kultuře. To je ovšem úspěch daleko pronikavější, než výsledky všech jednání jiných nástupnických států. Dosud nejsou však známy výsledky prací polské likvidační komise v Moskvě, která jest vykonavatelem zmíněného článku. Z počátku se mluvilo o značných překážkách, s nimiž se setkává.

V této souvislosti můžeme zaznamenati i práci D. J. Serugy, „Niszczzenie archiwów w b. okupacji austrojęckiej b. królestwa polskiego w czasie wojny światowej“, (vyšlo nákladem revue „Drogi Polski“ v r. 1922), líčící pracnou akci zachovati v bouřlivé době válečné důležité archivy většinou v menších městech rusko-polských v oblasti rakousko-uherské vojenské okupace. Podobnou akci prováděl v německé okupaci D. Warschauer. O ní se dovídáme z práce. D. Kaz. Karczmarczyka „Działalność niemieckiego zarządu archiwalnego w Warszawie w latach 1915—18.“

E. J.

O archívech v království S. H. S. se dovídáme v krátkých přehledných studiích, psaných vynikajícími odborníky v prvním svazku Národní Encyklopedie srbsko-chorvatsko-slovenské, řízené prof. H. Stanovíčem pod heslem „Arhivi“ str. 76—83. Vedle stručného popisu archivů domácích nalézáme tu i velmi instruktivní přehled důležitých pro dějiny království S. H. S. fondů v archívech vídeňských, budapeštských, rumunských a dokonce i slovenských.

E. J.

Z bavorského archivnictví. Říšský archiv bavorský (bayerisches allgemeines Reichsarchiv) v Mnichově změněn byl dnem 1. srpna 1921 v nový administrativní útvar s názvem bavorského hlavního státního archivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv). Soustřeďuje v sobě dosavadní tajný státní archiv (Geheimes Staatsarchiv), tajný domácí archiv (Geheimes Hausarchiv) a krajský archiv mnichovský; všechny tyto nové části hlavního archivu umístěny jsou prozatím ve svých původních budovách. Ostatním sedmi krajským archivům bavorským (Amberk, Bamberg, Landshut, Neuburg, Norimberk, Spýr, Würzburg) dostalo se rovněž názvu archivů státních (Staatsarchive). Před touto úpravou byl, jak známo, říšský archiv ústředním státním archivem, nadřazeným všem osmi archivům krajským, kdežto tajné archivy, státní i domácí (oba z roku 1799), byly ústavy rozdílnými, spojenými toliko osobou ředitele a vedoucího úředníka v jakýsi správní celek.

Mvk.

Z římských ústavů. — Papež Pius XI., bývalý prefekt Ambrosiani v Miláně a knihovny vatikánské, který sám horlivě zabýval se též studii paleografickými a pracemi edičními (na př. jeho práce o Liber diurnus), má i ve svém vysokém úřadě stále živý zájem o tyto obory vědní, jenž projevuje se též různými záslužnými opatřeními, která se stala již hned v prvních letech jeho vlády. Dne 15. dubna 1923 vydal státní sekretář kardinál Pietro Gasparri oběžník o udržování, ochraně a užívání církevních archivů a knihoven v Itálii a v důsledku tohoto oběžníku oznámil archivář římské kurie kardinál Aidan Gasquet dne 6. listopadu 1923 všem duchovním hodnostářům, že počátkem ledna 1924 otevřen bude při škole paleografické ve Vatikáně kurs archivářský, a vyzval je, aby tam vyslali mladé kněze, jim podřízené. Tím dosavadní paleografická škola papežská, jež založena byla r. 1884 papežem Lvem XIII., doplněna na školu archivní. Škola má nyní kurs středověké paleografie latinské (až do humanismu kolem 70 přednášek), v němž obsaženy jsou i přednášky o miniaturě v kodexech od doby karolinské do počátku XVI. století (ve Francii, Anglii, zemích německých, Itálii, ve Španělsku, Flárech a Holandsku), kurs diplomatiky všeobecné a zvláště papežské do konce stol. XVII. (rovněž 70 přednášek), provázený cvičeními na publikaci „Specimina paleografica Registorum Romanorum Pontificum“ a čtením o chronologii ve středověku. Nový kurs archivní rozdělen je v přednášky o naukách archivních a v přednášky historicko-kanonické o kongregacích, tribunálech a úřadech římské kurie. V nauce archivní přednáší vatikánský archivář P. Bruno Katterbach O. F. M., který je na této škole též profesorem paleografie a diplomatiky, bibliografii archivní, všeobecné poučky archivní, o dějinách hlavních archivů středověkých i moderních, o vnější i vnitřní správě archivů, o jejich obsahu, katalogisaci, inventáři atd., o konservování archiválií (v čemž, jak známo, mají ve Vatikáně svou dobrou tradici a praxi již od dob Ehrlových), o užívání archivů (řády, publicita aktů atd.),

jakož i o zásadách edičních a vědecké i praktické přípravě editorů. Přednášky o kuriální správě koná prof. P. Seredi O. S. B., jenž ve všeobecné části vykládá historický vývoj zakládání a organizace papežských institucí a reforem, v části zvláštní pak probírá organizaci, kompetenci a kancelářskou praxi jednotlivých kongregací, tribunálů a úřadů kuriálních. Příjav dne 23. května 1924 žáky školy ve zvláštním slyšení papež Pius XI., pronesl k nim delší řeč o užitečnosti, účelnosti a kráse studií paleografických a upozornil hlavně na psychologické momenty těchto studií, na národní svéráz v písmě, takže lze do jisté míry mluvit o jakési etnografii paleografické. — Kursy paleografické a diplomatické se doplňují ve dvou letech, kurs archivní se opakuje každým rokem. Absolventi školy po zkouškách dosahují diplomu paleografa a archiváře „paleografo-archivista“.

Slavným způsobem vzpomenu bylo ve Vatikáně osmdesátých narozenin bývalého dlouholetého (1894—1914) prefekta vatikánské knihovny kardinála P. Františka Ehrle (nar. 17. října 1845). Papež sám 4. listopadu 1924 odevzdal v přítomnosti svého dvora i četných hostů svému někdejšímu představenému a předchůdci ve vatikánské knihovně pět silných svazků vědeckých prací, jež o titulu *Miscellanea Francesco Ehrle* připravili a věnovali učenému jesuitovi jeho přátelé, seskupení k tomu účelu ve zvláštní komitě v čele s ředitelem holandského ústavu římského Msgrm Ant. Hensenem. Práce podle svého obsahu sestaveny byly v pět svazků (v řadě publikací „Studi e testi“, vydávaných vatikánskou knihovnou a založených Frant. Ehrlem, sv. 37 až 41), z nichž první obsahuje články z oboru theologie a filosofie (462 str.), druhý z historie Říma a papežů (523 str.), třetí z církevních i světských dějin středověkých (348 str.), čtvrtý z paleografie a diplomatiky (286 str.), pátý posléze příspěvky o různých fondech knihovny a archivů vatikánských i jiných knihoven. O čtvrtém svazku, jehož obsah především nás zde zajímá, viz výše referát prof. Dra V. Hrubého.

V pátém svazku *Miscellanei* jsou tyto články: *Eugène Tisserant, Inventaire sommaire des manuscrits arabes du fonds Borga a la bibliothèque Vaticane* (str. 1—34) — *Ad. Hebbe: ynnit, Inventaire sommaire des manuscrits coptes du Vatican* (str. 35—82). — *Giovanni Mercati, Codici del Convento di S. Francesco in Assisi nella biblioteca Vaticana* (str. 83—127). *Angelo Mercati, Biblioteca e arredi di cappella di Gregorio XII.* (str. 128—165). V čele jiných inventářů otiskuje tu podle údajů ve svazku z indexů vatikánského archivu 216 knih, jež náležely Řehoři XII. ještě před jeho zvolením papežem, a dalších 36 knih, jež darovány, odkázány nebo jinak zaslány mu byly v době pontifikátu; mezi těmito čte se též „liber dialogi mag. Johannis Wycliff“, začínající „Cum idempitias sit mater“, který zaslán byl papeži z Prahy. — *Francesco Martorell, Un inventario della biblioteca di Calisto III.* (str. 166—191). Z rukopisu kapitulní knihovny ve Vich otiskuje seznam soukromé knihovny Calista III. (243 čísla). — *Pietro Guidi, Pietro Demetrio Guazzelli da Lucca, il primo custode della biblioteca Vaticana (1481—1511) e l'inventario dei suoi libri* (str. 192—218). — *J. A. Twemlow, John de Nigravalle e fictitious librarian of the Vatican* (str. 219—226). — *Emil Göller, Untersuchungen über das Inventar des Finanzarchivs der Renaissancepäpste 1447—1521* (str. 227—272). Podle starých inventářů ze XVII. a XVIII. století, zvláště inventáře Michele Loniga z doby Pavla V., jakož i podle částečných starších seznamů ze století XV., z nichž otiskuje seznam register nalezených v domě klerika komory papežské Antonia de Forlino, pokouší se autor, jenž je, jak známo, z nejlepších znalců dějin papežské komory a jejích

písemností, o rekonstrukci archivu papežské komory i register příbuzných institucí od doby Mikuláše V. do pontifikátu Lva X., ukazuje, jak původní založení bylo rozrušeno v nynějších seriích archivů vatikánských i v archivu státním v Římě, kde i po částečné výměně některých svazků s archívem vatikánským, zůstala ještě řada svazků komorních register papežských, a popisuje stručně dvacet různých druhů register komory papežské a kollegia kardinálů i. libri introitus et exitus, libri obligationum camerae apostolicae, libri obligationum sacri collegii cardinalium, libri annatarum, libri obligationum particularium, libri solutionum camerae apostolicae, libri obligationum sacri collegii, libri divisionum sacri collegii, libri quitantiarum, libri (bastardelli nuncupati) servitiorum minutarum, libri cedularum expensarum provisionum, libri diversarum taxarum atd. Po nějaký čas v 2. polovici XV. století oddělena byla „Thesauraria s. cruciatae“ zvlášť spravovaná pod vrchním vedením datariovým; její knihy jsou ve státním archivu v Římě, k nim připojují se i účty o papežském monopolním obchodu ledkem, z jehož výnosu placeny křížové výpravy proti Turkům a husitům; po r. 1464 mizí však tyto záznamy v hlavní serii Introitu. Posléze zmiňuje se Göller i o zvláštních registrech o finanční správě měst papežských; mnohé z těchto register nutno však ještě hledati v archivech měst bývalého státu církevního. — Pio Cenci, *L'archivio della cancellaria della nunziatura veneta* (str. 273—330). Archiv benátské nunciatury, který převezen byl do archivu vatikánského koncem r. 1835, neobsahuje jen písemností této nunciatury, nýbrž mimo to ještě přes 16.000 pergamenů a přes půl tisíce svazků a fasciků, pocházejících z kostelních archivů kongregací, jež r. 1688 zrušil Klement XI., postoupiv důchody ze statků těchto kongregací republice benátské na další vedení války turecké. Byly to kongregace sv. Jiří „in Alga Venetiarum“, řádu Gesuátů sv. Jeronyma a bratří sv. Jeronyma (Gerolimiani) z Piesole řehole sv. Augustina. Cenci popisuje v přehledu 35 archivů kostelů, příslušejících zmíněným kongregacím. O archivech dalších osmi kostelů z území toskánského nepodařilo se Cencimu zjistiti, jak dostaly se do kanceláře nunciatury benátské. — Joseph de Ghellinek S. J., *En marge des catalogues des bibliothèques medievales* (str. 331—363). — Paul Lehmann, *Büchertliebe und Bücherpflege bei den Karthäusern* (str. 364—389). — Ramon d'Alós, *Documenti per la storia della biblioteca d'Alfonso il Magnanimo* (str. 390—422). — Gino Borghezio, *Inventari e notizie della biblioteca capitolare d'Ivrea nel secolo XV.* (str. 423—454). — Otto Braunsberger, *Ein Freund der Bibliotheken und ihrer Handschriften* (str. 455—472). — Karl Schellhass, *Kardinal Morone, Petrus Canisius und dessen Opus Marianum* (str. 473—488). — Guido Vitaletti, *Intorno a Federico Ubaldini e ai suoi manoscritti.* (Con tre chiose dantesche inedite; str. 489—506). — Arthur Haseloff, *Der Einband der Hs. des Marcusevangeliums des Harderudus* (str. 507—528).

Z příspěvků otisků v prvním svazku Miscellanei zaujme českého čtenáře článek subregenta biskupského semináře v Paderbornu Jana Brinktrine, *Hermann von Prag, vergessener Kanonist und Theolog des 14. Jahrhunderts* (str. 357—374). Heřman z Prahy, jenž byl kustodem kapituly kostela pražského, pak auditorem Roty papežské v Avignoně, jmenován byl r. 1337 Benediktem XII. biskupem varmijským ve Vých. Prusích, kde setrval až do své smrti r. 1349. Brinktrine rozebírá tu jeho spisy „Summa la de concordancia scriptorum theologorum et iuridicorum“ (Vat. lat. 2672) a „Opusculum de casibus reservatis“ (Vat. lat. 1016). Druhým rukopisem, v němž inserována je konstituce pražského biskupa Jana z Dražic z 1. srpna 1308, zabýval se před lety již také český sti-

pendista Dr. Isidor Zahradník. — Profesor katolické fakulty theologické ve Strasburce *Émile Amann* má zde článek o Jakoubkovi ze Stífira nadepsaný „*Jacobel et les débuts de la controverse utraquiste*“ (str. 375—387). Z dalších prací budiž zde uveden ještě článek generálního archiváře řádů kapucínů v Římě *Frédéganda Callaeye L'infiltration des idées franciscaines spiruelles chez les Frères-Mineurs Capucins au XVIe siècle* (str. 388—406) a článek profesora krakovské university *Konstantina Michalského, Die vielfachen Redaktionen einiger Kommentare zu Petrus Lombardus* (str. 219 — 264).

Z 21 prací svazku druhého buďtež zde uvedeny alespoň tyto články: *Wilh. Levison, Konstantinische Schenkung und Silvester-Legende; Paul Kehr, Papst Gregor VIII. als Ordensgründer; Rudolf v. Heckel, Das Aufkommen der ständigen Prokuratoren an der päpstlichen Kurie im 13. Jahrhundert; Colombe, La „Grande tresorie“ au Palais Apostolique d'Avignon.* — Z 18 článků III. svazku uvádím tato pojednání: *Ferdin. Doelle, Ein Fragment der verlorengegangenen Prager Universitätsmatrikel aus dem 14. Jahrhundert; Sebastian Puig y Puig, Itinerario del Papa Luna de Perpignan a Taragona* (od 10. července 1409 do 25. července 1410); *Heinrich Finke, Zur Charakteristik des Hauptanklägers Johanns XXIII. auf dem Konzil von Trient* (20. dubna 1562). — *Miscellanea* doprovází ještě album s životopisem jubilantovým s 1 bibliografií jako spisů až po chystané práce r. 1925. —

Kustodové vatikánské knihovny M. Vattasso a H. Carusi vydali r. 1920 další svazek *katalogů vatikánské knihovny*, obsahující popis t. zv. latinských rukopisů vatikánských č. 10.301—10.700; r. 1921 vydal pak Cosma Stornajolo třetí svazek latinských rukopisů urbinských z vatikánské knihovny (urb. lat. 1001—1779) s obsahlou předmluvou o dějinách tohoto oddělení knihovny. Prefekt knihovny Mons. Giovanni Mercati spolu s Piem Franchim popsali řecké rukopisy vatikánské a vydali r. 1923 I. svazek tohoto katalogu obsahující čísla 1—329 (str. XXXIX a 543 in 4°); skriptori knihovny F. C. Conybaere a E. Tisserant připravili velký soupis armenských rukopisů všech oddělení knihovny. — Od 1. ledna 1924 zaveden v knihovně nový řád pro používatele, podle něhož povoluje se do knihovny přístup ke studiu jen badatelům, doporučeným vědeckými ústavy nebo osobami, vědecky kvalifikovanými, a každý badatel musí býti opatřen zvláštní legitimací s fotografií.

Místo ředitele *historického ústavu belgického* v Římě nebylo po tragické smrti Msgra Cauchieho (srv. roč. I., str. 187) obsazeno, nýbrž ústav přičleněn byl znovu královské komisi historické. Podle nového statutu ústavu ze dne 21. června 1922 volí skuteční členové k řízení ústavu tříčlenné komité, jehož členy zvoleni D. Ursmer Berlière jako předseda, H. Pirenne a J. Cuvelier jako sekretář; sekretářem ústavu v Římě ustanoven na dobu tří let Msgr M. Vaes, rektor národní koleje belgické u sv. Juliana v Římě, pracující sám o činnosti belgických umělců v Římě a v Itálii v XVII. století. Předseda komise Berlière pobyl podle statutu ústavu na podzim r. 1922 po nějaký čas v Římě, aby tu především dokončil některé redakční práce Cauchiovy; hlavní jeho starostí bylo opatřit další edice pramenů v publikaci *Analecta Vaticano-Belgica*, osiřelé úmrtím (Fierens) nebo odchodem některých vydavatelů do jiných povolání. R. 1924 vydán byl třetí svazek *Bulletinu ústavu* (190 str.), který přináší tyto pozoruhodné články: *Hubert Nelis, De l'influence de la minuscule romaine sur l'écriture, au XIIe et XIIIe siècle en Belgique; P. Frédégand Callaey O. F. M. Cap., Albert et Isabelle, souverains de Belgique* (1598—1621);

Abbé Pasture, Inventaire de la Bibliothèque Barberini, à la Bibliothèque Vaticane, au point de vue de l'Histoire des Pays-Bas, vedle referátů a zpráv. Ve známé publikaci *Analecta* vyšel VIII. svazek, obsahující supliky avignonského papeže Klementa VII. z prvního roku pontifikátu (1378—1379) v počtu 2513 kusů, jež vydal *Karl Hanquet*. Svazek vyšel zároveň jako první část oddělení „Documents relatifs au Grande Schisme“, uvedené publikace. (Rome, Institut Historique Belge 1924, str. XXXVIII a 692). K druhému svazku, jež obsáhne bulky Klementovy z téže doby a prací téhož vydavatele, připojen bude rejstřík. V úvodu pojednává autor o tom, jak se velké schisma projevovalo v jednotlivých diecesích belgických. Edici listin od druhého roku pontifikátu Klementa VII. připravuje sekční archivář Hubert Nelis. Vydání bull Urbana V. po zemřelém Fierensovi († 1921) převzal archivář státního archivu *Camille Tihon*, který již několik let pracoval ve Vatikáně. Týž badatel připravuje k edici i listiny Rehoře XI.

Nástupcem zesnulého mnohaletého ředitele *École française de Rome*, Monsgra Duchesna stal se po přechodní jednoroční správě archeologa Carcopina vynikající historik umění Emil Male. — Roku 1923 vyšel čtyřicátý ročník „*Mélanges d'archéologie et d'histoire*“ (Paris, E. de Boccard, Rome, Spithöver, str. 330), jež obsahuje tato pojednání: *P. Fabre, Un autel du culte phrygien au Musée du Latran.* — *J. Bayet, Hercule funéraire.* — *R. Brun, Quelques italiens d'Avignon au XIV. siècle.* — I. Les archives de Datini à Prato II. Naddino de Prato, médecin de la cour pontificale. — *L. Bayard, Elpénor à Antium?* — *J. Porcher, Lettres émanant de la Cour pontificale à l'époque du Conclave de Viterbe (1270—1272).* Otiskuje a datuje šest listů z formulářové sbírky v římské knihovně Angelica, ms. 505. — *J. Carcopino, Attideia.* O datu oficiálního uvedení kultu Attidova ve starém Římě. — *F. Benoit, Farnesiana.* Mladý badební o životě a politice kardinála Alexandra Farnese otiskuje tu dva drobné příspěvky k poznání soukromého života a zájmů velikého kardinála: o jeho řecké knihovně a o stavu jeho dvořanův a služebníků r. 1554. — *L. Leschi, Correction à Ephemeris Epigraphica, VIII, n. 632.* — Čtyřicátýprvý ročník „*Mélanges*“, jež vyšel r. 1924 v jediném svazku (str. 150), obsahuje články: *A. Grenier, L'alphabet de Marsiliana et les origines de l'écriture à Rome.* — *E. G. Léonard, La captivité et la mort de Jeanne Ière de Naples.* — *F. Benoit, Farnesiana.* (Mademoiselle du Gaugier, dame d'honneur de la Reine). — *L. Leschi, Une mosaïque de Tébessa.* — *J. Madaule, Le monument de Septime Sévère au Forum Boarium.*

Také v řízení *holandského ústavu římského* (Nederlandsch Historisch Instituut te Rome) nastala změna. Po odchodu Monsign. Ant. Hensena stal se r. 1923 ředitelem ústavu historik umění Dr. E. I. Hoogewerff. Ústav vydává od r. 1921 roční bulletin „*Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome*“, jehož dosud vyšly tři svazky. (Tom. I. a II. La Haye, Algemeene Landsdrukkerij 1921 a 1922; str. 169 a 143; sv. III. La Haye, M. Nijhoff, 1923, 248 str.). V prvním svazku vypisuje P. J. Blok dějiny ústavu od jeho založení r. 1904. Na rozdíl od jiných ústavů římských nevěnoval se ústav holandský velikým publikacím z jednotlivých fondů nebo z určitého období, nýbrž snažil se nejprve zjednat si přehled o podílu holandské látky v různých fondech archivů a knihoven římských. Čtyři silné svazky „*Archivalia in Italië belangrijk voor de geschiedenis van Nederland*“ vydané v l. 1908—1914 jsou nejen záslužným dílem pro všechny badatele v dějinách holandských, poskytující nejednu cennou informaci i jiným používatelům, nýbrž i důstojným památkem zvěčnělého prvního ředitele ústavu Dra Gisberta Broma, autora známého

nejlepšího přehledu po obsahu vatikánských archivů. V další práci Bromově pokračoval a dokončil ji Mons. Hensen; je to edice listin vztahujících se k dějinám holandským ve století XVI., nadepsaná „*Romeinsche Bronnen voor den kerkeijk-staatkundigen toestand der Nederlanden in de 16. de eeuw*“ (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, 52., 's Gravenhage, Nijhoff, 1922, in 8°, XII—749 str.), jež v první části přináší dokumenty k dějinám církevním z doby reformační a protireformační od r. 1521 do r. 1592, v části druhé dokumenty k dějinám politickým nebo církevně politickým z l. 1565 až 1580. Vedle archivů vatikánských bylo tu hojně použito i archivu neapolského a archivu řádu dominikánského. Vedle toho však také připravuje se edice nunciatury flanderské, pokud se týká Holandska, z l. 1592 až 1625. Ústav věnoval se dosud výhradně studii historickým a uměleckohistorickým, z kteréhož oboru vedle veliké dosud třídilné publikace Orbaanovy a Hoogewerffovy o dějinách holandského umění v Itálii přináší články dosud vyšlé svazky bulletinu (uvádím zde jen článek nynějšího ředitele o vývoji středověkého umění v Itálii); od r. 1920 počíná se však také již organizovati oddělení pro klasický starověk, čímž vyhověno bude všem třem účelům, pro něž byl ústav založen.

K dosavadním ústavům římským přistoupila po světové válce také nová škola rumunská, jejíž členové za vedení ředitele Parvanye zabývají se především studii archeologickými a uměleckohistorickými. Příznivě uvedta se škola do vědeckého života římského dvěma kursy přednášek z uvedených oborů studijních pořádanými v jarních měsících r. 1924; přednášeli tu vynikající odborníci římstí i z cizích ústavů římských (řed. angl. školy Ashby, řed. vykopávek v Ostii prof. Calza, prof. Ant. Muñoz ad.).

Členové severských národů pracovali dosud v římských archivech ojedinele; přes to však mohou se vykázati i cennými viditelnými výsledky své práce jako jsou na př. Krarupova a Moltesenova Acta Pontificum Danica. Nyní však i tyto státy rozhodly se založiti v Římě vlastní ústavy vědecké. Pro *historický ústav švédský*, konají se již přípravy v komisi, jejímiž členy jsou princ Eugen a kancléři švédských universit. Podle novinářských zpráv budou otevřeny i analogické ústavy norský, dánský a finský. Tyto ústavy budou patrně spolu pracovati v Římě v nejtěsnějším spojení, jak toho zvláště bude vyžadovati historický program jednotlivých ústavů.

B. Jenšovský.

Zákon o zrušení svěřenství (fideikomisů). — Sb. z. a n. č. 179 z roku 1924 obsahuje v paragrafu 17. též ustanovení o zajištění sbírek a předmětů umělecké nebo dějinné ceny, archivů, knihoven a registratur z majetku fideikomisního. Na archivy a registry možno z jeho znění aplikovati zejména tato ustanovení: K zajištění jejich nařídí ministerstvo školství a národní osvěty na své náklady jejich podrobný soupis odbornými znalci. Podle jejich posudku ministerstvo školství, rozhodne které z nich mají býti pro svou hodnotu i nadále uschovány (v celku nebo jednotlivostech) a, nepřešly-li podle jiných zákonů nebo dohodou ve vlastnictví neb uschování státu, ponechá je v uschování nabyvatele svěřenství, není-li jiné úmluvy. Zeiziti archivy nebo jednotlivé věci z nich není dovoleno bez souhlasu ministerstva školství. K zničení písemností z těchto archivů a registratur může dáti svolení rovněž jen ministerstvo školství po odborné prohlídce státními archivními orgány. Všechna tato předechozí opatření, týkající se archivů a registratur, učiní ministerstvo školství a národní osvěty po dohodě s ministerstvy spravedlnosti, vnitra a zemědělství. Ustanovení, jímž nařízena jest rádná péče o archivy

a registratury na zabraném velkém majetku pozemkovém pod dozorem Státního pozemkového úřadu (zákon 118/1920 § 2 bod 9) se tímto novým zákonem nemění. Byla-li by bezpečnost nebo celistvost archivů u nabyvatele svěřenství ohrožena a neuposlechl-li by tento daných nařízení nebo nedal-li by dostatečné záruky, může ministerstvo školství po vyšetření politickými úřady se znalci naříditi jejich uschování jinde na náklad nabyvatelův. Až na další vztahuje se na ně též nařízení Národního výboru ze dne 29. října 1918 č. 13 Sb. z. a n. o zákazu vývozu památek historických. Přestoupení vydaných nařízením vlastníkem mělo by za následek zvláštní trestní sankce (pokuta do 100.000 Kč nebo vězení do 3 měsíců). Některá podrobnější ustanovení článku 17. zákona fideikomisionního budou vedle toho upravena ještě zvláštním nařízením.

Mvk.

Státní archivní inspektori. — Ve shodě s jmenováním *Dr. Václava Chaloupeckého* již r. 1919 státním archivním inspektorem pro Slovensko v Bratislavě a uváživši, že vyčkávati za daných poměrů uzákonění archivní organizace znamená den ze dne veliké škody na poli ochrany písemných památek, svěřilo ministerstvo školství a národní osvěty archiváři hl. města Prahy *Dr. Václavu Vojtíškovu* funkci státního archivního inspektora pro Čechy v Praze a zemskému archiváři moravskému *Dr. Františku Hrubému* tutéž funkci pro Moravu a Slezsko v Brně.

Stalo se tak výnosem č. 93285/24-V ze dne 18. srpna 1924, publikovaným v Úředním listě č. 204 z 5. září 1924. Oba jmenovaní jsou v této funkci výkonným orgánem ministerstva školství v jeho péči o nestátní archivy a v ochraně historických písemných památek vůbec. Jejich úkolem až na další jest buď osobně nebo písemně zjišťovati stav městských, obecních, církevních, musejních a soukromých archivů, starých knihoven téže povahy i jednotlivých písemných památek historických a snažiti se danými dnes prostředky o jich zabezpečení. Konají za tím cílem každoročně inspekční cesty v oblasti jim svěřené, zakročují na místě ve prospěch řádného uložení, inventarisace i správy jednotlivých archivů a podávají o nich zprávy, dobrá zdání, subvenční a jiné návrhy ministerstvu školství. Také jinak nežli soustavnou inspekci získané poznatky mohou býti jim podnětem, aby zakročili, a jsou tudíž i ve styku s příslušnými musejními, ochrannými i vlastivědnými ústavy i spolky a s jednotlivými místními odborníky a pracovníky.

Mvk.

Archivním delegátem v komisi pro provádění spisové rozluky Česko-slovensko-rumunské ustanoven byl po dohodě ministerstev školství, vnitra a zahraničních věcí *Dr. Václav Chaloupecký*, řádný profesor university Komenského a státní archivní inspektor pro Slovensko v Bratislavě. Jeho zástupcem v komisi mající sídlo ve Velké Sevljuši jest *Cyril Kochanýj*, osvětový referent školského odboru civilní správy Podkarpatské Rusi v Užhorodě.

Soustavné prohlídky archivů některých českých měst provedeny byly z uložení min. šk. a n. o. již v r. 1923. Toho roku prohlédl adjunkt historického ústavu *Dr. Bedřich Mendl* městské archivy v Chlumu n. C., Hradeč Králové, Smiřicích, Jaroměři, Dvoře Králové, Nové Pace, Lomnici n. Pop., Semilech, Novém Městě n. Met., Náchodě, Polici n. Met., Broumově, Třebechovicích, Kostelci n. Orl., Rychnově n. Kn., Solnici, Dobrušce a Opočně, archivář hl. města Prahy *Dr. V. Vojtíšek* pak archivy v Táboře,

Čes. Budějovicích, Strakonicech, Horažďovicích, Sušici, Klatovech, Domažlicích, Plzni, Brandýse n. Orl., České Třebové, Litomyšli a Vysokém Mýtě. — V roce 1924 prohlédl *Dr. Mendl* městské archivy v Kouřimí, Kolíně, Čáslavi, Chotěboři a Chrudimí, a archivář hl. města Prahy *Dr. V. Vojtíšek*, jmenovaný zatím ode dne 1. září 1924 ministerstvem školství a národní osvěty státním archivním inspektorem pro Čechy, vedle toho archivy v Čes. Brodě, Kutné Hoře, Nymburku, Benešově, Lounech, Čelakovicích a Říčanech. Na Moravě obdobným způsobem shlédnuty byly archivy ve Znojmě, Jihlavě, Moravském Krumlově, Olomouci, Uherském Brodě, Jaroměřicích, Moravských Budějovicích, Jemnici, Třebíči, Velkém Meziříčí, Moravské Třebové, Zábřehu, Bludově, Semberku, Velkém Losíně, Prostějově, Přerově, Tovačově, z části i v Brně. Prohlídky moravské svěřeny byly z největší části *Dr. Františku Hrubému*, zemskému archiváři moravskému, jemuž na sklonku léta 1924 svěřena byla funkce státního archivního inspektora pro Moravu a Slezsko. Všechny tyto prohlídky, o nichž podávány byly ministerstvu podrobné zprávy, daly namnoze podnět k zjednáni nápravy, pokud jde o uložení, a uspořádání jednotlivých archivů a přispěly k poznání dnešního stavu jejich u srovnání s poměry dřívějšími. Zkušenosti jimi nabytých bude ministerstvu možno užiti při správních i zákonných opatřeních v době budoucí. Při prohlídkách pořízené nové nebo opravené inventáře listin, knih a ostatních fondů v některých těchto archivech uloženy byly prozatím v Státním historickém ústavu vydavatelském. Zprávy o veškerých archivech uveřejněny budou postupně v příštím ročníku tohoto časopisu.

Mvk.

Archivy nadačních statků v Čechách, podléhajících, pokud jde o správu nadací samých, ministerstvu školství a národní osvěty, podrobeny byly v nedávné době z jeho nařízení zabezpečovacím prohlídkám. Šlo o archivalie statků českého studijního fondu nadačního (Tuchoměřice, Chvala) a Strakovy akademie (Okrouhlice). Prvé z nich uloženy byly v zámecké budově v Tuchoměřicích u Prahy, ve velké místnosti nespořádány a promíseny s archivaliemi statků universitního fondu (Míchle, Malešice), kteréžto dva statky staly se universitním zákonem statky státními. Aby se veškerým těmto archivaliím, jež vzešly z činnosti patrimoniální a hospodářské správy těchto statků ve století 18. a 19., dostalo bezpečného uložení, vyslovilo ministerstvo školství souhlas, aby uloženy byly v Státním archivu zemědělském v Praze, hledíc k tomu, že statky tyto jsou v oblasti Velké Prahy a v hospodářské správě ministerstva zemědělství. Byly také do něho převezeny již v roce 1923 a počato ihned s jejich pořádáním. — Na statku okrouhlickém (u Německého Brodu), jehož archiv byl ještě před převratem ve stavu naprosto neutěšeném, nalezeny byly archivalie v pořádku vzorném. Stalo se tak zásluhou tamního správce Josefa Vozky, jemuž ministerstvo školství a národní osvěty za jeho péči o uspořádání archivu vyslovilo zvláštní poctivné uznání. — K zabezpečení velkostatkových archivů nadací, které spravuje ministerstvo školství na Moravě (Drnholec, Nový Jičín), dojde obdobným způsobem v době nejbližší.

Mvk.

Archiv karlístejského děkanství, o němž se vyskytly před časem nesprávné poplašné zprávy v pražském denním tisku, byl již v roce 1922 z uložení ministerstva školství a národní osvěty a v dohodě s děkanem karlístejským *Msg. J. Říhánkem* předběžně popsán a zabezpečen. V listo-

padu 1923 převezen byl z Praskoles na hrad Karlštejn do bezpečné a suché místnosti v hlavní věži, kde správní výbor hradní zavázal se jej bezpečně uložit. V roce 1924 byl pod dohledem Dr. B. Mendla z historického ústavu vydavatelského uveden v původní stav a definitivně inventarizován, takže se stal přístupným vědeckému badání. Archiv obsahuje písemnosti z 14.—19. století, mezi nimi mnohé mající cenu též obecně historickou. Z literatury známý rejstřík příjmů kapitoly karlštejnské z roku 1501 (spolu s fragmentem ze století XV.), místy velmi značně poškozený vlhkem, byl před uložením na Karlštejně konservován v archivu hl. města Prahy.

Mvk.

Státní subvence udělilo ministerstvo školství a národní osvěty v roce 1923 za obvyklých podmínek na zařízení, správu a katalogizaci městských archivů v Plzni a Kutné Hoře. Poprvé dostalo se v tomto roce státní subvence též městskému archivu v Ústí n. Labem s podmínkou, že podle potřeby a na přání ministerstva a jeho výkonných orgánů stane se ochranným depositárem i jiných menších archivů nestátních ve své oblasti a že podrobí se občasné státní inspekci. V roce 1924 rozšířena byla stejná subvenční činnost na městské archivy v Táboře, Chrudimí, Klatovech, Pardubicích, Poděbradech, Chebu, Chomutově a v Broumově. Subvenování některých archivů moravských je v programu příštího roku.

Panu *J. Klosovi*, řediteli škol v. v. a staříckému archiváři města Nového Města n/Met., udělena byla ministerstvem školství a nář. osvěty v roce 1924 čestná odměna 2000 Kč za jeho zásluhy na poli ochrany písemných památek, získané vzorným uspořádáním archivu, svěceného jeho péčí.

Spolku Čs. knihovníků v Praze udělena byla koncem roku 1923 ministerstvem školství a národní osvěty podpora 3000 Kč na uspořádání archivních kursů pro obecní archiváře, knihovníky a kronikáře. Kursy konány byly v únoru 1924 v Praze pod vedením archiváře hl. města Prahy, docenta *Dr. V. Vojtíška*, ve státní škole knihovnické a spojeny byly s praktickými ukázkami v městském archivu pražském. Pro vzdálenější zájemce uspořádán byl pod vedením téhož odborníka obdobný kurs v červnu téhož roku v Moravské Ostravě. Účelem kursu bylo seznámiti zejména obecní knihovníky, kteří jsou zároveň archiváři nebo kteří by se uspořádání obecních archivů hodlali věnovati, s hlavními zásadami odborného archivnictví a jmenovitě s nejdůležitějšími pravidly inventarizačními. Kursu pražského účastnily se 53 osoby, moravsko-ostravský měl 31 účastníků. Pílně účastněným vydáno bylo spolkem potvrzení o návštěvě kursů. Na přání, projevené z řad účastníků, vydány byly rozšířené přednášky archiváře *Vojtíška* v knižní formě pod názvem „O archívech městských a obecních a jejich správě“ (1924) (viz shora referát v rubrice „Literatura“), k čemuž se dostalo spolku od ministerstva školství hmotné podpory.

V minulém roce byla systemisována městskými správami v Chomutově a Mostě města městských archivářů a obsazena odbornými silami. V Chomutově jmenován byl archivářem *Dr. Rudolf Wenisch* a v Mostě *Dr. Kurt Oberdorffer*, oba absolvovaní historikové německé university pražské. Nový archivář mostecký absolvoval vedle toho i rakouský dějepisný ústav vídeňský.

Mvk.

V rámci soupisu bohemik, který dává ministerstvo školství a národní osvěty (odd. památkové) prováděti soustavně a ve větším rozsahu zejména ve sbírkách, archívech a knihovnách vídeňských, fotografována byla v uplynulých dvou letech též některá bohemika z jiných cizích archivů a knihoven. Tak zejména v král. knihovně stockholmské celý rukopis *M. Jana Husi* z r. 1398 (Cod. Holmiensis A 164) a známé nekrologium podlažické (v Cod. giganteus), v státním archivu drážďanském celé registrum Karla IV. z let 1360/61, některé listiny krále Jana Lucemburského a syna jeho Jana vév. Korutanského, v státním archivu v Haagu pak celá korespondence českých a holandských stavů z let 1618—1621 (sign. Staaten General, Cod. 5982, stran 926). Z archivu drážďanského ze sfragistické sbírky pořízen byl nákladem ministerstva též soubor galvanoplastických odličků českých pečetí. Veškeré zde uvedené reprodukce uloženy byly ve Státním historickém ústavu vydavatelském, kde jsou i přístupny badatelům.

Ze Společnosti Archivní školy. — Dne 31. ledna r. 1924 se ustavila pod jménem „Společnost Archivní školy“ organisace československých archivářů, která si vytkla za úkol sdružití všechny archivní odborníky „k společné práci pro rozvoj archivnictví po stránce organizační i vědecké, k podpoře Archivní školy a k hájení stavovských zájmů archivářských“ (§ 1. stanov Společnosti). Spolek tento vyvolala v život naléhavá potřeba organisovati československé archivnictví, jež jest základem dějepisného a dějepisného badání, na základech pokud možno nejpevnějších. Vídeňská archivní likvidace ukázala jasně všem československým archivářům spleť problémů, před než čl. archivnictví jest postaveno, a toto poznání vedlo k myšlence sdružití všechny odborníky k usilovné a vytrvalé práci. Společnost Archivní školy, řídící se heslem: nic o nás bez nás, a sloučivši všechny archiváře republiky československé bez rozdílu národnosti a působitiště, stává se tak nejvyšší mravní autoritou ve všech našich archivních otázkách a jest přesvědčena, že se všechny úřady při řešení archivních otázek budou obracet na zmíněnou Společnost, která všechny problémy bude řešiti se stanoviska pouze věcného a odborného.

Po proslovu *Dra. Vladimíra Klecandy* za přípravný výbor Společnosti a slavnostní přednášce *Dra. J. Borovičky* o „Palackém a archívech“ (otištěna v čele tohoto svazku) zvolila ustavující valná schůze první výbor společnosti, v jehož čele stojí jako předseda senior českých archivářů ředitel třeboňského archívu *F. Mareš*, jako místopředseda prof. *Dr. G. Friedrich*, jako jednatel státní archivář *Dr. J. Prokeš* a jako pokladník zemský archivní rada *Dr. J. Borovička*. Ve výboru jest zastoupena Morava a Slovensko, dále archivy městské, duchovní a i Němci takto: členy výboru jsou: *Dr. Frant. Hrubý*, zemský archivář moravský, *Dr. V. Chaloupecký*, univ. profesor v Bratislavě, *Dr. L. A. Krejčík*, ředitel stát. zemědělského archívu, *Dr. H. Opočenský*, správce archívu ministerstva zahr. věcí a *Dr. V. Vojtíšek*, archivář hl. města Prahy; náhradníci jsou: archivář *Dr. J. Morávek*, správce archívu hradního, *Dr. G. Pirchan*, ředitel archívu ministerstva vnitra, *Dr. V. Hrubý*, správce stát. ústavu historického a *P. Dr. R. Perlík*, archivář kláštera Strahovského; revisory jsou: *Dr. V. Novotný*, univ. profesor v Praze, *P. Frant. Tischer*, archivář arcibiskupského archívu a *Dr. H. Ripka*, archivář ministerstva národní obrany. Členem Společnosti se může státi každý aktivní i bývalý konceptní úředník všech odborně organisovaných archivů československých a ti kteří vykonali státní zkoušku na Archivní škole v Praze, nebo před 28. říjnem 1918 na bývalém ústavě pro rakouský dějepis v Vídni. Členský příspěvek byl stanoven 40 Kč

ročně, za něž dostávají členové Společnosti zdarma Časopis Archivní školy; pro absolventy Archivní školy, kteří nemají pevného platu, byl ustanoven roční příspěvek ve výši 10 Kč. Podle stanov pořádá Společnost nejméně čtyřikrát do roka členskou schůzi, na nichž budou řešeny důležité archivní problémy. Výbor žádá členy, aby případné návrhy sdělili před členskou schůzí výboru. Přihlášky a vůbec veškeru korespondenci Společnosti jest zasílati na adresu: Praha II., Bredovská ul. č. 6.

Výbor Společnosti konal v roce 1924 tři schůze: dne 31. ledna, dne 6. března a dne 18. prosince a dne 16. ledna 1925 dvě schůze. Ve schůzích bylo jednáno předně o otázce, zda a za jakých podmínek by bylo možno přijímat za členy Společnosti i archivní úředníky bez vysokoškolského vzdělání i jiné osoby vhodné. Poněvadž k rozhodnutí o tom je potřeba podrobné statistické látky, jejíž sebrání vyžádalo více času, a změny stanov Společnosti, bude o věci ještě jednáno a rozhodnuto na valné schůzi.

Dále bylo ve výborových schůzích Společnosti velmi pilně a usilovně jednáno o organizaci československého archivnictví a naléhavé potřebě chrániti archivní památky hlavně na našem venkově. Ve třetí schůzi konečně usneseno: jednak „požádati účastněná ministerstva, aby buď dovolila státním archivářům referovati ve Společnosti o zásadách chystaných archivních předloh ministerstva školství i ministerstva vnitra, aby Společnost mohla k nim zaujmouti rovněž stanovisko, nebo aby dala tyto předlohy Společnosti k nahlédnutí“, jednak „požádati archiváře hlav. m. Prahy Dra. V. Vojtíška, aby přednesl na členskou schůzi Společnosti dne 16. ledna 1925 svůj referát o organizaci archivnictví zároveň s konkrétním návrhem na organizaci všech archivů československých, tedy nejen státních (i župních), nýbrž i archivů nestátních (autonomních, církevních, soukromých)“. Bohužel ministerstvo vnitra nemohlo dáti Společnosti k ruce svůj návrh zákona archivního, poněvadž byl teprve v posledním stadiu definitivní úpravy, slíbilo však ústy svého zástupce ředitele Dra. G. Pirchana, že ke přáním Společnosti bude, pokud možno, hleděti. Také ministerstvo školství a národní osvěty nemohlo svůj návrh archivního zákona Společnosti předložiti, poněvadž byl ve stadiu připomínkového řízení, ale splnomocnilo svého zástupce archiváře Dra. J. Morávka, aby Společnosti sdělil obrysy chystaného zákona. Zato k přednášce Vojtíškově skutečně došlo na členskou schůzi dne 16. ledna 1925, kde také Dr. Morávek slíbené obrysy archivního zákona, jak ministerstvem školství a n. o. vypracován, vyložil. Po přednášce Vojtíškově se rozpředl o jeho námětech živý rozhovor a zvláště o směrnících memoranda, které by Společnost v otázce archivního zákona příslušným ministerstvům předložila a které z usnesení výboru Společnosti z 16. ledna 1925 mělo býti podle výsledku debaty upraveno trojčlennou komisí (ředitel Dr. L. A. Krejčík, archivář Dr. F. Roubík a archivář Dr. V. Vojtíšek). Pro rozsáhlost látky a různost názorů nemohlo se ovšem dospěti ke konečnému znění těchto směrníc hned na první schůzi členské. Bylo proto usneseno pokračovati v rozhovoru ve schůzích dalších, o nichž a výsledku celého jednání, které se o znění tohoto memoranda rozvinulo, bude podána zpráva v příštím ročníku Časopisu, až bude ukončeno.

Výkonný výbor Společnosti hned ve své druhé schůzi ustanovil pořádati pro členy Společnosti a hosty v roce 1924 pět schůzí s přednáškami: Dra. F. Roubíka o státní péči a městských archivech v Čechách, Dra. L. A. Krejčíka o organizaci československého zemědělského archivu, Dra. R. Kossa o Rosenthalovi jako historiku a archiváři, Dra. K. Kazbundy o fotografii v archivářství a Dra. J. Prokše o spojené dvorské kanceláři.

Z nich byly pak skutečně konány jen první dvě (Dr. Roubíkova je otištěna shora v tomto svazku). K ostatním, bohužel, nedošlo proto, že přednášející byli neočekávaně zahrnuti jinými naléhavějšími pracemi. Zato byl Společností pořádán na podnět ředitele Dra. L. A. Krejčíka theoretický i praktický kurs fotografický, vedený prof. Vojtěchem, jehož se účastnilo 40 členů.

Společnost se také zastala ve dvou zvláštních případech, v nichž na archiváře bylo veřejně útočeno, těchto archivářů a jejich stavovské cti a zájmů.

Konečně v posledních výborových schůzích Společnosti bylo též mluveno o otázce poměru Společnosti Archivní školy k Časopisu Archivní školy, otázka sama však ponechána příštímu jednání.

Na začátku roku 1925 vzdal se jednání Společnosti Dr. Jar. Prokeš.

Václav Hrubý.